НАУКОВИЙ, МЕТОДИЧНИЙ, ІНФОРМАЦІЙНИЙ ЗБІРНИК 38
ТЕРНОПІЛЬСЬКИЙ ОБЛАСНИЙ КОМУНАЛЬНИЙ ІНСТИТУТ ПІСЛЯДИПЛОМНОЇ ПЕДАГОГІЧНОЇ ОСВІТИ

IX ҐЕРЕТІВСЬКІ ЧИТАННЯ

НАУКОВІ СТАТТІ, ТЕЗИ ДОПОВІДЕЙ ТА ІНШІ МАТЕРІАЛИ ВСЕУКРАЇНСЬКОЇ НАУКОВО-ПРАКТИЧНОЇ КОНФЕРЕНЦІЇ

26 вересня 2025 року

м. Тернопіль

УДК 08:001+37+908(477)
Д 26

Д 26 Дев’яті Ґеретівські читання: збірник наукових статей, тез доповідей та інших матеріалів Всеукраїнської науково-практичної конференції, 26 вересня 2025 р. / Редколегія: О. М. Петровський, В. С. Мисик, І. М. Вітенко, О. І. Когут, Ю. Ч. Шайнюк, Т. В. Магера, Ф. І. Полянський, Н. Б. Стрийвус. Тернопіль: ФОП Осадца Ю. В., 2025. 296 с.

У збірнику публікуються наукові статті, тези доповідей та інші матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції «IX Ґеретівські читання», проведеної 26 вересня 2025 р., що приурочена вшануванню пам’яті Ігоря Ґерети, Героїв України – захисників та почесних громадян, які боронять та віддали життя за свободу і Незалежність нашої держави у російсько-українській війні.

Усі матеріали збірника подаються у редакції авторів. Відповідальність за достовірність фактів, цитат, власних імен та інших даних несуть автори.

Рекомендовано до друку науково-методичною радою Тернопільського обласного комунального інституту післядипломної педагогічної освіти
(протокол № 5 від 05 вересня 2025 р.)

УДК 08:001+37+908(477)

©Тернопільський обласний комунальний інститут післядипломної педагогічної освіти, 2025

ТЕРНОПІЛЬСЬКИЙ ОБЛАСНИЙ КОМУНАЛЬНИЙ ІНСТИТУТ
ПІСЛЯДИПЛОМНОЇ ПЕДАГОГІЧНОЇ ОСВІТИ

НАУКОВИЙ, МЕТОДИЧНИЙ, ІНФОРМАЦІЙНИЙ ЗБІРНИК

IX ҐЕРЕТІВСЬКІ ЧИТАННЯ

НАУКОВІ СТАТТІ, ТЕЗИ ДОПОВІДЕЙ ТА ІНШІ МАТЕРІАЛИ ВСЕУКРАЇНСЬКОЇ НАУКОВО-ПРАКТИЧНОЇ КОНФЕРЕНЦІЇ

26 вересня 2025 року

З М І С Т

НА ВШАНУВАННЯ ВИДАТНИХ ПОСТАТЕЙ – БОРЦІВ ЗА ВОЛЮ ТА НЕЗАЛЕЖНІСТЬ УКРАЇНИ

Петровський О. М.,Чорна М. І. Історична комеморація як засіб увічнення пам'яті: на пошану загиблих земляків-Героїв у війні проти московії……. с. 8

Гаврилюк В. Ю. Олександр Марченко (позивний «Каменяр») – громадянин, патріот, Герой України.…….. с. 26

Гринюка Б. М. Випускники та батьки учнів Тернопільської ЗОШ № 22, які загинули впродовж 2022–2023 рр. під час російсько-української війни……..…….. с. 33

Мошаренкова Т. В Головний подвиг здійснюється в серці (пам'яті льотчика-героя Миколи Коваленка)…..…... с. 38

Ониськів Н. П. Честь – собі, життя – Богові та Україні. Світлій пам'яті Героя України – Любомира Крупи…….…… с. 42

Починок Ю. М. Життя і творчість Ігоря Ґерети: історико-культурологічний вимір…… с. 46

Савак Б. М. Спогади про співпрацю з Ігорем Ґеретою на просвітницькій ниві…… с. 50

Стрийвус Н. Б. Ігор Ґерета – символ українського патріотизму та духовності Галичини…….……. с. 56

Чернявський О. В., Макогончук Н. В. Подвиг Героя України Ігоря Дашка…… с. 61

Чорна М. І. Андрей Шептицький та Любомир Крупа: діалог поколінь про духовність, виховання та служіння народу…….……. с. 63

СУСПІЛЬНО-ГУМАНІТАРНИЙ НАПРЯМ

Архипова А. І., Гапченко Д. С., Смолянюк Н. М. Формувальне оцінювання: його роль у навчанні та вихованні…….. с. 73

Бабійчук Т. В. Михайло Старицький (серія мініпортретів із циклу «Письменники – Соборники України»)..…….. с. 77

Бабовал Н. Р., Бабовал С. В. Академічна доброчесність та штучний інтелект в освітній діяльності……..…… с. 82

Божаківська М. О. Метафора як ментальна модель**…**…… с. 85

Брик Р. С., Брик Р. С. Професійний розвиток педагога: сучасні тенденції……..…… с. 88

Буняк С. М. Формування громадянської свідомості учнівської молоді на прикладі історичних і сучасних героїв України…… с. 92

Буряк О. Я., Лупаренко С. Є. Ознаки професійного вигорання

педагогів……. с. 98
Вихрущ А. В. Національне відродження України в післявоєнний період……...…… с. 100
Ганаба С. О. Маркери освіти сучасної епохи……. с. 103
Гудз М. С. Національна ідентичність і медіаграмотність учнів крізь призму літературно-мистецької спадщини Тернопілля..…… с. 106
Давидюк Л. В. «Дихає війна»: сучасна українська пісенна лірика на уроках літератури у 8-9-х класах ……. с. 109
Дідух Т. Г. Реалізація політики радянської влади в релігійній сфері на території західних областей України у 1953–1958 рр……...…… с. 113
Добрянський В. К. Питання походження назви повітового міста Червоногород Подільського воєводства…… с. 118
Добрянський В. К., Площанський П. М. Мовознавчо-лінгвістичний аналіз походження назв кам'яних валунів Дід, Баба та Сторож біля печери Гиньківська (дєра) поблизу села Гиньківці на Західному Поділлі……..... с. 122
Добрянський В. К., Гривул Л. М. Мікротопоніми в усті злиття Серету у Дністер……. с. 130
Добрянський В. К., Федорів Т. І. Орографічні об'єкти околиць Збаража за єврейськими метричними книгами..…… с. 138
Добрянський В. К., Микитюк Т. П. Гідроніми села Нирків на Західному Поділлі..…… с. 141
Жизномірська О. Я. Розвиток критичного мислення особистості у форматі Нової української школи……..... с. 147
Кавецький В. Є. Розвиток психологічної стійкості і резильєнтності в педагогічних працівників……..…… с. 152
Калініченко Я. С., Надірова А. С., Смолянюк Н. М. Виявлення та діагностика обдарованих дітей у початковій школі……... с. 157
Калугін І. Ю., Шишенко В. О. Види академічної мобільності здобувачів вищої освіти……..……... с. 162
Кіндзерська А. Г., Шумовецька С. П. Сучасні форми популяризації історії та культури краю серед молоді……. с. 164
Ковальова В. В., Макогончук Н. В. Роль національно-патріотичного виховання у протидії мілітаризації освіти на тимчасово окупованих територіях України …… с. 167
Козир М. В. Магістерська підготовка в країнах Європейського Союзу: тенденції та можливості для України……..……... с. 172
Колодійчук О. Я. Реалізація творчого потенціалу учнів 5–8 класів у процесі вивчення предмета «Технології»: сучасні підходи……... с. 177
Коненко Л. Б., Іваночко О. В. Особливості організації розвивального простору в початковій школі для роботи з дітьми з ООП……. с. 180
Корман М. М. Мікронавчання як педагогічна стратегія організації ефективного навчання…… с. 185

Коротюк З. М., Ярмолицька С. О. Волонтерська діяльність – ресурсний потенціал сучасності…….. с. 188
Магера Т. В. Трансформація цінностей української молоді в умовах сьогодення…….. с. 196
Мирошниченко М. С. Роль навчальної практики у професійній підготовці майбутніх учителів музичного мистецтва до керівництва учнівським оркестром народних інструментів…… с. 201
Молчанова К. К., Лупаренко С. Є. Емоційний інтелект у формуванні професійних навичок фахівців у системі «людина – людина» (на прикладі викладачів)…….. с. 205
Олексюк О. Р. Педагогічні стратегії запобігання академічній недоброчесності в епоху генеративного штучного інтелекту…..…… с. 207
Островський О. О. Специфіка якості підготовки майбутніх вчителів філологічних спеціальностей у термінах комунікативно-компетентнісного підходу до результатів освіти…… с. 211
Павлось К. В., Макогончук Н. В. Планування, логістика та розвиток інституційних спроможностей для унеможливлення військової ескалації та/або нової агресії з боку рф та її сателітів……... с. 214
Певна Н. О., Лупаренко С. Є. Академічна прокрастинація студентів: суть і причини……..……... с. 219
Проценко І. А., Козир М. В. Сучасні підходи до партнерської взаємодії у вищій освіті: діалог і співпраця……..... с. 222
Радіо М. В. Родові витоки отамана Демида Ромашка…… с. 226
Салагуб Л. І. Багаторакурсний підхід до організації наукової взаємодії з учнями та студентством: авторська історико-методологічна тактика…….…….. с. 229
Сичов А. Ю., Науменко Н. В. Причини девіантної поведінки підлітків……..…… с. 234
Скасків І. Б. «Дім ветерана» – місце, де живе пам'ять, сила й підтримка..…….. с. 237
Стольна О. М., Смолянюк Н. М. Шляхи розвитку емоційного інтелекту молодших школярів…….. с. 240
Тітаренко С. А., Чокнадій А. П. Сучасні підходи до проблеми розумового розвитку дітей у психолого-педагогічній літературі.…… с. 245
Харламов М. І., Чиркіна-Харламова М. А. До питання про боротьбу з пожежами в сільській місцевості Харківщини у другій половині 1930-х років……..……. с. 250
Хома С. О. Розвиток креативних практик та інноваційних технологій виховання в умовах сучасних викликів…….. с. 254

ПРИРОДНИЧО-МАТЕМАТИЧНИЙ НАПРЯМ

Антоник Є. М. Підготовка майбутніх бакалаврів у галузі економіки в епоху цифровізації: виклики ..……..... с. 259

Борисюк З. В. Харчова грамотність для здорового життя: від критичного мислення до щоденних рішень…… с. 261
Гайда В. Я. STEM-освіта в Україні у контексті нормативно-правових актів та стратегічних документів…… с. 268
Городецька О. В. Створення, зберігання, систематизація та організація спільної роботи з цифровими освітніми ресурсами…….. с. 272
Дністрянська О. М. Проблеми та перспективи STEM-освіти в сучасній школі……... с. 276
Ляшенко І. А., Лупаренко С. Є. Особливості впливу соціальних мереж на формування самооцінки молодших підлітків……. с. 278
Мочук О. Б. Енергоефективна модернізація навчальних закладів: аналіз економічної доцільності та соціальних наслідків…… с. 281
Селіванов Є. В., Мкртічян О. А. Принципи формування здоров'я особистості…… с. 286
Теляга Г. А. Генеза сучасного освітнього процесу через вплив інформаційних засобів комунікації, генерації і пошуку інформації…. с. 289
Шевчук В. М. Забруднення атмосферного повітря двигунами внутрішнього згоряння…… с. 292

НА ВШАНУВАННЯ ВИДАТНИХ ПОСТАТЕЙ – БОРЦІВ ЗА ВОЛЮ ТА НЕЗАЛЕЖНІСТЬ УКРАЇНИ

Петровський Олександр Миколайович, кандидат історичних наук, доцент, директор Тернопільського обласного комунального інституту післядипломної педагогічної освіти, м. Тернопіль;
Чорна Мар'яна Іванівна, методист відділу організаційно-методичної та інформаційно-видавничої діяльності Тернопільського обласного комунального інституту післядипломної педагогічної освіти, м. Тернопіль

ІСТОРИЧНА КОМЕМОРАЦІЯ ЯК ЗАСІБ УВІЧНЕННЯ ПАМ'ЯТІ: НА ПОШАНУ ЗАГИБЛИХ ЗЕМЛЯКІВ-ГЕРОЇВ У ВІЙНІ ПРОТИ МОСКОВІЇ

Анотація. *У статті розглянуто феномен історичної комеморації як соціокультурного механізму збереження пам'яті про загиблих земляків-Героїв, зокрема випускників історичного факультету ТНПУ ім. В. Гнатюка, у неоголошеній війні московії проти України. Проаналізовано форми вшанування полеглих Героїв на державному та локальному рівнях, визначено роль комеморативних практик у процесі формування національної ідентичності. Акцентовано увагу на потребі стратегічного осмислення політики пам'яті в Україні, яка покликана забезпечити цілісність суспільства, його духовну єдність і історичну суб'єктність.*

Ключові слова: *комеморація, земляки-Герої, колективна пам'ять, національна ідентичність, неоголошена війна московії проти України, культура увічнення.*

Час швидкоплинний, проте біль втрат не минає. Важко знайти слова, здатні полегшити страждання тих, хто втратив рідних і близьких. Проте світлі спогади про людей, які чесно й гідно прожили своє життя, залишають по собі плоди добрих справ і духовну присутність у серцях нащадків.

На жаль, із початком неоголошеної війни московії проти України в 2014 році українське суспільство переживає болючі втрати найкращих синів і дочок, які стали на захист незалежності та територіальної цілісності Батьківщини. Широкомасштабне вторгнення московського агресора у 2022 році загострило усвідомлення ціни свободи й водночас посилило потребу не лише підтримувати воїнів, а й гідно вшановувати пам'ять тих, хто віддав життя за Україну. Відтак, сучасний етап розвитку українського суспільства позначений глибокими трансформаціями у сфері колективної пам'яті, спричиненими війною, а формування національного наративу через ушанування полеглих захисників-Героїв, серед яких випускники історичного факультету ТНПУ ім. В. Гнатюка, є не лише проявом національної вдячності, а й важливим елементом історичної комеморації. Власне, дослідження життєписів учасників теперішньої війни є важливим компонентом сучасної історіографії війни та локальної історичної пам'яті, адже засвідчують нерозривний зв'язок між історичною свідомістю, громадянською відповідальністю та готовністю до самопожертви заради свободи та незалежності України.

Мета статті – дослідити комеморативний вимір життєписів загиблих земляків-Героїв у контексті сучасної культури пам'яті та національного самоствердження; визначити особливості локальних і загальнонаціональних форм увічнення пам'яті про Героїв; зробити обґрунтовані висновки щодо ролі та місця особистих історій як чинників національного спротиву й духовної єдності українського суспільства у процесі формування сучасного українського комеморативного наративу.

Сьогодні українці формують нову культуру пам'яті – культуру вдячності, визнання та гідного вшанування. Держава впроваджує пам'ятні дати, організовує церемонії вшанування, перейменовує вулиці та площі, створює меморіальні простори, цифрові архіви, військові ритуали поховання. Водночас у громадах виникають локальні ініціативи: встановлюються пам'ятні знаки, меморіальні дошки, мурали, облаштовуються сквери пам'яті, реалізуються освітні, культурні й наукові проєкти, конференції, присвячені Героям. Такі

практики сприяють консолідації суспільства, формуванню колективної пам'яті та осмисленню спільного досвіду війни.

З-поміж інструментів конструювання колективної ідентичності увиразнюються комеморація, яка ґрунтується на колективній пам'яті та є однією з форм збереження й водночас формування ідентичності. Поняття *комеморація* (від лат. *commemoratio* – «спогад», «поминання») увійшло в науковий обіг завдяки французьким історикам і соціологам 1980-х років, які наголошували на важливості вивчення матеріальних компонентів колективної пам'яті [9, с. 10]. Погоджуємося із думкою Н. Тарасової, комеморація – це сукупність публічних колективних практик, спрямованих на формування цінностей і моделей поведінки через ритуально оформлене утримання і відтворення (повторення) в сучасній культурі значущих для групи, символічно виражених уявлень про минуле. Це спільне символічне вшанування, за допомогою якого зміцнюється і передається пам'ять про минуле. Комеморація, як зазначає дослідниця, допомагає усвідомити причинно-наслідкові зв'язки між пам'яттю, політиками вшанування та процесами національної ідентифікації [22, с. 140].

У свою чергу, британський дослідник К. Майноут підкреслює, що національна ідентичність потребує комеморативного повернення до минулого, яке надає сенсу сучасності: «Спонукальна сила націоналістичної теорії полягає в тому, щоб відкрити минуле, яке підтримає поривання сучасності» [9, с.12]. А П. Нора у своїй концепції «місць пам'яті» (lieux de mémoire) розглядає комеморацію як процес кристалізації колективної пам'яті в матеріальних і символічних формах – архітектурних об'єктах, пам'ятниках, традиціях, обрядах, текстах [9, с. 12].

У вузькому сенсі слова комеморації – це увічнення пам'яті про події: спорудження пам'ятників, організація музеїв, визначення знаменних дат, свят, масові заходи, перейменування вулиць, творення нових традицій тощо. Це можуть бути різні артефакти, ідеї, тексти – те, що позиціонується як меморіальна діяльність. У широкому сенсі – це все, що поєднує людину з її

минулим. Як зазначав А. Мегілл, якщо пам’ять є «побічним продуктом минулого досвіду», то комеморація – це свідомий акт спільноти, спрямований на підтвердження своєї єдності й спільності через ритуально оформлене повторення значущих подій [9, с. 11].

Комеморація є важливим інструментом культурного самоусвідомлення та відновлення довіри між державою і громадянами. Вибір форм комеморації відображає символічно-мнемонічний код епохи: вшанування Героїв, наголошення чи замовчування подій, увиразнення топографічних об’єктів тощо. Комеморативні методи є складовою процесу становлення нації, адже стимулюють особисте національне самовизначення, заміщуючи відчуття меншовартості відчуттям гідності та національної самодостатності [22, с. 140-143].

На державному рівні утверджуються традиції вшанування Героїв: День пам’яті захисників України, загальнонаціональна хвилина мовчання, офіційний військовий ритуал поховання, перейменування вулиць і площ, створення меморіальних комплексів та цифрових архівів. На місцевому рівні ініціативи часто виникають органічно: відкриваються музеї, встановлюються меморіальні дошки, проводяться фестивалі, документальні проєкти, конференції, відбуваються збори на підписання петицій на підтримку вшанування земляків.

Як слушно зазначає кураторка платформи культури пам’яті «Минуле / Майбутнє / Мистецтво», докторка філософських наук Оксана Довгополова, «якщо держава не вирішує проблему, яка болить, люди роблять це самі» [4]. Цей феномен засвідчує становлення низової культури пам’яті, яка часто випереджає державну стратегію. Водночас така стихійність потребує наукового осмислення й координації, щоб об’єднати локальні практики у спільний національний простір комеморації.

Досвід війни також виявив кризу комеморативної політики: відсутність єдиної стратегії, дефіцит довіри до державних ініціатив, формалізацію пам’ятних практик. Часто меморіальні акти стають радше проявами особистої терапії, ніж елементом цілісної програми культурної пам’яті. За словами

О. Довгополової, стратегія й тактика комеморації – це зона відповідальності держави, яка має вибудовувати партнерські механізми взаємодії з громадянським суспільством. Без цього існує ризик фрагментації історичного досвіду й перетворення пам’яті на сукупність приватних жестів [4].

Показовими у цьому контексті є спостереження В. Ґ. Зебальда, викладені у книзі «Повітряна війна і література» (IST Publishing), де він аналізує, «як індивідуальна, колективна та культурна пам’ять поводиться з досвідом, що пробиває межу допустимого навантаження»[4]. Подібно до цього, події у звільненій Бучі в 2022 році стали випробуванням для українського суспільства – у таких умовах проявляється «фаховий інстинкт»: люди реагують на травму через професійну діяльність – архітектори проєктують меморіали, художники створюють мурали, історики збирають свідчення, бо дія є способом переживання нестерпної реальності [4].

Для багатьох українців важливо одразу зафіксувати свій біль у публічному просторі – через пам’ятні знаки, дошки, символічні жести. Це стає способом переживання втрати, формою моральної відповідальності й громадянської дії [4].

У контексті історико-комеморативних студій історична пам’ять як моральний імператив розкривається через життєписи загиблих земляків-Героїв – Сергія Коновалова, Тараса Петришина, Олександра Зубкевича, Павла Залуцького, Василя Зазуляка, Любомира Крупи, Сергія Лисака, Ярослава Петришина, Юрія Остапіва, Петра Бакальця, Сергія Ленчишина, Володимира Брославського тощо. Кожен із них поєднував у собі риси інтелектуала й воїна – історика, краєзнавця, педагога, який умів перетворювати знання на дію, а переконання – на фронтовий подвиг. Їхнє життя стало живим утіленням історичної пам’яті, яку вони вивчали, плекали й, зрештою, самі в ній увіковічнилися.

Узагальнене звернення до біографій загиблих випускників історичного факультету, перелік яких було надано деканом історичного факультету Володимиром Кіцаком, дає підстави глибше осмислити механізми формування

та прояву комеморативності в сучасному українському суспільстві – як морального обов'язку, освітньої місії та складової духовної стійкості нації.

У цьому зв'язку доцільним видається ретроспективний аналіз життєвих шляхів кожного з Героїв, адже саме крізь призму особистих історій окреслюються контури колективної пам'яті, формується національний наратив і осмислюється сенс жертовності, що консолідує українське суспільство.

Сергій Коновалов (позивний «Роланд»; 25 квітня 2000, м. Одеса – 14 липня 2022, Херсонська область) – уродженець Одеси, громадський активіст, військовослужбовець, солдат Збройних сил України, учасник російсько-української війни. У 2018 році закінчив місцевий ліцей № 92 і вступив на історичний факультет ТНПУ, мріяв стати вчителем і виховувати нове покоління в дусі української ідеї [13].

Життя Сергія, хоч коротке, було сповнене сенсу, боротьби й служіння. Ще в дитинстві Сергій долучився до історії українського спротиву: у 13 років був на Майдані, у 16 – намагався потрапити на фронт у складі Добровольчого українського корпусу «Правий сектор». «У 2015-му цей хлопчина втік зі школи на війну. Нам із його батьком довелося їхати на Донеччину, щоб забрати його додому», – згадує близький друг. Досягнувши повноліття, він остаточно обрав шлях воїна й громадського діяча. Очолив «Праву молодь Одещини», розбудовував організацію, вів активну громадську роботу серед молоді. У 2019 році за власною ініціативою вступив до лав Добровольчого українського корпусу. Згодом служив за контрактом у 10-й окремій гірсько-штурмовій бригаді – в її складі брав участь в ООС У грудні 2021 року звільнився, аби підтримати матір після смерті батька. 24 лютого 2022 року Сергій прийшов до військкомату, «бо знав, що життя – це боротьба», ставши на захист України у лавах 28-ї окремої механізованої бригади імені Лицарів Зимового походу.

Загинув С. Коновалов, «як Воїн, як приклад для інших, як людина, яка ніколи не зраджувала себе», 14 липня 2022 року під час визволення сіл на Херсонщині [8] *«Ми не можемо описати, наскільки це велика втрата для нас, для рідних, для всіх, хто знав Роланда. Він завжди був усміхненим, світлим,*

вірив у перемогу. Ми довершимо справу його життя і звільнимо нашу державу від окупантів», – зазначали побратими [8]. «Ти був справжнім лицарем XXI століття, як і всі воїни землі української… Спи спокійно, друже, відпочивай... Проси на небесах Господа за нашу Україну», – наголошував його побратим Сергій Харитонов. Друг «Роланд» – у строю. Помста за смерть великих лицарів – у продовженні їхньої справи, у нашій перемозі [3].

Вшанування пам'яті: 14 жовтня 2022 року на фасаді Одеського ліцею № 92 відкрили меморіальну дошку Сергію Коновалову. 26 липня 2024 року на його честь в Одесі перейменували провулок Інтернаціональний [10].

Тарас Петришин (позивний «Химера»; 25 січня 1989 – 6 квітня 2024, біля м. Часів Яр, Донецька область) – громадський активіст, військовослужбовець, молодший лейтенант Збройних сил України, учасник російсько-української війни [19].

У мирному житті був урівноваженою, відповідальною людиною, люблячим чоловіком і батьком. Із початком неоголошеної війни московії проти України, попри проблеми зі здоров'ям та діагностований цукровий діабет, свідомо став на захист України. Його побратими згадують: *«Міг із чистою совістю залишитися вдома поруч із родиною, але як людина честі розумів, що зло потрібно зупинити. Тому пішов добровольцем на фронт»* [2].

Він служив у 2-й стрілецькій роті 2-го стрілецького батальйону 67-ї окремої механізованої бригади, обіймав посаду заступника командира «Сталевої сотні». 6 квітня 2024 року, під час виконання бойового завдання поблизу міста Часів Яр на Донеччині, Тарас Петришин загинув разом із командиром Сергієм Коновалом («Нордом»). Їх поєднувала не лише служба, а й родинні зв'язки – Сергій був хресним батьком доньки Тараса. *«В один день донька залишилася без тата і хресного»,* – з сумом написала у мережі дружина Тараса, Тетяна [2].

Побратими згадують «Химеру» як людину незламного духу, чесності й відваги. Старша лейтенантка ЗСУ Тетяна Запаранюк зазначила: *«Норд і*

Химера. Обидва і одночасно. Так, як і були по життю. Тарас завжди мріяв про смерть Воїна, і вона його почула та обнулила всі рахунки. Честь» [2].

У 2021 році в інтерв'ю «Суспільному» Тарас розповідав, що на війну вирушив у 30 років і як оберіг завжди носив із собою пасмо волосся своєї доньки. Він мріяв бодай раз відвести її до школи. На сторінці «Правого Сектору» Тернопільщини побратими додали: *«Він ще мав написати книжку про цю війну. Так, як писав Тарас, ніхто не писав. Талановитий. Щирий. Непохитний»* [2].

Прощання з Героями Сергієм Коновалом («Нордом») і Тарасом Петришиним («Химерою») відбулося 9 квітня 2024 року у Києві на Майдані Незалежності, а згодом у Тернополі, де їх поховали на Алеї Героїв Микулинецького кладовища.

Нагороди: орден Богдана Хмельницького ІІІ ступеня (31 жовтня 2024, посмертно) – за особисту мужність, виявлену у захисті державного суверенітету та територіальної цілісності України, самовіддане виконання військового обов'язку; почесний громадянин міста Тернополя (19 квітня 2024, посмертно) за вагомий особистий внесок у становленні української державності та особисту мужність і героїзм, виявлені у захисті державного суверенітету та територіальної цілісності України; почесний громадянин Тернопільської області (2024, посмертно) [19].

Вшанування пам'яті: у травні 2024 року в Тернополі проведено вишкіл, який присвятили Сергію Коновалу і Тарасові Петришину [19].

Олександр Зубкевич – (позивний «Борода»; 1989. – 26 серпня 2022) – історик, педагог, військовослужбовець, учасник бойових дій. З дитинства вирізнявся допитливістю, відповідальністю та любов'ю до навчання, бо вірив, що знання формують людину. Після закінчення школи вступив на історичний факультет ТНПУ ім. В. Гнатюка, де *«остаточно усвідомив свою громадянську позицію: Україна – понад усе»* [23]. Брав активну участь у мітингах, не розлучаючись із жовто-блакитною стрічкою чи прапорцем. Його друзі згадують*: «П'ять років просиділи за однією партою. Сашко був надзвичайно*

відповідальним, справедливим, уважним до деталей. Завжди пишався своїм містом і рідною землею» [23].

Після здобуття фаху історика Олександр став учителем. Але життєвий шлях покликав його до служби у війську. Зі службової записки: *«У складних умовах діє впевнено, приймає своєчасні рішення, уміє зберігати державну таємницю, у стройовому відношенні підтягнутий»* [23].

Півтора року воював у зоні АТО на Донеччині як стрілець-регулювальник комендантського взводу. Після завершення служби був демобілізований.

На початку повномасштабного вторгнення агресора на територію України Олександр перебував у Естонії. Почувши про напад, одразу повернувся додому. «Хто, як не я?», – сказав тоді. Уже наступного дня вирушив на Донеччину. Служив командиром відділення, пройшов шлях від Волновахи до Бахмута. Побратим із позивним «Крантік» згадує: *«Сашко вірив у перемогу й у силу свого народу. Був щирим, світлим, з відкритим серцем. Глибоко переживав поразки, але ніколи не втрачав віри в Україну»* [23]. Згодом воював на посаді стрільця-снайпера.

Улітку 2022 року, під час запеклих боїв, на одному з полів, густо всіяних мінами, Олександра смертельно поранила ворожа куля. Побратими намагалися врятувати його, та вибухи артилерії не дозволили винести пораненого з поля бою.

Павло Залуцький (1990–2023 в р-ні с. Оріхово-Василівка Бахмутського району Донецької обл.) – уродженець м. Городок, що на Хмельниччині, історик, педагог, військовослужбовець ЗСУ. З перших днів війни він вступив до лав місцевої територіальної оборони, де брав участь у патрулюванні міста, охороні об’єктів інфраструктури, допомагав внутрішньо переміщеним особам. У січні 2023 року отримав повістку та добровільно приєднався до Збройних сил України. Після проходження навчання за кордоном служив гранатометником в окремій аеромобільній бригаді [14].

За фахом Павло Залуцький був учителем історії. Після здобуття освіти продовжив навчання у магістратурі ТНПУ за спеціальністю «Філософія». З

2019 року працював зберігачем фондів Городоцького краєзнавчого музею, де певний час виконував обов'язки директора. Павло був талановитим екскурсоводом і науковцем, який вів дослідження з історії Городоччини, писав кандидатську дисертацію, активно популяризував історію рідного краю у соціальних мережах, збагачуючи музейну сторінку публікаціями та коментарями, часто виступав на місцевому телебаченні та радіо. Як зазначила його колега Юлія Трімасова, *«з перших хвилин спілкування було зрозуміло, що перед нами розумна, інтелігентна та дуже добра людина. Він умів зацікавити, ніколи не робив зауважень дітям, які галасували». «Він був надзвичайно закоханий в історію і став для нас науковим авторитетом. Це був професіонал своєї справи, який готував кандидатську дисертацію, амбіційний і перспективний дослідник»*, – розповів його колега Петро Кривий [14].

Зі спогадів його друзів, навіть на фронті Павло залишався вірним своїм переконанням і вірі в перемогу. *«Його голос став твердішим і впевненішим, у ньому відчувалася зрілість воїна»*, – згадував Сергій Щур. *«Павло Залуцький був людиною, яка жила заради служіння – історії, громаді, Україні. Його життєвий шлях є прикладом гідності, відповідальності та любові до своєї землі. Він не встиг створити власної сім'ї, проте залишив після себе духовну спадщину, що продовжує жити у музейних експозиціях, спогадах колег і вдячній пам'яті студентської спільноти»* [24].

Загинув 18 березня 2023 року під час артилерійського обстрілу в районі села Оріхово-Василівка Бахмутського району Донецької області, виконуючи бойові завдання у складі Збройних сил України. Як зазначалося у повідомленні Городоцького краєзнавчого музею: *«На жаль, війна забирає найкращих. Павло Залуцький – хранитель історії, який сам став її частиною»* [24].

Василь Зазуляк (1989–2023) – уродженець с. Настасів Тернопільського району Тернопільської області. Після закінчення місцевої школи Василь навчався на історичному факультеті ТНПУ ім. В.Гнатюка. Після здобуття освіти активно працював у громаді, був відомий своєю щирістю, ввічливістю, врівноваженістю та людяністю. Колеги та друзі згадують його як доброзичливу,

надійну й інтелігентну людину. У вільний час цікавився краєзнавством, колекціонував старі монети та поштові марки, багато читав і дбав про родинний дім» [17].

Восени 2022 року Василь Зазуляк став на захист Батьківщини. Служив стрільцем-санітаром стрілецької роти у військовій частині А4248. Сумлінно виконував бойові завдання, проявляючи мужність, самовідданість і турботу про побратимів.

Загинув 4 березня 2023 року у селі Федорівка на Донеччині під час виконання службових обов'язків. Йому було лише 33 роки.

Прощання з полеглим воїном відбулося у рідному селі Настасів, де односельці утворили живий коридор пошани. У повідомленні Великоберезовицької селищної ради зазначено: *«На захист України він став восени, проте жорстока війна обірвала молоде життя. Василь був спокійним, щирим, позитивним і надійним, хорошим другом. У боротьбі за Україну віддав найдорожче – власне життя»* [7].

Любомир Крупа – (позивний «Кіт»; 2 вересня 1975, Велика Березовиця, Тернопільська область – 23 березня 2023, Харківська обл.) – педагог, науковець, історик, громадсько-політичний діяч, військовослужбовець Збройних сил України. У 1997 році закінчив історичний факультет та аспірантуру Тернопільського державного педагогічного інституту за спеціальностями «учитель історії» та «Історія України». У 2003 році захистив кандидатську дисертацію на тему: «Вплив митрополита Андрея Шептицького на суспільне і культурно-просвітницьке життя в Галичині кінця XIX – першої половини XX століття». З 12 березня 2022 р. доєднався до добровольчого батальйону ТРО. З 10 червня 2022 р. служив у Збройних силах України [11].

Загинув 23 березня 2023 року під час виконання бойового завдання на Харківщині. Вважався офіційно зниклим безвісти. На основі показів свідків і службового розслідування, його визнали загиблим. Рішення суду вступило в дію 6 квітня 2024 року. Командир відділення, у якому Любомир служив кулеметником, Юрій Трохименко розповів про останній бій. *«Там, на цьому*

місці, де ми прийняли бій, було семеро. Двоє пішли прикривати. Нас п'ятеро стояло на позиції. Костянтина менше зачепило, бо він нижчого росту. А ті хлопці високі. Коли міна розірвалася, то всі уламки полетіли на голови. Мені пощастило тим, що я розвернувся до міни лицем. Якби стояв боком, то теж би загинув. Прийшовши до тями й повернувшись з другої спроби направо, я побачив тіло Любомира. Він загинув» [11].

«Я з першого дня нашого знайомства знала, щоб він буде любити мене, але ще більше – Україну та український народ. Всім своїм життям він це довів неодноразово. Він не лише помер для України, він жив для України. На кожному робочому місці, яке обіймав, в першу чергу думав про людей, думав про те, що зробити для майбутнього нашої нації», – розповіла дружина Героя Ірина Крупа [5].

Нагороди: Почесна відзнака голови Тернопільської обласної ради і нагрудний знак за особливий внесок у розвиток Тернопільської області та України (2024). Почесний громадянин Тернопільської області (2024, посмертно).

Вшанування пам'яті: 10 квітня 2024 року на історичному факультеті Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка презентували книгу Любомира Крупи «Вплив митрополита Андрея Шептицького на суспільне і культурно-просвітницьке життя в Галичині кінця XIX – першої половини XX століття» [11].

27 вересня 2024 року Тернопільський обласний комунальний інститут післядипломної педагогічної освіти спільно із Державним архівом Тернопільської області провели Всеукраїнську науково-практичну конференцію «VIII Ґеретівські читання», де окремим напрямком було вшанування пам'яті Любомира Крупи та полеглих воїнів російсько-української війни.

26 березня 2025 року син загиблого захисника України Святослав відкрив виставку картин «Ціна свободи», присвячену пам'яті батька.

02 вересня 2025 року відбулася презентація документального фільму «Честь – собі, життя – Богові і Україні» до 50 річчя від дня його народження.

Сергій Лисак (1975– 04 грудня 2023 р. побл. м. Бахмут на Донеччині) – учасник російсько-української війни. Після закінчення середньої школи вступив на історичний факультет ТНПУ ім. В. Гнатюка. Його життя було тісно пов'язане з Лановеччиною, яку він щиро любив і з якою ототожнював свою громадянську та професійну діяльність. Після закінчення університету Сергій активно займався краєзнавчою та просвітницькою роботою, популяризуючи історію рідного краю серед місцевої громади. Колеги й однодумці згадують його як доброзичливу, щиру, життєрадісну людину, яка вміла надихати інших, передавати любов до історії, зберігати пам'ять і національні цінності [21].

Під час антитерористичної операції Сергій Лисак добровільно став на захист України. З початком повномасштабного вторгнення росії у 2022 році він знову повернувся до лав Збройних Сил України. Служив старшим навідником гранатометного відділення, відзначався високою відповідальністю, мужністю та стійкістю в умовах бойових дій.

Загинув 4 грудня 2023 року під час виконання бойового завдання поблизу міста Бахмут на Донеччині. Спочатку вважався зниклим безвісти, однак 19 грудня факт його загибелі було підтверджено.

На церемонії прощання міський голова Лановець Роман Казновецький згадував: *«Всі знали Сергія як добру, щиру та життєрадісну людину. Це велика людина, яка безмежно любила Україну і свою рідну Лановеччину. Коли ми з ним востаннє бачилися, він говорив, що історія забирає землю і вертає назад, але найголовніше – зберегти націю».* Священник отець Ігор Шаринський додав: *«Розумію, що його вже немає, але серце відмовляється в це вірити. Та на все Божа воля, і Господь як люблячий отець забрав свою дитину з того пекла»* [21].

Ярослав Петришин (1985 – 02 травня 2025 р. в р-ні н.п. Радьківка на Сумщині) – уродженець м. Тернополя, військовик, солдат, стрілець-номер обслуги механізованого відділення механізованого взводу механізованої роти

механізованого батальйону військової частини А4699 [20]. Навчався у 12-й школі (тепер НВК «Школа-колегіум Патріарха Йосифа Сліпого»). захоплювався історією та вступив на історичний факультет Тернопільського педагогічного інституту.

Був призваний на військову службу за мобілізацією 19 серпня 2024 року Тернопільським РТЦК та СП Тернопільської області. *«Служба була важкою, але він мужньо виконував усі завдання – без скарг, з гідністю, з відданістю своїй країні. Він був прикладом сили духу і щирого патріотизму. Про нього відгукуються, як про людину із дуже добрим серцем. Він умів слухати, підтримувати, поділитися останнім»*, – розповіла матір захисника Галина Богданівна [1].

Життєвий шлях Ярослава Петришина раптово обірвався 26 квітня 2025 року під час виконання військових обов'язків в районі населеного пункту Радьківка на Сумщині через гостру серцево-судинну недостатність.

Прощання з Героєм відбулося 2 травня 2025 року у Тернополі. Похований 2 травня 2025 року на Пантеоні Героїв Тернополя, що на вул. Микулинецькій. Під час церемонії було зачитано лист його сестри Ольги Петришин, у якому вона відзначала: *«Твої друзі називали тебе Сява – і як це точно. Бо ти світив світлом доброти, щирості. І навіть зараз, коли тебе немає поруч, я все ще відчуваю це світло. Але мені дуже сумно і темно без тебе, брате… Я бачила, як ти засяяв, коли народився мій син. Ти так його полюбив, немов він був твоїм продовженням. І мені здавалося, що попереду в нас ще багато років таких моментів…Я завжди знала: у мене є старший брат, який любить по-справжньому. Твоє серце було велике. Ти переживав за мене більше, ніж я інколи розуміла. Кожен крок тепер – це крок із тобою в серці. Я розповім твоєму племінникові, який був у нього дядько»* [1].

Згідно з рішенням сесії Тернопільської міської ради від 13 червня 2025 року, Ярослав Петришин посмертно удостоєний звання «Почесний громадянин міста Тернополя» [20].

Юрій Остапів (05.04.1998 – 29.06.2024, Донецька область) – військовослужбовець Збройних сил України, учасник російсько-української війни. У 2017 році вступив на історичний факультет. У 2021 році здобув ступінь бакалавра за спеціальністю середня освіта (історія). Вів лекції про здоровий спосіб життя [18].

Загинув 29 червня 2024 року в Донецькій області внаслідок отриманого поранення, несумісного з життям. Прощання з Юрієм відбулося у Підволочиську. Церемонія розпочалася словами пісні: *«У нашім краї йде війна підла і жорстока, гинуть дочки і сини у полях широких…»* [18].

«*Юрій Остапів був тихим і сумирним серцем, лагідним і люблячим батьком, коханим чоловіком, найкращим братом, вірним другом і товаришем***»** [18]. На момент загибелі йому було 26 років. На жаль, він не дожив до народження своєї другої дитини, про що йому напередодні смерті повідомила дружина Олена.

Поховали Юрія в селі Кам'янки, під молитовний спів та мелодію Державного Гімну України. Його мужність, відданість та самопожертва залишаються прикладом для майбутніх поколінь українців.

Петро Бакалець (25 червня 1992 – 4 лютого 2025 р.). Дитинство, шкільні та юнацькі роки провів у селищі Велика Березовиця. Навчався у Тернопільській школі №8, після закінчення якої вступив на історичний факультет ТНПУ [6]. 32-річний Захисник України працював у КП «Об'єднання парків культури та відпочинку міста Тернополя» робітником з благоустрою у парку Національного відродження. У січні 2023 року він був мобілізований до лав Збройних сил України. Загинув 4 лютого 2025 року під час виконання бойового завдання поблизу населеного пункту Замостя на Курщині внаслідок мінометного обстрілу [6].

Сергій Ленчишин (18 квітня 1985 – 13 вересня 2025 р. неподалік н. п. Ямпіль Краматорського району.) – уродженець с. Горішня Вигнанка, що на Чортківщині Тернопільської області. У 2007 році закінчив історичний факультет ТНПУ. Працював викладачем історії у ДНЗ «Чортківське ВПУ» [16].

Сергій Ленчишин був досвідченим військовослужбовцем – обіймав посаду командира відділення автомобільного відділення підвозу боєприпасів взводу матеріального забезпечення механізованого батальйону. Від початку повномасштабного вторгнення росії на територію України без вагань став на захист рідної землі, маючи попередній досвід служби під час АТО [16].

Загинув Сергій Ленчишин 13 вересня 2025 року під час виконання бойового завдання із виявлення та знищення сил противника неподалік населеного пункту Ямпіль Краматорського району.

Мешканці Чортківської громади та колеги згадують його як відповідального, доброго, інтелігентного та життєрадісного воїна, який завжди був готовий прийти на допомогу

Похорон Сергія Ленчишина відбувся 21 вересня 2025 року у Тернопільській області.

Володимир Брославський (позивний «Хорват»; 22 квітня 1979 – 21 вересня 2025 р., побл. н. п. Луївка, Охтирського р-ну Сумської обл.) – кандидат історичних наук, доцент кафедри історії України, археології та спеціальних галузей історичних наук, начальник відділу у справах молоді ТНПУ ім. В. Гнаюка. У 2007 році захистив кандидатську дисертацію на тему російського царату в Правобережній Україні (1793–1861 роки). Був ініціатором створення освітнього порталу «Академія» та з 2014 року очолював громадську організацію «Інститут модернізації суспільства». У 2015 р. добровільно став учасником АТО, де проявив мужність, рішучість і самовідданість. Отримав статус учасника бойових дій, був нагороджений почесним нагрудним знаком Головнокомандувача ЗСУ «За взірцевість у військовій службі» ІІІ ступеня.

З перших днів повномасштабного вторгнення став на захист Батьківщини. Служив у складі розрахунку зенітної установки 105 окремої бригади ТРО ЗСУ, згодом служив у підрозділі контрдиверсійної боротьби, виконував бойові завдання на Донбасі і Харківщині. В останній час, як командир мінометної батареї вів бої за Донбас, Сумщину, Харківщину. *«Познайомились ще на Донбасі у 2023 році, він тоді ще був сержантом. Був великою людиною і дуже*

класним командиром, а це дуже багато значить», – заначив його побратим Любомир Магас.

Володимир Брославський загинув 21 вересня 2025 р. поблизу населеного пункту Луївка Охтирського району Сумської області, рятуючи пораненого побратима [12].

Таким чином, вшанування пам'яті полеглих захисників України є не лише проявом скорботи, а й формою осмислення ціннісних основ сучасного українського суспільства. Право на пам'ять у час війни трансформується в моральний обов'язок – зберігати і передавати наступним поколінням духовний код нації, що його уособлюють наші Герої. Їхні життєписи мають посісти гідне місце в освітніх програмах, музейних експозиціях, університетських меморіальних проєктах як джерело громадянського виховання, морального орієнтиру та прикладу служіння Україні. Адже пам'ять про полеглих воїнів – це не лише біль утрати, а й джерело духовної стійкості, доказ тяглості української історії, що твориться людьми, здатними до самопожертви за свободу й незалежність держави.

Політика пам'яті стала невід'ємною складовою державної гуманітарної стратегії. На рівні місцевих громад, зокрема на Тернопільщині, впроваджуються програми підтримки родин загиблих захисників, створюються меморіальні простори, ініціюються наукові, освітні та мистецькі проєкти.

Як слушно зауважував Мішель Фуко, минуле постійно переосмислюється у сучасних дискурсах [9]. Те, що і як пам'ятають, залежить від способу репрезентації подій і здатності спільнот формувати власний образ минулого. Переосмислення героїчного досвіду учасників російсько-української війни сьогодні постає не лише як акт історичної справедливості, а як фундамент національної ідентичності.

Комеморативна діяльність в сучасній Україні постає як важлива складова духовного та культурного відродження нації. Вона поєднує історичну пам'ять із ціннісним і громадянським виміром, формуючи простір національної єдності та відповідальності. Культура увічнення не лише зберігає пам'ять про загиблих

Героїв, а й виконує стратегічну функцію – зміцнює морально-психологічну стійкість суспільства, долає наслідки колективної травми війни, сприяє вихованню громадян, здатних до самопожертви й служіння Україні.

Отже, увічнення пам’яті про захисників є не актом минулого, а процесом духовної мобілізації нації, який формує її ідентичність, моральну зрілість і непохитну віру в Перемогу та майбутнє держави.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. «Він світив світлом доброти і щирості»: у Тернополі попрощалися з 39-річним воїном Ярославом Петришиним. URL : https://teren.in.ua/news/vin-svitiv-svitlom-dobroti-i-shchirosti-u-ternopoli-poproshchalisya-z-39-richnim-voyinom-yaroslavom-petrishinom-foto-video_409038.html
2. "В один день донька залишилася без тата і хресного". На війні загинув тернополянин Тарас Петришин із позивним "Химера". URL : https://suspilne.media/ternopil/722166-v-odin-den-donka-zalisilasa-bez-tata-i-hresnogo-na-vijni-zaginuv-ternopolanin-taras-petrisin-iz-pozivnim-himera/
3. ВО "Тризуб" ім. С.Бандери. URL : https://www.facebook.com/Tryzub1993/posts/pfbid02t9aVQ3M9k9dWQ7VscC8gLTakioQx73yV3RKq8qCtKdPRq5G7UPkyu9h2GWwK2rFpl
4. Довгополова О. Комеморація війни: питання стратегії і тактики. URL : https://uamoderna.com/blogy/10233
5. Жив для України, помер за Україну»: у Тернополі вшанували пам’ять Героя Любомира Крупи (відео). URL : https://teren.in.ua/news/zhiv-dlya-ukrayini-pomer-za-ukrayinu-u-ternopoli-vshanuvali-pam-yat-geroya-lyubomira-krupi-video_402259.html
6. Життя 32-річного захисника з Тернопільщини обірвалося у Курській області. URL : https://1540.com.ua/news/zhittia-32-richnogo-zakhisnika-z-ternopilshchini-obirvalosia-u-kurskii-oblasti-foto_42896/
7. Жорстока війна забрала життя одного з найкращих синів України: загинув на Донеччині. URL : https://www.gazeta1.com/statti/zhorstoka-vijna-zabrala-zhyttya-odnogo-z-najkrashhyh-syniv-ukrayiny-zagynuv-na-donechchyni/.
8. Історії Полеглих Захисників України. URL : https://www.facebook.com/permalink.php?story_fbid=pfbid02eG9qn8YBBMwqYwdMFMkrj7NhorJKS59RSHmai1tN44Bg9athNztaruJThm5bCrgCl&id=100091284614807
9. Киридор А. Питання історичної пам’яті та комеморативні практики. URL : http://dspace.pnpu.edu.ua/bitstream/123456789/14295/3/Kyrydon.pdf
10. Коновалов С. URL :. https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%9A%D0%BE%D0%BD%D0%BE%D0%B2%D0%B0%D0%BB%D0%BE%D0%B2_%D0%A1%D0%B5%D1%80%D0%B3%D1%96%D0%B9_%D0%9E%D0%BB%D0%B5%D0%B3%D0%BE%D0%B2%D0%B8%D1%87
11. Крупа Л. Л. URL : https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%9A%D1%80%D1%83%D0%BF%D0%B0_%D0%9B%D1%8E%D0%B1%D0%BE%D0%BC%D0%B8%D1%80_%D0%9B%D0%B5%D0%B2%D0%BA%D0%BE%D0%B2%D0%B8%D1%87
12. "Людина високих ідеалів та принципів": у Тернополі попрощалися з Володимиром Брославським. URL : https://suspilne.media/ternopil/1128650-naukovcu-z-ternopola-volodimiru-broslavskomu-prosat-prisvoiti-zvanna-geroa-ukraini/

13. Меморіал героїв. URL : https://www.facebook.com/memorialofheroes/posts/pfbid02M3RjTy8K5hK1rU93ZdCakfEQ4ZQrumdfQ9FtbnsZyfuzC8QNmGh8fdhPHdyVNMLwl

14. На війні загинув випускник тернопільського університету, краєзнавець Павло Залуцький. URL : https://ternopoliany.te.ua/zhittya/79851-na-viini-zahynuv-vypusknyk-ternopilskoho-universytetu-kraieznavets-pavlo-zalutskyi

15. На війні загинув Ленчишин Сергій із Горішньої Вигнанки. URL : https://www.facebook.com/chortkiv.city.council/posts/pfbid02GEcXjKeb7S21VKRf9vtrakJZ7zEiFy7rXAUHZ39EMzbrC24AgCTiQAPQ3zrPDWngl

16. На Тернопільщини похоронили військового Сергія Ленчишина. URL : https://suspilne.media/ternopil/1121312-na-ternopilsini-pohoronili-vijskovogo-sergia-lencisina.

17. На Тернопільщині у громаді попрощалися із загиблим бійцем Василем Зазуляком. URL : https://suspilne.media/ternopil/410040-na-ternopilsini-u-gromadi-poprosalisa-iz-zagiblim-bijcem-vasilem-zazulakom/

18. Остапів Ю. URL : https://pidvoltg.gov.ua/news/1719943042/

19. Петришин Т. URL : https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%9F%D0%B5%D1%82%D1%80%D0%B8%D1%88%D0%B8%D0%BD_%D0%A2%D0%B0%D1%80%D0%B0%D1%81_%D0%9F%D0%B5%D1%82%D1%80%D0%BE%D0%B2%D0%B8%D1%87/

20. Петришин Я. URL : https://ternopilcity.gov.ua/about/geroi-ternopolya/92762.html

21. Під Бахмутом загинув історик Сергій Лисак. URL : https://provse.te.ua/2023/12/pid-bakhmutom-zahynuv-istoryk-serhiy-lysak/#google_vignette.

22. Тарасова Н. Ю. Комеморативні засади національної ідентифікації // Актуальні проблеми філософії та соціології. 2017. № 20. С.140-143.

23. Уйван Л. Пам’яті почаївчанина Олександра Зубкевича, військовий загинув за Україну у боях під Бахмутом. URL : https://kremenets.city/articles/259185/pamyati-pochaivchanina-oleksandra-zubkevicha-vijskovij-zaginuv-za-ukrainu-u-boyah-pid-bahmutom.

24. Фещенко А. Був хранителем історії України. Згадаймо Павла Залуцького. URL : https://glavcom.ua/country/society/zhadajmo-pavla-zalutskoho-983008.html.

Гаврилюк Валерій Юрійович,
старший викладач кафедри суспільно-гуманітарної освіти, методист НМК «Центр національно-патріотичного виховання» КНЗ КОР «Київський обласний інститут післядипломної освіти педагогічних кадрів», м. Біла Церква

ОЛЕКСАНДР МАРЧЕНКО (ПОЗИВНИЙ «КАМЕНЯР») – ГРОМАДЯНИН, ПАТРІОТ, ГЕРОЙ УКРАЇНИ

Олександр Олександрович Марченко – підприємець, меценат, громадський і політичний діяч, народний депутат України VIII-го скликання, головний сержант, стрілець, помічник гранатометника 72-ї окремої механізованої бригади імені Чорних Запорожців (позивний «Каменяр») загинув 6 березня 2022 року у селі Мощун Гостомельської селищної громади,

відбиваючи атаку російських загарбників на Київ. Життя і подвиг «Каменяра» є взірцем трудової звитяги, громадянської активності, військової доблесті та щирої любові до України, які мають бути дороговказами для кожного з нас.

Олександр Марченко народився 14 січня 1965 року в селі Рибчинці Хмільницького району (зараз Уланівської сільської територіальної громади) Вінницької області. Успішно навчався у місцевій восьмирічній школі, після якої у 1984 році з відзнакою закінчив Київський будівельний технікум і отримав спеціальність інженера-будівельника. За розподілом потрапив до Білої Церкви Київської області каменярем у будівельно-монтажне підприємство «Хімбуд». Цього ж року Олександра призвали на військову службу у повітряно-десантні війська. Після демобілізації 1986 року старший сержант, заступник командира парашутно-десантного взводу О. Марченко повернувся у «Білацерквахімбуд» на посаду майстра, а згодом – інженера-диспетчера та головного інженера [1; 4].

Проголошення незалежності України відкрило нові економічні та політичні можливості, якими Олександр Марченко успішно скористався. В 1994 році він став власником і керівником приватного підприємства «Каменяр», що видобувало граніт, у 2005 – закінчив Міжрегіональну академію управління персоналом за спеціальністю «Менеджмент організацій», а в 2006 р. його обрали генеральним директором підприємства «Білоцерківський кар'єр» [4–5].

У 2008 році Марченко став членом Всеукраїнське об'єднання «Свобода» і почав брати активну участь у політичному житті громади та області: очолював Білоцерківську міську та Київську обласну організації «Свободи», був головою Київської обласної організації Федерації роботодавців гірняків України. Олег Тягнибок, очільник політичної партії ВО «Свобода», так характеризував однопартійця: «Олександр Марченко – самодостатня, успішна людина з людськими почуттями, з любов'ю до своєї країни, історії та наших героїв. Його думки не розходились із ділами. Це типаж нового покоління успішних українських підприємців, які використовували не лише нові економічні підходи, а й мали національну логіку у діях і спілкуванні з підлеглими» [6].

Марченко був меценатом і мав власну філософію життя: «Патріотом треба бути до останньої копійки у своїй кишені» [2, с. 6]. Тому створив Благодійний фонд Олександра Марченка, активно допомагав закладам освіти, культурним і спортивним організаціям Білої Церкви та Київщини. Очолював Федерацію боксу Білої Церкви, заснував і керував спортивним клубом «Каменяр» [1; 4]. У рідному селі Рибчинці власним коштом зробив капітальний ремонт школи і поставив пам'ятник Тарасові Шевченку [2].

У 2010 році О. Марченка обрали депутатом Білоцерківської міської ради за списком ВО «Свобода». Він був головою фракції та заступником голови комісії з економічних реформ, соціально-економічного розвитку, інвестицій та підприємництва. На виборах до Верховної Ради України 2012 року балотувався в окрузі № 90 (Біла Церква) від ВО «Свобода». За даними «мокрих» протоколів з виборчих дільниць здобув перемогу, випередивши провладного кандидата, але через фальсифікацію результатів на користь останнього окружною виборчою комісією депутатом не став попри судове оскарження фальсифікацій [1; 4].

Члени родини та друзі Марченка згадують, що він завжди боровся за справедливість і був поруч з людьми не тільки на словах. Це засвідчили і події Революції Гідності 2013–2014 рр., коли Олександр фізично та матеріально підтримував громадянський спротив режиму Януковича у Києві, був лідером протестних акції у Білій Церкві. Він не залишився осторонь російської збройної агресії проти України, а тому у 2014 р. доєднався до АТО у складі 72-ї окремої механізованої бригади, що базується в Білій Церкві. Донька Людмила згадує: «Віра і бажання боротися за Україну привели його на поле бою» [1]. У складі 72-ї ОМБр з позивним «Каменяр» у квітні–липні брав участь у боях за Амвросіївку, Степанівку, Савур-Могилу. 10 серпня 2014 року внаслідок обстрілу українських позицій системою «Смерч» був поранений під Красним Лучем на Луганщині. Отримав поранення в голову, проходив курс реабілітації у Головному військовому клінічному госпіталі у Києві. 26 лютого 2015 року

Указом Президента України був нагороджений орденом «За мужність» ІІІ ступеня [1; 5].

На позачергових парламентських виборах в Україні 26 жовтня 2014 року О. Марченко знову балотувався за округом № 90 від ВО «Свобода» і став народним обранцем. До серпня 2019 року був головою підкомітету з питань будівництва та архітектури Комітету Верховної Ради України з питань будівництва, містобудування і житлово-комунального господарства, опікувався питанням збереження фахової передвищої освіти. Нардеп виступав за скасування президентської, депутатської та суддівської недоторканності щодо кримінальних і економічних злочинів; реформування правоохоронних органів; спрощення податкової системи; відродження українського виробництва; встановлення візового режиму з рф та безвізового з ЄС. У грудні 2014 р. Марченко зареєстрував у Раді законопроєкт про позбавлення громадянства та притягнення до відповідальності за вчинення злочинів, пов'язаних з державною зрадою, диверсією, шпигунством та посяганням на територіальну цілісність і недоторканність України, але його було відхилено і знято з розгляду [4].

О. Марченко поєднував свою депутатську діяльність із волонтерською і регулярно їздив в зону АТО-ООС: «Він збирав величезну кількість всього необхідного для фронту та особисто відвозив на передову. Ми дивувалися його сміливості, енергійності, його розуму та вмінню підбирати помічників» [2, с. 77]. У травні 2015 року журналіст телеканалу «Інтер» Роман Бочкала випадково зустрів депутата Марченка у зоні АТО, де він працював на екскаваторі, облаштовуючи укріпрайон. Олександр пояснив: «Надійшло запрошення від Київської ОДА, і, не роздумуючи, взяв відпустку в парламенті, організував техніку, людей – і на передову, адже я будівельник з багаторічним досвідом. Горджуся, що роблю цю важливу справу пліч-о-пліч із відважними й працьовитими земляками» [2, с. 12]. У 2016–2017 рр. бойові підрозділи 72-ї бригади тримали позиції в районі промзони Авдіївки та Верхньоторецького Покровського району Донецької області. Марченко надавав їм та місцевим мешканцям активну волонтерську допомогу, за що у квітні 2019 р. отримав

медаль «За оборону Авдіївки» – пам’ятну відзнаку військово-цивільної адміністрації міста [1; 4].

24 лютого 2022 року, з початком повномасштабної війни, Олександр Марченко почав збирати своїх друзів і знайомих, аби знову долучитися до лав 72-ї ОМБр імені Чорних Запорожців. Олег Тягнибок згадував: «З повномасштабним вторгненням росії, Марченко зібрав своїх ближніх, взяв зброю і робив те, що мав робити кожен українець – відбивав нашу землю в окупанта» [6]. Бригада була одним з підрозділів, що захищали столицю України й брала активну участь у боях за Гостомель, Бучу, Ірпінь, під Броварами.

25 лютого головний сержант, стрілець, помічник гранатометника Олександр Марченко (позивний «Каменяр») з побратимами зайняв позиції у селі Мощун, за 20 кілометрів від Києва. Генерал Валерій Залужний, тоді Головнокомандувач Збройних Сил України, згадував: «Утримати цей форпост було надважливим завданням. Адже Мощун міг стати для ворога воротами на шляху до столиці» [3]. Битва за Мощун стала однією з найзапекліших під час оборони Києва і тривала з 27 лютого по 25 березня 2022 року. Співвідношення сил і засобів було один до десяти на користь загарбників. Ворог задіяв майже 200 одиниць броньованої техніки, 5 тисяч особового складу з елітних підрозділів: 76-ї десантно-штурмової та 98-ї повітряно-десантної дивізій, 331-го парашутно-десантного полку, 155-ї бригади морської піхоти. «Сюди опустилося пекло. І попри те, скільки противник завдав вогневого ураження, скільки сюди лягло тонн снарядів, мін, боєприпасів, ракет, – люди вистояли… У боях за Київ брали участь найкращі і билися сьогодні задля завтра, щоб Україна була», – каже полковник Олександр Вдовиченко, командир 72-ї ОМБр [3].

«На нас ішли 22-а кілометри російської техніки. Кожного дня були дуже сильні артилерійські обстріли. Вороги крили все підряд, стерли з лиця землі Мощун. Кожного дня гинули наші хлопці. А з вечора 5 березня ми вже вступили у ближні бої з ворожою піхотою... Ніхто не відступав. Утримували. Олександр Марченко, як командир позиції «Граніт», проявив себе справжнім

героєм та безстрашним вояком», – згадує племінник Андрій Марченко, що пліч-о-пліч з дядьком тримав оборону у Мощуні [5].

Завдяки своїм організаційним та інженерним навичкам О. Марченко чудово проявив себе в ролі командира позиції. Він завжди ставив життя своїх підлеглих вище за власне. Саме тому, 6 березня 2022 року, в критичній ситуації він надав їм наказ відступати, а сам разом із трьома іншими бійцями прикрив їхній відступ ціною власного життя. Фейсбук 72-ї ОМБр повідомив: «Після чергового артилерійського удару ворог пішов у наступ. Рятуючи своїх підлеглих, «Каменяр» наказав їм відступати, а сам з трьома бійцями прийняв бій. Свій останній бій. Герої не вмирають!» [1; 5].

3 квітня 2022 року «Каменяра» поховали у Білій Церкві на Алеї Героїв кладовища «Сухий яр». «Він пішов у перших рядах добровольців на «нульову» позицію у селі Мощун, де зі зброєю в руках, до останнього подиху, захищав Україну і віддав за неї своє життя як Герой», – дякує воїну отець Михайло Данилів, його друг, настоятель Собору Святого Миколая у місті Фастів [2, с. 77]. У Олександра Марченка залишилися троє дітей та п’ятеро онуків, яких він тепер оберігає з неба.

Указом Президента України від 18.04.2022 № 262/2022 «Про відзначення державними нагородами України» Олександра Марченка нагороджено орденом «За мужність» ІІ ступеня (посмертно). Рішенням Білоцерківської міської ради від 28 липня 2022 року вулицю Петра Чайковського перейменували на вулицю Олександра Марченка, а 30 серпня 2023 р. О.О. Марченку присвоєно звання «Почесний громадянин Білоцерківської міської територіальної громади» (посмертно). На вшанування пам’яті про земляка у Білій Церкві щорічно проводять юнацькі змагання з боксу: відкритий чемпіонат Білоцерківської громади (2022), чемпіонат України серед учнів (2024), гімназіада України, пам’яті Героя України Олександра Марченка (2025).

Депутати Білоцерківської міської ради звернулися до Президента України з клопотанням про присвоєння О.О. Марченку звання Героя України (посмертно); електронна петиція про це ж №22/217310-еп від 30.01.2024 на

порталі Офісу Президента набрала 25239 голосів. 20 червня 2024 р. Верховна Рада підтримала запит до Президента України щодо присвоєння Марченку звання Герой України (посмертно) (302 голоси – «За») [1; 4].

З метою вшанування пам'яті 118 українських воїнів, що загинули у битві за Мощун, на місці кривавих боїв створено меморіал пам'яті «Янголи Перемоги». Олександр Вдовиченко, командир 72-ої ОМБр, з сумом зазначає: «Вони живі, доки ми пам'ятаємо, вони живі, доки за них ставлять свічки, про них розповідають. Це війна на виживання. І кому написано дійти до кінця, перемогти, той не забуде. Ми не забудемо!» [3]. Вічна пам'ять і вічна слава Героям!

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Історія незламного патріота: Олександр Марченко – нардеп та підприємець, який віддав життя за Україну // Еспресо. Біла Церква. 09.10.2024. URL: https://bc.espreso.tv/article-istoriya-nezlamnogo-patriota-oleksandr-marchenko-nardep-ta-pidpriemets-yakiy-viddav-zhittya-za-ukrainu (дата звернення: 15.09.2025).
2. Його позивний – «Каменяр»: збірник науково-краєзнавчих статей, спогадів, літературних творів, присвячених світлій пам'яті Олександра Олександровича Марченка (14.01.1965 – 07.03.2022). Вінниця: ТОВ «Меркьюрі-Поділля», 2023. 104 с.
3. Олександр Вдовиченко, «Слов'ян»: Я був впевнений в своїх людях. І ми вистояли // Інтернет-видання «Лівий берег». 03.06.2025. URL: https://lb.ua/society/2022/06/03/518854_oleksandr_vdovichenko_slovyan.html (дата звернення: 15.09.2025).
4. Пам'яті народного депутата VIII скликання, офіцера Олександра Марченка (позивний «Каменяр») // Укрінформ. 22.05.2023. URL: https://www.ukrinform.ua/rubric-ato/3711387-pamati-narodnogo-deputata-viii-sklikanna-oficera-oleksandra-marcenka-pozivnij-kamenar.html (дата звернення: 15.09.2025).
5. Пам'яті Олександра Марченка // Офіційний портал Верховної Ради України. Меморіал пам'яті. URL: https://www.rada.gov.ua/memory/246227.html (дата звернення: 15.09.2025).
6. Рік із дня загибелі Олександра Марченка… // Главком. 06.03.2023. URL: https://glavcom.ua/columns/o_tyagnybok/rik-iz-dnja-zahibeli-oleksandra-marchenka-912689.html (дата звернення: 15.09.2025).

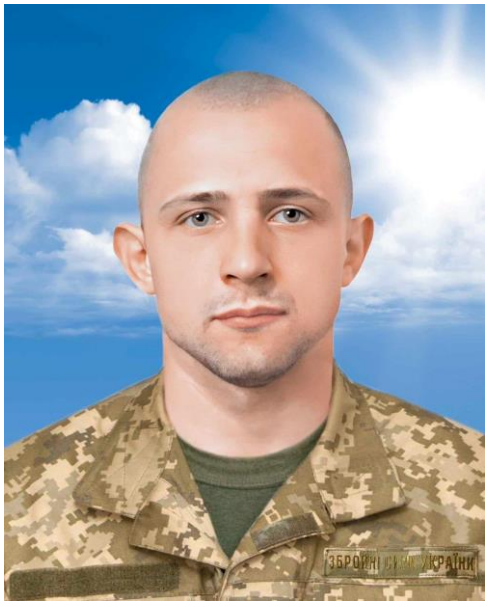
УДК 477

Гринюка Богдан Михайлович,
кандидат історичних наук, старший науковий співробітник науково-дослідного відділу Комунального закладу Львівської обласної ради «Адміністрації історико-культурного заповідника «Давній Пліснеськ» (м. Львів); вчитель історії Тернопільської загальноосвітньої школи І–ІІІ ступенів № 22, м. Тернопіль

ВИПУСКНИКИ ТА БАТЬКИ УЧНІВ ТЕРНОПІЛЬСЬКОЇ ЗОШ № 22, ЯКІ ЗАГИНУЛИ ВПРОДОВЖ 2022–2023 РР. ПІД ЧАС РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ

24 лютого 2022 р. розпочалося російське вторгнення на територію України. Завдяки спротиву української армії та сил самооборони вдалося при великих втратах зупинити ворога. Серед добровольців й мобілізованих осіб було чимало тернополян. На жаль, не обійшлося без втрат…

11 березня 2022 р. у боях на Луганщині при артилерійському обстрілі російських військ загинув випускник школи, військовий кулеметного взводу механізованого батальйону Олександр Ігорович Питель. Народився 28 березня 1996 р. та навчався в Тернопільській ЗОШ І–ІІІ ступенів № 22. У мирний час він активно займався спортом, а саме греко-римською боротьбою та був кандидатом в майстри спорту. Брав участь у військових змаганнях з рукопашного бою. В 2019 р. підписав контракт на 3 роки. І ця ротація стала друга… остання. Мати захисника, Уляна згадувала, що «…він був патріотом. Мій син героїчно загинув. Він на танк пішов. Просто зі зброєю на танк. До останнього родина вірила, що це помилка, і Саша живий». В січні Сашко мав приїхати додому, розповіла рідна тітка Василина. Але ротація не відбулась. І він весь час залишався в Золотому, що на Луганщині.

Цікаві спогади залишила класний керівник О. Пителя – вчитель біології Людмила Фічка: «Сашко так пишався своїми перемогами у спорті, а ми всі раділи разом із ним. Через кілька років після того, як він закінчив школу, ми з ним зустрілись. Саша ділився, що мріє перемогти в олімпіаді, аби заробити грошей і купити машину. Він тоді поділився, що планує підписати контракт. Дуже роботяща дитина, добра і чуйна». Класна мама пригадує один момент, як її учні в 5 чи 6 класі прибирали листя на території школи. Хто утік, хто сачкував. Сашко ж трудився до останнього. Підійшов з граблями до вчительки, коли у дворі стало чисто. «Можна я вже піду додому?» – запитав. Отой погляд і очі, каже вчителька, не забуде ніколи. Сашко ріс із бабцею Іриною Григорівною Пасенко та її цивільним чоловіком і водночас тренером, заступником з навчально-тренувальної роботи комунального закладу комплексної дитячо-юнацької спортивної школи з греко-римської боротьби міськради Василем Івановичем Мельником [5].

2 березня 2022 р. Олег Петрович Хрущ (7 червня 1975 року народження с. Новосілка Тернопільського р-ну Тернопільської обл.) був призваний на військову службу – батько випускників школи Сергія і Марти. Він був солдатом роти охорони, згодом переміщений до однієї з бригад. Загинув 9 липня 2022 р. внаслідок ракетного удару в районі населеного пункту Часів Яр на Донеччині. Похований 14 липня 2022 р. на Алеї Героїв Микулинецького кладовища у м. Тернополі [9].

На території Запорізької області, захищаючи Україну, загинув тернополянин Назар Назарович Львівський (18 травня 1998 р. н., м. Тернопіль). 28 травня 2021 р. він підписав контракт із однією з тернопільських бригад. Загинув 9 серпня 2022 р. поблизу н. п. Магдалинівка, що у Запорізькій області. У Назара залишилась мама Світлана Олексіївна та молодший братик Олексій (випускник 2022–2023 н. р. Тернопільської ЗОШ І–ІІІ ступенів № 22) [6].

10 серпня 2022 р. у віці 44 роки, захищаючи рідну Батьківщину, на Донеччині загинув житель с. Байківці – Андрій Пачковський. «Він так і не зустрів із рідними своє 44-річчя. Проте, Андрій так багато встиг в житті. Бог

дарував йому все найкраще – люблячу матусю, кохану дружину, вродливих і розумних донечок Олену й Віталію, а також найбільшу потіху – онуків Єву та Максимка. Навесні Андрій та Наталія відзначили срібне весілля – 25 років подружнього життя» [1].

27 вересня 2022 р. на території Донецької області при виконанні службових обов'язків, вірний присязі, загинув боєць ЗСУ Віталій Анатолійович Данілов (29 грудня 1988 р. н., с. Маневе), батько Аліни та Уляни. Але на службу в ЗСУ його мобілізували з Лановецького військкомату. Віталій Данілов був водієм міномету [7].

Пізніше, у віці 44 роки при виконанні службових обов'язків, вірний присязі, загинув боєць ЗСУ Олексій Черевко (3 березня 1978 р. н. в росії). Усе своє життя прожив в Україні, в м. Золоте Луганської області, де працював на шахті «Карбоніт» шахтарем-забойщиком 5-го розряду. З початком повномасштабного вторгнення, в 2022 р., зі сім'єю переїхав до м. Тернополя. Військовий загинув 7 листопада 2022 р. в м. Авдіївка Донецької області. Похований 17 листопада 2022 р. на Алеї Героїв Микулинецького кладовища м. Тернополя. Залишилася дружина Ірина, донька Анастасія і син Вадим [4].

У жорстокій боротьбі за Україну обриваються життя мужніх українців. Цей список поповнився ім'ям ще одного бійця з Тернополя. На Донеччині, біля м. Бахмут, під час бойового завдання, 25 грудня 2022 р. загинув Володимир Богданович Гвоздик (26 червня 1981 р. н.). Після початку повномасштабного російського вторгнення в Україну, він повернувся із закордону та вступив до лав Збройних сил України. У ЗСУ був гранатометником 24-ї окремої механізованої бригади. Похований 30 грудня 2022 р. на Алеї Героїв Микулинецького кладовища м. Тернопіль [3].

Будучи вірним присязі, захищаючи Україну на Миколаївщині у віці 35 років загинув Андрій Петрович Дмитрів (11 грудня 1987 р. н.) – уродженець м. Бережани, випускник Бережанської школи № 3. Загинув 16 лютого 2023 р. під час виконання військової служби. Батько учениці школи Дарії.

Солдат Володимир Васильович Кукуруза, позивний «Маямі», загинув 5 червня 2023 р. в бою біля селища Велика Новосілка на Донеччині. Захисник отримав смертельні травми в результаті мінометно-артилерійського обстрілу з боку російських окупантів. У липні воїну мало виповнитися 28 років. Володимир народився в селі Федьківці Тернопільської області. Закінчив 9 класів Старовишнівецької школи та Галицький фаховий коледж ім. В. Чорновола. Згодом здобув вищу освіту у Тернопільському національному технічному університеті ім. І. Пулюя за спеціальністю «Фінанси і кредит». З 18 років працював на заводі «СЕ-Борднетце Україна» у м. Тернополі, де у 25 років уже був майстром зміни. Захоплювався футболом, любив читати. Під час повномасштабної війни чоловік став військовослужбовцем Збройних Сил України. Ніс службу у лавах Окремої президентської бригади імені гетьмана Богдана Хмельницького. Обіймав посаду гранатометника. «Володя був із тих, кого всі любили. Веселий, розумний, щедрий і прямолінійний. У нього завжди було багато друзів, а в сім'ї його обожнювали. Він завжди й у всьому хотів бути першим. Був щирим патріотом України! Пішов на війну добровольцем у перші дні повномасштабного вторгнення, вірячи у перемогу та українську ідею», – розповіла сестра полеглого бійця Мар'яна Чорненька. Поховали воїна в с. Старий Вишнівець на рідній Тернопільщині. Вдома на Володимира чекали батьки, сестра, наречена і 6-річна донька Еліна (учениця Тернопільської загальноосвітньої школи I–III ступенів № 22) [2].

24 червня 2023 р. у Донецькій області під час виконання обов'язків військової служби загинув тернополянин Роман Іванович Скіра (13 серпня 1976 р. н.). Він три роки був священником у кафедральному соборі святих рівноапостольних Костянтина та Єлени Тернопільської єпархії Православної Церкви України у м. Тернополі. У ЗСУ Роман був помічником капелана, хотів

стати капеланом. Односельчанка загиблого Мирослава Ващишин згадувала його слова: «Якщо б мій батько був живий, він сказав би мені, що я повинен йти захищати Україну». І так він вчинив» [3].

10 жовтня під час захисту Батьківщини у Херсонській області загинув випускник Тернопільської загальноосвітньої школи І–ІІІ ступенів № 22 Тарас Русланович Галат (29 червня 1995 р. н.). Він (фото 3) був оператором відділення управління командира самохідної артилерійської батареї. Поховали Тараса Галата на Алеї Героїв Микулинецького кладовища м. Тернополя. Тітка загиблого Галина Кушнір розповіла, що Тарас «Керував дроном. Їхали в автомобілі за паливом і так попав у них дрон російський. Був з побратимом разом, побратим у дуже важкому стані, але він вижив, а в Тараса попало так, що поранення несумісне з життям» [8].

23 жовтня 2023 р. перестало битися серце випускника школи Миколи Павловича Школьного (15 травня 1978 р. н.). Загинув у Сумській області при виконанні службових обов’язків, вірний присязі. Герою було 45 років.

Таким чином, перелічені Герої віддали своє життя заради Батьківщини. Їх відданість і мужність назавжди стануть прикладом для інших, а пам’ять про них буде вічною та світлою. Щиро співчуваємо рідним та близьким наших захисників. Низький уклін Героям за наш захист та незалежність України.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Віддали останню шану Герою / URL: https://bsr1653.gov.ua/news/1660547682/#:~:text=%D0%92%D1%96%D0%BD%20%D1%82%D0%B0%D0%BA%20%D1%96%20%D0%BD%D0%B5%20%D0%B7%D1%83%D1%81%D1%82%D1%80%D1%96%D0%B2%20%D0%B7%20%D1%80%D1%96%D0%B4%D0%BD%D0%B8%D0%BC%D0%B8,%D0%B9%D0%BE%D0%BC%D1%83%20%D0%B2%D1%81%D0%B5%20%D0%BD%D0%B0%D0%B9%D0%BA%D1%80%D0%B0%D1%89%D0%B5%20%E2%80%93%20%D0%BB%D1%8E%D0%B1%D0%BB%D1%8F%D1%87%D1%83%20%D0%BC%D0%B0%D1%82%D1%83%D1%81%D1%8E%2C%20%D0%BA%D0%BE%D1%85%D0%B0%D0%BD%D1%83.

2. Володимир Кукуруза / URL: https://www.victims.memorial/people/volodymyr-kukuruza.
3. На Донеччині загинув Володимир Гвоздик з Тернополя / URL: https://fainemisto.tv/news/49208-na-donechchyni-zagynuv-volodymyr-gvozdyk-z-ternopolya.
4. Олексій Черевко / URL: https://ternopilcity.gov.ua/about/geroi-ternopolya/84944.html.
5. Пішов сам на танкову колону: у бою загинув 25-річний тернополянин Олександр Питель / URL: https://te.20minut.ua/Podii/pishov-sam-na-tankovu-kolonu-u-boyu-zaginuv-25-richniy-ternopolyanin-o-11538325.html.
6. Рік тому підписав контракт, а тепер йому назавжди 24… Тернопільщина прощається з Назаром Львівським / URL: https://te.20minut.ua/Podii/rik-tomu-pidpisav-kontakt-a-teper-yomu-nazavzhdi-24-ternopilschina-pro-11644115.html.
7. У день, коли Віталіка не стало, плакали усі. Тернопільщина прощається з Віталієм Даніловим / URL: https://te.20minut.ua/Podii/u-den-koli-vitalika-ne-stalo-plakali-usi-ternopilschina-proschaetsya-z-11684332.html.
8. У Тернополі попрощалися із матросом Тарасом Галатом. Чоловік загинув 10 жовтня на херсонському напрямку / URL: https://suspilne.media/597841-u-ternopoli-poprosalisa-iz-matrosom-tarasom-galatom/.
9. Хрущ Олег Петрович / URL: https://irp.te.ua/hrushh-oleg-petrovych/.

УДК 179.6:94(477)(092)''20''

Мошаренкова Тетяна Володимирівна,
молодший науковий співробітник наукового центру Повітряних Сил Харківського національного університету Повітряних Сил імені Івана Кожедуба, м. Харків

ГОЛОВНИЙ ПОДВИГ ЗДІЙСНЮЄТЬСЯ В СЕРЦІ (ПАМЯТІ ЛЬОТЧИКА-ГЕРОЯ МИКОЛИ КОВАЛЕНКА)

«Коли мене запитають, що таке війна,
Я без роздумів відповім: Імена... »
Максим Кривцов

«ЛЮДИНА НЕБА» – так називають Коваленка Миколу Миколайовича його близькі, друзі, колеги, побратими. Бо його життя, поєднавши дві вагомі місії – оборону повітряного простору держави та формування справжніх воїнів – фахівців Повітряних Сил Збройних Сил України, назавжди стало частиною звитяжної історії Харківського національного університету Повітряних Сил імені Івана Кожедуба, Повітряних Сил Збройних Сил України і водночас частиною героїчної історії України.

Народився Микола Коваленко 4 листопада 1968 року на Житомирщині в родині, яка виплекала, виколисала та дала крила його покликанню, виховавши у нього почуття обов'язку і відповідальності перед своєю сім'єю, родом, країною.

Після закінчення школи, йдучи за дитячою мрією, він вступив до Ставропольського вищого військового авіаційного училища льотчиків і штурманів, а далі, відповідно до розподілу, продовжив службу на Мурманщині, наполегливо удосконалюючи свою фаховість. Проте, незважаючи на те, що цей період припав на роки його успішного професійного становлення та особистісного зростання, він не зрадив своєї ідентичності. І після проголошення Україною незалежності, борючись з численними викликами, без вагань ухвалив рішення про повернення на Батьківщину. В цьому, безсумнівно, доленосному рішенні втілилася тяглість поколінь військових українських авіаторів із часів формування Повітряного флоту Української народної Республіки (грудень, 1917 р.), коли низка видатних постатей, які посідали впливові посади в російській авіації (В. Павленко, П. Крицький тощо), виявили себе патріотами України і долучилися до процесу українізації війська, ставши його лідерами і творцями.

Це були нелегкі роки випробувань як для становлення української державності, так і для розбудови і відновлення боєздатності Збройних Сил України. Оскільки у 1991 році країна отримала у спадок окремі фрагменти військової структури радянського союзу і потребувала суттєвих змін, що не могло не впливати на професійне утвердження і соціальну адаптацію військовослужбовців та членів їх сімей.

Але завдяки підтримці своєї родини, ідейній зрілості та особистим якостям Микола Коваленко продовжував рухатися вперед «службовими східцями» та підвищувати свою кваліфікацію, опановуючи нове озброєння, нові літаки (засвоїв шість типів літаків: Л-29, Л-39, Су-15(ТМ), Су-24М, Су-24МР, Су-24МП) [1], нові льотно-технічні характеристики, а разом із ними і нові завдання, які розширюють зону ризику, загрози здоров’ю і життю. Оскільки, і це треба розуміти, все нове в авіації прямо пов’язане зі збільшенням складності завдань, навантажень та вимагає нового інтелектуального рівня, нових засобів захисту, нової філософії польотів, обумовленої специфічними умовами льотної праці.

Завдяки високій мотивації, сумлінному ставленню, мобільності, жазі до справи свого життя для українського офіцера це був час кар'єрного зростання: він удосконалював майстерність, просувався по військовій службі, отримував нові високі звання. І з часом, за чотири роки від початку повномасштабного вторгнення росії в Україну, що триває з 24 лютого 2022 року, Микола Коваленко був призначений заступником начальника Харківського національного університету Повітряних Сил імені Івана Кожедуба, де розпочався наступний етап його кар'єри, пов'язаний із підготовкою офіцерських кадрів в системі вищої військової освіти.

А навчати йому було чому. Професійний військовий, бойовий льотчик, взірець для підлеглих, він був одним із перших, хто вирушив на бойове завдання по знищенню ворога на сході нашої держави. Здійснив 19 бойових вильотів, за що у вересні 2014 року був нагороджений орденом «За мужність» ІІІ ступеня [1].

Полковник Микола Коваленко був дуже вимогливим наставником. Добре розуміючи, що від підготовки курсантів залежить безпека їхнього життя, систематично навчав курсантів добросовісно ставитися до всіх етапів оволодіння професією. Наполягав на важливості теоретичних навичок, які є надійним фундаментом для практичної частини підготовки, вчив повній відповідальності за свої дії. Завжди підтримував ініціативу та рішучість особового складу.

З огляду на те, що професія льотчика відрізняється високою інтенсивністю, тривалістю, значними фізичними навантаження, внаслідок чого є однією із найбільш складних із психологічної точки зору військових професій, особливу увагу полковник Микола Коваленко звертав саме на психологічну готовність курсантів. Допомагаючи курсантам долати психологічний бар'єр – один із найважливіших компонент успішного пілотування, сприяв проведенню заходів, зокрема і неформальної освіти, що розвивали і зміцнювали їх психічну витривалість, духовну стійкість, здатність захистити сенс і значущість своєї праці, формуючи їхню персональну відповідальність за підтримку професійного здоров'я, соціального самопочуття і відповідного рівня професійної підготовки.

Разом із тим Микола Миколайович володів дуже особливою манерою спілкування з курсантами, мав свій неповторний спосіб донесення найважливішої інформації: говорив з ними їхньою мовою – мовою символів, метафорами їхньої діяльності. В такому підході до спілкування молоді авіатори не лише бачили, але і краще розуміли себе у омріяній професії. Бойовий офіцер зі свого досвіду добре розумів і наполегливо наголошував на тому, що до курсантів, які пов'язали свій шлях з військовою авіацією необхідно ставитися з особливою увагою, бо вони вчаться виконувати обов'язки і завдання у незвичних, складних, а нерідко критичних умовах, емоційно напруженій обстановці. Тому професійне навчання пілотів немислимо без пізнання духу професії, де льотчик у процесі пілотування має насамперед навчитись «відчувати» літак, так би мовити бути з ним одним цілим.

Сприяючи своєю діяльністю підвищенню соціальної властивості елітності у авіаційній складовій, яка трансформується свідомістю в найголовніше відчуття, а саме відчуття потрібності і соціальної захищеності, кожного дня навчав майбутніх офіцерів відчувати гордість за професійну причетність до свого виду збройних сил. Наголошував, що захищати Батьківщину – це завжди покликання, найвищий прояв любові до неї.

Багато часу приділяв вихованню у курсантів культури пам'яті, особистому осмисленню вдячності тим, хто віддав найцінніше за свободу і незалежність нашої держави. Пояснював, що пам'ять є каналом історичного досвіду й чинником формування національної ідентичності, так як здатна робити неочікувані речі – оживляти минуле та лікувати травми, ділитися мріями і надіями, які надихають діяти. Пам'ятання надає можливість побути поруч із тими, кого вже немає, але їх імена залишаються назавжди з нами.

Ім'я Коваленка Миколи Миколайовича назавжди залишиться з нами як символ життя, що вміщує цілу історію, сповнену відваги та вірності Україні. Історію його подвигу, під час якого він, 2 березня 2022 року, разом з іншим мужнім авіатором Євгеном Казіміровим відвели від населеного пункту палаючий бомбардувальник, підбитий ворогом у повітряному бою, ціною власного життя врятувавши життя

мирних громадян... За час військової служби полковник Микола Коваленко удостоєний низки державних нагород. Останні – орден «За мужність» ІІ ступеня, відзнаки «За оборону України» та «Хрест Орла» йому надано посмертно [1, 2].

Завершити спогади про Коваленка Миколу Миколайовичу – людину, для якої покликання стало найшляхетнішою професією, за ім'ям якого стоїть цілий світ – сім'я, життя, мрії та прагнення, але понад усе непохитна відданість військовому обов'язку та народові України, який став у стрій заради України та героїчно загинув за неї, доречно буде рядками вірша, також написаного воїном, фронтовим поетом Максимом Кривцовим, чия творчість стала голосом сучасної російсько-української війни: «Коли мене запитають, що таке війна, Я без роздумів відповім: Імена...».

Схиляємо голови перед пам'яттю полеглих авіаторів та дякуємо всім, хто нині тримає наше небо. Ваша відданість і професіоналізм – це крила України.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Незламні екіпажі: цього ніколи не мало статися, бо у них завжди був план "Б" Старкон-сіту: блог редакції сайту, 27 жовтня 2922 року : веб-сайт URL: https://starkon.city/articles/246126/nezlamni-ekipazhi-cogo-nikoli-ne-malo-statisya-bo-u-nih-zavzhdi-buv-plan-b

2. Ціною життя врятував село від знищення. історія льотчика-героя Миколи Коваленка, який 11 років служив у Луцьку . Волинські новини, 02 березня, 2025 року : веб-сайт. URL: https://www.volynnews.com/news/all/tsinoiu-zhyttia-vriatuvav-selo-vid-znyshchennia-istoriia-lotchyka-heroia-mykoly/

Ониськів Наталія Петрівна,
учителька української мови та літератури
Тернопільської спеціальної школи
Тернопільської обласної ради,
м. Тернопіль

ЧЕСТЬ – СОБІ, ЖИТТЯ – БОГОВІ ТА УКРАЇНІ
СВІТЛІЙ ПАМЯТІ ГЕРОЯ УКРАЇНИ – ЛЮБОМИРА КРУПИ

«Честь – собі, життя – Богові та Україні» – таке життєве кредо Людини, Героя, Патріота, який любив Україну і боровся за неї до останку.

2 вересня 2025 року Любомиру Крупі виповнилося б 50 років. Полудень віку, розквіт духовних і творчих сил, багато планів, мрій … але не судилося, бо

вважав, що стати на захист державних кордонів України та взяти до рук зброю – це його громадянський та моральний обов'язок.

Історію творять сміливі. Ті, хто своє життя залишив у минулому. Заради майбутнього сім'ї, українців та країни. Ми повинні знати своїх Героїв.

Щороку 29 серпня в Україні вшановують тих, хто віддав своє життя за свободу та незалежність нашої держави. Це день глибокої скорботи і водночас день єдності, коли вся країна схиляє голови перед мужністю своїх синів та дочок. Це день пам'яті, який нагадує, що справжній героїзм полягає у здатності віддати найдорожче – власне життя – заради інших. Саме завдяки мужності й жертовності українських воїнів ми маємо шанс будувати своє майбутнє у вільній державі. Ми завжди пам'ятатимемо своїх Героїв. Бережемо їхні імена у меморіалах та пам'ятних знаках, у традиціях вшанування, у щирій турботі про їхні родини. Адже тільки так ми можемо зберегти їхній подвиг живим у серцях наступних поколінь.

Нещодавно у Тернополі презентували документальний фільм про Любомира Крупу. Стрічка створена до 50-річчя з дня його народження. Щиро вдячні авторці сценарію Ользі Терещук, родині, побратимам Героя за ідею та створення фільму. Таким світлим, добрим, людяним, відкритим залишиться він у пам'яті тих, хто його знав, любив, товаришував.

Герої не вмирають – вони живуть у наших серцях, доки ми їх пам'ятаємо.

Зі стін школи, у перші дні війни, Любомир Левкович пішов на фронт… Зрозуміло одне: він не міг поступити інакше, бо так бачив свій громадянський обов'язок – служити народу і Україні. Справу батька – боротися за вільну Україну – продовжує син Володимир, який служить у війську та молодший син Святослав.

Любомир Левкович Крупа – педагог, науковець, історик, громадсько-політичний діяч, кандидат історичних наук, військовослужбовець ЗСУ, який віддав своє життя за Незалежність України та звільнення її територій від ворога.

Великий вплив на формування активної життєвої позиції, яка закладалася ще в дитинстві, мала родина. Виховувався в сім'ї вчителів, у родині

працелюбних людей. Рання праця привчила до відповідальності, обов'язку, стратегічного мислення. Батько – відомий письменник Левко Крупа, творчість якого припала на буремні 80-90 роки XX століття. Мати – Марія Петрівна – мовознавиця, громадська діячка, кандидат філологічних наук.

У своїх наукових статтях Любомир Крупа писав, що важливу роль у вихованні відіграє середовище, перше місце в якому належить сім'ї та родині, а далі – церкві, школі, суспільству, нації. Усі ці чинники впливають на формування характеру, психіки, життєвих цінностей молоді [2,118]. Виховання повинно ґрунтуватися на християнських засадах, опертих на десяти заповідях Божих, а також добрі плоди у формуванні характеру, психіки дитини дає християнська поведінка родичів та батьків.

Ще навчаючись у школі, Любомир активно стежив за культурно-політичними процесами в тодішній радянській Україні. Разом з однодумцями брали участь у «Ланцюзі єдності», ходили з Різдвяним «Вертепом», чистили русло річки Серет, виступали з місцевим хором. Тоді зародилася любов до подорожей, екстремального туризму, арборизму.

Знайомство з історією розпочалося ще в дитинстві. Батьківська хата була осередком, де обговорювалися важливі суспільно-політичні події, зустрічалися дисиденти, однодумці батька Левка, так само переслідувані системою – великоберезовицькі друзі-ровесники, зокрема Михась Іваницький, а згодом - Ігор Ґерета, Василь Ярмуш, Богдан Ткачик. Так під впливом оточення, націоналістичних поглядів формувався характер національно та морально стійкої, освіченої особистості.

Найбільш насиченими, як вважав Любомир Крупа, були його студентські роки. Це навчання на історичному факультеті Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Саме тоді розпочалася наукова і політична праця: членство в УНА-УНСО, організація молодіжного науково-пошукового товариства «Обереги», студентського дискусійного клубу «Діалог», науково-пошукові експедиції. Разом з батьком їздив на розкопки археологічних знахідок пам'ятки Черняхівської культури у с. Чернелів-Руський

до відомого археолога, заслуженого діяча мистецтв України Ігоря Ґерети [3]. Як учасник Всеукраїнської експедиції «Забуті могили», збирав інформацію про діяльність Організації українських націоналістів, Української повстанської армії, реєстрації всіх військових поховань, починаючи від періоду Козаччини, на території Тернопільщини.

Вагомий внесок зробив Любомир Левкович Крупа в розвиток освіти та виховання молоді на Тернопільщині. Автор 28 публікацій, статей, тез на історичну тематику. Він вміло поєднував викладацьку роботу з науковою. У цей період захистив кандидатську дисертацію «Вплив митрополита Андрея Шептицького на суспільне і культурно-просвітницьке життя в Галичині кінця XIX – першої половини XX століття».

Постать Андрея Шептицького завжди привертала увагу дослідників. У 1990-х роках, коли Україна повертала імена, як і власну історію, випускник історичного факультету Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка Любомир Крупа досліджує одну зі знакових постатей в українській історії XX століття – діяльність митрополита Андрея Шептицького. Цікаво, що Любомир Крупа один із перших – після відновлення української Незалежності – дослідників постаті Митрополита, його ролі в громадсько-політичному, освітньо-виховному процесах. Монографія Любомира Крупи «Вплив митрополита Андрея Шептицького на суспільне і культурно-просвітницьке життя в Галичині кінця XIX – першої половини XX століття» мала б бути опублікована ще два десятиліття тому, але через різні обставини повертається до нас сьогодні.

Чимало спільного на перетині доль двох видатних людей – поважного Предстоятеля Церкви та молодого історика-дослідника. Їхні шляхетні родини, боротьба за утвердження України, любов до Батьківщини, людей, розуміння «як будувати рідну хату», життя за покликом серця. Адже, за словами Андрея Шептицького, «жити за совістю – важливіше за будь-які віросповідання», а «любов на ділах, а не на словах полягає…» [1,7-8]. Видно, що світло життя обидвох є таким ясним, що й нині вказує дорогу кожному, хто

бажає його відчути. У своїй монографії Любомир Крупа називає Андрея Шептицького «світло, яке сяє», а дружина полеглого Героя Ірина каже: « Любомир був, як сонце, обігрівав усіх своїм промінням, був унікальною особистістю. У ньому поєднувалася велика доброта, м'якість і водночас стійкість і мужність. Він любив рідних, але ще більше – Україну та свій народ, своїм життям він це довів неодноразово. Любомир не лише помер для України, він жив для неї. На кожному робочому місці, яке обіймав, у першу чергу думав про людей, про те, як зробити нашу країну та її народ вільними і щасливими» [4].

Любомир Левкович Крупа був одним із тих, що ніс Світло у життя. Такі люди не прагнуть вражати чи виділятися, бо їхня сила – в природності, справжності, щирості. Їх слова і дії прості, але завжди влучні, як тепле слово в потрібний момент чи міцне плече, на яке можна опертися. Спогади про таких людей залишаються з нами назавжди, наче проміння сонця, яке зігріває в холодні дні.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Крупа Л. Вплив митрополита Андрея Шептицького на суспільне і культурно-просвітницьке життя в Галичині кінця XIX – першої половини XX століття: монографія. Тернопіль: Підручники і посібники, 2024. 240 с.
2. Крупа Л. Значення християнської родини для нації у творах митрополита Андрея Шептицького. Наукові записки. Тернопіль: Тернопільський комерційний інститут, 2002. С. 118 – 128.
3. Петрига О. Велет сили і духу. Літературний Тернопіль. 2012. №3. С. 83-84.
4. У Тернополі презентували фільм про загиблого захисника Любомира Крупу. URL: https //suspilne.media (дата звернення: 14.09.2025).

УДК 94 (477)+908 (092):008

Починок Юлія Мирославівна,
кандидат філологічних наук, викладач кафедри змісту і методик навчальних предметів Тернопільського обласного комунального інституту післядипломної педагогічної освіти, м. Тернопіль

ЖИТТЯ І ТВОРЧІСТЬ ІГОРЯ ҐЕРЕТИ: ІСТОРИКО-КУЛЬТУРОЛОГІЧНИЙ ВИМІР

Анотація. *У статті розглянуто життєвий і творчий шлях Ігоря Петровича Ґерети (1938–2002) – українського археолога, мистецтвознавця, музейника та громадського діяча. Проаналізовано його внесок у розвиток археологічних досліджень, музейної справи та мистецтвознавчих студій на Тернопільщині. Особливу увагу приділено його археологічним розвідкам, зокрема дослідженню черняхівської культури, а також діяльності зі створення культурних і меморіальних музеїв. Визначено місце І. Ґерети в контексті українського національно-культурного руху другої половини ХХ ст. та окреслено актуальність його наукової і культурної спадщини для сучасної гуманітаристики.*

Ключові слова: *Ігор Ґерета, археологія, музейництво, мистецтвознавство, культурна спадщина, національна ідентичність, Тернопільщина.*

Постаті українських інтелектуалів ХХ століття часто стають символами поєднання наукової діяльності та громадянського спротиву. Одним із таких діячів був Ігор Петрович Ґерета (1938–2002) – археолог, мистецтвознавець, музейник, культурний організатор, спадщина якого має виняткове значення для збереження та розвитку української історико-культурної пам’яті. Він залишив вагомий слід у науковому та суспільному житті України другої половини ХХ століття. Його біографія є водночас ілюстрацією особистої самопожертви в ім’я науки та культури, відображенням драматичних суспільно-політичних процесів, що відбувалися в радянський та пострадянський часи.

Дослідження діяльності І. Ґерети

Наукову спадщину вченого вивчали Н. Абашина, яка аналізувала його археологічні розвідки [1], а також О. Астаф’єв, що у спогадах змалював постать Ґерети як «бігуна на довгу дистанцію» [2]. І. Бандурка, присвятивши йому ювілейну статтю, підкреслив його талант як мистецтвознавця й хранителя пам’яті [3]. Дослідники приходять до висновку, що головним у спадщині Ґерети

було прагнення не лише збирати й аналізувати факти, а й формувати цілісну культурно-історичну концепцію, в центрі якої – людина й нація.

Метою дослідження є висвітлення життєвого шляху та науково-культурної діяльності Ігоря Ґерети, а також окреслення актуальності його спадщини в сучасному гуманітарному дискурсі.

Методологія

Дослідження ґрунтується на міждисциплінарному підході, що поєднує історико-біографічний метод, культурологічний аналіз і компаративні студії. Джерельну базу становлять археологічні та мистецтвознавчі публікації, краєзнавчі праці І. Ґерети, а також сучасні наукові й публіцистичні матеріали, присвячені його діяльності [1; 2; 3].

Біографічний контекст

Народився Ігор Ґерета 25 вересня 1938 року в селі Скоморохи Тернопільського району в родині інтелігенції: батько був священиком, поетом і композитором, мати – диригенткою церковних хорів. Освіта та виховання в атмосфері духовності та культури зумовили його майбутні наукові зацікавлення. Закінчивши Тернопільську середню школу № 8 та музичну школу, він продовжив навчання на історичному факультеті Чернівецького університету, який закінчив у 1962 році.

Упродовж 1963–2002 рр. працював науковим співробітником у Тернопільському обласному краєзнавчому музеї, де розгорнув багатопланову діяльність. Проте діяльність Ґерети не обмежувалася лише музейництвом.

Археологічна діяльність

Як археолог І. П. Ґерета відкрив сотні археологічних пам’яток і провів масштабні розкопки могильника черняхівської культури у Чернелеві-Руському, що отримали європейське значення [1]. Він був співавтором академічних монографій про археологічні пам’ятки Прикарпаття та Волині, а також низки історико-краєзнавчих праць про Теребовлю, Бережани й Чортків.

Музейництво й культурна ініціатива

Дослідник був фундатором експозицій музеїв С. Крушельницької (1963), В. Гнатюка (1969), Л. Курбаса (1987), а також ініціатором створення музею Й. Сліпого, музею політв'язнів і першого археологічного музею-парку в Чернелеві-Руському [2].

Мистецтвознавчі студії

Окрема грань його творчості – мистецтвознавчі дослідження. Його праці присвячені І. Хворостецькому, І. Марчуку, Я. Омеляну. Книга «Художники Тернопільщини» (1994) заклала підґрунтя для вивчення регіонального мистецького процесу, поєднавши науковий аналіз із публіцистичною пристрастю [3].

Не можна оминути увагою й громадянську позицію вченого. У 1966 році він був засуджений за «антирадянську діяльність», спрямовану на утвердження ідеї незалежної України. Відтак упродовж десятиліть перебував під наглядом радянських спецслужб [2]. Це не завадило йому залишатися активним науковцем і культурним діячем, дотримуючись чіткої національної позиції.

Актуальність спадщини

Сьогодні, коли Україна знову бореться за свободу й культурну ідентичність, спадщина Ґерети набуває нового значення. Його діяльність є прикладом поєднання наукової праці з культурним та національним служінням.

У сучасному дискурсі української гуманітаристики постать І. Ґерети є символом «інтелектуального спротиву», поєднуючи археологію, мистецтвознавство та культурне просвітництво. Його праці демонструють, як можна було у складних умовах зберігати й розвивати українську національну ідентичність, водночас залишаючись у полі світової науки. Саме цим обумовлюється особливий інтерес до його спадщини серед науковців, краєзнавців та культурних діячів.

Отже, життя і творчість Ігоря Ґерети є унікальним прикладом багатогранної діяльності українського інтелектуала другої половини XX століття. Він поєднав археологічні дослідження, музейництво, мистецтвознавчі студії й громадянську діяльність. Його спадщина залишається актуальною для

сучасних досліджень у галузі історії та культури, а його постать – символом національної гідності та історико-культурного поступу українського народу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Абашина, Н. С. І. П. Ґерета – дослідник черняхівської культури / Н. С. Абашина // Археологія і давня історія України. Вип. 2: Археологія Правобережної України. Київ, 2010. С. 208–210.

2. Астаф'єв О. Розмова з бігуном на довгу дистанцію : спогад про Ігоря Герету / О. Астаф'єв // Золота Пектораль : літ.-мист. та громад.-публіцист. журнал / ред. В. Погорецький. Чортків, 2018. № 4 (44). С. 110–115.

3. Бандурка І. Талановитий мистецтвознавець, улюбленець музи Кліо : до 85-річчя від дня народження Ігоря Герети / І. Бандурка // Свобода. 2023. 20 верес. С. 5.

Савак Богдан Маркіянович,
директор Денисівського краєзнавчого музею, краєзнавець, публіцист, культурно-громадський діяч, Почесний член Всеукраїнського товариства «Просвіта» імені Тараса Шевченка, член правління Тернопільської обласної організації Національної спілки краєзнавців України

СПОГАДИ ПРО СПІВПРАЦЮ З ІГОРЕМ ҐЕРЕТОЮ НА ПРОСВІТНИЦЬКІЙ НИВІ

На початку 1970-х років, коли я повернувся з армії (служив на Камчатці), поступив у Чернівецький фінансовий технікум (заочно) й влаштувався працювати інспектором фінансового відділу тоді Козівського району. Навпроти урядового будинку, в якому я працював, був книжковий магазин, до якого мене тягнуло, як магнітом. Заходячи до нього, переглядав новинки літератури й цікаві для мене книжки, почав скуповувати та формувати домашню бібліотеку. Купував книжки українських письменників-класиків дорадянського періоду та радянських, які писали про Київську Русь, козацький період і всіх тернопільських літераторів.

Коли я познайомився з Ігорем Ґеретою, при яких обставинах, нині пригадати вже не можу. Правдоподібно, наше перше знайомство відбулося водночас із появою у книжкових магазинах його нарису-путівника «Музей Володимира Гнатюка» (1971). Але на той час мої взаємини із ним були

засекреченими, тому-що спеціальні органи, про це якось довідавшись, мене попередили, щоби я, як не хочу проблем, тримався від нього подалі. Щоденникових записів тоді я ще не робив, боявся. Започаткував їх лише з 1990 року, й записував лише те, що було можна на той час. Проте добре запам'яталася з Ігорем зустріч в картинній галереї Тернопільського краєзнавчого музею, у якій він працював (вона була розміщена в тоді недіючій катедрі), куди я зайшов, щоб показати свій відгук на його нарис-путівник «Музей Соломії Крушельницької», котрий надрукувала Козівська районна газета «Радянське слово» 24 березня 1979 року. Того дня, у цьому виданні, він зробив такий похвальний запис: «Богданові Маркіяновичу Саваку – людині, котрій не байдужий рідний край та його культура. З вдячністю Ігор Ґерета. 24.4.1979».

Саме відтоді, незважаючи на обережність, розпочався новий відлік нашої справжньої дружби, яка з кожним днем міцніла. З тих пір наші думки, бажання почали переростати в обопільній інтерес, нести одну ціль на подальше життя. Щоби висвітлити про нашу дружбу, яка велася в напряму культурно-просвітницького життя, розлого розповідати не буду, вона висвітлена у моїй книжці «Мої друзі та знайомі», яка вийшла друком у видавництві «Терно-гаф» 2013 року.

Неодноразово буваючи в Тернополі, заходив до Ігоря Ґерети на розмови, а спілкуючись із ним, ділився своїми творчими задумами, а він давав мені свої поради.

1988 року в селі Денисові мною було організовано, напевне, наймасовіше та найнародніше в моєму житті свято – 150-річчя від дня народження видатного диригента денисівського чоловічого стоголосого хору, просвітянина, культурно-громадського діяча Галичини о. Йосипа Вітошинського. Нагадую, то був ще радянський час і організувати це свято було не легко. Мені казали: «Диви, що надумав. Він возвеличує попа». Але я апелював, що це свято приурочене 1000-літтю хрещення України-Русі, яку святкує увесь християнський світ. Незважаючи на спротив, свято відбулося. Правда, мені на

ньому, як досліднику про життя і заслуги о. Йосипа Вітошинського, ні Ігорові Ґереті виступити не дозволили. Доповідачами були переважно комуністи. Вони також віднесли вінок на його могилу. Тоді з виступаючих ніхто навіть не заїкнувся, що Вітошинський був священник. А один із них навіть пророк: «Якби Вітошинський дожив до років Жовтневої революції, то неодмінно був би на барикадах». Та люди від почутого лиш переглянулися і тихо посміхнулися. На здивування існуючої влади, в концертній програмі виступили: Струсівська заслужена капела бандуристів, студентський народний колектив пісні і танцю Львівського університету імені Івана Франка «Черемош», Бережанський народний хор «Боян» тощо.

Пізніше, 24-25 вересня цього року, я був у Ігоря Ґерети на 50-річчі від дня народження. Його півстолітній ювілей відбувся на поляні Березовицького лісу. Це було друге наймасовіше за національними ознаками свято, яке я мав за щастя того року відсвяткувати. В ньому взяло участь понад 60 чоловік, я б сказав – цвіту нашої нації. Були гості навіть із Львова та Києва. Через пару днів після дня народження я з допомогою Ігоря склав список учасників, які були на ювілеї. А список цей, щоб не потрапив до рук служивих, був лише у двох примірниках – один в Ігоря, другий у мене. Правда, нашу поляну через декілька днів, за вказівкою «зверху», трактор переорав. Цей перелік присутніх в роки Незалежної України вже надрукований у книжках.

Про Ігоря Ґерету, до його 50-річчя я написав і подав до різних редакцій декілька статей, однак вони їх відхилили, окрім Козівської газети «Радянське слово», котру в скороченому обсязі надрукувала під заголовком «Пропагандист культури». Цю газету я відіслав йому поштою.

Оговтавшись та трохи перепочивши, дістаю від Ігоря Ґерети лист від 9 жовтня 1988 року, в якому він написав: *«Дорогий Богдане! Дуже дякую за статтю! Ти єдиний! Але чому вислав тільки один примірник. Дістань десь у селі ще хоч кілька! І ще одне. Прошу негайно приїхати на годинку до мене. Маю важливі справи. Наперед дякую. Твій Ігор. Поклін Дружині, привіт дітям».*

Чого він мене викликав до себе? Про що ми тоді говорили? В моєму щоденнику, мабуть із-за обережності, про те не згадується. Ймовірно, про відзначення ювілею Йосипа Вітошинського, який Ігор Ґерета організовував у Тернополі, а я мав домовитися за афіші на цей захід, щоб надрукувала Козівська друкарня. Про це свідчить написана до мене листівка від 8 грудня 1988 року. В ній він писав: *«Богданку! З нетерпінням чекаю на афіші та запрошення. Чому твої козівці ще не знають про вечір? Дружині – поклін! Дітям – привіт! Твій Ігор»*.

Вечір, присвячений 150-річчю від народження музичного та культурно-громадського діяча Галичини організований Тарасом Брилинським та Михайлом Косівим відбувся тоді також у Львові, а під організацією Ігоря Ґерети – в Тернопільській обласній філармонії. Однак у Тернополі мені вже дали можливість виступити, правда на загадкову тему «Вітошинський – наш сучасник». І як нікуди діватись, я розповів про ювілейні святкування, які відбулися в Денисові та Львові, а Ігорові Ґереті знову відмовили.

5 лютого 1989 року за порадою та при допомозі Ігоря Ґерети мною в Денисові створено, чи не перше на Тернопільщині, а може й в Україні сільський осередок Товариства української мови (ТУМ, тепер «Просвіта»). Беручи в органах влади дозвіл на його проведення, я казав, що то буде свято рідної мови. На це дійство Ігор Ґерета до нас приїхав із гостями – тодішнім директором Львівської кіностудії «Галфільм» Степаном Мерцалою, тернопільською поетесою Мартою Петраш, художником Михайлом Ухманом, артистом Тернопільського драмтеатру Володимиром Лотоцьким. У переповненому людьми клубі, їхні виступи на цьому зібранні виявилися справжньою бомбою, яка була спрямована в лігво компартійних функціонерів. За це з наступного дня я відчув особливу «опіку» від органів КҐБ, райкому партії та на роботі. В тому часі від емоційних райкомівців я черговий раз дізнався, яка велика ненависть у них є до Ігоря Ґерети. А викликали мене в райком, на «делікатні» розмови, де були й працівники КҐБ, тоді часто. Тоді та в

наступному часі, при згадці чи назві його прізвища, чиновників трясло мов у лихоманці.

Звичайно, що про цю «надмірну до нього повагу» я завше розповідав Ігорові. До речі, ми завжди спілкувалися на «ти», хоч він був на 10 років за мене старшим і перестали називатися по батькові. За його порадою, щоби мене більше на нього не травили, при зустрічах ми обмінювались триразовим цілуванням. Й з того часу ця традиція нашого вітання стала нормою, нею ми хизувалися та її закріпили на все подальше життя. А совітські ідеологи зрозумівши, що їхні старання не мають успіху, свої опрацювання припинили.

24 грудня 1989 року відбулися звітно-виборна конференція Тернопільського Товариства української мови. На неї прибула й денисівські делегати. Мене обрали членом обласної Ради Товариства, а також кандидатом у депутати Тернопільської обласної ради. На перших демократичних виборах я з Ігорем Ґеретою отримали перемогу й на зло комуно-більшовицькій системі стали депутатами Тернопільської обласної ради.

14-15 вересня 1991 року я та Ігор Ґерета в складі делегації Тернопільщини їздили в Київ на Форум інтелігенції України. У перервах роботи Форуму він мене познайомив із десятками видатних людей України, зокрема Іваном Драчем, Дмитром Павличком та його дочкою Соломією тощо.

16 жовтня 1991 року за ініціативою Ігоря Ґерети та Венедикта Лавренюка створено Тернопільську організацію Всеукраїнської спілки краєзнавців України, у якій я спершу був головою ревізійної комісії, а в подальших роках разом з Ігорем Ґеретою постійно належали до її правління.

27 жовтня 1991 року я організував та був головою Форуму інтелігенції Козівщини, який проведено у переповненому, переважно вчителями, Козівському будинку культури. Після його закінчення разом із Ігорем Ґеретою та Миколою Литвином (письменником та бандуристом із Києва) приїхали до мене додому. До речі таких приїздів Ігоря з колегами було багато. Відтак усі Ігорові друзі, стали й моїми. Були в мене вдома не тільки тернопільські, а й академік із Пряшева Микола Мушинка, Володимир Лучук, Оксана Сенатович,

Роман Безпалків та інші. Але на першому місці все таки були Ігор Ґерета та його найкращий побратим Микола Литвин, якого Ігор називав Микольцьом. Вони багато разів були не тільки в мене вдома, але й ночували, а я також був у них й також ночував. Дружба нашої трійці була досить близька і щира. Кожний із нас знав де ховається від хатнього замка ключ. І не раз, якщо домашні господарі з певних причин були відсутні, тим користалися. Адже тоді телефонний зв'язок був ще обмежений. У пізнішому часі я довідався, що свого часу Ігор Ґерета та Микола Литвин сиділи в підвальних камерах Тернопільського КҐБ. Я бачив кримінальну справу Ігоря Ґерети, по якій проходив також його побратим Микольцьо. Їх є три томи. Кожний по 500 сторінок. Маю їхні копії на флешці.

Будучи депутатами Тернопільської обласної ради першого демократичного скликання у сесійній раді я постійно сидів від трибуни у другому ряді поруч біля Ігоря Ґерети. А в першому, навпроти нас, завше сиділи також депутати-рухівці – письменник Михайло Левицький та художник Богдан Ткачик. Це є доказом того, що наша дружба була сильною та неповторною. Бувало Богдан Ткачик, побачивши нас обох, любив казати: «Як появиться біля Ґерети Савак, то він уже нікого не бачить».

А скільки під патронатом Денисівського осередку «Просвіти» зроблено в нашому селі благородних справ. Насипано стрілецьку та козацьку могили, побудовано сім пам'ятників, влаштовано десятки ювілейних академій, свят. Відроджено унікальний просвітянський хор, духовий оркестр. І все це вже було за нашого депутатства й завжди Ігор Ґерета на заходах, які я організовував і проводив, мав слово. А ще разом із Тарасом Брилинським у нашому селі він перерізав стрічку та знімали полотнище, відкриваючи пам'ятник отцю-декану Йосипу Вітошинському – 2 липня 1992 рік, із мітратом Василем Семенюком перерізали стрічку під час відкриття церкви на святого Миколая – 19 грудня 1992 року. Адже до того в Божому храмі поміщалася колгоспна комора.

Приємно згадати, що нині в нашому селі є три музеї – Краєзнавчий створений за ініціативою Іванни Блажкевич (1967), меморіальний Іванни

Блажкевич – за ініціативи Ігоря Ґерети (1986) та ІІІ Надзвичайного Великого Збору ОУН на денисівському хуторі Веснівка – за ініціативи Богдана Савака (2018).

Про нашу тривалу дружбу з Ігорем Ґеретою свідчать і десятки пам'ятних фотографій, які зроблені під час проведення різних за темами просвітянських заходів, які зберігаються в музеях, архівах приватних осіб.

Отже, Ігор Ґерета був не лише видатним істориком, краєзнавцем і громадським діячем. Для мене він був дорогим другом і однодумцем, людиною, яка надихала на сміливі культурні починання у час, коли влада всіляко намагалася їх придушити. Наша спільна праця на просвітницькій ниві стала важливим внеском у збереження й розвиток української культури та національної пам'яті.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Архівні матеріали та приватні листи Ігоря Ґерети (1979–1991).
2. Литвин М., Липовецький В. Ігор Ґерета. Статті, спогади, світлини. Тернопіль «Астон», 2012 // Листи Ігоря Ґерети до Богдана Савака. С.7-20.
3. Литвин М., Липовецький В. Ігор Ґерета. Статті, спогади, світлини. Тернопіль «Астон», 2012 // Мій найкращий приятель. С. 216-223.
4. Савак Б. Мої друзі та знайомі. Тернопіль «Терно-граф» 2015.// Ігор Ґерета. С. 81-99
5. Савак Б. Мої щоденникові записи 1980 – 2011 років.
6. Савак Б. «Пропагандист культури» // Радянське слово. 1988.

УДК 94(477):929:008

Стрийвус Наталія Богданівна,
методист, в. о. завідувача відділу організаційно-методичної та інформаційно-видавничої діяльності Тернопільського обласного комунального інституту післядипломної педагогічної освіти, м. Тернопіль

ІГОР ҐЕРЕТА ЯК СИМВОЛ УКРАЇНСЬКОГО ПАТРІОТИЗМУ ТА ДУХОВНОСТІ ГАЛИЧИНИ

Історія України творилася не лише видатними державними діячами, але й інтелектуалами, які своїми науковими доробками, культурною та громадською діяльністю формували основу національної ідентичності сучасників. Однією з

таких постатей є **Ігор Петрович Ґерета (1938–2002)** – відомий український археолог, мистецтвознавець, культуролог, організатор музейної справи й громадський діяч із Тернополя. Його життєвий шлях є прикладом незламної відданості ідеї української державності та культурного відродження, а громадсько-просвітницька, суспільно-політична діяльність стали символом українського патріотизму [5; 6].

Біографічний нарис

Ігор Ґерета народився 25 вересня 1938 р. у с. Скоморохи на Тернопільщині [1]. Закінчив історичний факультет Чернівецького університету (1962), після чого працював у Тернопільському обласному краєзнавчому музеї [2].

Упродовж 1965–1966 рр. за свою антирадянську діяльність Ігор Петрович переслідувався владою, був засуджений умовно та не мав змоги вільно розвивати наукову кар'єру до розпаду СРСР. Проте попри переслідування, він не полишив наукової та просвітницької роботи [3].

Наукова діяльність

З 1964 року І. Ґерета проводив археологічні розкопки на території Тернопільщини. Особливо значними є його дослідження черняхівської культури у Чернелеві-Руському – одного з найбільших могильників цього періоду [4]. У його спадщині – відкриття понад 100 пам'яток різних епох, від трипільської культури до Київської Русі [1].

Результати його експедицій здобули визнання не лише в Україні, а й за кордоном і були представлені на міжнародних виставках у 1995 році [8].

Культурно-просвітницька діяльність

І. Ґерета заснував низку музеїв і галерей, серед яких Картинна галерея у Тернополі (1978), музей Соломії Крушельницької (с. Біла), музей Володимира Гнатюка (с. Велеснів) [6; 7], про які у видавництві «Каменяр» видав нариси. Крім того він був засновником музею Леся Курбаса у Старому Скалаті, ініціатором створення музеїв: патріарха Йосипа Сліпого в селі Заздрості, політв'язнів у казематах Тернопільського КДБ, сучасного українського

мистецтва на вул. Медовій м.Тернополя. Розпочав створення першого археологічного музею-парку в селі Чернелеві-Руському Тернопільського району. У 1994 р. він ініціював створення Тернопільської експериментальної школи мистецтв [6]. – важливого освітнього проєкту [5].

Окремо варто згадати про організацію культурно-просвітницьких подій – декади патріотичного кіно (1998), ювілей міста Теребовля (1997), наукові конференції до пам'яті В. Барвінського та С. Крушельницької [7].

Громадсько-політична активність

У 1989–1991 рр. Ігор Ґерета активно долучився до національно-визвольного руху. Як депутат Верховної Ради України І скликання він став голосом Галичини у найважливіший час боротьби за незалежність. Його промови й виступи відзначалися високим рівнем патріотизму та глибоким знанням української історії.

І. Ґерета був одним із засновників Народного руху України [5], очолював Тернопільський осередок Наукового товариства імені Шевченка (1996), у 1991 р. створив Інститут національного відродження, у якому був директором до смерті, що нині носить його ім'я [6]. Працював викладачем археології, історії України і українського мистецтва у Тернопільському педагогічному університеті та Теологічній семінарії [6]. і став почесним громадянином м. Тернополя посмертно. Він був одним із тих, хто підтримував відродження української культури, мови та церкви в період національного піднесення.

Спадщина і вшанування

Учений залишив понад 120 розвідок і статей, видрукуваних в Україні та за кордоном, понад 30 книг і співавтор трьох академічних досліджень з археології Прикарпаття і Волині, видання «Художники Тернопільщини» (1994). Ігор Ґерета є автором та співавтором історичних нарисів про Теребовлю (1971), Бережани (1979, 1989) і Чортків (1985), а також автором видань про художників І. Хворостецького (1978), І. Марчука (1985) та Я. Омеляна (1993). У 1997 році вийшла друком його книга поезій і прози «Скибка неба» [8].

Його внесок відзначено почесними званнями та преміями – зокрема, званням Заслуженого діяча мистецтв України (1998) і археологічною премією ім. В. Хвойки (2002) [5], літературною премією ім. братів Лепких (1997).

У 2016 р. у Тернополі відкрили пам'ятник І. Ґереті, а його ім'я увічнили на міській «Алеї зірок» [2]. Після смерті у 2002 році його колекція ікон, картин, графіки зберігається в Тернопільському художньому музеї (з 2004)[5, 6].

Таким чином, постать Ігоря Ґерети набуває особливого значення в умовах сучасних викликів для України: у часи, коли Росія намагається знищити українську ідентичність, його діяльність зі збереження культурної спадщини й формування історичної пам'яті постає як актуальний дороговказ.

- **Війна Росії проти України** (з 2014 року, особливо повномасштабне вторгнення 2022-го) довела, що національна ідентичність і культурна пам'ять є стратегічною зброєю. І. П. Ґерета все життя працював над тим, щоб українці знали власну історію, а не нав'язану імперську, – і цим він став символом сучасного культурного фронту.
- **Збереження спадщини у воєнний час.** Як і нинішні музейники та археологи, які рятують експонати від обстрілів, Ґерета присвятив життя створенню музейних колекцій та охороні пам'яток. Його досвід сьогодні надихає тих, хто бореться за культурну пам'ять України.
- **Освітній аспект.** У часи, коли питання національно-патріотичного виховання стоїть особливо гостро, важливим є приклад Ігоря Ґерети як організатора мистецької школи та педагога, що виховував молодь у дусі любові до України.
- **Місія інтелектуалів у часи кризи.** Подібно до того, як він у 1991 році відстоював незалежність у парламенті, сьогодні українські інтелектуали, військові й митці продовжують його справу – захищаючи державу і водночас утверджуючи її культурну самобутність.
- **Європейський вимір.** У працях І. Ґерети прослідковується ідея України як невід'ємної частини європейської цивілізації. Це особливо

актуально зараз, коли Україна інтегрується в Європейський Союз, зберігаючи україноцентризм.

Таким чином, вшанування І. Ґерети – це не лише пошана до минулого, а й частина стратегії сучасної боротьби України за свободу й гідність, перемогу та майбутнє України.

Отже, Ігор Ґерета – уособлення українського інтелектуального патріотизму. Його наукові дослідження, культурно-просвітницькі проєкти й активна громадська позиція є неоціненним дороговказом для Тернопільщини та України. Приклад І. Ґерети, як науковця, культурного діяча та патріота, продовжує надихати на збереження національної ідентичності, культурної спадщини та формування патріотичного світогляду майбутніх поколінь. Його творча спадщина – колекції, видання, меморіальні пам’ятки та дослідницька спадщина, залишається в пам’яті нащадків і є потужним ресурсом для подальших наукових розвідок тощо.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Видатні українські вчені у світовій науці. К.: 2012. С. 142–150 URL: https://uahistory.co/book/outstanding-ukrainian-scientists-in-world-science-2012/16.php.
2. Він заслужив звання «Людина Тернопіль» // 20 хвилин Тернопіль. URL: https://te.20minut.ua/Nashe-mynule/vin-zasluzhiv-zvannya-lyudina-ternopil-10446129.html.
3. Ґерета Ігор Петрович // Відкритий список репресованих URL: https://ua.openlist.wiki.
4. . Ігор Ґерета – археолог зі світовим ім’ям // Тернопільський обласний краєзнавчий музей. URL: https://tobm.org.ua/igor-gereta-arheolog-zi-svitovy-imyam.
5. Ігор Ґерета // Енциклопедія сучасної України. URL: https://esu.com.ua/article-25573.
6. Ihor Gereta // Wikipedia. URL: https://en.wikipedia.org/wiki/Ihor_Gereta.
7. Талановитий мистецтвознавець, улюбленець музи Кліо. До 85-річчя Ігоря Ґерети // Tenews. 23.09.2023. URL: https:// tenews.org.ua/post/show/1695481570.
8. У Тернополі відкрили пам’ятник археологу Ігорю Ґереті // Укрінформ. 26.09.2016. URL: https://www.ukrinform.ua/rubric-society/2089932-u-ternopoli-vidkrili-pamatnik-arheologu-igoru-gereti.html.

УДК 355.45:94(477)

Чернявський Олександр Віталійович,
курсант 2-го курсу факультету забезпечення оперативно-службової діяльності Національної академії Державної прикордонної служби України імені Б. Хмельницького,
м. Хмельницький;
Науковий керівник:
Макогончук Наталія Віталіївна,
канд. пед. н., доцент, доцент кафедри психології, педагогіки та соціально-економічних дисциплін Національної академії Державної прикордонної служби України імені Б. Хмельницького,
м. Хмельницький

ПОДВИГ ГЕРОЯ УКРАЇНИ ІГОРЯ ДАШКА

Українські прикордонники є першими воїнами, які зустрічають ворога на межі нашої держави. Саме на їхніх плечах лежить особлива відповідальність – охорона державного кордону, збереження безпеки країни та громадян. Історія Державної прикордонної служби України багата на приклади мужності й героїзму, а сучасна російсько-українська війна подарувала нам нові імена Героїв, чиї подвиги навіки залишаться в пам’яті народу. Одним із таких Героїв є полковник Ігор Тарасович Дашко (1977–2022 рр.), уродженець міста Самбір Львівської області [1]. Своє життя він присвятив службі в прикордонних військах, був справжнім професіоналом і прикладом для підлеглих. З початком повномасштабного вторгнення Росії у 2022 році Ігор Дашко разом із побратимами став на захист Маріуполя – міста, яке стало символом незламності українців. 9 квітня 2022 року, під час бою з переважаючими силами противника, Ігор отримав важкі поранення. Під час спроби противника прорвати позиції, прикриваючи відступ своєї групи на резервні позиції та опинившись майже повністю оточеним ворогом, не бажаючи потрапити до рук ненависних окупантів, він усвідомив небезпеку захоплення ворогом радіостанції. Офіцер вийшов в ефір із рацією та вигукнув слова «Слава

Україні!», після чого підірвав гранату та покінчив життя самогубством. Цей акт самопожертви є вершиною відданості військовій присязі та доказом того, що захист Батьківщини для українських воїнів – понад усе. Смерть Ігоря Дашка стала болючою втратою для родини, друзів і всіх прикордонників, але його вчинок надихає тисячі українців на боротьбу та вірність Україні. Героїзм Ігоря Дашка відзначено на найвищому рівні – Указом Президента України № 326/2022 йому посмертно присвоєно звання Героя України з удостоєнням ордена «Золота Зірка» [2]. Це свідчить про визнання державою його визначного внеску у справу оборони незалежності України.

Однокласник Героя України Ростислав Мелех говорить, що бувши потаємно лідером, Ігор не виставляв себе так, щоб його ідеалізували, а навпаки – намагався кожному дати можливість висловитися, поважати одне одного, підтримувати.

Вивчення прикладів таких подвигів має величезне виховне значення. По-перше, це формує у молодого покоління почуття відповідальності за долю країни, розвиває патріотизм, гідність і готовність захищати Україну в майбутньому. По-друге, подвиги Героїв України є важливим елементом історичної пам’яті, що об’єднує суспільство і допомагає долати наслідки війни [2]. Ігор Дашко – це не просто ім’я в списку загиблих воїнів. Це символ мужності, стійкості й самопожертви. Він показав, що справжній воїн здатний поставити інтереси держави вище за власне життя. Сьогодні його приклад надихає прикордонників, військових інших родів військ, волонтерів і всіх громадян України на боротьбу за перемогу та мирне майбутнє нашої держави.

Сучасна молодь повинна знати й пам’ятати про таких людей. Саме вони створюють новітню історію України, наближають нашу перемогу та є моральними орієнтирами для суспільства. Тому завдання науковців, педагогів та інших викладачів – популяризувати ці історії, проводити уроки пам’яті, публічні лекції, наукові конференції, щоб імена Героїв України звучали для кожного.Таким чином, подвиг Ігоря Дашка є яскравим прикладом того, що навіть у безвихідній ситуації, можна знайти шлях, який збереже честь, гідність і

принесе користь Батьківщині. Його життя і самопожертва назавжди залишаться прикладом для тих, хто обирає шлях служіння українському народові.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Вікіпедія. Ігор Тарасович Дашко. URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/Дашко_Ігор_Тарасович.

2. Указ Президента України № 326/2022 «Про присвоєння звання Герой України» від 30.04.2022.

3. Державна прикордонна служба України. Герої війни. URL: https://dpsu.gov.ua

Чорна Мар'яна Іванівна,
методист відділу організаційно-методичної та інформаційно-видавничої діяльності Тернопільського обласного комунального інституту післядипломної педагогічної освіти, м. Тернопіль

АНДРЕЙ ШЕПТИЦЬКИЙ І ЛЮБОМИР КРУПА: ДІАЛОГ ПОКОЛІНЬ ПРО ДУХОВНІСТЬ, ВИХОВАННЯ І СЛУЖІННЯ НАРОДУ

Анотація. *У статті здійснено спробу дослідити духовно-виховну спадщину митрополита Андрея Шептицького та її перегук із життєвим шляхом Любомира Крупи – педагога, історика, військовослужбовця, громадського діяча. Охарактеризовано ідейну та моральну спорідненість двох постатей, яких розділяє час, але єднає служіння Богові та Україні. Розкрито роль духовності як основи освіти, виховання й формування національної свідомості особистості. Висвітлено погляди Андрея Шептицького на християнське виховання як «мистецтво мистецтв», що має на меті розвиток цілісної особистості – дитини Божої, громадянина і патріота. Акцентовано увагу на спадкоємності ідей у діяльності Любомира Крупи, який в умовах російсько-української війни утверджував духовний ідеал любові, честі та служіння Богові й Україні.*

Ключові слова: *Андрей Шептицький, Любомир Крупа, духовність, виховання, служіння, патріотизм, Україна.*

Право на пам'ять сьогодні набуває особливого значення, адже війна залишає глибокі сліди не лише в історії, а й у національній свідомості українського суспільства. Україна знову бореться за свободу і незалежність у

російсько-українській війні – за духовні, моральні та європейські цінності. Як пророкував митрополит Андрей Шептицький: *«Україна звільниться від упадку й стане державою могутньою, об'єднаною, величавою яка буде дорівнювати іншим високорозвинутим державам...»* [3, с. 8]. Відтак надзвичайно важливим є звернення до його ідей на прикладі життя, як боротьби, Любомира Крупи – уродженця Тернопільщини, педагога, науковця, історика, громадсько-політичного діяча, військовослужбовця Збройних сил України, який продовжив традицію служіння народові, ціною власного життя.

Як стверджував поважний предстоятель Української греко-католицької церкви Андрей Шептицький: «жити за совістю – важливіше за будь-які віросповідання», а кредо Любомира Крупи – «честь – собі, життя – Богові і Україні» [3, с. 8-9] є сучасним продовженням цієї духовної формули.

Актуальність звернення до постатей Андрея Шептицького та Любомира Крупи зумовлена тим, що їхній життєвий і духовний досвід ілюструє неперервність української традиції християнського гуманізму, де виховання є не лише як освітній, а як морально-духовний процес формування національно-свідомої особистості на основі християнських цінностей. Атмосфера шляхетних родин, у яких вони зростали, любов до Батьківщини, розуміння «як будувати рідну хату», віра, праця, боротьба за утвердження української державності стали підґрунтям їхнього життєвого покликання – служіння Богу та народу України.

«Перебрав він знання і надії, Від тата Левка і мами Марії», влучно зауважив Віталій Шафранський [2, с. 8]. Родинне виховання стало фундаментом творення особистості Любомира. У свою чергу, митрополит Андрей Шептицький вважав родину клітиною, «з яких складається цілий організм, що його називаємо народом». Від її духовно-морального стану залежить майбутнє народу, бо «основою людського життя є саме родина» [6].

Мета наукової розвідки – дослідити глибинну єдність духовно-етичних засад, що об'єднують А. Шептицького та Л. Крупу в контексті спільних ідей

про духовність, виховання і служіння, які формують національну ідентичність і визначають гуманістичні орієнтири сучасного українського суспільства.

В умовах радянського тоталітаризму постать митрополита Шептицького зазнала тривалого замовчування й очорнення. Його несправедливо називали ворогом українського народу і фашистським колабораціоністом, а об'єктивні дослідження ролі Церкви в суспільно-політичному житті були заборонені. Лише у 1990 році з'явилася можливість неупередженого висвітлення спадщини Митрополита. Цьогоріч Україна на державному рівні відзначає 160-річчя від його народження – подію, що символізує повернення українському народові духовного авторитету та морального вчення Андрея Шептицького.

Любомир Крупа один із перших – після відновлення української Незалежності – дослідників постаті Митрополита. У 1990-х роках, під час навчання на історичному факультеті ТНПУ, Л. Крупа одним із перших звернувся до постаті митрополита Андрея Шептицького як об'єкта наукового дослідження, відновлюючи правдивий образ духовного провідника нації. За словами його наукового керівника Миколи Алексієвця, він обрав для дослідження вельми непросту, особливо тоді, постать. Зрештою, означений науковий дискурс був і залишається новим, ціннісним та засадничним у розумінні впливу Андрея Шептицького на суспільне й культурно-освітнє життя України, коли служіння християнським та національним ідеям зливаються у єдине русло пошани до Людини. Власне, Любомир Крупа сам у студентські роки вирізнявся сміливістю, прагненням справедливості в історії та сучасності, був одним із молодих інтелектуалів, котрі, дивлячись вглиб історії, бачили нові обрії теперішнього й майбуття Української держави [3, с. 7].

Під час навчання Любомир Левкович був стипендіатом Володимира Косика, видавництва «Смолоскип»; брав участь у Всеукраїнській експедиції зі збору інформації про діяльність ОУН-УПА, дослідженні археологічної пам'ятки Черняхівської культури у с. Чернелів-Руський Тернопільського району. Пам'ятаємо його одним із організаторів і першим головою студентського науково-пошукового товариства «Обереги», координатором

студентського дискусійного клубу «Діалог», членом УНА-УНСО, культурно-просвітницького товариства «Вертеп». У 2004 році захистив кандидатську дисертацію на тему: «Вплив митрополита Андрея Шептицького на культурне та суспільно-політичне життя Галичини у першій половині XX століття» у Чернівецькому національному університеті ім. Ю. Федьковича [4]. Як викладач і науковець, Л. Крупа утверджував переконання, що наше завдання – не лише навчити мислити, але й навчити любити: Бога, істину, людей, Україну.

У 2014 році обіймав посаду директора департаменту освіти і науки Тернопільської обласної державної адміністрації, згодом народні обранці краю довірили йому посаду заступника голови Тернопільської обласної ради. В роки своєї активної громадської діяльності Любомир Левкович був депутатом Тернопільської обласної ради 7-го і 8-го скликань та Великоберезовицької селищної ради. Активну педагогічну працю Любомир провадив викладачем, доцентом, проректором із виховної роботи у Тернопільському комерційному інституті та викладачем Тернопільської вищої духовної семінарії ім. Патріарха Й. Сліпого [4].

Тож, що об’єднує цих двох видатних українців – Митрополита і Воїна, духовного провідника і науковця? На наше переконання, їх єднає духовність як основа виховання; служіння народові як життєвий обов’язок; праця задля утвердження української державності; відповідальність за долю України, як моральний імператив. Вони представляють різні історичні епохи, проте їхні ідеї об’єднує спільний духовний мотив – любов до Бога, людини та України.

Митрополит Андрей особливий наголос робив на Богословські (Божі, надприродні, влиті) чесноти: віру, надію, любов. Він не тільки навчав про ці чесноти та вважав, що вони є найкращим засобом у християнському вихованні молоді, але він ними жив і практикував у щоденному житті. Його вчинками завжди керувала любов до людей, правди та чесності. Цю величезну любов до Бога і людей йому з дитинства прищепила матір Софія Шептицька, яка була прекрасним педагогом і митцем [5, с. 205]. Мати Любомира, філологиня Марія Крупа, пригадує, що в дитинстві вдягала сина в синеньку сорочечку і на її фоні

жовте волосся створювало прапор України: «Наче у вірші «Там у полі пашня, наче чубчик сина, на сонці сполов'іли та рясні-рясні. Поміж стебел неба, наче та перлина, як волошка в очі глянула мені», – так писав про Любчика його тато Левко» [4]. Марія Петрівна зазначила, що «зростав Любомир, а з ним – його любов та відданість Україні. Він пішов в УНА-УНСО, вони охороняли перші прощі в Зарваниці. Я недавно знайшла його щоденники і власне звідти дізналася, як моя дитина працювала над собою. І не тільки над розумовими здібностями, а й над тілом, волею, над тим, аби бути сильним, аби досягати мети, щоб видобути і напрацювати в собі оте ядро його креда. Мені завжди хотілося, аби він був працьовитий, чесний, сумлінний. Я любила його дуже, але любов моя була і дуже строгою. І я тепер про це трохи шкодую…» [4] . Власне про особисті якості Л. Крупа зазначив у автобіографії: націоналіст, відповідальність, організаційні здібності, вмію вчитися, педантичність, субординація, практикуючий християнин, без шкідливих звичок; негатив – трудоголік [3, с. 236]. Вірогідно, що на таку життєву позицію Любомира Левковича вплинули й слова А. Шептицького: «Метою кожного виховання є такий розвій дитини, щоби з неї стався дорослий чоловік із розвиненими і старанно плеканими усіма спосібностями ума, волі й серця. Для нас же виховання прямує до вироблення всіх чеснот християнського життя. Для нас людина – це Божа дитина, яку треба виховати на вірного і доброго слугу, на доброго сина Всевишнього Бога, достойного, о скільки це можливе, до того достоїнства, що переходить найвищі думки самих небесних ангелів. Саме виховання, очевидно, всього не може зробити; велику участь має воля чоловіка і його праця над собою самим. Але заохотити його до тої праці, научити правильно над собою працювати, вщепити в його серце любов до тої праці й ум його збагатити знанням усього, що до тої праці потрібне, – це завдання виховання» [12, с. 231]. У свою чергу, митрополит про себе зазначав: «Сповняючи обов'язки любові до ближнього, приставав я з моїми вірними у справедливих національних прагненнях, роблячи себе всім для всіх, щоб їх спасти; обороняв я їх також перед несправедливостями» [8].

Святий Іван Золотоустий повчав, що «немає жодного вищого мистецтва, ніж мистецтво виховання», а тому Митрополит, як педагог і опікун української молоді, дбав за її християнське і патріотичне виховання, повчаючи: «Пам'ятайте, що християнське виховання є більшим добром, ніж усе добро світу» [5, с. 202]. Він прагнув, щоб молодь любила свою Батьківщину та шанувала своїх ближніх, а тому писав: «Християнин має любити всіх людей, але се не перешкоджає, що найпершою любов'ю має любити свою родину і свою вітчизну. Християнин може і повинен бути патріотом, але його патріотизм не може бути ненавистю ані не сміє накладати обов'язків, противних вірі. Те, що видавалося б патріотизмом, а було ненавистю або противилося би вірі, не є правдивим патріотизмом. Любов на ділах, а не на словах полягає. Хто на своїм становиську, сповняючи совісно свій обов'язок, працює для добра народу, є ліпший патріот, як той, котрий много говорить, а мало творить. Любіть всі своє, свого тримайтеся і про своє дбайте, але стережімося ненависти, бо ненависть – се чувство нехристиянське» [5, с. 202].

Двоюрідний брат Любомира Крупи, викладач ТНПУ ім. В. Гнатюка, Олександр Крамар наголосив, що Любомир завжди підтримував і намагався підкреслити думку, що Україні потрібні такі молоді люди, які є спраглими до знань, готовими вчитися і найголовніше – вони повинні любити Україну: «Він сам любив Україну дуже сильно. Ось чому не вагався, коли почалася активна фаза війни – взяв зброю до рук і пішов захищати все те, що любить» [4].

А. Шептицький вважав, що національна свідомість повинна ґрунтуватися на християнських цінностях, без християнської віри неможливе повноцінне формування української державності та національної ідентичності. У своїх посланнях митрополит звертався до молоді, закликаючи думати й про сьогодення, і про майбутнє поколінь, наголошував на важливості освіти та морального виховання як засобів зміцнення національної свідомості, бо, лише освічена нація може бути по-справжньому вільною, а знання є формою національної безпеки [14]. Він закликав: «виробляйте у молоді самостійність, індивідуальність, учіть їх розраховувати більше на себе, ніж на інших, не

оглядатися на поміч уряду і [свого] краю, а власною ініціативою дороблятися самостійного буття» [8]. За кілька днів до загибелі у соціальних мережах Любомир написав: «У кожного свій фронт. Не чекайте закінчення війни – працюйте»… [7].

Таким чином, Любомир Крупа власним життям утверджував, що служіння народові – це не лише великі вчинки, а й щоденна праця, увага до кожного учня, студента, колеги, побратима, родини, України. Його син Святослав зазначав, що «батько мене прямо не навчав, не говорив якісь мудрі фрази, не повчав – він показував ділом. Те, що він робив кожного дня, те, як він працював – це для мене був зразок та приклад. Я сподіваюся, що він буде прикладом не тільки для мене, а й для всіх українців, бо це гідний приклад» [10].

Після початку повномасштабного вторгнення московського агресора на територію України Л. Крупа добровільно став до лав Збройних сил України. Його дружина Ірина зазначає: «Коли почалася війна, ми навіть не обговорювали – він одразу пішов до військкомату. Я дорікнула, що мав три «броні» – науковець, директор школи, депутат... А він усміхнувся і сказав: «Ірочко, ти ж за такого заміж би не вийшла?» [1]. Тобто, Любомир Крупа, маючи три броні, став на захист Української держави. У свою чергу, А. Шептицький – людина, яка могла обрати шлях комфорту, кар’єри не лише регіонального, а й міжнародного рівня, обрав служіння народові, який є упосліджений, який не завжди має відповідні засоби до існування – економічні, освітні для розвитку. Він присвячує своє життя і віддає своє життя за це [11]. Сьогодні для нашого суспільства такі приклади є дуже важливими.

Л. Крупа загинув 23 березня 2023 року на Харківщині. З того часу рік вважався зниклим без вісти, судовим рішенням визнаний загиблим, представлений Тернопільською обласною радою до звання Героя України, посмертно. Про останній бій розповів побратим Роман Яріш: «23-го числа біля обіду вони полізли знову, зав’язався стрілецький бій, щільність куль була такою, що неможливо було показатися з окопа, Любомир піднімав над собою

кулемет і відстрілювався, не підпускаючи ворога до наших позицій. Ворог відступив. Та через кілька хвилин у нас полетіло все і одночасно: міномет, стволка, птури, дрони кружляли і скидали гранати, отруйні гази і запальні боєприпаси. Я побіг у бліндаж, щоб замінити акумулятор до антидронової рушниці, та в кількох метрах ліворуч прилетіла міна і мене відкинуло вбік. Побратими відтягнули в бліндаж і почали перев'язувати, все ближче і ближче лягали важкі 120-ті міни... Одна залетіла до хлопців, які героїчно давали відсіч ворогу… «Троє загинуло, один важкий», – сказав хтось по рації. Через якийсь час завели в бліндаж закривавленого Юру Трохименка, він ледве витиснув із себе: «Любомир загинув… «Кота» більше немає…» [1]. Побратим Андрій Головко у дописі, присвяченому пам'яті Воїна, написав: «Пам'ятаю розмови з Любчиком довгими зимовими вечорами в бліндажі. Говорили про історію, політику, про майбутнє України. Йому завжди було що сказати, чим поділитися... Любомир загинув, але ми підхопили його кулемет і продовжуємо боротися…» [1].

Л. Крупа сказав: «Ми воюємо з варварами. Страшна війна, інтенсивна по всьому периметру… Важко… Але вся ворожа ненависть до України розбивається об жертовність і героїзм наших воїнів…» [9]

Його життєвий шлях є втіленням духовної спадкоємності. Символом цього стала світлина його руки з кулеметом і синьо-жовтим браслетом, який сплів йому син – знаком віри та єдності поколінь. Його дружина Ірина Крупа згадувала: «Коли звільняли Київщину від окупантів, Любомир написав під світлиною: «На місце одного стануть сотні». Він вірив, що на місце полеглого встануть живі, сильні й непереможні» [1]. У цих словах вбачаємо глибокий духовний смисл, що перегукується із заповітом Шептицького: любов, віра й жертовність долають смерть.

«Любомир був правдивим патріотом, державотворцем, борцем за справедливість. Завжди залишався відвертим і безкомпромісним, відстоював правду. Його життя та боротьба є прикладом для наслідування», – наголосив

перший заступник голови Тернопільської обласної ради Володимир Болєщук [10].

У контексті дослідження показовими є два документальні фільми «Шептицький. Між війною та вірою» (реж. В'ячеслав Пономарьов, 2024) та «Честь – собі, життя – Богові і Україні» (до 50-річчя Любомира Крупи, 2025).

Продюсер фільму «Шептицький. Між війною та вірою» В'ячеслав Пономарьов наголошує, що творці прагнули уникнути «бронзового» портрета, показати Митрополита не як ікону, а як людину, що сумнівалася, страждала, але не втрачала віри. У стрічці голос самого Митрополита стає містком між минулим і сучасністю, промовляючи до глядача крізь архівні тексти, фотографії, документи та свідчення істориків. За словами авторки сценарію фільму про Л. Крупу Ольги Терещук, у стрічці використала відео, які він знімав для своєї родини під час служби, бо «метою було показати не тільки те, яким він був як громадсько-політичний діяч, чи політик, чи військовий. В фільмі можна побачити його слова, адресовані коханій дружині, дітям і рідним, що показує його, як людину дуже достойну, яка сильно любила свою сім'ю» [9].

Фільм про Шептицького повертає глядачеві історичну постать у людському вимірі, звільняючи її від міфологічного шару, тоді як документальна стрічка про Л. Крупу показує, як ці ідеї продовжують жити в сучасних умовах війни, таким чином формуючи моральну спадкоємність, де духовність не є минулим, а діючою силою сьогодення. Їхні образи є віддзеркаленням християнської антропології, де людина – не ідеал, а приклад. Андрей Шептицький наголошував, що виховання має формувати в людині високі ідеали та сприяти самовдосконаленню: «Думаю, що одною з найважніших справ, то плекання в молоді високих ідеалів. Виховання, яке даємо, повинно виробляти героїв, бодай так, щоби деякі з вихованих Церквою молодих ставали великими християнами. Можна і треба плекати різні великі Ідеали – ідеал наукової праці, ідеал витривалої, консеквентної та ідейної праці для родини й для народу» [5, с .204-205].

Митрополит Андрей Шептицький до останнього подиху вірив у світле майбутнє України. Наш моральний обов'язок – бути гідними його ідеалів, продовжуючи діалог поколінь у служінні Богові, людині й Батьківщині, що уособлює ідею безперервності духовної традиції – від християнського виховання і національної ідеї до конкретного служіння, зокрема й на фронті.

Як підкреслював митрополит: «Християнин може і повинен бути патріотом, але його патріотизм не може бути ненавистю. Любов до Батьківщини – це насамперед праця й жертовність» [12].

Життєвий шлях Любомира Крупи став втіленням цього заповіту – прикладом жертовного служіння Богові й Україні, на жаль, ціною власного життя.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Василів Т. «Честь – собі, життя – Богу і Україні»… Світлої пам'яті Любомира Крупи. URL: https://hospodar.ua/post/11232-chest-sobi-zhyttya-bogu-i-ukrani-svitlo-pamyati-lyubomyra-krupy
2. Вони є першими. Сторінки літопису. Вип. 2. ТДПІ, 1997. С. 8. , с. 8
3. Крупа Л. Л. Вплив митрополита Андрея Шептицького на суспільне і культурно-просвітницьке життя в Галичині кінця XIX – першої половини XX століття : монографія / Любомир Левкович Крупа ; Терноп. нац. пед. ун-т ім. В. Гнатюка, Терноп. обл. осередок Наукового товариства ім. Шевченка ; упоряд. Наталія Дащенко, Ірина Крупа. Тернопіль : Підручники і посібники, 2024. – 238 с.
4. Любомир Крупа: річниця важкої втрати і невимовного болю. URL: https://hospodar.ua/post/4309-
5. Огірко О. В. Духовно-моральне виховання молоді в спадщині Андрея Шептицького. DOI: https://doi.org/10.32405/2218-7650-2020-12(41)
6. Праведний митрополит Андрей Шептицький про родину як основу християнського життя. URL: http://anna-church.org/pravednyj-mytropolyt-andrej-sheptytskyj-pro-rodynu-yak-osnovu-hrystyyanskogo-zhyttya/
7. Рік, як немає Любомира… URL : https://hospodar.ua/post/4362-
8. Роблячи себе всім для всіх: як Андрей Шептицький став місіонером?. URL : https://ucu.edu.ua/news/roblyachy-sebe-vsim-dlya-vsih-yak-andrej-sheptytskyj-stav-misionerom/
9. У Тернополі презентували фільм про загиблого на фронті військового Любомира Крупу. URL: https://www.ukrinform.ua/rubric-regions/4032523-u-ternopoli-prezentuvali-film-pro-zagiblogo-na-fronti-vijskovogo-lubomira-krupu.html
10. У Тернополі презентували фільм про полеглого воїна Любомира Крупу. URL: https://suspilne.media/ternopil/1105430-u-ternopoli-prezentuvali-film-pro-poleglogo-voina-lubomira-krupu/
11. Фільм про А. Шептицького. «Показати його живою людиною». Про документальний фільм «Шептицький. Між війною та вірою». URL: https://ukr.radio/news.html?newsID=108194

12. Шептицький А. «Про виховання (24 жовтня 1942): письма-послання митрополита Андрея Шептицького,ЧСВВ з часів німецької окупації», Йорктон : Голос Спасителя, с.231–253,1969.
13. Шептицький А. «Християнська родина (Жовква, 1900). Життя і діяльність», Документи і матеріали 1899–1944, т. 2: Церква і суспільне питання, кн. 1: Пастирське вчення та діяльність; упоряд. А. Кравчук, Львів, Україна: Місіонер, 1998, с. 17–36.
14. Що зробив Андрей Шептицький для України: діяльність великого митрополита. URL: https://givingtuesday.ua/statti/shho-zrobyv-andrej-sheptyczkyj-dlya-ukrayiny-diyalnist-velykogo-mytropolyta/

СУСПІЛЬНО-ГУМАНІТАРНИЙ НАПРЯМ

УДК 37.091.26

Архипова Аліна Ігорівна,
здобувачка першого (бакалаврського) рівня вищої освіти за спеціальністю А-3 Початкова освіта Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди, м. Харків;
Гапченко Діана Сергіївна,
здобувачка першого (бакалаврського) рівня вищої освіти за спеціальністю А-3 Початкова освіта Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди, м. Харків;
Науковий керівник:
Смолянюк Наталя Миколаївна,
доцент, кандидат педагогічних наук,
доцент кафедри теорії і методики викладання природничо-математичних дисциплін у дошкільній, початковій і спеціальній освіті Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди, м. Харків

ФОРМУВАЛЬНЕ ОЦІНЮВАННЯ: ЙОГО РОЛЬ У НАВЧАННІ ТА ВИХОВАННІ

Сучасна освіта України зазнає суттєвих змін у межах реформи Нової української школи, яка спрямована на створення середовища для гармонійного розвитку дитини, формування життєвих навичок і ключових компетентностей.

Важливою складовою цих змін став новий підхід до оцінювання, а саме використання формувального оцінювання, що орієнтоване не на контроль і покарання, а на підтримку учнів у процесі навчання.

Ефективність формувальне оцінювання описали та обґрунтували у своїх наукових працях П. Блек, Д. Вільям. В українській науковій спільноті особливості формувального оцінювання відображені у працях Н. Бакуліної, Т. Боднарчук, О. Карпюк, О. Локшиної, Л. Мороз, В. Редька та інших [2, С.30-39].

У нинішній системі освіти формувальне оцінювання відіграє значну роль, адже допомагає не лише виявити рівень підготовки учнів, а й сприяє становленню їх як особистостей. Цей підхід передбачає постійний збір та аналіз даних про навчальні результати учнів з метою вдосконалення процесу навчання й виховання. Під поняттям «формувальне оцінювання» розуміємо оцінювання під час навчання і «для навчання» (англ. – «assessment for learning»). Назва «формувальне» (англ. – «formative») використовуємо, тому що, на відміну від підсумкового, має на меті формування навчального процесу з урахуванням навчальних потреб кожного учня задля більш ефективного формування необхідних знань, умінь та ставлень [5].

Основними елементами формувального оцінювання є зворотний зв’язок між учнями та вчителем, що допомагає помітити не лише успіхи, а й проблеми, з якими стикаються учні під час навчання. Зворотний зв’язок є важливим елементом, оскільки він допомагає учням усвідомити свої сильні та слабкі сторони, а також коригувати свою навчальну діяльність [3, с. 2-5]. Наприклад, якщо учень отримує рекомендації щодо покращення своїх навичок письма, він може зосередитися на конкретних аспектах і поступово досягати кращих результатів.

Цінним у застосуванні формувального оцінювання є індивідуалізація навчання, адже таке оцінювання сприяє індивідуалізації навчання. Кожен учень сприймає інформацію по-своєму та має власний темп засвоєння матеріалу. Використовуючи результати оцінювання, вчителі можуть добирати методи

навчання відповідно до потреб кожного учня, що підвищує ефективність навчання і створює комфортну атмосферу для розвитку.

Крім того, регулярне оцінювання підвищує мотивацію учнів. Коли діти отримують визнання за свої досягнення, це спонукає їх брати активну участь у навчальному процесі. Формувальне оцінювання також створює умови для співпраці між учнями, що позитивно впливає на їхню зацікавленість і прагнення до нових досягнень.

Не менш важливою є його роль у процесі розвитку критичного мислення. Залучаючи учнів до дискусій, проєктів та презентацій, вчителі допомагають їм аналізувати інформацію, ставити запитання та знаходити рішення. Це не лише поглиблює знання учнів, а й формує у них навички, необхідні для успішного життя в сучасному світі [6, с. 6-16].

Формувальне оцінювання також сприяє розвитку в учнів навичок самооцінки та рефлексії. Учні вчаться аналізувати свої успіхи та помилки, що допомагає їм ставати більш відповідальними за власне навчання. Крім того, регулярне оцінювання дозволяє батькам бути в курсі успіхів своїх дітей і активно залучатися до навчального процесу, сприяючи кращій співпраці між школою та родиною.

Варто зазначити, такий вид оцінювання має значення й для соціального та емоційного становлення учнів, дозволяючи оцінювати не лише знання, а й соціальні навички, а завдяки зусиллям вчителя сприяють формуванню особистості, здатної до співпраці та взаєморозуміння.

Для оцінки досягнень учнів в освітньому процесі вчитель використовує метод спостереження, який дозволяє оцінити участь, активність, взаємодію з однокласниками та розуміння матеріалу, окремими прийомами спостереження можуть бути регулярні усні опитування, які допомагають перевірити знання учнів та виявити, чи зрозуміли вони матеріал. Письмові роботи, такі як складання речень за малюнком або опорними словами, стислих переказів або надання відповідей на запитання, дають можливість учням продемонструвати свої знання і розуміння теми [1, С.15-23; 7, с. 324].

Крім того, долучаючись, до групових проєктів школярі навчаються співпраці та комунікаційним навичкам. Вчителі можуть оцінювати внесок кожного учня в проєкт і їхню здатність працювати в команді. Короткі тестові опитування з відкритими запитаннями дозволяє учням висловлювати свої думки і пояснювати рішення, що дає вчителям можливість оцінити глибину розуміння.

Слід підкреслити, що самооцінювання є важливим методом, оскільки учні можуть оцінювати власні досягнення, що сприяє розвитку критичного мислення і самоусвідомлення. Рефлексії, де учні пишуть короткі замітки про те, що вони дізналися, з якими труднощами стикалися та як можуть покращити своє навчання, також є корисними для формування почуття відповідальності за власне навчання та уміння планувати подальші кроки. Використання дидактичних ігор для оцінювання знань може бути цікавим і мотивуючим способом перевірити рівень засвоєння матеріалу. Збір робіт учнів у портфоліо дозволяє відстежувати їхній прогрес упродовж навчального року і демонструвати досягнення.

Вчителі, вихователі та, навіть, батьки можуть використовувати різноманітні методи формувального оцінювання, щоб створити підтримуюче середовище для розвитку особистості учнів, їхніх соціальних навичок і емоційного інтелекту. Регулярні діалоги та бесіди з учнями допомагають виявити їхні думки, почуття та переживання, а також усвідомити власні цінності і моральні норми.

У підсумку можна сказати, що формувальне оцінювання має велику цінність, завдяки чому підвищується мотивація, розвивається вміння вчитися та полегшує учням досягати кращих результатів в навчанні, формується цілісна система підтримки та розвитку учнів у навчальному середовищі[4, с. 366].

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Бірюк Л. Теоретичні основи професійної підготовки майбутніх учителів початкових класів до реалізації концепції «Нова українська школа» засобами компетентнісного навчання С. 15-23.

2. Богданець-Білоскаленко Н., Фідкевич О. Формувальне оцінювання у контексті багатомовної освіти. Ukrainian educational journal. 2022. № 1. С. 30–39. URL: https://doi.org/10.32405/2411-1317-2022-1-30-39 (дата звернення: 08.09.2025).

3. Коберник І. Оцінювання в Новій українській школі: ресурс для розвитку замість вироку. 2018. №º 7. С.2-5.

4. Макаренко А. С. Методика виховної роботи. Київ: Рад. школа, 1990. 366 с.

5. Підгорна О., Береговська Т. Що таке формувальне оцінювання, чому воно потрібне учням і які основні виклики. Супервізія в НУШ. URL: https://barna-consult.com/shho-take-formuvalne-otsinyuvannya-chomu-vono-potribne-uchnyam-i-yaki-osnovni-vyklyky/ (дата звернення: 05.09.2025).

6. Топол В. Як по-новому оцінюватимуть учнів перших класів. 2018. Nº7. С.6-16.

7. Woods D. Teacher Cognition in Language Teaching : beliefs, decision-making and classroom practice (Cambridge Applied Linguistics series) / D. Woods. – Cambridge University Press, 1996. 324 p.

УДК 377.8.016:821.161.2:371. 333

Бабійчук Тамара Василівна,
кандидат педагогічних наук, викладач-методист Бердичівського педагогічного фахового коледжу, м. Бердичів

МИХАЙЛО СТАРИЦЬКИЙ (СЕРІЯ МІНІПОРТРЕТІВ ІЗ ЦИКЛУ «ПИСЬМЕННИКИ – СОБОРНИКИ УКРАЇНИ»)

Сьогодні, навіть побіжно огдядаючи роботу закладів фахової передвищої освіти за останні 35 років, маймо мужність чесно сказати, що національно-патріотичне виховання в них здійснювалося, як правило, формально і до того часто незацікавленими чи й взагалі некомпетентними працівниками, тому бачимо невтішні результати такої «діяльности».

На наше переконання, повинна бути чітко сформована **система національно-патріотичного виховання** насамперед у державі в цілому і в закладах освіти різного рівня зокрема. Нагадаємо, що система продукує такі зв’язки між складниками-компонентами, що передбачають єдність, цілісність, органічність самої системи. Неодмінними і активними, творчими, свідомими своєї місії учасниками національно-патріотичного виховання повинні стати викладачі української мови та літератури.

Пропонуємо в закладах фахової передвищої освіти зробити **традицією** проведення мініпортретів з циклу «Письменники – соборники України», адже традиція об’єднуватиме колектив, робитиме його членів однодумцями. **Мета**

такого циклу – формування патріотизму, почуття відповідальности за долю держави, народу, соціальної активности. Доносити до глядачів / слухачів щиро, переконливо, захоплено, однак без зайвого пафосу, зайвих моралізаторських повчань сконцентровану інформацію патріотичного спрямування мають як **студенти**, так і **викладачі**. Якщо викладач (будь-якого предмету) виступатиме (співатиме, декламуватиме, братиме участь в театральній вітальні чи інсценізації тощо), то такий власний приклад наставника, на наш погляд, спонукатиме студентів і до власної участі в заходах, і до читання художніх творів, і до, між іншим, поваги до свого вчителя, захоплення ним.

Покажемо, як практично можна провести один із таких мініпортретів вищеназваного циклу. Зауважимо, що захід повинен бути підготовленим, цікавим, зрозумілим, важливим для молоді і емоційно насиченим.

Створюючи мініпортрет Михайла Старицького, дбаємо передусім про звучання художнього слова письменника. Це може бути **пісня** «Ніч яка, Господи, зоряна, ясная», **поезія** (1-2 вірші на вибір), фраґмент **з комедії** «За двома зайцями», інсценізація фраґмента **повісті** «Облога Буші» (до 8 хв., робота студентського театру). 2-3-4 викладачам слід представити драми М. Старицького «Маруся Богуславка» [1] «Остання ніч» [3], «Талан» [4] через власні відгуки / есе, буктрейлери, сенкани тощо.

Пропонуємо **матеріал для відеолекції** (може бути лекція-офлайн, доцільна відеопрезентація). У лекції не даємо повну біографію письменника; лише вибираємо з життєпису кілька яскравих фактів, які стверджуватимуть державотворчу працю майстра слова.

Михайло Старицький (1840-1904) – поет, прозаїк, драматург, перекладач, один із організаторів і керівників театру корифеїв, культурний і громадський діяч.

Ми сьогодні, на жаль, мало знаємо про нього – великого подвижника-патріота України, людину сміливу і мудру, благородну і чесну. Про М. Старицького і його творчість найкраще свідчать вчинки, а ще – результати його більш як 40-літньої подвижницької праці.

Пам’ятаймо: коли в травні 1861-го проходило перепоховання Т. Шевченка в рідну землю, то молоді М. Старицький, М. Драгоманов, Т. Рильський, М. Лисенко впряглися в траурний віз. Це був сміливий вчинок.

А ще М. Старицький, тоді студент, разом з М. Лисенком і П. Косачем відкривав у Києві власним коштом недільні українські школи і бібліотеки. Це теж був вчинок. М. Старицький збирав український фольклор, перекладав із шести мов, видавав і редагував альманах «Рада».

Подобається нам пісня М. Старицького про велике і щире, чисте і благородне кохання «**Ніч яка, Господи, зоряна, ясная**». Нагадаємо, що пісня була популярна в УПА. Радіючи геніальним операм М. Лисенка – «**Чорноморці», «Різдвяна ніч», «Утоплена», «Тарас Бульба**», знаймо, що лібрето до них написав М. Старицький.

Ми любимо комедію М. Старицького **«За двома зайцями**». Правда, слід не тільки зазначити, що на Андріївському узвозі є пам’ятник Проні Прокоповні Сєрковій і Свириду Галахвастову. Варто ще не забувати, що однойменний фільм українською мовою в есесер був названий найгіршим серед кінопродукції 1961-го, однак його, зважаючи на велику популярність, негайно продублювали московською з метою висміяти все українське як недолуге, дике; що українські копії фільму були знищені за розпорядженням влади. І лише дивом збереглася тільки одна копія. А ще ми мусимо розуміти, що це фільм не лише про походеньки збанкрутілого жениха, а про духовну деградацію людини, яка цурається всього рідного.

Ім’я М. Старицького золотими літерами вписано на скрижалі вітчизняної культури. Разом із М. Кропивницьким та І. Карпенко-Карим М. Старицький любовно викохав перший професійний український театр. Театр корифеїв створено в умовах розгулу царської реакції, коли все українське нещадно придушувалось. М. Старицький працював над поповненням репертуару нового театру високохудожніми п’єсами з життя і діяльности інтелігенції, історичними драмами, операми, водевілями. М. Старицький став меценатом театру корифеїв. Так, він продав родовий маєток на Поділлі, щоб зміцнити свій театр

матеріально, купити костюми, декорації, організувати хор. М. Старицький виступив на Першому Всеросійському з'їзді сценічних діячів (1897). Він розповів про безправний стан українського театру, який був заборонений Емським указом, згодом дозволений, але обмежений численними указами і циркулярами та цензурою в Головному управлінні в справах друку. Закінчив свій виступ вимогами скасувати обмеження щодо українського театру. Сценічні діячі, драматурги, актори підтримали М. Старицького.

Леся Українка була переконана, що творчий шлях М. Старицького – це шлях одного з піонерів у духовному відродженні України.

На могильному хресті в Михайла Старицького був вибитий надпис:

Нехай Україна у щасті буя – / У тім нагорода і втіха моя!

Матеріал для театральної вітальні (за драмою «Талан»)

Марія Лучицька: Мене звати Марія Лучицька. Я актриса українського театру. Я люблю театр, люблю виступати, люблю своїх колег. Оце й усе.

Помічниця Маринка: Ні, не все. Ви людина щира, добра, поетична. Ви справжній талант. І ви тримаєте весь театр на собі. Публіка приходить дивитися гру Лучицької.

Актор Жалівницький: Ви, Марусю, патріотка України. Ви не купились на пропозицію московського гостя і не поїхала в чужу столицю тішити своєю грою чужинців. Ви залишились тут, в Україні, щоб своїм високим мистецтвом формувати шляхетні почуття українського люду.

Матеріал для буктрейлера «Читаймо драми Михайла Старицького»

Історична драма «**Маруся Богуславка**» створена на матеріалі думи про українську дівчину, яка випустила з неволі 700 козаків. Маруся Богуславка в Михайла Старицького щиро кохає султана Гірея. Домовившись із чоловіком, що він не буде чинити зла її Батьківщині та землякам, Маруся заспокоюється. Але султан обдурив Марусю. Насправді в турецькій неволі перебуває рідна мати Марусі, її колишній наречений Сохрон та брат Степан…

Короткий варіант відгуку на психологічну драму «Остання ніч»

Драма «Остання ніч» захоплює від початку. Напруга триває упродовж усього читання. Читач, як і головний герой – смертник-шляхтич Степан Братковський, – мусить зробити вибір: або покоритись ворогам хоча б для годиться, щоб лише зберегти життя (а потім зламати слово), або загинути. А в молодого Степана кохана дружина і маленький синок… Остання ніч у Луцькій тюрмі напередодні страти – це час сумнівів, духовної боротьби, час торжества благородства і честі. Автор наголошує, що силу герою дає Біблія, з якою Степан не розлучається до смерти. І читач згоджується з вибором героя: жалюгідне те життя, яке куплене зрадою своїх переконань, своїх друзів, своєї Вітчизни.

Роздуми небайдужого (виступ викладача)

Я навчався тоді, коли в школах незалежної України вивчали повість «Облога Буші» Михайла Старицького. Мені і моїм однокласникам подобався цей невеликий за розміром твір, який змальовує оборону жменькою українських козаків у 1654 році прикордонного містечка Буша. Ми були там, коло фортеці, яку треба було утримати до приходу регулярної армії Богдана Хмельницького. Ми переживали лицарську смерть героїв-козаків. Затамувавши подих, слідкували за діями і словами Орисі Завісної, яка після смерти батька-сотника стає на чолі захисників, мужньо тримає оборону і врешті-решт гине. Ми були з Орисею, яка переживає велику власну трагедію, адже у ворожих лавах воює її коханий Антось Корецький…

Сьогодні ця невеличка повість, напоєна звитягою і любов’ю до України, відсутня в програмі з української літератури. Очевидно, нині не треба виховувати сильних і шляхетних українців.

Та й сам Михайло Старицький давно не приходить до юного покоління. Певно, нудно цьому поколінню з творами нашого самобутнього класика.

Чи справді вам, мої молодші брати і сестри, не цікава вітчизняна історія – трагічна і велична? Чи справді смішними для вас є високі почуття благородних людей? Невже ви не хочете робити з героями вибір – як жити, щоб зберегти духовне…

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Старицький Михайло. Маруся Богуславка. URL: https://www.ukrlib.com.ua/books/author.php?id=12&page=3
2. Старицький Михайло. Облога Буші. URL: https://www.ukrlib.com.ua/books/printit.php?tid=320
3. Старицький Михайло. Остання ніч. URL: https://www.ukrlib.com.ua/books/printit.php?tid=12598
4. Старицький Михайло. Талан. URL: https://www.ukrlib.com.ua/books/printit.php?tid=322

Бабовал Надія Ростиславівна,
кандидат економічних наук, доцент, в. о. завідувача кафедри менеджменту і методології освіти Тернопільського обласного комунального інституту післядипломної педагогічної освіти;
Бабовал Сергій Вододимирович,
здобувач ступеня доктора філософії Ізмаїльського державного гуманітарного університету, м. Ізмаїл

АКАДЕМІЧНА ДОБРОЧЕСНІСТЬ ТА ШТУЧНИЙ ІНТЕЛЕКТ В ОСВІТНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ

Освіта переживає трансформацію під впливом цифрових технологій. Штучний інтелект (ШІ) стає невід'ємною частиною освітнього процесу, відкриваючи нові можливості не лише для здобувачів знань, а і для педагогів. Разом із цим постає питання збереження академічної доброчесності – фундаменту якісної освіти.

Академічна доброчесність – це сукупність етичних принципів і правил, якими керуються учасники освітнього процесу в навчальній, науковій та освітній діяльності. Її основні принципи: чесність, довіра, справедливість, повага, відповідальність. Вона включає: відсутність плагіату, самостійність у виконанні завдань; коректне цитування джерел; повагу до інтелектуальної власності. Згідно зі статтею 42 Закону України «Про освіту», академічна доброчесність є обов'язковою складовою якісної освіти.

Штучний інтелект активно інтегрується в освітній процес: автоматизація перевірки робіт, індивідуалізоване навчання, створення освітнього контенту тощо. ШІ – це потужний інструмент, який може:

- ✓ генерувати тексти, плани, презентації;
- ✓ аналізувати великі обсяги даних;
- ✓ допомагати у дослідженнях чи в навчанні тощо.

Приклади використання ШІ: ChatGPT, Grammarly, Google Bard, Copilot, Quillbot. Проте його використання потребує чітких етичних меж.

Про доброчесність потрібно говорити і писати, інакше проблема побудови доброчесного освітнього і наукового середовища так і залишиться невирішеною [1].

ШІ може як допомагати, так і створювати ризики, тому важливо впроваджувати етичні стандарти його використання, щоб зберегти академічну доброчесність.

Табл. 1

ПЕРЕВАГИ ШІ	**РИЗИКИ ДЛЯ ДОБРОЧЕСНОСТІ**
Швидкий доступ до матеріалу	Можливість плагіату
Персоналізоване навчання	Невизначене авторство
Переклад тексту	Зниження самостійності
Доступ до знань у зручній формі	Поширення недостовірної або згенерованої інформації
Можливість допомоги для пошуку нових ідей	Зниження навичок критичного мислення

Щоб використання ШІ було етичним та не порушувало академічної доброчесності, рекомендуємо дотримуватись таких правил:

- ✓ *прозорість* (вказуйте, якщо використовували ШІ при створенні роботи);
- ✓ *критичне мислення* (перевіряйте достовірність згенерованої інформації);
- ✓ *оригінальність* (не копіюйте текст повністю без змін і без покликань);

- ✓ *навчатися, а не уникати навчання* (використовуйте ШІ як інструмент допомоги, а не заміни власного розуму);
- ✓ *покликання на джерела* (якщо інформація була згенерована ШІ, то необхідно позначити в примітках або коментарях);
- ✓ *підвищувати інформаційно-цифрову компетентність* (зокрема щодо використання ШІ в роботі чи навчанні з дотриманням цифрової етики).

Варто відзначити і той факт, що внесений до Верховної Ради України народними депутатами України Стефанчуком Р. О., Гришиною Ю. М. та іншими Проєкт Закону України від 08.01.2024 № 10392 «Про академічну доброчесність», в якому відображено останні тенденції у зміні освітньо-наукового середовища України й світу: особа не може вважатися автором академічного твору (частини академічного твору), якщо він сформований (згенерований) за запитом особи комп'ютерною програмою в автоматичному режимі. При використанні в академічному творі частин, сформованих (згенерованих) комп'ютерними програмами, цей факт має бути зазначений автором (авторами) із зазначенням методики формування (генерування) або посиланням на відповідну комп'ютерну програму чи її опис. Позитивним вбачається також те, що законопроєкт, на відміну від інших національних нормативно-правових актів, передбачає вичерпний перелік санкцій у разі виявлення випадків академічної доброчесності [2 ; 3].

Штучний інтелект – це виклик, який вимагає переосмислення освітніх підходів. Академічна доброчесність має залишатися незмінною цінністю, навіть у світі, де технології змінюють усе. Лише так ми зможемо навчати та виховувати покоління відповідальних і критично мислячих громадян.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Академічна доброчесність, відкрита наука та штучний інтелект: як створити доброчесне освітнє середовище: збірник есе програми підвищення кваліфікації / упорядники: А. Артюхов, М. 18 вересня -18 жовтня 2023 року. Львів. Торунь: Liha-Pres, 2023.524 с. URL: https://nubip.edu.ua/sites/default/files/u404/zbirnik_ese_advanced_training_academ.integr.pdf (дата звернення : 10.09.2025).

2. Гришко В. І., Киричук Б. С. Академічна доброчесність і штучний інтелект: подолання ви-кликів у освітньо-науковій діяльності України та зарубіжних держав.URL: http://visnyk-pravo.uzhnu.edu.ua/article/view/315404/306190 (дата звернення : 10.09.2025).

3. Проєкт Закону України «Про академічну доброчесність» від 08.01.2024. Верховна Рада України: веб-сайт. URL: https://ips.ligazakon.net/document/ji10516a?an=2 (дата звернення: 03.09.2025).

УДК 81/373.612.2

Божаківська Мирослава Олександрівна,
заступник директора з навчально-виховної роботи Тернопільського ліцею №21-спеціалізованої мистецької школи імені Ігоря Герети, м. Тернопіль

МЕТАФОРА ЯК МЕНТАЛЬНА МОДЕЛЬ

Упродовж століть метафора сприймалась як художній засіб – прикраса мови, що додає емоційності та образності. Проте сучасна когнітивна лінгвістика, філософія мови та культурологія відкрили нову перспективу: метафора – це не просто мовна фігура, а фундаментальний механізм мислення, який дозволяє людині осягати складну, абстрактну або невидиму дійсність через знайомі, тілесно-сприйнятні образи. Саме метафора дозволяє створювати уявні картини світу, які допомагають орієнтуватися у складних явищах – від емоцій до політики.

Метафора як об’єкт дослідження упродовж багатьох років була в полі зору філологів, мистецтвознавців, культурологів, філософів, психологів та інших вчених. Майкл Блек – один із перших, хто розглядав метафору як когнітивну модель, а не просто риторичний засіб. Ганс-Георг Гадамер вважав, що метафора є способом інтерпретації світу, а не лише його опису. Вона відкриває нові горизонти розуміння, дозволяючи побачити звичне у незвичному світлі. Мартін Гайдеггер розглядав мову як дім буття, а метафору – як засіб наближення до істини, яка завжди прихована, але доступна через поетичне мислення [1, с. 68].

Теорія концептуальної метафори Лейкофа і Джонсона розглядає метафору не як художній засіб, а спосіб мислення. Наприклад, концепт «життя

– подорож» структурує наше розуміння життєвого шляху через образи руху, напрямку, перешкод. У ментальній моделі Джонсона-Лейрда метафора створює уявні структури, які дозволяють моделювати реальність, прогнозувати наслідки та приймати рішення. Багато науковців вважають багато метафор базуються на тілесному досвіді ("теплі стосунки", "тяжкий день"), що свідчить про глибоку інтеграцію мови, тіла та свідомості і є основою для тілесна основа метафоричної мови.

Метафора як когнітивна модель має такі функції:

- епістемологічна: метафора дозволяє пізнавати абстрактне через конкретне;
- онтологічна: вона формує уявлення про сутність явищ ("час – ресурс"); комунікативна: сприяє ефективному передаванню складних ідей ("економіка – двигун");
- емоційна: активує емоційні реакції, що поглиблюють розуміння ("серце розбите");
- креативна: стимулює нові інтерпретації та інноваційне мислення.

Ряд учених досліджували метафору через призму психології. Реймонд Гіббс досліджував психологічні аспекти метафоричного мислення, зокрема роль інтуїції та несвідомих процесів. Антоніо Ортоні та Жиль Фокон’є розробили теорію "блендингу" (conceptual blending), яка пояснює, як метафори поєднують різні ментальні простори. Ерл Мак Кормак – автор праць про когнітивну теорію метафори, зокрема її епістемологічний потенціал. Українська дослідниця О.О. Хорошун аналізує когнітивну метафору в сучасній лінгвістиці та її типологію. Науковиця підкреслює, що метафора – це не просто мовна фігура, а спосіб структурування досвіду. Вона дозволяє людині осмислювати абстрактні поняття через знайомі образи. Хорошун наголошує, що метафора має здатність не лише передавати знання, а й створювати нові концепти, формувати нові способи бачення світу. Дослідниця аналізує, як когнітивні метафори проявляються у мовних номінаціях, зокрема в термінології, публіцистиці, науковому дискурсі.

Отож, метафора як ментальна модель є засобом конструювання знання. Вона дозволяє:

1. осягати складне через просте: допомагає моделювати когнітивні процеси;
2. формувати нові концепти: через метафоричне мислення виникають нові наукові та філософські ідеї;
3. формувати суспільну свідомість, що впливає на колективні дії;
4. переосмислювати реальність: метафора відкриває альтернативні способи бачення світу, що важливо для інновацій та міждисциплінарного діалогу.

Метафори не лише пояснюють, а й формують уявлення про предмет дослідження. Саме через метафору ми не просто описуємо дійсність – ми її конструюємо, переживаємо і змінюємо, тому метафора є не вторинною, а первинною формою пізнання.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Кудрявцева Л. О. Типи і параметри метафоричних моделей // *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. Серія: Філологія. 2022. Вип. без номера. С. 66–70.
2. Найчук А. А. Функціональний потенціал політичної метафори в українському політичному дискурсі // *Політологічний вісник*. 2013. №69. С. 402–417.
3. Хорошун О. О. Концептуальна метафора: актуальні засади дослідження // *Науковий вісник Волинського національного університету імені Лесі Українки*. 2010. С. 222–225.
4. Хорошун О. О. Концепт як основне поняття когнітивної лінгвістики // *Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка*. 2010. Вип. 49. С. 158–161.

УДК 371.13

Брик Роман Степанович,
кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри менеджменту і методології освіти Тернопільського обласного комунального інституту післядипломної педагогічної освіти, м. Тернопіль;

Брик Юлія Ростиславівна,
викладач-методист, викладач біології ДПТНЗ «Тернопільське вище професійне училище сфери послуг та туризму», м. Тернопіль

ПРОФЕСІЙНИЙ РОЗВИТОК ПЕДАГОГА: СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ

Одним із ключових завдань сучасних освітніх реформ в Україні є створення умов для професійного розвитку та подальшого самовдосконалення педагогічних працівників закладів освіти. Неабиякого значення у формуванні якісних характеристик педагога набуває безперервна освіта, яка забезпечує поступовий розвиток творчого потенціалу особистості [1]. Необхідність урахування специфіки трансформації їхніх професійних функцій відповідно до сучасних запитів суспільства вимагає створення відповідних умов для їхнього професійного зростання. Форми професійного розвитку педагогів постійно видозмінюються, удосконалюються та обираються самим освітянином. Кожна із форм пов’язана зі здобуттям нових знань, які педагоги отримують, читаючи книги, довідкові видання, навчальні посібники, періодичні видання, ресурси з інтернету. Система професійного розвитку педагогічних працівників в Україні зазнала значної трансформації після 2017 року, коли було розпочато процес демонополізації ринку післядипломної педагогічної освіти.

Проблема професійного розвитку педагогічних працівників зумовила значну кількість розроблень теоретичних засад цього процесу науковцями як за кордоном, так і в Україні. Питання професійного розвитку сучасних педагогів розглянуто у працях І. Беха, Ю. Завалевського, В. Зелюка, І. Зязюна, М. Кириченка, В. Кременя, М. Лещенко, Л. Мартинець, В. Мельника, І. Підласого, В. Рибалки, О. Огієнка, О. Романовського, О. Савченко, В. Сидоренко, В. Хрипун та інших. Теоретичні аспекти та особливості організації неперервної освіти представлені у роботах зарубіжних учених С. Бартлетта, А. Ґлетсорна, С. Дея, О. Тоффлера, Дж. Ширенса та інших.

Здійснений аналіз педагогічних, психологічних джерел, які розкривають проблему професійного розвитку педагогічних працівників, дозволив нам виявити наступні тенденції в його трактуванні.

«Енциклопедія освіти» визначає професійний розвиток як «процес формування суб'єкта професійної діяльності, тобто систему певних властивостей в умовах неперервної професійної освіти, самовиховання та здійснення професійної діяльності» [2].

Англійський вчений С. Дей зауважував, що «професійний розвиток включає ввесь набутий навчальний досвід, а також усвідомлені та сплановані дії, які забезпечать пряму чи опосередковану користь вчителю, групі вчителів або школі в цілому, що в результаті позначиться на підвищенні якості шкільної освіти. Це – процес, в ході якого вчитель самостійно, або разом зі своїми колегами переглядає, оновлює, розширює свої зобов'язання щодо моральної мети викладання, а також критично розвиває знання, вміння, хороше професійне мислення, планування і практику роботи з дітьми, молоддю і колегами на кожному етапі свого професійного життя [8].

На думку А. Черній, професійний розвиток педагогічних працівників – це зростання їх професійних досягнень шляхом накопичення практичного досвіду та систематичного перегляду власної системи викладання і педагогічної взаємодії [7].

Л. Пуховською [6] наведено такі характеристики феномена професійного розвитку вчителів у світовому педагогічному просторі, визначені Е. Віллегас-Реймерс завдяки аналізу зарубіжного та вітчизняного досвіду:

– професійний розвиток учителів базується на конструктивізмі, тому педагоги – суб'єкти активного навчання;

– професійний розвиток – це процес, який проходить у межах певного контексту. Тому найбільш ефективною формою професійного розвитку є щоденна діяльність педагога у школі;

– цей процес нерозривно пов’язаний зі шкільною реформою, тому що він означає процес формування культури, а не лише забезпечення формування в учителів нових умінь реалізації навчальних програм;

– педагоги є рефлексивними практиками, які входять у професію з певною базою знань і набувають нові знання і досвід, «дорощуючи» їх до попередніх. Тому роль професійного розвитку полягає в тому, щоб допомогти вчителям у створенні й реалізації нових педагогічних теорій і практик, а також у підвищенні їх компетентності щодо педагогічної діяльності;

– професійний розвиток учителів реалізується у процесі співробітництва, найбільш ефективно – у взаємодії учителів, а також педагогів, адміністрації, батьків та інших членів громади;

– професійний розвиток здійснюється на основі різних форм і способів організації. Тому професійний розвиток учителів – це постійний процес оптимального вибору й поєднання різних форм, методів, технологій, які є найбільш оптимальними в конкретній ситуації і в конкретному місці.

Поняття «професійний розвиток», попри активне використання, отримало визначення у Законі України «Про освіту» в контексті освіти дорослих, як її складник. Так, у ст. 18, п. 10 цього закону безперервний професійний розвиток визначається як «безперервний процес навчання та вдосконалення професійних компетентностей фахівців після здобуття вищої та/або післядипломної освіти, що дає змогу фахівцю підтримувати або покращувати стандарти професійної діяльності і триває впродовж усього періоду його професійної діяльності». А у ст. 59, п. 1 професійний розвиток педагогічних і науково-педагогічних працівників «передбачає постійну самоосвіту, участь у програмах підвищення кваліфікації та будь-які інші види і форми професійного зростання. Заклади освіти, в яких працюють педагогічні та науково-педагогічні працівники, сприяють їхньому професійному розвитку та підвищенню кваліфікації» [5].

В усіх представлених визначеннях поняття «професійний розвиток педагога» розглядається як безперервний процес, наголошується на важливості

спрямованості активності особистості на досягнення високих результатів професійної діяльності.

В описі трудової функції «безперервний професійний розвиток» Професійного стандарту «Вчитель закладу загальної середньої освіти» [4], затвердженого наказом Міністерства освіти і науки України від 29 серпня 2024 року № 1225, виокремлено низку професійних компетентностей, знань, умінь та навичок, якими має володіти вчитель закладу загальної середньої освіти. До переліку компетентностей включено здатність здійснювати власний професійний розвиток, отримувати підтримку від колег; здатність надавати підтримку колегам у їхньому професійному розвитку; здатність до інноваційної діяльності.

У проекті Концептуальні засади безперервного професійного зростання педагогічних працівників закладів загальної середньої освіти [3] визначено ключові напрями та елементи оновлення системи безперервного професійного зростання педагогічних працівників. Документ охоплює п’ять взаємопов’язаних напрямів: підготовка до професії, входження в професію, кар’єрне зростання, професійний розвиток та професійна підтримка. Передбачено модернізацію змісту й форм педагогічної освіти, запровадження гнучких траєкторій доступу до професії, підтримку вчителів-інтернів, оновлення кар’єрної траєкторії педагогів, цифровізацію інструментів професійного розвитку, упровадження мікрокваліфікацій та моделі фінансування підвищення кваліфікації за принципом «гроші ходять за вчителем», розвиток індивідуалізованих освітніх траєкторій та зміцнення системи професійної підтримки.

Отже, безперервний професійний розвиток охоплює не лише участь у формальному підвищенні кваліфікації, а й ширший спектр діяльностей або активностей – самооцінювання, рефлексію, наставництво, участь у роботі професійних спільнот, упровадження нових практик. Це цілісна траєкторія, що базуються на реальних потребах педагогів і стратегічних цілях освіти.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Брик Р. С. Безперервна освіта як засіб формування професійної компетентності педагога. *Інновації в освіті: реалії та перспективи розвитку :* матеріали V Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Тернопіль, 11 травня 2023 р.). Тернопіль : ЗУНУ, 2023. С. 282–287.

2. Енциклопедія освіти / гол. ред. В.Г. Кремень. К.: Юрінком Інтер, 2008. 1040 с.

3. Концептуальні засади професійного зростання педагогічних працівників: старт громадського обговорення. URL: https://mon.gov.ua/static-objects/mon/sites/1/gromadske-obgovorennya/2025/08/22/kontsept-zasady-bezperervn-prof-zrost-ped-prats-zzso-22-08-2025.pdf (дата звернення: 15.09.2025).

4. Про затвердження професійного стандарту ««Вчитель закладу загальної середньої освіти» : наказ Міністерства освіти і науки України від 29.08.2024 р. № 1225. URL: https://mon.gov.ua/npa/pro-zatverdzhennia-profesiinoho-standartu-vchytel-zakladu-zahalnoi-serednoi-osvity (дата звернення 14.09.2025).

5. Про освіту: Закон України від 05.09.2017 р. № 2145-VIII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text (дата звернення: 15.09.2025).

6. Пуховська Л. Теоретичні засади професійного розвитку педагогів: рух до концептуальної карти. *Порівняльна професійна педагогіка.* Хмельницький : ХНУ. 2011. № 1. С. 97–106.

7. Черній А. Професійний розвиток педагога: досвід, співпраця, пріоритети на шляху до нової української школи. *Післядипломна освіта в Україні*. 2018. № 2. С. 40–43. URL: http://umo.edu.ua/images/content/nashi_vydanya/pislya_dyplom_osvina/2_2018/%D0%9F%D0%9E__2_2018_%D0%A7%D0%95%D0%A0%D0%9D%D0%98%D0%99.pdf (дата звернення: 12.09.2025).

8. Day S. Developing Teachers: The Challenge of Lifelong learning/ S. Day/ - London: Falmer Press, 1999. 239p.

УДК 37.035.6

Буняк Світлана Миколаївна,
методист центру виховної роботи, захисту прав дитини та громадянської освіти Тернопільського обласного комунального інституту післядипломної педагогічної освіти, м. Тернопіль

ФОРМУВАННЯ ГРОМАДЯНСЬКОЇ СВІДОМОСТІ УЧНІВСЬКОЇ МОЛОДІ НА ПРИКЛАДІ ІСТОРИЧНИХ І СУЧАСНИХ ГЕРОЇВ УКРАЇНИ

Виховання патріотизму та громадянської відповідальності – сприяння розвитку почуття гордості за свою країну та почуття громадянської відповідальності перед нею, є одним із важливих завдань у системі освіти. [1, с. 9]. Саме ці цінності формують в учнів почуття приналежності до своєї держави, формують почуття гордості за її досягнення, сприяють усвідомленню особистої відповідальності за долю своєї країни та громади.

Сьогодні, у часи повномасштабної війни, в якій Україна відстоює свою незалежність, цілісність і суверенітет, ще більшої актуальності набула тематика пов'язана з провідними діячами національно-визвольного руху та сучасними героями України, визначення їх ролі та місця у вітчизняній історії [2]. Виховний потенціал, який несуть в собі життєписи героїв України важко переоцінити.

Методи формування патріотичної свідомості на прикладі історичних і сучасних героїв України:

Проєктна діяльність. У деяких приватних школах – це обов'язкова частина навчальної програми. Рекомендуємо впроваджувати проєктну діяльність й у державних школах. Звісно, це більше відповідальності та роботи. Практика – це спосіб подолання споживацтва, що часто трапляється серед українців. Проєкти під назвою «Чому Степан Бандера став символом нації?», «Роман Шухевич як особистість» чи «Подвиг «Вовків да Вінчі» і т.д. сприятимуть кращому розумінню учнями вчинків героїв [3].

Детальніше розглянемо як можна провести проєкт «Час шанувати і вчитися: Степан Бандера, як людина, в світлі документів» [3]. В українській історичній науці, починаючи з середини і другої половини XIX ст., склалася традиція персоніфікації історії, виокремлення в історичних подіях ролі і місця видатних діячів, дослідження їх життєвого шляху. Тому і в архівній справі, створення особових фондів відомих людей дозволяє поглянути на історію їх очима. На сьогодні левову частку джерел про життя та діяльність Степана Бандери складають вирізки з газет багатьох країн світу. Абсолютна більшість цих газетних повідомлень стосується двох періодів: осені 1959 року (загибель С. Бандери) та осені 1962 року (суд над його вбивцею Б. Сташинським). Газетні повідомлення зібрані у 34 одиниці зберігання, загальною кількістю 2 404 аркуші, повністю оцифровані і виставлені в мережу Інтернет: http://ounuis.info/archive/Funds/osobovyi-fond-s-bandery.html .

Завдання для учнів під час проєкту:

1. Визначити роль Степана Бандери у розвитку національної ідеї.

2. Назвати основні особистісні характеристики провідника ОУН.

3. Встановити три ключові події у житті Степана Бандери, що сформували його як героя.

4. Оцінити ставлення до Степана Бандери світової громадськості.

Проєкт учні можуть виконувати у формі презентації, відео, виступу перед аудиторією. Доцільно приурочити подібні заходи до Дня народження Степана Бандери 1 січня. Учні могли б зайнятися проєктною діяльністю під час зимових канікул, а результати опублікувати 1 січня, або ж провести тематичні виступи після закінчення канікул.

Активна робота самоврядування. На практиці слід використовувати регулярний контакт. Вчителі мають щотижня зустрічатися із лідерами учнівського самоврядування. Обговорювати побутові виклики, найбільші проблеми, перемоги, виставляти цілі на наступний тиждень чи навчальний модуль. Саме на цьому етапі доцільно планувати тижні героїв у школі, активно залучати до організації учнів. Це допомагає учням відчувати вплив на програму, побут, у якому вони проживають і навчаються. Також формується усвідомлення громадської свідомості людини, яка може впливати на те, що з нею відбувається, і те, що її оточує.

Наприклад, у жовтні доцільно проводити тиждень, присвячений нашим захисникам, орієнтовна назва – «Нескорені». Щоб підготуватися до першого уроку й інших заходів, присвячених захисникам України, можна скористатися Методичними рекомендаціями для закладів освіти до Дня пам’яті захисників України, які загинули в боротьбі за незалежність, суверенітет і територіальну цілісність України, розробленими Українським інститутом національної пам’яті [4].

Місця. Йдеться про музеї, будинки-садиби, місця героїчної слави, виставки, присвячені нашим героям. Відвідування таких місць сприяє зацікавленню учнів, а вміло підібрана лекційна програма, дозволить підтримувати в учнів постійний інтерес.

Наразі доцільно з учнями відвідати розстріляний музей Романа Шухевича у Білогорщі (район м. Львова). 1 січня 2024 року росія двома «шахедами» зруйнувала музей-криївку, де 5 березня 1950 року прийняв свій останній бій генерал-хорунжий УПА Роман Шухевич. Втрачені меблі, деякі меморіальні речі, але найголовніше – будинок, від якого залишилась тільки частина фасадної стіни та фундамент. Місце, яке було єдиним «живим» зв'язком із Романом Шухевичем для його рідних та усіх патріотів України, сьогодні перетворилося на руїни. І цей яскравий об'єкт вітчизняної історії сьогодні навіть більше ніж 5 років тому, справить враження на учнів [1, с. 10]. Працівники музею з радістю проведуть екскурсію і розкажуть про життя і героїзм Романа Шухевича. Слід зазначити, що найбільше тужить за будівлею донька Романа Шухевича – пані Марія Трильовська-Шухевич, з якою теж доцільно організувати зустріч. Це місце для неї – особливе, оскільки немає могили батька, до якої можна прийти і помолитися.

Цитати. Аналіз і розбір прямої мови відомих діячів допомагає учням краще розуміти погляди і переконання героїв, а також сприяє розвитку критичного мислення.

Наприклад, завдання для учнів: прочитайте цитату та дайте відповідь на питання.

Цитата: «Якщо завтра на зміну большевизмові прийде інша форма російського імперіялізму, то він так само насамперед звернеться всіма своїми силами проти самостійності України, на її поневолення. Російський народ, як і досі, буде нести той імперіялізм, робитиме все, щоб тримати Україну в поневоленні» цитата Степана Бандери»).

Питання:

1. Чи всі поняття із цитати вам зрозумілі? Поясніть, що таке більшовизм та імперіалізм.

2. Чи виявилися ці слова Степана Бандери пророчими? Відповідь обґрунтуйте щонайменше двома історичними фактами.

3. Що, на вашу думку, сказав би Степан Бандера про сучасну російсько-українську війну? Чому?

Цитата: «За Україну віддають життя кращі. Але жертвуючи найдорожчим, наші воїни знають, за що вони стоять до останнього подиху». (Цитата Дмитра Коцюбайла)[2].

Питання:

1. За що воюють наші воїни?

2. Що зробив Дмитро Коцюбайло для утвердження державного суверенітету України?

Також зазначимо, що можна надати учням 3-4 цитати і 3-4 імені аби вони самі визначили, хто ж був автором.

Сторітелінг. Сторітелінг як формат навчання у школі має величезну практичну користь: легке засвоєння матеріалу, розвиток уяви, подолання страху публічного виступу, налагодження стосунків з іншими учнями, самопізнання.

Розглянемо на прикладі історії життя Дмитра Коцюбайла, як можна використати сторітелінг. В цілому алгоритм дій буде наступним.

Визначення теми та мети уроку – від цього залежить вибір сюжету історії. Тема «Да Вінчі – людина-символ, людина – хоробрість».

Розробка детального сюжету та основних подій оповіді. Доцільно спершу розповісти про дитинство Дмитра: «У селі Дмитра Коцюбайла згадують як дуже доброго, тихого і ввічливого хлопчину. Його класний керівник каже, що він умів слухати і влучно жартувати. А ще з дитинства знав, що таке праця. Адже у сім'ї було шестеро дітей – двоє синів і чотири доньки. Мама не могла купити деякі дорогі речі, які мали інші діти. Коли після восьмого класу однокласники поїхали відпочивати у гори, Дмитро подався до дядька на Косівщину. Допомагав виготовляти надмогильні пам'ятники – карбував на них портрети. Так заробив на свій перший мобільний телефон». Конкретно ця історія характеризує Дмитра як людину наполегливу, цілеспрямовану,

працьовиту і в той же час дає учням зрозуміти, що фінансове становище – не головне в житті і ти можеш стати героєм в будь-яких умовах [2].

Далі рекомендуємо розповісти про походження позивного «Да Вінчі», діяльність Дмитра Коцюбайла у Правому секторі, участь у боях від 2014 р. і до загибелі у 2023 р. Історію слід прикрашати метафорами, розповідати емоційно, аби викликати в учнів емпатію і гордість за свого співвітчизника. Наприклад, «Да Вінчі завжди вмів збирати довкола себе людей. До нього тягнулися й дослухалися всі – від рядового до генерала. Він вів за собою людей у бій, хоча й був офіцером і комбатом, його особистий приклад і сміливість надихали. У 2017 році він отримав від активістів неофіційне звання «Народний герой»» [2]. Обов'язкова умова сторітелінгу, подальше обговорення з учнями і чіткий висновок: «Спокій і відносна безпека в тилових містах – це їхній подвиг. Наша впевненість у перемозі України – це їхня стійкість і сила. Україна завжди пам'ятатиме своїх героїв. Наша пам'ять про них не згине. Згине цей ворог, що прийшов в Україну. Воїни, слава вашій хоробрості! Вічна пам'ять усім, хто віддав життя за Україну!».

Винагорода. Учні мають відчувати, що всі їхні зусилля не марні. Наприклад, похвала заряджає вигадувати ще щось нове, щоби розвивати спільноту і більше дізнаватися про героїчне минуле і сьогодення України [1, с. 11].

Отже, формування громадянської свідомості учнівської молоді на прикладі історичних і сучасних героїв України повинне відбуватися шляхом використання нових методів, які зацікавлять учнів та сприятимуть глибшому розумінню української культури та історії. Саме приклад є одним із ключових методів виховання, тому його слід активно використовувати під час навчально-виховного процесу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Іванюк Г. Ідеї національно-патріотичного виховання дітей і молоді в умовах трансформації суспільства Українські педагоги про національно-патріотичне виховання. *Збірник матеріалів Всеукраїнського науково-практичного семінару.* 2016. С. 8-11. URL: https://elibrary.kubg.edu.ua/id/eprint/14936/ (дата звернення: 17.12.2024).

2. Історії Героїв в рамках проєкту «Герої наших вулиць». Дмитро Коцюбайло. *Івано-Франківська районна військова адміністрація*: офіційний сайт. URL: https://ivano-frankivska-rda.gov.ua/news/1732107119/ (дата звернення: 16.12.2024).

3. Час шанувати і вчитися: Степан Бандера, як людина, в світлі документів. *Сумський історичний портал*: інтернет-ресурс. URL: https://history.sumy.ua/methodical-materials/lecture-hall/747-chasshanuvatyivchytysiastepanbanderaiakliudynavsvitlidokumentiv.html (дата звернення: 16.12.2024).

4. Як провести перший урок до Дня пам'яті захисників України. Міністерство освіти і науки України: офіційний сайт. URL: https://mon.gov.ua/news/yak-provesti-pershiy-urok-do-dnya-pamyati-zakhisnikiv-ukraini (дата звернення: 17.12.2024).

УДК 159.944:37.011.3-051

Буряк Олександр Ярославович,
здобувач другого (магістерського) рівня вищої освіти факультету соціально-гуманітарних наук і соціальних технологій Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди, м. Харків;
Науковий керівник:
Лупаренко Світлана Євгенівна, доктор педагогічних наук, професор, професор кафедри освітології та інноваційної педагогіки Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди, м. Харків

ОЗНАКИ ПРОФЕСІЙНОГО ВИГОРАННЯ ПЕДАГОГІВ

Професійне вигорання педагога – стан психічного і фізичного виснаження викладача, що виникає через тривалий стрес та перевантаження на роботі, виявляючись в апатії, почутті безнадії, дратівливості, втраті мотивації, розуміння та співчуття до учнів і колег, розвитку негативного ставлення до роботи, негативної самооцінки тощо [1; 2; 4].

Ознаками професійного вигорання педагогів є [1; 2; 3; 4]:

● соматичні симптоми (частий головний біль, проблеми зі сном, розлади травлення, порушення харчування тощо);

● психостимулятори (залежність особистості від кави, тютюну, алкоголю, медикаментів);

● зміна в мотиваційній сфері педагога, слабка мотивація емоційної віддачі в роботі, відсутність ентузіазму, ініціативності, бажання розвиватися як фахівця, апатія та пасивність. «Вигорілий» педагог не вважає за необхідне або не зацікавлений виявляти співучасть і співпереживання учням та прагне полегшити або скоротити ті свої обов'язки, які вимагають емоційних витрат;

● емоційне виснаження, постійна втома (відчуття хронічної втоми, що не зникає навіть після тривалого відпочинку), нудьга, знижений емоційний тонус, підвищена дратівливість, спалахи гніву, часті нервові зриви, байдужість (втрата інтересу до роботи, байдужість до своїх професійних завдань і проблем учнів);

● зростання кількості афективних розладів, стану незадоволеності собою і своїм життям, зменшення уваги до себе та інших сфер життя;

● деперсоналізація, характерними ознаками якої є: негативне ставлення педагога до оточуючих людей, їх негативне, цинічне або байдуже сприйняття, цинізм, відчуженість (почуття самотності, формальні контакти, непорозуміння з оточуючими), пасивно-агресивні коментарі. Деперсоналізація розвивається як захист особистості від пригнічуючих емоційних станів унаслідок взаємодії з учнями як об'єктом професійного впливу та іншими учасниками освітнього процесу. Для «вигорілого» педагога характерно превалювання негативних оцінок у сприйнятті своїх учнів;

● поява труднощів зі встановленням теплих, довірливих контактів з учнями, колегами, оточуючими людьми, уникання спілкування, дистанціювання (прагнення педагога обмежити взаємодію з учнями та колегами, особливо під час втоми);

● зниження професійних досягнень – виникнення у педагогів почуття некомпетентності у своїй професійній сфері, відчуття неуспішності у ній;

● зниження самооцінки педагога (невпевненість у власних силах, відчуття безпорадності);

● відчуття неефективності (переконаність педагога в тому, що робота не приносить бажаних результатів, а від нього самого мало що залежить);

● негативне ставлення педагога до своєї роботи, одноманітність виконуваних робочих дій, відсутність бажання щось змінювати, відчуття безвихідності ситуації;

● переживання почуття провини.

Отже, професійне вигорання педагогів характеризується низкою фізичних, емоційних, поведінкових, інтелектуальних і соціальних ознак, які свідчать про погіршення фізичного, психічного, емоційного стану особистості, що відображається на якості виконуваної професійної діяльності та особистого життя.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Варгата О. В., Кулешова О. В., Міхеєва Л. В. Психологічні чинники професійного вигорання педагогів. *Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах*. 2021. № 75, Т. 1. С. 68-71. URL: http://pedagogy-journal.kpu.zp.ua/archive/2021/75/part_1/15.pdf (дата звернення: 18.09.2025).

2. Емоційне вигорання педагогів: метод. реком. / укл.: Коняхіна А.В., Гаврик І.Л, Гриценко Н.В. та ін. Суми: методичний кабінет відділу освіти Сумської районної державної адміністрації, 2016. 60 с. URL: https://psyhologdcpp.in.ua/wp-content/uploads/2020/03/%D0%97%D0%B1%D1%96%D1%80%D0%BD%D0%B8%D0%BA-%D0%95%D0%BC%D0%BE%D1%86%D1%96%D0%B9%D0%BD%D0%B5-%D0%B2%D0%B8%D0%B3%D0%BE%D1%80%D0%B0%D0%BD%D0%BD%D1%8F-%D0%BF%D0%B5%D0%B4%D0%B0%D0%B3%D0%BE%D0%B3%D1%96%D0%B2.pdf (дата звернення: 18.09.2025).

3. Лящ О. П. Яцюк М. В., Кашараба О.І., Шимок К. О. Теоретична модель професійного вигорання педагогів закладу інтернатного типу. *Габітус*. 2020. Вип. 20. С. 245-250. URL: http://habitus.od.ua/journals/2020/20-2020/46.pdf (дата звернення: 17.09.2025).

4. Пахомов І. Профілактика професійного та емоційного вигорання педагогічних працівників закладів професійної (професійно-технічної) освіти: електр. навч. курс. Біла Церква: БІНПО, 2022. 28 с. URL: https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/739513/1/%D0%9F%D0%B0%D1%85%D0%BE%D0%BC%D0%BE%D0%B2_%D0%95%D0%9D%D0%9A_%D0%9F%D1%80%D0%BE%D1%84%D0%B5%D1%81%D1%96%D0%B9%D0%BD%D0%B5%20%D0%B2%D0%B8%D0%B3%D0%BE%D1%80%D0%B0%D0%BD%D0%BD%D1%8F%202024.pdf (дата звернення: 17.09.2025).

УДК 94 (477)

Вихрущ Анатолій Володимирович,
доктор педагогічних наук, професор,
завідувач кафедри української мови,
Тернопільського національного медичного університету імені І. Я. Горбачевського, м. Тернопіль

НАЦІОНАЛЬНЕ ВІДРОДЖЕННЯ УКРАЇНИ В ПІСЛЯВОЄННИЙ ПЕРІОД (СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНІ АСПЕКТИ)

Навіть у мирний час прогностична оцінка залишалася чи не найважчим аспектом наукових досліджень. Особливо це помітно в організації освітнього процесу, який завжди мав вирішальне значення у вихованні людини упродовж життя. На основі численних публікацій минулих років спробуємо виокремити пріоритетні завдання, поєднавши вітчизняний досвід з досягненнями інших країн.

1. Ефективне управління визначається об'єктивністю, своєчасністю, доступністю інформації. Очевидною є демографічна катастрофа в Україні, яка має математичне вираження у вигляді приросту на тисячу населення. Ця негативна тенденція триває десятки років при замовчуванні й відсутності ефективних управлінських рішень. Донедавна, через неефективну соціальну політику, наша країна кожні три роки втрачала мільйон населення. Тепер ця цифра менша, але й населення скоротилося. Надіємося, що це не цілеспрямовані дії, щоб Україна була без українців. У менших масштабах ця ситуація характерна для багатьох країн. У Польщі при появі перших ознак загрози уряд прийняв рішення про фінансову допомогу для кожної дитини до повноліття в розмірі 500 злотих, а тепер 800. Зауважимо, що у всіх їхніх програмах на першому місці ефективна «пронатальна політика». Підкреслимо ефективність державної програми «Рапорт про інтелектуальний потенціал Польщі».

2. З тривогою констатуємо факт загрози національній ідентичності. Україноцентризм так і не став домінантою при розв'язанні головних питань. У заяві Народного Руху України підкреслюється, що продовжується «повзуча русифікація», англомовний суржик заполонив інформаційний простір, травмовані війною діти не отримують належної допомоги, закриваються школи, вчителі не мають статусу державних службовців з належним матеріальним забезпеченням. Прикладом прихованої русифікації є масова

практика поширення російських слів і фраз в єдності з «проблемним» запитанням щодо українських відповідників.

3. У соціальних мережах підкреслюється заслуга Світового банку, який «найближчим часом» дасть 3.9 млрд доларів, з яких невідомо, яку частину і невідомо чи дасть «спрямують на поточні виплати зарплат учителям». Насправді є лише один об'єктивний показник. Це розрахунок щорічних витрат на одного вихованця дошкільних закладів, учня, студента. У 1900 р. США давали на одного учня понад 50 рублів, а росія 1 рубель 20 копійок. За законом довгої хвилі результати легко передбачити. Велика імперія перетворилася на тоталітарну пародію. У цих цифрах знаходиться матеріальна база, зарплати, статус навчальних закладів. Війна поступово наближається до завершення, а перспективи, науково обґрунтовані програми відсутні. Окремого обговорення й вирішення потребують питання батьків, дітей, вчителів, які перебувають за межами України. Уряди інших країн, попри благодійність, прикладають багато зусиль для того, щоб наші люди, особливо молодь і фахівці, залишилися в них назавжди.

4. Своєчасним є рішення щодо пілотних проєктів, перевірка на практиці окремих новацій. Доцільно звернути увагу на декілька питань. Гімназії, які упродовж століть були гордістю української освіти, готували інтелектуальну еліту перетворюються в додаток до початкової школи, а боротьба на місцях розгортається за профільні ліцеї. Очевидними є проблеми вищої освіти. Непродуманими й несвоєчасними є гасла щодо об'єднання. Знищується аспірантура. Ніхто не відає скільки країна втратить талановитих, творчих дослідників, які навіть не мають шансів на вступні екзамени. Такі шкідливі новації повинні мати авторство.

5. Окремого вивчення потребує тема підручників для загальноосвітніх шкіл та закладів вищої освіти. Непоодинокі приклади хаотичного нагромадження інформації, надмірне захоплення тестами, які є лише незначною частиною контролю за ефективністю навчального процесу, оцінкою розвитку

особистості. Продовжується використання таблиць з назвами «правильно» і «неправильно», що викликає перевтому учнів від непотрібної інформації.

6. Окремого обговорення вимагає тема штучного (краще сказати комп'ютерного) інтелекту. Інформаційні системи нового покоління створюють передумови для підвищення рівня навчального процесу, водночас становлять значну загрозу не лише для академічної доброчесності, але й основу для масової маніпуляції, залежності, яку можна порівняти з наркотичною. Оптимістичні заклики про «революцію» в навчанні є передчасними.

УДК: 101.34

Ганаба Світлана Олександрівна,
доктор філософських наук, професор, професор кафедри психології, педагогіки та соціально-економічних дисциплін Національної академії Державної прикордонної служби України імені Богдана Хмельницького, м. Хмельницький

МАРКЕРИ ОСВІТИ СУЧАСНОЇ ЕПОХИ

Освіта є дзеркалом суспільних змін. Вона реагує на суспільні зміни та запити епохи, змінюючи палітру освітнього середовища. Слід зазначити, що освіта не існує поза реальністю, навпаки, своїх нових характеристик й обрисів вона набуває у контексті запитів певної історичної епохи. У цьому зв'язку актуалізується питання, якою має бути сучасна освіта, щоб допомогти людині відшукати адекватні відповіді на виклики часу, виконавши превентивну роль підготовки до життя в епоху цивілізаційних змін. Маркерами є ті риси, які визначають особливості розвитку освіти у сучасному світі та вказують чим вона вирізняється від освітнього дискурсу попередніх епох і власне окреслюють основні вектори її розвитку.

Важливим маркером сучасної епохи є формування наукоємного інформаційного середовища. Стрімке зростання обсягів інформаційного ресурсу та кількості інформаційних потоків, розвиток вільного ринку

інформаційних ресурсів та удосконалення засобів масової комунікації тощо зумовлюють пошук нових моделей навчання й активізують впровадження інноваційних технологій. Ці технології змінюють не лише способи та форми навчальної діяльності, а й власне суспільне призначення освіти. Якщо раніше освіта була транслятором певного інформаційного ресурсу та досвіду, то тепер вона постає середовищем розвитку людини, розкриттям її особистісного потенціалу. Йдеться про розвиток в освітньому середовищі soft skills, які визначаються універсальними та потрібними для людей усіх професій. До soft skills фахівці відносять уміння людини спілкуватися, слухати та чути інших, приймати рішення і брати відповідальність за них, відстоювати свої погляди та переконувати; бути самостійним й емпатійним, вміти управляти своїми емоціями та розпізнавати емоції інших, швидко приймати виважені рішення; швидко навчатися та перенавчатися, будувати стосунки й уміння працювати в команді тощо[1]. Універсальні навички сприяють розвитку професійних умінь та навичок, допомагають професійно будувати кар'єру, бути успішною у реаліях мінливого світу. Однією із засадничих ідей, яка може бути продуктивною в окресленні стратегій розвитку soft skills в освітньому процесі є розвиток критичного мислення (у рейтингах багатьох урядових та неурядових організацій, які займаються проблемами освіти – критичне мислення, поряд із комунікативними навичками та розвитком креативності займає лідируючі позиції).

Найяскравішим маркером сучасної освіти є цифровізація. Онлайн-курси, освітні платформи, електронні бібліотеки забезпечують доступ до знань у будь-якій точці світу. Штучний інтелект і технології big data відкривають шлях до індивідуалізації навчання. Освітні програми можуть адаптуватися під рівень, темп і потреби кожного здобувача освіти. Використання віртуальної та доповненої реальності дозволяє створювати навчальні ситуації, максимально наближені до реальних. Водночас набувають поширення гібридні формати, що поєднують очне і дистанційне навчання. Вочевидь, що сучасна освіта функціонує в умовах глобалізації знань. Знання втрачають своє інтелектуальне

призначення й набувають характеристик споживчого товару, який має вартість лише за умови їх використання у практичній діяльності, а не саме по собі як знання.

Сучасна освіта функціонує в умовах глобалізації знань. Студенти мають доступ до університетських курсів провідних світових закладів, що ліквідовує кордони у сфері освіти. Зростає значення мультикультурності та вивчення кількох мов, адже сучасний фахівець працює у міжнародному середовищі. Важливою стає участь у мережевих спільнотах, де знання здобуваються не лише від викладача, а й через взаємодію з іншими учасниками освітнього процесу. Поступово утверджується принципи гендерної рівності та соціальної справедливості, що формують більш справедливе суспільство. У глобальній економіці освіта розглядається як інвестиція, що забезпечує конкурентну спроможність людини та держави. Поглиблюється співпраця між університетами, науковими центрами та бізнесом, створюючи синергію знань і практики. Водночас зростає попит на мікро кваліфікації та короткострокові сертифіковані програми, що дозволяють швидко отримати затребувані навички. Це у підсумку веде до формування гнучких освітніх траєкторій, де кожен може вибудувати власний шлях навчання.

Ще одним маркером освіти є ідея навчання впродовж життя. Освіта перестає бути етапом, який завершується дипломом, оскільки вона стає процесом оновлення знань і навичок. Не менш важливим є компетентнісний підхід, який зміщує акцент із засвоєння інформації на її здатність критично мислити, приймати рішення та діяти у різних ситуаціях. Освіта набуває людиноцентричного характеру. У центрі уваги – розвиток особистості, її свобода та самореалізація. Паралельно утверджується ідея інклюзивності, яка відкриває освітній простір для всіх без винятку. Особливого значення набувають питання екологічності та сталого розвитку. Освітні програми включають екологічні знання та формують відповідальне ставлення до природи. Серед ключових компетентностей XXI століття виділяють креативність, критичне мислення, комунікабельність та співпраця. Не менш актуальними

стають емпатія, соціальна відповідальність і громадянська активність, які допомагають формувати зріле громадянське суспільство.

Отож, маркери освіти сучасної епохи окреслюють її як багатовимірний і динамічний простір. Це освіта, яка поєднує традиційні цінності та інноваційні технології, орієнтується на людину і водночас враховує глобальні виклики. Вона покликана не лише передавати знання, а й формувати відповідальну, креативну та гнучку особистість, здатну навчатися упродовж життя і будувати майбутнє у світі з неймовірною швидкістю. Освіта сучасної епохи – це не просто передача знань, а формування особистості, здатної постійно навчатися, критично мислити, взаємодіяти у глобалізованому технологічному світі.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Ганаба С. О. Soft skills епохи «плинної модерності»: як змінюється змістове наповнення освіти. Вища освіта України. 2023. №2. С. 24-36.

УДК 37.016:821.161.2:004.9(477.84)

Гудз Марія Степанівна,
асистент кафедри української та зарубіжної літератур і методик їх навчання Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка, м. Тернопіль

НАЦІОНАЛЬНА ІДЕНТИЧНІСТЬ І МЕДІАГРАМОТНІСТЬ УЧНІВ КРІЗЬ ПРИЗМУ ЛІТЕРАТУРНО-МИСТЕЦЬКОЇ СПАДЩИНИ ТЕРНОПІЛЛЯ

У сучасних реаліях російсько-української війни, коли інформаційний простір, насичений маніпуляціями, фейками та пропагандистськими наративами в освітньому просторі, поряд із проблемою збереження та утвердження національної ідентичності загострюється проблема формування медіаграмотності, навичок критичного мислення та об’єктивного сприйняття реальності. Опираючись на Концепцію Нової української школи [4], вважаємо ці компетентності ключовими для становлення молодого покоління у сучасному медіапросторі. У цьому контексті актуальним є вивчення спадщини рідного

краю як ефективного інструменту формування медіакультурної та національно свідомої особистості учня, оскільки це – унікальний ресурс. Так, звертаємо особливу увагу на міжгалузевий інтегрований курс «Літературно-мистецьке Тернопілля».

Це – нетрадиційна навчальна програма для учнів 5 – 6 класів закладів загальної середньої освіти авторського колективу М. С. Гудз, Н. П. Писуляк, О. В. Рудницької, Р. М. Яшкін, спрямована на інтеграцію літератури та мистецтва Тернопільського краю в освітній процес, для «формування національно свідомої, духовно багатої особистості шляхом ознайомлення із творчістю відомих митців Тернопілля; розкриття креативного потенціалу учнів/учениць; розвитку їхніх мовних, читацьких та комунікативних здібностей; залучення до культурних процесів регіону та України» [1]. Необхідно врахувати той факт, що досліджуваний курс отримав гриф МОН України від 25 вересня 2024 року (протокол № 7). Очевидною є приналежність програми до НУШ, відповідність Державному стандарту базової середньої освіти (Постанова Кабінету Міністрів України від 30. 09. 2020 р. № 898) [2] та зв'язок із модельними програмами мовно-літературної та мистецької галузей, рекомендованих Міністерством освіти і науки України (Наказ Міністерства освіти і науки України від 12.07.2021 № 795), що підтверджує потенціал формування ключових компетентностей (культурної, соціальної, інформаційної тощо) і розвитку ціннісних орієнтацій школярів. Окреслена позиція увиразнює можливість впровадження міжгалузевого інтегрованого курсу як вибіркової дисципліни у закладах загальної середньої освіти не лише регіону, а цілої країни.

Проаналізувавши структуру та змістове наповнення «Літературно-мистецького Тернопілля», хочемо відзначити системне поєднання художніх текстів/медіатекстів та мистецьких об'єктів із сучасними освітніми технологіями й медіаресурсами, що дозволяє подавати знання з історії, літератури та образотворчого мистецтва рідного краю. Такий підхід, безперечно, є інноваційним, та сприятиме розвитку навичок аналізу, синтезу та

інтерпретації інформації, її усвідомлення й формулювання оцінних суджень. Так, під час вивчення розділу «Минуле Тернополя в легендах та візуальних мистецтвах» (5 клас) у колонці «Пропонований зміст інтегрованого курсу» до опрацювання запропоновано історичні легенди Тернопілля, які підкріплюються історичними світлинами та картинами Євгена Удіна (цикл картин «Тернопіль, що надихає»), Володимира Поворозника (цикл картин «Тернопіль, що зникає») та Ірини Кошелінської (цикл «Вишивана історія Тернополя») [1].

Не можемо оминути своєю увагою нетрадиційні види навчальної діяльності, більшість яких передбачає опрацювання цифрових та друкованих джерел, створення учнівських медіапродуктів (фото, відео, подкастів, презентацій, буктрейлерів), роботу з візуальними й аудіоматеріалами, екскурсії містом, в майстерню художника, творчі зустрічі. Наприклад, під час вивчення теми «У світі літературних казок Тернопілля» авторський колектив пропонує такі види діяльності як «слухання аудіокниг; «Майстерня казки» – складання і запис аудіофайлів з виразного читання складених казок; творча робота «Моя казка про Тернопіль»(письмово); створення театральної сценки, відеоролика (в парах, групах); створення мізансцени; екскурсія за лаштунки театру» [1]. Ми переконані, що такі практичні завдання розвивають у школярів уміння перевіряти інформацію на достовірність, відокремлювати факти від суджень, критично оцінювати медійні тексти та усвідомлювати їхній вплив на світогляд та при цьому формувати власну думку, творчо розвиватись.

Отже, інтеграція культурно-мистецької спадщини з медіаосвітніми практиками є ефективним засобом формування національної ідентичності та медіаграмотності молодого покоління. Міжгалузевий курс «Літературно-мистецьке Тернопілля» – це перспективна освітня платформа, яка не лише поглиблює знання учнів про рідний край, але й навчає їх орієнтуватися в сучасному інформаційному просторі і загалом формує ключові компетентності школярів. Освітній потенціал курсу може стати основою для аналогічних освітніх проєктів у різних регіонах України, спрямованих на формування

ціннісних орієнтирів, плекання культурної спадщини та розвиток медіаграмотності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Гудз М. С., Писуляк Н. П., Рудницька О. В., Яшкін Р. М. Літературно-мистецьке Тернопілля: навчальна програма. Тернопіль. 2023. URL: https://docs.google.com/document/d/1_Lx5x_DyIdaAdVEHGdv5HJy5PLKwl8kt/edit?tab=t.0

2. Державний стандарт базової середньої освіти. (2020). Постанова Кабінету Міністрів України від 30 вересня 2020 р. № 898. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/898-2020-%D0%BF#n16

3. Концепція впровадження медіаосвіти в Україні (нова редакція) / за ред. Л. А. Найдьонової, М. М. Слюсаревського. Київ. 2016. 16 с.

4. Нова українська школа. Концептуальні засади реформування середньої освіти. URL: https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/nova-ukrainska-shkola-compressed.pdf

УДК 372.882

Давидюк Людмила Володимирівна,
кандидат педагогічних наук, доцент, професор кафедри методики викладання іноземних мов і світової літератури Українського державного університету імені Михайла Драгоманова, провідний науковий співробітник відділу навчання мов національних меншин і зарубіжної літератури Інституту педагогіки НАПН України, м. Київ

«ДИХАЄ ВІЙНА»: СУЧАСНА УКРАЇНСЬКА ПІСЕННА ЛІРИКА НА УРОКАХ ЛІТЕРАТУРИ У 8-9-х КЛАСАХ

В умовах повномасштабного вторгнення особливого значення набуває українська пісенна лірика. Сучасні українські пісні воєнної тематики стали голосом нації, яка бореться за свою свободу. Пісня, поєднуючи в собі поетичний текст та музичну гармонію, є одним із найпотужніших засобів вираження національного духу та історичної пам’яті. Вивчення пісенної лірики на уроках літератури дозволяє не тільки розширити уявлення учнів про поезію, але й формувати їхній світогляд, виховувати патріотизм та любов до рідної землі і культури. Пісні Святослава Вакарчука «Коли настане день, закінчиться війна…», «Квіти мінних зон» та Петра Солодухи «Біля тополі» є яскравим

прикладом того, як сучасні автори осмислюють трагічні події сьогодення. Ці твори стали не лише музичними хітами, а й невід'ємною частиною сучасної літератури, яка фіксує біль, мужність, незламність українського народу та допомагає долати психологічні травми, викликані російською агресією. Тетяна Стус – українська дитяча письменниця, літературна критикиня, керівниця проєкту «Живі письменники. Як говорити з дітьми про війну та мир» – зазначає: «…читання та контакт із книжкою є одним із найбільш ефективних інструментів у супроводі дітей та підлітків у небезпечних досвідах війни та в переосмисленні цих досвідів» [1, с. 4]. Не менш потужний терапевтичний потенціал має і сучасна українська пісенна лірика.

Мета статті – розробити методичні рекомендації щодо аналізу та інтерпретації текстів сучасної української пісенної лірики на уроках літератури в середній школі, довести, що сучасна українська пісенна лірика, представлена творами Святослава Вакарчука та Петра Солодухи, дозволяє показати зв'язок між літературою та реальним життям, сприяє розвитку в учнів / учениць умінь аналізу ліричних текстів, критичного мислення, емоційного інтелекту та формуванню ціннісних орієнтирів школярів та школярок. Учитель може обрати на урок один або декілька творів в залежності від рівня літературної освіти та психологічної готовності здобувачів / здобувачок освіти.

Знайомство з піснями доцільно розпочинати з інформації про авторів творів. Музична творчість відомих виконавців знайома підліткам, розповідь учителя вони можуть доповнити інформацією про композиторів та співаків: назвати твори митців, повідомити цікаві факти їхнього життя, розповісти про концертну діяльність Святослава Вакарчука та Петра Солодухи.

Наступні етапи – прослуховування пісні, читання та аналіз тексту. Пропонуємо учням й ученицям послухати пісню «Коли настане день, закінчиться війна...» (сл. і муз. Святослава Вакарчука) у виконанні автора й переглянути кліп [2], поділитися враженнями від побаченого та почутого, зазначити, чи сподобалися їм пісня і кліп та чому саме, а потім прочитати текст пісні. Для аналізу ліричного твору використовуємо методичні прийоми: бесіда,

коментування уривків пісні, характеристика ліричного героя, аналіз художніх засобів, порівняння тексту та відео.

Система запитань та завдань до тексту пісні та відеоряду: *Про що ця пісня? // Який основний мотив пісні? // Які образи та символи зустрічаються у тексті? Що вони означають? // Яку роль виконує багаторазовий повтор слова «обійми»? Який емоційний стан він передає? // Які почуття переважають у ліричного героя? Як вони змінюються протягом пісні? // Як ви розумієте рядки «Там загубив себе, побачив аж до дна»? // Що символізує фраза «І от моя душа складає зброю вниз»? // Як протиставлення «війна – весна» «загубив себе – обійми» розкривають ідею твору? // Хто є головними героями відео? Що символізує їхня поведінка та взаємодія? // Які почуття передаються за допомогою міміки, жестів, поглядів героїв кліпу? Як це доповнює емоційну глибину пісні?// Як візуальний ряд кліпу доповнює текст? Чи створює кліп нові сенси? Якщо так, то які?*

Після прослуховування пісні «Біля тополі» (сл. Петра Солодухи, муз. Павла і Петра Солодух) у виконанні гурту «Еней» [3] пропонуємо учням / ученицям визначити настроєве тло твору та прочитати текст пісні. Для аналізу використовуємо запитання та завдання: *Про яку подію йдеться в пісні? // Назвіть основні образи пісні. // Схарактеризуйте образи матері, батька, сина, спираючись на текст пісні. // Створіть хмару слів «Образи-символи пісні», прокоментуйте кожен образ-символ. // Поясніть символіку фрази «крилами лелеки повернуться живі». // Прокоментуйте слова авторів пісні Петра й Павла Солодух. «"Біля тополі" – це не тільки пісня, це також крик душі та серця, які гурт "Еней" присвячує всім тим, котрі загинули за правду і волю нових поколінь, а також всім батькам, діти яких загинули у війні». // Знайдіть у тексті пісні слова, які «кричать». // Як пісня «Біля тополі» перегукується з народними піснями та баладами про козаків?*

Знайомство с піснею Святослава Вакарчука «Квіти мінних зон» пропонуємо розпочати з читання, коментування та аналізу тексту: *Яке почуття пронизує всю пісню? // Хто є ліричним героєм пісні? // Як передаються*

переживання ліричного героя? // Що символізує «невзята висота»? // У чому полягає метафоричне значення образу «квіти мінних зон»?// Яке значення у пісні має звернення «Мамо, це не сон!» / «Ні, мамо, це не сон!»? // Що уособлює у тексті «пустота»? // Як ви розумієте слова: «Вона — пам'ять навпаки…»? Пропонуємо учням / ученицям знайти у тексті пісні художні засоби (метафори, порівняння, епітети, риторичні звертання) та визначити їхню роль у тексті. Оскільки автор використовує в тексті пісні різнопланову лексику, доцільно запропонувати дітям знайти в тексті слова, які належать до воєнної лексики, лексики, що передає емоційний стан, лексики, що називає час і невизначеність, та пояснити, чому автор використовує ці слова. Підводячи підсумки, визначаємо мотив та ідею пісні. Пропонуємо учням / ученицям послухати пісню «Квіти мінних зон» у виконанні Святослава Вакарчука, подивитися кліп [4], визначитися: чи збігаються їхні емоції від прочитаного тексту з емоціями від прослуханого твору, та поміркувати, які нові нюанси додають тексту музика та відеоряд.

Доречним на уроках, присвячених сучасним українським пісням про війну, буде і використання творів живопису. Після аналізу тексту пісні С. Вакарчука «Квіти мінних зон» пропонуємо дітям роздивитися репродукцію картини сучасного українського художника Сергія Майдукова «Військовий Сергій, який збирається повертатися у стрій» [5], описати зображене на картині, дати відповіді на запитання: *Які емоції викликає у вас постать військового Сергія? // Які художні деталі привертають увагу? // Що символізують зібраність, одяг, вираз обличчя й поза героя? // Як образ Сергія перегукуються з мотивами пісні «Квіти мінних зон»? // Як картина й пісня розкривають тему повернення військових до мирного життя? // Які виклики, на вашу думку, постають перед героями картини й пісні?*

Логічним завершенням уроку / уроків, присвячених вивченню сучасних українських пісень про війну, стане обговорення питання: *Чи може мистецтво (література, музика, живопис) вплинути на ставлення суспільства до війни і її ветеранів? Чи є послання пісень С. Вакарчука і П. Солодухи універсальними? Чи*

може їх зрозуміти й відчути людина, яка не була на війні, не втрачала близьких?

Вивчення сучасної української пісенної лірики, яка має високий художній і змістовий потенціал, на уроках літератури є нагальною потребою сьогодення. Інтеграція пісенної лірики в шкільну програму стирає межі між класичною літературою та живим актуальним художнім словом, сприяє поглибленню знань з історії та культури, розвитку критичного та творчого мислення, формуванню емоційного інтелекту учнів / учениць, має значний виховний потенціал, дозволяє сучасному школяреві відчути себе частиною незламного народу, який творить історію.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Живі письменники. Як говорити з дітьми про війну та мир : посібник. Київ : 2023. – 148 с. URL: https://surl.li/lxenic (дата звернення 18. 09.2025 р.).

2. Океан Ельзи – Обійми | Obijmy (2013, official video). URL: https://www.youtube.com/watch?v=--Wokwe4-i0 (дата звернення 18. 09.2025 р.).

3. Біля тополі. URL: https://www.youtube.com/watch?v=s4JzvLSCEbQ (дата звернення 18.09.2025 р.).

4. Океан Ельзи – Квіти мінних зон | Kvity minnykh zon (official video). URL: https://www.youtube.com/watch?v=jMiovGnZMDk&t=80s (дата звернення 18. 09.2025 р.).

5. Семаковська Т. Жінки, діти та рюкзаки: як митці півдня та сходу говорять про війну. URL: https://bahmut.in.ua/yak-mytczi-govoryat-pro-vijnu/ (дата звернення 18. 09.2025 р.).

УДК 272:322](477.83)„1953/1958”

Дідух Тарас Григорович,
кандидат історичних наук, методист кафедри менеджменту і методології освіти Тернопільського обласного комунального інституту післядипломної педагогічної освіти, м. Тернопіль

РЕАЛІЗАЦІЯ ПОЛІТИКИ РАДЯНСЬКОЇ ВЛАДИ В РЕЛІГІЙНІЙ СФЕРІ НА ТЕРИТОРІЇ ЗАХІДНИХ ОБЛАСТЕЙ УКРАЇНИ У 1953–1958 РР.

У сучасній історичній науці важливе місце займають дослідження політики радянської влади в релігійній сфері. Переважна увага при цьому зосереджена на проблемах, які мають загальноукраїнський і міжнародний контекст. Регіональні ж особливості становища релігійних об’єднань, духовенства та віруючих і ставлення до них із боку місцевих органів влади

залишаються ще недостатньо вивченими. У цьому контексті значний науковий інтерес містить проблема реалізації політики радянської влади у релігійній сфері на території західних областей України у 1953–1958 рр.

Безперспективність продовження репресивної політики та необхідність реформ стала очевидною для радянського партійного керівництва після смерті Й. Сталіна (5 березня 1953 р.). 27 березня 1953 р. вийшов указ президії ВР СРСР, згідно з яким передбачалася амністія громадян, ув'язнених на термін до п'яти років. 1 вересня 1953 р. вийшов указ, який надав право Верховному Суду переглядати за поданням генпрокурора рішення «трійок» і «особливої наради» НКВС-НКДБ-МВС-МДБ СРСР, на підставі яких ув'язнили найбільшу кількість громадян із західних областей УРСР. Зазначені укази призвели до того, що в Західну Україну із в'язниць та заслання повернулося 65,5 тис. громадян, зокрема звільнили більшу частину римо-католицького і греко-католицького духовенства. Наприклад, із 344 репресованих греко-католицьких священників на батьківщину повернулося 243 особи [4, с. 436; 6, с. 138]. Більшість звільнених священників, повернувшись додому, відновила свою діяльність, що сприяло зростанню релігійної активності громад і віруючих.

Значною мірою лібералізації в релігійній сфері сприяла боротьба за владу між колишніми соратниками Й. Сталіна. Послаблення тиску на конфесії в областях Західної України було важливим чинником посилення позицій радянської влади. Міністр внутрішніх справ Л. Берія, добре поінформований про ситуацію в радянських республіках, зокрема і в Західній Україні, чи не першим у тодішньому керівництві вважав за доцільне усунути з політичного лексикону слово «бандит», яким, зазвичай, називали учасників українського повстанського руху. Він стверджував, що в УРСР немає «ніяких бандитів, а є лише націоналістично налаштована частина населення» [3, с. 23]. Він розумів, що причинами боротьби українців із радянською владою були політика русифікації та репресії держави проти громадян, релігійних об'єднань, зокрема РКЦ і ГКЦ. На підставі його доповідної записки від 16 травня 1953 р. про становище в Західній Україні пленум ЦК КПУ (червень 1953 р.) визнав

неефективними заходи, які проводило керівництво ЦК КПУ і РМ УРСР в західних областях та засудив поширення в них русифікаційних тенденцій [3, с. 23].

Після усунення від влади та розстрілу Л. Берії 26 червня 1953 р. першим секретарем ЦК КПРС обрано М. Хрущова. Період його керівництва 1953–1964 рр. в історичній науці отримав умовну назву «хрущовська відлига», оскільки його характерними рисами були зменшення масштабів політичних репресій, вибіркова реабілітація й звільнення з ув'язнення більшої частини громадян, засуджених під час сталінського правління, певна лібералізація суспільно-політичного і релігійного життя, значне послаблення державного тиску та ідеологічного контролю над населенням [2, с. 91–96].

Відзначимо, що політику лібералізації суспільно-політичного життя М. Хрущов проводив упродовж часу свого перебування на чолі держави. Проте у сфері державно-церковних відносин виразно простежуються два періоди: лібералізація державної політики у релігійній сфері (від березня 1953 р. – до другої половини 1958 р.) та антирелігійна кампанія (від другої половини 1958 р. – до відставки М. Хрущова на пленумі ЦК КПРС 14 жовтня 1964 р.) [7, с. 25].

Зміна урядової політики в релігійній сфері позитивно вплинула на становище усіх конфесій, передусім РПЦ. Ще в серпні 1955 р. РСРПЦ скасувала реєстрацію членів виконавчих органів і ревізійних комісій Церков. Також громадам дозволили проводити ремонт храмів. У цей період зросла чисельність активу і обслуговуючого персоналу храмів, суттєво збільшилися їх фінансові надходження, покращився матеріальний стан. Загалом спостерігалося збільшення кількості храмових будівель і духовних осіб. Наприклад, якщо в 1956 р. в УРСР діяло 8540 православних храмів, духовну опіку в яких здійснювало 6030 священників, то в 1957 р. кількість храмів зросла до 8548, а чисельність зареєстрованого духовенства – до 6072 осіб [2, с. 202].

Упродовж 1953–1956 рр. після звільнення з ув'язнення в Західну Україну повернулися 286 з 344 репресованих греко-католицьких священників. На території Дрогобицької, Львівської, Станіславської, Тернопільської і

Закарпатської областей «невозз'єднані» священники активно проводили богослужіння та виконували інші релігійні обряди для віруючих, намагаючись, наскільки це було можливим у тогочасних умовах, зберегти організаційну структуру та вплив ГКЦ на громадян [1, с. 187–188].

Позитивні зміни відбулися і в становищі РКЦ на території УРСР. Якщо у 1953 р. діяло 168 громад, які обслуговували 53 священники, то в 1957 р. – 170 громад, що об'єднували до 100 тис. віруючих, якими опікувалися 80 священників [5, арк. 432; 10, арк. 305–306].

Зростання релігійної активності в суспільстві не могло залишитися без уваги та протидії з боку радянського партійного керівництва. Від середини 1950-х рр. розпочалася підготовка до потужного наступу на Церкву. Його проявом став збір детальної інформації про прибутки громад, їх основні джерела, особливості внутрішнього життя тощо [7, с. 30].

У 1957 р. значно посилилася атеїстична робота та антирелігійна пропаганда, що значною мірою було обумовлено зміцненням становища М. Хрущова після пленуму ЦК КПРС (29 червня 1957 р.), на якому він зумів усунути від влади майже всіх колишніх керівників партії, так звану «антипартійну групу» на чолі з Г. Маленковим, В. Молотовим, Л. Кагановичем і Д. Шепіловим, фактично стати одноосібним керівником держави. Перемога М. Хрущова, який очолював радикально налаштовані проти релігії й Церкви партійно-політичні сили, у внутрішньопартійній боротьбі за владу, означала повернення до «жорсткого курсу» у взаємовідносинах між державою та релігійними об'єднаннями. Дослідники вважають, що серед партійної верхівки панувало переконання про швидкі перспективи побудови комуністичного суспільства та перемоги комуністичної ідеології [4, с. 83–84].

Загалом у 1957 р. розпочався планомірний наступ на РКЦ і ГКЦ в СРСР у контексті нового антирелігійного курсу КПРС на чолі з М. Хрущовим. Записка відділу пропаганди й агітації ЦК КПУ від 3 серпня 1957 р., підготовлена за результатами липневої перевірки, вказувала, що партійні застереження щодо адміністративного втручання в релігійну сферу були хибно сприйняті й

призвели до посилення позицій і впливу Церкви. Записка скеровувала радянські партійні органи до вивчення ситуації і одночасно сигналізувала про зміну урядової політики в сфері державно-церковних відносин [9, с. 13].

Поступове розгортання наступу з боку держави на церковно-релігійне життя відбулося в другій половині 1958 р., а урядові постанови, у яких на законодавчому рівні закріплювалися нові обмеження в діяльності релігійних організацій, датуються жовтнем поточного року. Причиною такого розвитку подій, на думку М. Одинцова, стало те, що до осені 1958 р. в партійному апараті остаточно перемогла позиція прихильників продовження жорсткої лінії у вирішенні церковних питань і бажання реалізувати її у фронтальному наступі на релігійні організації [8, с. 63].

Отже, лібералізація державно-церковних відносин упродовж 1953–1958 рр. відбувалася в умовах загальної демократизації суспільного життя, що обумовлювалося необхідністю реформування країни та подолання міжнародної ізоляції. Амністія засуджених громадян мала своїм наслідком повернення з місць ув'язнення духовенства та сприяла активізації діяльності релігійних громад. Відносини між державою і Церквою регулювалися радянським законодавством, що не виключало адміністративного тиску на віруючих.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Андрущенко В. Політична історія України XX століття: У 6-ти т. Т. 6. Від тоталітаризму до демократії, 1945–2002. К.: Ґенеза, 2003. 694 с.
2. Баран В. Україна: новітня історія (1945–1991 рр.). Львів: Інститут українознавства імені Івана Крип'якевича НАН України, 2003. 670 с.
3. Вєдєнєєв Д., Шаповал Ю. Чи був Лаврентій Берія українським націоналістом? // Дзеркало тижня. 7–13 липня 2001. С. 23.
4. Войналович В. Партійно-державна політика щодо релігії та релігійних інституцій в Україні 1940–1960-х років : політологічний дискурс. К.: Світогляд, 2005. 741 с.
5. Вопросы научно-атеистической пропаганды. Вопросы вероисповедания, церкви, молитвенные дома / вопросы Уполномоченного Совета по делам религиозных культов и православной церкви по УССР (5 января – 24 декабря 1953 г.) // ЦДАГО України. Ф. 1. Оп. 24. Спр. 2741. 450 арк.
6. Марчук В. Українська греко-католицька церква. Історичний нарис / Прикарпатський університет імені Василя Стефаника. Івано-Франківськ: «Плай», 2001. 164 с.
7. Моренчук А. Церковно-релігійне життя в Україні в 1953–1964 роках (на матеріалах західних областей) : монографія. Луцьк: Волинський національний університет імені Лесі Українки, 2009. 196 с.

8. Одинцов М. Вероисповедная политика советского государства в 1939–1958 гг. / Власть и церковь в СССР и странах Восточной Европы. 1939–1958. (Дискуссионные аспекты). М., 2003. С. 7–68.

9. Релігійна політика в Україні у 1960-х – 1980-х роках і сучасна практика міжконфесійних відносин / П. М. Бондарчук, В. М. Даниленко, В. О. Крупина, О. Н. Кубальський; відп. ред. В. М. Даниленко. К.: Інститут історії України НАН України, 2010. 210 с.

10. Справки отделов ЦК КПУ, информации обкомов КПУ, Уполномоченного Совета по делам русской православной церкви при СМ СССР по УССР и Уполномоченного Совета по делам религиозных культов при СМ СССР по УССР – о церквях, о религиозных праздниках, сектантских религиозных общинах и другим вопросам (8 января – 21 декабря 1957 г.) // ЦДАГО України. Ф. 1. Оп. 24. Спр. 4494. 366 арк.

УДК 811-112

Добрянський Володимир Казимирович, археолог, спелеолог, дослідник старожитностей, фортифікацій і топонімії краю, Тернопільське відділення НТШ ім. Т.Г. Шевченка

ПИТАННЯ ПОХОДЖЕННЯ НАЗВИ ПОВІТОВОГО МІСТА ЧЕРВОНОГОРОД ПОДІЛЬСЬКОГО ВОЄВОДСТВА

У XV-XVIII ст. упродовж 1435-1774 років на видовженому мисі, утвореному правим берегом старого русла річки *Джурин* (ліва притока *Дністра*), знаходилося повітове місто *Червоногород Подільського* воєводства. Наприкінці XVIII ст. воно повністю занепало, втратило міський статус і перетворилося на село. Після ІІ Світової війни населений пункт був знятий із обліку даних та увійшов до складу села *Нирків*. Зараз про давній населений пункт лише свідчить топонімічна назва урочища – *Червоне.*

Не вдаємося до аналізу бібліографії про *Червоногород і Червоногородський повіт Подільського воєводства* (оскільки стаття стосується іншої теми) – зазначаємо, що з XIX ст. по сьогодення надруковано надзвичайно багато наукового, науково-популярного, довідкового та краєзнавчого матеріалу в книгах, монографіях та окремих статтях у збірниках, журналах та альманахах. Водночас виникають нескінченні питання, пов’язані з *Червоногородом*, які досі оповиті безліччю таємниць, вигадок та маніпуляцій. Наприклад, у середині та кінці XIX ст. багатотомні збірники, наприклад *Encyklopedyja powszechna* [EP, VI, 482], *Słownik geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich*

[SGKP, I, 845], подавали недостовірну і сумнівну інформацію (в якій головний акцент мав політичний характер та зміст), наче у давньоруський час тут існувало місто, яке у «хроніках» називалося *Castrum rubrum (Замок червоний)*. Найхарактернішим є те, що посилання у статтях взагалі відсутні і не відомо, що це за «хроніки» – це перше. По-друге: давньоруські літописи такої інформації взагалі не подають. У кінцевому результаті зміст статей зводився до того, наче у IX ст. місто було резиденцією руських князів із замком, а перед нашестям татар ця територія була місцем частих взаємних нападів між руськими князями. Стверджувалося, що «*Castrum rubrum*» належав до *червенських городів*, звідки згодом пішла назва *Червона Русь*. У кінцевому підсумку «обґрунтовувалася» теза про те, наче київський князь *Володимир* у 981 році взяв на річці *Джурин* замок, після чого вся західна територія (*Галичина)* залишилася під владою польських князів.

Матеріали археологічних досліджень засвідчили наявність в урочищі *Червоне* старожитностей ранньозалізного часу (I тис. до н.е), черняхівської культури (2-5 ст. н.е.), XII-XIII століть, пізньосередньовічного та ранньомодерного часу. Водночас постає риторичне запитання: чи насправді існували укріплення у княжий період, і тут існувало колись місто? Стосовно пізнього середньовіччя та ранньомодерного часу маємо однозначну відповідь: так. Про це свідчать писемні, архівні джерела і документи. Про княжу добу однозначної відповіді дати не можливо до тих пір, поки не будуть проведені ґрунтовні археологічні дослідження. При цьому наголошую: про якесь «місто» у княжу добу в урочищі *Червоне* не може вестися мови. По всій імовірності тут існувало поселення чи оборонне поселення – навіть городище, котре могло бути осередком адміністративного центру навколишньої місцевості. Однак тепер більшість різних писак та блогерів, які висвітлюють краєзнавчу тематику, навіть не усвідомлюють, не розуміють й знати не хочуть, що місто в княжу добу – це особлива структура поселень з відповідною, добре налагодженою інфраструктурою. Такими містами були, наприклад, *Галич, Теребовля, Пліснеськ, Звенигород, Ленківське городище біля Чернівців, Василів над*

Дністром, тощо. У першу чергу для їх надійного функціонування, в зручному природному ландшафті була збудована й досконало спланована оборонно-фортифікаційна система, яка забезпечувала апарат та інфраструктуру функціонування міста. Матеріали археологічних досліджень це добре підтверджують. Тому у такій брудній писанині дилетантів головне відобразити файне й яскраве тло картини, яка нагадує різнокольоровий гарно розмальований папірець, котрий насправді є звичайною обгорткою солодкої цукерки.

Отож, перша писемна згадка про *Червоногород* датована 1393 роком *Супральським літописом*, у якому велася мова про похід литовського князя *Вітовта на Поділля*. У літописі зазначалося, що весною «*князь вєликии Витовтъ пєрвєи пришєлъ ко Бряславлю, и выима Бряславль, и пришєлъ к Соколцю и Соколєц вынял, и пришєл ко Камєнцу в ночи и Камєнца добыл; а потом Смотричъ вынялъ, и Скалоу и Чєръвлєныи городокъ, и вси городы позаседал».* Згідно першої згадки ойконім носив назву *Чєръвлєныи городокъ*, тобто він двохчленний, виник на апелятивному рівні. Місто отримало свою назву від *Чєръвлєныи* – червоний (з праслов'янської cьrv(j)enъ; старослов'янської *чрьвєнъ, чрьвлєнъ*; давньоукраїнської чрвлєнъ) – це колірна ознака, адже замок знаходився на високій скелі, сформованою із пісковиків червоного відтінку. Про це влучно зазначили *М. Баліцький та Т. Ліпінський* в ІІ томі своєї книги «*Starozytna Polska pod wzgledem historycznym, geograficznym i statystycznym*», яка вийшла друком у *Варшаві* в 1845 році [4, с. 325]. Друга назва *городокъ* утворена семантичним способом від давньоруського апелятива *городокъ* – «*невелике укріплене поселення*», яке утворене за допомогою суфікса *-къ* від *городъ* (*<gordъ).* У давньоукраїнській мовній лексиці *городокъ* – це «*укріплена маленька фортеця*», аналогічний відповідник в польській мові grodek – *«maly zamek, male miasteczko warowne»* [1, с. 59-60].

Мабуть, щодо походження назви колишнього повітового містечка *Червоногород Подільського воєводства* вказано чітко, зрозуміло, й заперечень не має жодних. Адже назва виникнення ойконіма прозора, вона утворена на

двохчленній основі в сполученні слів з основою -*червоний,* що відображає колірну ознаку довкілля та -*город* – це суспільна ознака, яка вказує на його оборонний статус. Наприклад, в багатьох документах XIV-XV ст. ойконім записаний у різних варіантах, але він свого значення не міняє: *Czirwonigrod* (1395) [3, 320]; *Czerwonigrod* (1439) [ZDM, Vol. 8, № 2185, 13]; *Czyrwonogrod* (1469) [AGZ, Vol. 12, № 3428, 329]; *Czirwonigrod* (1402) [ZDM, Vol. 6, № 1561, 198]; *Czirwonogrod* (1439) [AGZ, Vol. 12, № 692, 72]; (1469) *castro Czyrwonogrodonsi* [ZDz, XVIII (VII), 62]. В інших актових документах назва ойконіма записана роздільно, наприклад: *Czyrwoni Grod* (1445); *Czerwony Grod* (1485) та латиномовних відповідниках *Rubei Castri* (1445); *Rubenum Castrum* (1453); *Rubro Castro* (1454) [3, 320-321]. Тому над цим питанням можна поставити крапку та вважати, що тема дослідження закрита. Але ні. Не завжди просте може бути чітким, легким і зрозумілим. Зокрема, у деяких документах знаходимо записи, у яких ойконім *Червоногород* записаний як *Czerweny, Czirweny, Czirwony* (1430) [3, 320]. Згодом в документах XVI ст. хоча зазначається *Червоногородський повіт*, але назва ойконіма записана одночленна – це *Червоне (Czerwone)*, наприклад такі записи знаходимо, наприклад за такі роки, як 1521 [MPRS, V (II), № 13050, 253]; 1530 [ZDz, IX, 277]; 1543 [MPRS, IV, № 21035, 193]; 1569 [ZDz, XIX (VIII), 229]. За матеріалами досліджень *Миколи Крикуна* (1932-2023), у XVII ст. ойконім знову виступає під назвою *Червоногрод (Czerwonogrod)*, лише у Кам'янецьких земських книгах за 1617 рік він один раз фігурує під назвою *Червоне* [2, с. 203].

У такому випадку зазначаю, що топоніми, які відображають кольорову ознаку з основою *білий, червоний, зелений, синій, чорний* є найдавнішими географічними назвами. Тому первинною назвою цього ойконіма було *Червоне,* яке отримало свою назву за кольоровою ознакою довкілля – це були девонські червоні пісковики, колір яких домінував на схилах цієї місцевості. Назва *Червоногород* – вторинна – вона виникла пізніше, але вказувала на його особливий статус. По-друге, назви багатьох ойконімів видозмінювалися. Це пов'язано з тим, що у канцелярських ділових документах записи проводили за

офіційною номенклатурою, яка відрізнялася від загальновживаних місцевих назв, мовою, якою розмовляли тутешні мешканці. Тому на прикладі назви *Червоногород* маємо яскравий приклад того, що поряд з офіційною назвою ойконіма в документах подавалася його первинна форма. Згодом, у XVI ст. первинна назва почала знову домінувати, але з XVII ст. цей процес пройшов у діаметрально-протилежному напрямку. Перш за все, такий процес зміни назви пов'язаний з тим, аби зазначити особливий статус міста в регіоні – це був повітовий центр Подільського воєводства.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Добрянський В., До питання функціонування городищ княжої доби у нижній течії межиріччя Серету та Джурина: апробація матеріалів з археології та ономастики // Археологія Буковини: здобутки та перспективи: Тези доповідей IV міжнародного наукового семінару. Чернівці, 2020. С. 54-60.
2. Крикун М. Подільське воєводство у XV-XVII століттях: Статті і матеріали. Львів, 2011. 733 с.
3. Михайловський В. Історія, мова, географія: топоніми середньовічного Поділля. Київ: Темпора, 2021. 412 с.
4. Balinski M., Lipinski T. Starozytna Polska pod wzgledem historycznym, jeograficznym i statystycznym – T. II. Warszawa, 1845. 341 s.
5. AGZ – Akta grodzkie i zemskie czasow Rzeczpospolitej Polskiey z Arhiwum tak zwanego Bernardynskiego we Lwowie – Lwow, 1868-1935.
6. MPRS– Matrikularium Regli Polonia Summaria. – Parts: I-VI, Varsoviae, MCMV-MCMXIX. – Parts II, MCMVII. – 192 p.
7. EP – Encyklopedyja Powszechna. – (T. I-XXVII). – Warszawa, 1859-1868. – T. VI (Cul-Den), 1868. – 983+X s.
8. SGKP – Slownik geograficzny Krolewstwa Polsiego i innych krajow slowianskich. (T. I-XV). – Warszawa, 1880-1902. – T. I (A-D), 1880 – 960 s.
9. ZDz – Zrodla dziejowe. T. I-XXVI, Warszawa, 1876-1915. – T. IX, 1881. – 314 s.; TXVIII, 1902. – 525 +72 s. T. XIX (VIII), 1889. – 128+46 s.
10. ZDM – Zbior dokumentow Malopolskich. – T. I-VIII – Wroclaw-Warszawa-Krakow, 1964-1975. – T. VI, 1974. – 486 s.; T. VIII, 1875. – 399 s.

УДК 811-112

Добрянський Володимир Казимирович, археолог, спелеолог, дослідник старожитностей, фортифікацій і топонімії краю, Тернопільське відділення НТШ ім. Т.Г. Шевченка;

Площанський Петро Михайлович,
науковий працівник Національного природного парку «Дністровський каньйон» Тернопільської області

МОВОЗНАВЧО-ЛІНГВІСТИЧНИЙ АНАЛІЗ ПОХОДЖЕННЯ НАЗВ КАМ'ЯНИХ ВАЛУНІВ ДІД, БАБА ТА СТОРОЖ БІЛЯ ПЕЧЕРИ ГИНЬКІВСЬКА (ДЄРА) ПОБЛИЗУ СЕЛА ГИНЬКІВЦІ НА ЗАХІДНОМУ ПОДІЛЛІ

У березні 2019 року автори статті обстежували печеру *Гиньківська,* яка серед тутешніх мешканців села називається *Дєра*. Вона знаходиться на східній околиці с. *Гиньківці Товстенської громади Чортківського р-ну Тернопільської обл.* Її вхід розташований на лівому березі неглибокої каньйоноподібної долини річки *Дупа** вище середини пологого схилу та праворуч від ерозійного яру. Перед входом до печери, на правому схилі ерозійного яру, є три доволі цікаві геологічні утворення з пісковиків. Це розташовані поруч два великі стовпці округлої форми діаметром 0,6 і заввишки 1,5 та 2 метри.

Опитуючи мешканців с. *Гиньківці*, ми встановили, що ці природні утворення мають назви *Дід* та *Баба*. Далі, за 15-17 метрів від стовпців, над урвищем яру розташований валун трикутної форми заввишки 4 метри, а довжина бічних граней його – 5 метрів. Місцеве населення села Гиньківці називає цей камінь Сторож.

В селі існують перекази, *наче Дід, Баба та Сторож у далекі часи були нашими давніми богами, а після запровадження християнства перетворилися на каміння.* Друга легенда оповідає, що *колись навесні мала настати велика повінь, тому зі сторони яру прорветься бурхливий водяний потік, який за собою знесе все живе і затопить Гиньківці. У такому відчаї і страху люди села прийшли до Діда, Баби та Сторожа за порадою і проханням допомогти, аби уникнути такої небезпеки. Вислухавши прохання людей, Сторож відразу сказав: «Нічого не бійтеся й не переживайте. Я не допущу того, аби сталася така біда. Якщо прийде велика вода й захоче затопити вас та село – я тоді скочуся вниз яру і собою перекрию той бурхливий потік!»* [4, с. 48-50; 5, с. 25; 6, с. 3; 7, с. 34].

Зазначаємо, що терміни *дід і баба* мають індоєвропейське та праслов'янське походження.

Назва дід постає як «*батько матері або батька; стара людина*»; діди – «*предки; поминки; «тіні по темних кутках*», дідик, дідизна – «*спадщина*», дідицтво – «*спадщина*», дідич – «*поміщик, спадкоємець*», дідичка – *дружина поміщика*, дідичність – «*спадщина*», дідівщина – «*спадщина; давні часи*», дідо – «*дід*». Зі старослов'янської дѣдъ не лише «*батько матері або батька; стара людина*». Ця назва успадкувала такі значення, як діди – «*спадщина»*, дідизна – «*спадщина; давні часи*», дідизний – «*успадкований; дуже старий*». Такий термін перенісся на назви рослин, наприклад дідич – «*льон*», дідовник – «*осот; лопух*», дідок – «*хрестовиця*»; дідух – «*білоцвіт весняний*», діди – «*кущі малини, ожини і їх плоди*». Ці назви безпосередньо пов'язані з віруваннями давніх слов'ян: дідо – *це сніп колючої рослини* (*будяка, осоту*), який ставили біля воріт або дверей хліва чи хати, щоб відлякати нечисту силу. Аналогічно *дід, дідух* означає сніп соломи або очерету, зв'язаний так, що половина верхівок виступає з одного боку, а друга половина з іншого. Цей сніп завжди стояв на почесному місці в хаті [ЕСУМ, 2, 86−87].

Доволі часто в краєзнавчій, довідковій та навіть у багатьох наукових публікаціях (коли ведеться мова про такі топоніми, як *Баба, Бабина гора, Бабина долина* чи з її похідними назвами), автори однозначно і без жодних сумнівів вказують на їх язичницьке походження. Тому в обов'язковому порядку такі географічні назви пов'язують із культовими місцями та святилищами наших предків. Чому б ні: адже сама назва вказує на це. Тому такі «містичні» місця першочергово пов'язують із культом *Баби*, однієї з богинь давнього язичницького пантеону слов'янських богів. Ця «аксіома» таких-собі «глибоких знань» та «обізнаності» настільки переросла в параноїдальну «презумпцію» дуже великої «геніальності» та «неперевершеності інтелектуальних здібностей», що з такими «геніальними» особами просто неможливо вести діалог та бесіду. У їхній свідомості лише вкорінилося поняття, що давня богиня *Баба* може бути присутня тільки в географічній назві, і в жодному випадку

вони не хочуть і не можуть зрозуміти те, що *баба* має безліч значень. Наприклад, мовознавці ще в XIX ст. вказували, що баба «*we wszystkich dyalektach Słowiańskich we wszystkich prawie i tychże znaczeniach»* [SJP, I, 37].

Тому баба не лише «*стара жінка*», але й має різні відповідники: бабизна – «*спадщина від баби*», бабинець – «*місце в церкві, де стоять жінки*», бабкуватий – «*зморшкуватий*», баб'ячий, бабити – «*бути повитухою, знахарювати*», бабіти – «*ставати схожим на бабу; набрякати; зморщуватися*», бабчитися – «*зморщуватися*», побабустий – «*зморшкуватий*», розбабка – «*ворожка*». Також баба – це «*квасоля; «рід великих груш»; «кругла грудка глини»*, бабки – «*сорт слив (округлих, скороспілих*)», кульбаба, бабка – «*страва з борошна, пшона, картоплі, локшини, рису, сиру, здобна булка, хліб з гречаного борошн*а», баба – «*рід печива, паска»*. Тому назви різних предметів кулястої форми можуть бути зведені до гіпотетичної баби, з праслов'янською основою bab- означає «*надуватися, розбухати, бути кулястим»* [ЕСУМ, 1, 103].

Баба має значення, як «*жіноче божество в язичників, яке уособлювало всю земну природу»; «богиня життя, родючості, здоров'я»; «культове святилище серед боліт, лісів, на горі, де йому поклонялися»; «ідол»; «скульптура з каменю, створена давньою людиною»; «трясовина, грузьке місце на болоті»; «кругла грудка глини»* [Луч., 27].

Тому такі топоніми, як *Баба*, утворилися диференційовано залежно від їх місця локалізації, які вказують на ознаку і характер певного географічного об'єкта, що розвинув різні культові та географічні значення.

Розташований поряд валун – *Сторож* – символізував оберіг, що стоїть на шляху до сакрального місця і підтримує гармонію та світопорядок. Семантика слова походить із праслов'янської *stergti, *sterkti, старослов'янської стрѣшти, стражъ – «*сторож*» [ЕСУМ, 5, 410−411].

Назви пісковикових валунів *Дід, Баба та Сторож з с. Гиньківці*, цілком імовірно, виникли завдяки народному епосу – легенді, яка передавалася з покоління в покоління. Мабуть, що це єдине місце на теренах *Західного*

Поділля, в якому ці мікротопоніми так компактно зосереджені. Тому жодних аналогів в інших місцевостях поки що не знаходимо.

Щоправда, тотожні назви знаходимо на *Опіллі* – поблизу міста *Бережани*, однак номінація їх виникнення дещо відрізняється.

Наприклад, в західній околиці *Бережан* знаходиться такий оронім, як *Бабина Гора*. Пагорб розташований біля села *Лісники*, який широко розлігся вздовж села ліворуч дороги, що веде до *Рогатина*. За морфологічною характеристикою – це високий подовгастий пагорб, який витягнувся зі східної околиці *Лісників* із незначним відхиленням до південного заходу на кілька кілометрів. Він по своїй структурі є кряж або хребет, який з усіх сторін оточений пологими схилами, котрі поступово і плавно переходять у рівнинні долини. Одне з підвищень *Бабиної Гори* носить назву *Дідова Гора*, яку можна побачити зі східної сторони села *Лісники*. Тому на підставі вище наведених даних констатуємо, що *Бабина Гора* утворена семантичним способом від *баба*, яка має ознаки *опуклої (кулястої) форми, що за своєю формою та ознаками нагадує стару, згорблену жінку.* У топоніміці переважно за такими ознаками утворені географічні назви з основою *баба*, які позначають *підвищення, пагорби та гори.*

Що стосується терміна *дід*, то такі назви в Україні відсутні, за винятком гірських районів *Прикарпаття.* Їх було зафіксовано *М. Габораком,* наприклад це хребет *Дід* поблизу м. *Яремче*; *Дідів Горб* поблизу с. *Торговиця на Городенщині*; Дідова Борода – хребет між с. *Микуличин,* м. *Яремче* та с. *Текуча* на *Косівщині*; г. *Дідово* поблизу м. *Косів*; *Дідо й Баба* в с. *Дземброня* на *Косівщині*; *Дідча Церква на Верховинщині* та *Дідчий Баз* між с. *Підліски* та с. *Мислимівка Долинського р-ну* [Габор., 160−161].

Тому назва *Гора Дідова та Гора Бабина* виникла серед тутешніх мешканців села *Лісники* поблизу міста *Бережани* на рівні асоціації такого уявлення, що «*дід та баба – одна пара*», інакше – «*коли є баба, то мусить бути до неї пара, тобто – дід»* [8, с. 56].

На рівні асоціації також постають кам'яні валуни із села *Гиньківці*. Однак тут *Дід* більших розмірів – він постає в ролі *Верховного Бога*. Значно менших розмірів *Баба* – його супутниця. Можливо, що вона є однією з богинь головного пантеону (наприклад, *Лада, Дана* тощо) чи нижнього, невидимого підземного царства. Ними були *мавки, русалки, берегині* – тобто виступали в ролі, яких називали в старогрецькій міфології *геніями*, а давньоримській – *демонами.* Вони, хоча належали до нижнього, невидимого підземного царства, але мали вирішальне значення в долі і житті людей – усе залежало від їхньої поведінки та способу земного життя. Такими ж геніями чи демонами постають божества невидимого (підземного) світу на нижньому (третьому) ярусі Збруцького ідола, якого випадково виявили у 1848 році солдати австрійської прикордонної сторожі на річці Збруч поблизу села Личківці на Гусятинщині [1, с. 36.; 2, с. 153].

Таким же *демоном* чи *генієм* виступає призначення і роль *Сторожа*. На відміну від вищезазначених назв, які виникли на рівні асоціацій, мотивація становлення ороніма *Сторожисько з Бережан* уже має реальне історичне підґрунтя. Він знаходиться в західній частині *Бережан* та виступає на одній із домінуючих висот міста. Він походить від *страж, стража*. Близькими за значеннями до цього слова виступають такі відповідники, як straż [SJP, V, 469]; стражниця – «*приміщення для сторожа або військових вартових*», стражницький (страждувати) – «*сторожити»*. Вони є запозиченням із церковнослов'янської та старослов'янської *стражь, стража*, з болгарської *страж,* моравської *straza*, словенської *straza*, чеської та словацької *straz* і прямими відповідниками до давньоруської *сторожь, сторожа*, української *сторож, сторожа* [ЕСУМ, 5, 431].

Такі слова виступають у значенні стерегти – «*оберігати, охороняти*» [Митр. Іларіон, 4, 309]; стерегти, стережувсіти — «*сторожити», «стерегти*» [ЕСУМ, V, 410-411]; сторожа, сторожі – «*стража, караулъ*», сторожати, сторожаю, сторожеш – «*сторожити*» [Грін. I-V, 2521]. У такому випадку перед нами постає такий термін, як сторожовий – тобто той, «*який стоїть на*

варті», «*охороняє кого-, або що-небудь*»; «*місце перебування вартового або сторожі*», «*призначеної для сторожування, вартування»; «місце перебування сторожі»; «той, хто несе дозорну службу»* [ВТССУМ, 1397]. Тому на підставі наведених фактів констатуємо, що назва ороніма *Сторожисько з Бережан* виникла в значенні «*місце, на якому воєнна залога проводила сторожу*» [8, с. 57].

Цілком імовірно, що в дохристиянський час урочище в *Гиньківцях* слугувало сакрально-культовим осередком наших далеких предків, адже тут могло бути святилище. Але всі крапки над «і» зможе розставити його величність час: тільки детальні археологічні розкопки та дослідження зможуть дати остаточну відповідь на це запитання [4, с. 50].

Про те, що в сиву давнину неподалік містилися язичницькі святилища та капища, свідчать матеріали археологічних досліджень. Так, у північно-східній околиці села *Мишків*, Тернопільською археологічною експедицією Київського університету (тепер Національний університет ім. Т. Г. Шевченка) під керівництвом кандидата історичних наук *Ю. Малєєва,* в 1976 році досліджено місце знаходження кам'яного ідола [11, с. 383-384]. Восени 1999 року Південно-Тернопільська археологічна експедиція під керівництвом В. Олійника дослідила місцезнаходження другого ідола [10, с. 96-97]. Ці дві унікальні стели нині перебувають в експозиції Заліщицького краєзнавчого музею. Відомо, що на полях села Блищанка донедавна знаходилася нижня частина кам'яного ідола. Під час археологічних розкопок Ю. Малєєва, в 1984-1985 роках досліджено й обстежено святилище ранньозалізного часу в селі Бедриківці [14, с. 365-366]. Відоме святилище поблизу села Монастирка. Там, перед входом до печери, є кам'яний жертовник, про який згадували історики ще в XIX сторіччі [3, с. 211].

Таким чином, будемо сподіватися на нові, майбутні дослідження щодо вивчення топонімії і мікротопонімії Західного Поділля, завдяки котрим зможемо отримати нові, невідомі нам матеріали, які дадуть змогу розв'язати невідомі досі факти історичного минулого краю.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Добрянський В. Збруцький ідол: язичництво і християнство. Мандрівка в минуле. //Тернопіль. № 4-5 (28-29), 1996. С. 36-38.

2. Добрянський В. *Збруцький ідол. Погляд крізь призму років.* //Золота пектораль. № 1-2 (14-15). С. 153-157

3. Добрянський В. Участь музейних працівників в археологічних дослідженнях карстових порожнин Західного Поділля. //Збірник праць Тернопільського осередку Наукового товариства ім. Т. Шевченка. Т.8. Музеї Тернопільщини. Тернопіль: ТзОВ «Терно-граф», 2013. С. 206-217.

4. Добрянський В., Площанський П. Про дослідження печери «Гиньківці» на Заліщанщині. // Per aspera ad astra: до 100-літнього ювілею відомого археолога Бориса Тимощука: Тези доповідей Міжнародної наукової конференції (м. Чернівці, 8 квітня 2019 р.). – Чернівці: ЧНУ, 2019. С. 48-50.

5. Добрянський В., Площанський П. Про обстеження печер на території природного національного парку «Дністровський каньйон» в Заліщицькому районі. //*Туризм, географія, краєзнавство: актуальні проблеми теорії і практикти*: Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (м. Тернопіль, 16-17 травня 2019 р.). Тернопіль: ТНПУ ім. В. Гнатюка, 2019. С. 248-253.

6. Добрянський В. Печера в Гиньківцях: старожитності та повстанська звитяга. //Вільне життя плюс. № 33 (16289), 30 квітня 2021 р. С. 3.

7. Добрянський В. Печера в Гиньківцях. //Гомін віків. Вип. 6. Заліщики: Заліщицький міський краєзнавчий музей, 2021. С. 3-7.

8. Добрянський В. Походження оронімів Бережан та околиць. //Бережанська гімназія: сторінки історії. Матеріали XII наукової конференції. м. Бережани, 19 вересня 2024 р. Бережани: Бережанський краєзнавчий музей, 2024. С. 50-59.

9. Малеев Ю.Н. Раскопки в с. Бедриковцы. //Археологические открытия в 1985 году. Москва: «Наука» С. 365-366.

10. Олійник В.І. Антропоморфні стели з села Мишків на Тернопільщині. //Матеріали X-тої Подільської історико-краєзнавчої конференції. Кам'янець-Подільський. [б. в.], 2000. С. 96-100.

11. Тур А.С., Малеев Ю.Н. Мышковский идол. //Археологические открытия 1976 года. Москва: «Наука», 1977. С. 383-384.

ДЖЕРЕЛА

ВТССУМ – Великий тлумачний словник сучасної _української мови. Київ-Ірпінь: ВТФ «Перун», 2005. 1728 с.

Габор. – Габорак М. Назви гір і полонин Івано-Франківщини : словник-довідник. – Вид. 2-е, доп., уточн. Івано-Франківськ, 2008. 500 с.

Грін. – Грінченко Б. Словарь української мови. Т. 1-4. Київ, 1907-1909. 2971 с.

ЕСУМ – Етимологічний словник української мови: В 6 томах. – Київ: «Наукова думка», 1983-2012. Т. 1. (А-Г), 1983. 623 с.; Т. 2. (Д-К), 1985. 570 с.; Т. 5. (Р-Т), 2006. 704 с.

Луч. – Лучик В.В. Етимологічний словник топонімів України. Київ: ВЦ «Академія», 2014. 544 с.

Митр. Іларіон – Іларіон, митрополит (Іван Огієнко) Етимологічно-семантичний словник української мови: В 4 томах. – Вінніпег: «Волинь», 1974-1994. – Т. 4. (П-Я), 1994. 557 с.

SJP – Slownik jazyka Polskiego. (T. I-VI) – Lwow, 1854-1860 – T. I., Cz. 1 (A-F), 1854. 681 s. + 64 s.

ПРИМІТКИ

*Річку *Дупа* загальноприйнято почали називати *Тупа* у радянські часи. Насправді назва гідроніма має прадавнє коріння: походить з литовської *dayba – «*улоговина, западина*»; старопольської *dupa – «*tul; spod*»; праслов'янської *dupa – «*яма, дірка*»; індо-європейської

*dhoub, *dhoup – «*глибокий, видовжений*». Зараз готується публікація, у якій розглядатиметься питання щодо походження назви цього гідроніма.

** У нашому випадку це може бути давній дохристиянський сюжет міфа про світопорядок життя на землі, у якому людина є частиною Космосу. В язичницькому світогляді, міфології і філософії наших предків, благополуччя на землі залежало від стихій і явищ природи. Проживаючи лише у гармонії із природою та обожнюючи її, життя ставало безпечним. Тому в лісах, деревах, каміннях, скелях, водних артеріях, тощо – люди вбачали, що там знаходилися духи. Це були боги невидимого підземного світу, від яких залежала доля людини.

УДК 811-112

Добрянський Володимир Казимирович,
археолог, спелеолог, дослідник старожитностей, фортифікацій і топонімії краю, Тернопільське відділення НТШ ім. Т.Г. Шевченка;
Гривул Ліля Миколаївна,
наукова працівниця Національного природного парку «Дністровський каньйон» Тернопільської області

МІКРОТОПОНІМИ В УСТІ ЗЛИТТЯ СЕРЕТУ У ДНІСТЕР

У наукових студіях з ономастики, археології, географії та історії важливе значення надається досліженню мікротопонів, адже вони є унікальним, неповторним і самобутнім мовним пластом, в якому яскраво відображається історичне минуле регіону та його природне середовище. Тому вони є своєрідним архівом нашої дідизни. Їх ретельне і детальне вивчення дає змогу відкрити і виявити багато невідомих сторінок історичної спадщини, яка з плином часом забулася і втратилася назавжди.

Тому у своїй статті подаємо аналіз мікротопонімів, які зосереджені в усті злиття *Серету у Дністер* поблизу села *Городок Заліщицької громади Чортківського р-ну Тернопільської обл.* Свою увагу ми зосереджуємо на тім, що більшість із них є давніми, які уже були сформовані уже в модерний час, а деякі видозмінилися або втратилися чи втрачаються назавжди серед тутешніх жителів села *Городок*. Тому ми зафіксовуємо ці мікротопоніми і вводимо в науковий обіг. Адже пройде не так багато часу, коли більшість із них повністю зникнуть.

Отож перед злиттям *Серету у Дністер*, вздовж правої течії річки проходить вузька та подовгаста рівнинна смуга, яка має назву *Берег.* Далі вниз по течії й біля самого гирла, в якому Серет впадає у Дністер – урочище називається *Шпіц*. Це слово означає «*шпиль; гострий кінець*» [ЕСУМ, 6, 464], в гуцульських говірках «*загострений мешт чи черевик*»; шпіцдзиґа – «*вузенька ручна пилка*» [Гав., 260]; «*носок*» [Нагірн., 62]; «*передня частина взуття, носок; металева пластинка, прибита до підошви (для запобігання швидкого зносу*)», шпіцер – «*олень з першими рогами*» [Шкрум., 170]. В Буковинських говірках – це «*загострена передня частина постола, черевика, сандаля»; «трикутний виріз у жіночій сорочці*», похідними якого є шпіцак – «*ковзан з загостреною передньою частиною», «кирка*»; шпіцанги – «*ковальські кліщі з довгими загостреними кінцями»*; шпіцгамир – «*спеціальний молоток, який використовується для пробивання заліза*»; шпіцзига – «*пилка*»; шпіцатий – «*гостроконечний*» [СБГ, 671]. Загалом в Наддністрянських говірках шпіц означає «*верх хати*», «*гострий кінець (ножа, коси*)», а шпіцкапа – це «*тверда шкіра в носку взуття*» [Шило, 282].

Термін *Шпіц* зустрічаємо у всіх слов'янських мовах. Він запозичений із німецької – spitze (spitz) – «*шпиль; гострий кінець, вістря*»; spitz – «*гострий*» (у давньонімецькій spizzi), та інших германських мовах, наприклад в давньоанглійській – це spitu, що означає «*рожен»; «спис*». У тому ж значенні маємо відповідники у шведській мові – це spett, а норвезькій – spit [ЕСУМ, 6, 464].

Дуже цінну інформацію отримали, коли аналізували грунтові кадастри Йосифінської метрики містечка Городок, які були складені 10 лютого 1789 року. Вивчаючи й аналізуючи розташування земельних ділянок, знайшли запис котрий засвідчує, що «*przez Seret przeszedłszy, po lewej ręce o sążni 220, pod uboczą na Strzałce kopiec 33»* [NSKN, 64]. Враховуючи послідовність географічного розташування встановлюємо, що на місці теперішніх мікротопонімів *Берег та Шпіц*, урочище йменувалося *Стрілка*.

Термін стрілка є зменшувально-пестливою формою, яка походить від стріла [ВТССУМ, 1403], яка виступає у таких значеннях, як стрел – «*стрілянина»*; стрелина – «просіка»; стрілиця – «рідкий лісок», стрівба – «стрільба»; стрівка – «*значок на вусі вівці; пастка на горобців*»; стріл – «*постріл*»; стрілиця – «*стріла; прорізаний канал на болоті*»; стрілка, стріловець (зоол.) – «*Мечохвіст, Limulus*»; стрільник (іст.) – «*майстер, що виготовляє стріли*»; стрільниця (заст.) – «*бійниця*»; стрелькуватий – «стрілчастий» (мається на увазі про рослини); стрілецький, стрілкий – «*колючий*»; настрільник – «*наконечник стріли*» [ЕСУМ, 5, 445-446]; стрілище – «*простір вздовж польоту стріли, яка запущена з лука*» [Біл., 343]. Стрілка – це «*безлисте тонке стебло рослини з суцвіттям угорі»; «вузький довгий пагін у рослин, з якого розвивається листок, колосок*». Вислів «*іти у стрілку*» – це *ріст, розвиток стебла рослини за рахунок листків, коренеплоду*. Також стрілка означає, як «*місце роздвоєння в нижній частині копита»; «вузький довгий мис, що утворюється зі злиттям двох річок, а також піщана коса, намита прибоями*» [ВТССУМ, 1403]. Стріла – це «*тонкий стрижень з загостреним кінцем або гострим наконечником, який використовують для стрільби з лука»; «знак для вказування напрямку у вигляді стріли*» [Митр. Ілар., 4, 320].

Це слово часто вживане у діалектах різних регіонів України, наприклад у західнополіських говірках стрілка – «*тонка вузька пластинка з загостреним кінцем у годиннику, компасі та ін. приладах»; «спущена петля в панчосі чи інших в'язаних речах»; «насіннєвий пагін цибулі»* [Арк., 2, 181]. В гуцульських говірках стріла – це «*складова частина кросен*»; стріл – «*постріл*»; стрівка – «*вид мітки на вусі вівці»* [ГГ, 178]. На Бойківщині поширене слово стрівка – «*трикутний отвір в причілку стріхи»; «вікно»; «отвір у стрісі»; «шшеничне або житнє стебло, яке використовується для плетіння капелюхів»; «перо цибулі»; «висока гора»* [Ониш., 2, 259-260]. Аналогічний відповідник маємо на Буковині. Там стрівка – це «*бурулька»; «перше зелене перо цибулі, часнику»; «цвіт пшениці, жита»; «стебло соломи»*; стріла – «*поперечина, частина журавля біля колодязя»* [СБГ, 527, 528]. Загально вживаним в

Наддністрянських говірках є стріла – «*тичка в журавлі, до якого чіпають відро*»; стрівка – «*гомілка»; «гак біля борони*»; стрілка – «*вузький довгий пагін, із якого розвивається колосок*» [Шило, 247].

Таким чином, первинною назвою урочища була *Стрілка*, яка має праслов'янську природу цих назв й уможливлює реконструкцію праформи **strělъka ‹ *strěla* з імовірною семантикою, як «*топооб'єкт витягнутої форми*» [1, с. 231]. Лише в XIX ст. назва мікротопоніма зникла, а натомість виникли вторинні назви – *Берег та Шпіц*, при чому останній виступає у тому ж значенні, що й перший. Найхарактерніше те, що на *Західному Поділлі* такі топоніми найбільше локалізуються у південній частині в межиріччі *Дупи-Серету-Нічлави-Збруча* – вони засвідчені в місцевих топонімах, ойконімах, та гідронімах.

Поруч урочища *Шпіц* – між правим берегом *Серету* та лівою течією *Дністра* знаходився острів з одноіменною назвою – *Острів*, який сполучався із суходолом чотирма кам'яними дамбами. Ці гідрологічні споруди позначені на воєнних «картах фон Міга», другій та третій топографічній зйомці Австро-Угорщини, кадастрових картах Городка першої половини та середини XIX ст, а також воєнно-тактичних картах часів Другої Речі Посполитої. Ця берегова лінія мала топонімічну назву *Сага* – «*затока річки; протока, стариця; озеро або болото в заплаві річки*»; «*затока»* [ЕСУМ, 5, 161]. Правда не відомо, чи приносили такі «стави» економічну вигоду – про них не знайшли жодної інформації у писемних історичних джерелах та краєзнавчій літературі. Правда тепер як острова, так рукава *Дністра* із назвою *Сага* не має: з 1980-х років ця ділянка повністю замулилася алювіальними відкладами річки, у результаті чого на цьому місці виник суходіл [2, с. 65].

На протилежному, лівому березі річки *Серет* урочище називається *За Серет*. У цьому районі є розгалуження доріг. Перша повертає ліворуч вздовж річки *Серет*, та веде до сіл *Кулаківців та Дунів*. Друга дорога повертає праворуч, на похилий схил в сторону *Виноградного та Зозулинець*. Там над крутим схилом знаходиться присілок *Романка*, назва якого виникла від

антропоніма на ім’я, прізвисько чи прізвище *Романко* – воно є здрібніле і пестливе від *Роман*. Від присілка *Романка* виникла назва ороніма – *Гора Романка,* яка знаходиться поруч.

В усті злиття *Серету у Дністер* знаходиться широка і подовгаста рівнинна місцевість – це урочище *Славна*, береги якого омиваються лівими течіями цих річок. Місцеві легенди оповідають, наче у давнину в урочищі *Славна* відбувся кривавий бій між українськими козаками та польським військом. Під час битви козаки отримали славну перемогу, тому в честь такої події урочище назване *Славна*. Звісно, що це лише народний епос, у якому не має жодного історичного підґрунтя.

Про цю місцевість згадує руський воєвода, великий гетьман коронний та кашелян краківський *Станіслав Яблоновський* (1634-1702) у листі (датованим 26 вересням 1692 роком), до польського короля *Яна III Собеського* (1629-1696). У той час коронний гетьман *Станіслав Яблоновський* очолював польське військо, яке блокувало *Кам’янець* – який після підписання *Бучацької* мирної угоди 1672 (коли частина *Поділля* ввійшла в склад *Османської імперії*), став центром *Кам’янецького (Подільського)* еялету (з турецької краю). Доповідаючи *Яну III Собеському* коронний гетьман зазначив, що «*osadzę nad samym brodem, kędy Seret wpada pod Grodkiem w Dniestr w samych widłach jest stary Okopek, poprawię go i tam wsadzę co ludzi. Potem y w Torskim zamku może się co wsadzić ludzi. Ten w Grodku przeciwko Wasilowa szaniec barzo iest potrzebny nie tylko, że tam zwyczayny brod Tatarow i Lipkow, gdy idą od Kamieńca w Pokucie ale, że żaden chłopak nie będzie się mogł czołnem przebrać do Kamięca*» [4, s. 62]. Таким чином, *Станіслав Яблоновський* чітко вказав на місце знаходження броду, на якому потрібно поставити «осаду» (тобто воєнну залогу – табір), який би контролював і не допустив просування татар), а той «*Okopek*» (в іншому реченні «*szaniec*») в містечку *Городок* – це невелике фортифікаційне укріплення (*замок, фортеця*), яке потрібно додатково уфортифікувати й створити у ньому надійний плацдарм, котрий би унеможлювлював просування противника.

Найголовнішим є те, що *Станіслав Яблоновський* вказав місцевість, в якій знаходиться *брід* – це урочище *Славна*, однак поки-що не вдалося знайти жодної писемної інформації про воєнні дії, які проводилися тут. Паралельно з цим зазначаємо, що народний епос у більшості випадків відображає лише перекручені події історичного минулого. У нашому розумінні – це плітки, які складаються за принципом, що «*чув дзвін – не знаю де він*». Для такої наукової дисципліни як *фольклористика*, ці легенди – це жива скарбниця самобутньої народної поетичної творчості, у якій відображається багатство образів та літературної неперевершеності. То нехай ними вони займаються, вивчають і досліджують їх. Але такі легенди не можуть бути першоджерелом для археологів, істориків чи мовознавців у галузі ономастики. Перш за все потрібно посилатися на факти – першоджерела, якими є археологічні дослідження, архівні матеріали, наукова література, тощо. Тому якісь-там козаки в урочищі *Славна*, і славна битва із славною перемогою козаків у кривавій баталії – жодного стосунку до походження назви урочища *Славна* не має.

Про урочище *Славна* першу згадку знаходимо у люстрації містечка *Городок* Йосифінської метрики у розділі «*Opisanie granic miasteczka Gródek*», у якій подаються описи земельних угідь урочища, а також повідомляється про *Гору Славна* [NKN, XLII, 63-64].

Отже, в давньоруські мовній лексиці славнъ означає «*славний; відомий; уславлений; урочистий; величний*» [Бел., 233]. Така категорія була, і залишається досі загальновживаною та зрозумілою, адже значення слова виступає у дії возвеличування чи прославлення когось за певні заслуги чи чогось (наприклад подію, урочистість, захід). Однак від чого виникла назва урочища Славна і з чим її пов’язати? У нашому випадку маємо такі відповідники, як славенько – «*гарно; добре; акуратно*»; славний – «*гарний, хороший»; славно – «добре, гарно*» [Арк, 2, 154]; славенький – «*гарний*» [Ониш., 2, 229].

Щоб ототожнити ці поняття із назвою урочища *Славна*, беремо до уваги географічний і природний фактор. Отож урочище розміщене у глибокій

каньйоноподібній долині лівої течії *Дністра та Серету* та південній околиці села Городок, яке з південно-східної сторони обмежене високим, крутим і спадистим схилом. Ця місцевість у весняно-літній період добре обігрівається сонцем і захищена від вітрів – це посприяло утворенню тут особливого мікроклімату. Оскільки ця територія знаходиться в річковій долині, то ґрунт має достатньо вологи і поживи навіть у посушливий період. Хоча ґрунти цієї долини сформовані на геологічних відкладах алювію та перехідних горизонтів алювію-делювію – вони не є кислими чи лужними, а мають нейтральну реакцію. Звісно, що за своєю продуктивністю і родючістю вони трохи поступаються високопродуктивним чорноземам чи сіро-опідзоленим ґрунтам – але також придатні для успішного ведення сільського господарства, як одного з основних напрямків господарювання.

Тому назву урочища Славна виводимо від таких відповідників, як *«добротний», «зручний», «благодатний», «гарний»* у значенні: *«місце, яке вигідне і зручне для проживання та господарювання»; «гарна для обробітку земля»; «земля, що дає гарний врожай та прибуток»* [2, с. 64; 3, с. 6].

Хочемо зазначити, що від урочища *Славна* виник оронім – це *Гора Славна*, яка фіксується у Йосифінській метриці та одноіменний острів, що знаходиться поруч. Вони виникли внаслідок перенесення назви на сусідні масиви – це доволі типова ознака у топонімії.

Потім – вниз по течії *Дністра* в сторону села *Виноградне (Костільники),* на округлому вигині річки знаходиться урочище *Клекоти*. В українській мові це слово має безліч відповідників, наприклад клекотати – «бурхати, вирувати, шумувати» [ВТССУМ, 545]; клекотливий – «бурхливий», «шумний» [Яворн., 1, 354]; клекот – «шум, гам»; клокотати – «кричати»; клекотіти – «бурліти, шуміти» [Грін., 1067]. Назва цього топоніма виникла за характером ознаки води у цій ділянці *Дністра,* адже її швидкоплинна течія протікає бурхливим виром, який створює гучний шум у цьому районі.

Отже, ми зазначаємо, що на підставі дослідження мікротопонімів в усті злиття *Серету у Дністер* поблизу села *Городок на Заліщанщині*, значна частина

виникла добу модерну та пізнього середньовіччя, а деякі з них можна прив'язати до історичних подій, котрі тут відбувалися. Тому над дослідженням мікротопонімів потрібно зосереджувати якомога більше уваги, використовуючи архівні джерела, картографічні матеріали, а також довідникову, краєзнавчу, наукову літературу з археології, історії та географії.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Вербич С.О. Гідронімія Наддністрянщини: склад, будова, особливості становлення. //Автореферат на здобуття наук. ступ. доктора філолог. наук. Київ, 2017. 596 с.

2. Добрянський В., Гривул, Л. Топоніміка села Виноградне (Костільники) Чортківського району Тернопільської області. *// Бережанська гімназія: сторінки історії. Матеріали XI наукової конференції. м. Бережани, 21 вересня 2023 року.* Бережани: Бережанський краєзнавчий музей, 2023. С. 62-67.

3. Добрянський В. Виноградне чи Костільники? Зазирнімо вглиб століть. //*Голос народу.* Газета Чортківського району. № 23 (9040), 20 червня 2025 року. С. 6.

4. Finkel L. Okopy św. Trójcy: Dwa epizody z dziejów Poski. Lwow, 1889. 70 s.

ДЖЕРЕЛА

Арк. – Аркушин Г.Л. Словник західнополіських говірок: У 2-х т. Т. 2. (О-Я). Луцьк: «Вежа», 2000. 458 с.

Бел. – Белей Л., Белей О. Старослов'янсько-український словник. Львів: Свічадо, 2001. 332 с.

Біл. – Білецький-Носенко П. Словник української мови. Київ: «Наукова думка», 1966. 421 с.

ВТССУМ – Великий тлумачний словник сучасної української мови. Київ-Ірпінь: ВТФ «Перун», 2005. 1728 с.

Гав. – Гавука П.Д. Тлумачний словник гуцульських говірок. Косів: Писаний Камінь, 2017. 296 с.

Грін. – Грінченко Б. Словарь української мови. Т. 1-4. Київ, 1907-1909. 2971 с.

ГГ – Гуцульські говірки. Львів [б. в.], 1997. 232 с.

ЕСУМ – Етимологічний словник української мови: В 6 томах. Київ: «Наукова думка», 1983-2012. Т. 5. (Р-Т), 2006. 704 с.; Т. 6 (У-Я), 2012. 568 с.

Митр. Ілар. – Іларіон, митрополит (Іван Огієнко) Етимологічно-семантичний словник словник української мови: В 4 томах. Вінніпег: «Волинь», 1974-1994. Т. 4. (П-Я), 1994. 557 с.

Нагірн. – Нагірний В., Русакова О. Короткий словник маловживаних слів Коломиї та прилеглих сіл. Коломия [б. в.], 2016. 63 с.

Ониш. – Словник Бойківських говірок: (У двох частинах). Київ: «Наукова думка», 1984. Частина 2 (О-Я). 515 с.

СБГ– Словник буковинських говірок. Чернівці: Рута. 2005. 688 с.

Шило – Шило Г. Наддністрянський регіональний словник. Львів: Інститут українознавства НАН України, 2008. 288 с.

Шкрум. – Шкрумеляк М. С. Тлумачний словник-довідник гуцульських говірок. Івано-Франківськ : ФОЦППК, 2016. 176 с.

Яворн. – Яворницький Д.І. Словник української мови. Т. 1 (А-К). Катеринослав: Слово, 1920. 411 с.

NSKN – Na styku kultur i narodow. Galicyjskie miasta i miasteczka w jozefińskim katastrze gruntowym. T.-XLVI. Krakow: «Towarzystwo Wydawnicze z siedzibą w Instytucie Historii UJ», 2018-2020. T. XLII (Bołszowce, Dźwinogród, Gródek, Mariampol i Otynia). Krakow, 2020. 99 s. + 49 tabl.

УДК 811-112

Добрянський Володимир Казимирович,
археолог, спелеолог, дослідник старожитностей, фортифікацій і топонімії краю, Тернопільське відділення НТШ ім. Т. Г. Шевченка;
Федорів Тетяна Ігорівна,
головний спеціаліст відділу туризму та охорони культурної спадщини управління економіки та залучення інвестицій Збаразької міської ради Тернопільської області

ОРОГРАФІЧНІ ОБ'ЄКТИ ОКОЛИЦЬ ЗБАРАЖА ЗА МАТЕРІАЛАМИ ЄВРЕЙСЬКИХ МЕТРИЧНИХ КНИГ ВАРШАВСЬКОГО АРХІВУ

Для наукових студій у галузі лінгвістично-мовознавчих досліджень із ономастики, історії, археології, географії та краєзнавства важливе значення має дослідження географічних назв. Це цілком логічно, адже їх детальне вивчення подає невідомі або маловідомі факти минулого краю, які свідчать про давній ландшафт, навколишнє природне середовище, спосіб та характер заняття і виробництва тутешнього населення; вірування; хто заснував або в чиєму підпорядкуванні знаходився досліджуваний об'єкт тощо. Найцікавіше те, що в топонімії закладена та інформація, яку годі знайти в давніх літописах, хроніках, щоденниках і спогадах чи архівних джерелах.

Тому метою нашої публікації поставлено завдання, аби на підставі вивчення єврейських метричних книг, які зберігаються в ***Головному архіві давніх актів (Archiwum Główne Akt Dawnych) Варшави (Республіка Польща)*** [9], засвідчити давні орооб'єкти околиць міста Збаража Тернопільської області, щоб на підставі ономастично-лінгвістичних досліджень з'ясувати їх етимологію.

Отже, у географії орографічними об'єктами є нерівності суходолу та морського дна – це гори, долини, яри, балки, плато, улоговини, тощо. Головним чином вони є природними утвореннями певного розміру та форми, які виникли в процесі геологічного формування земної поверхні – наприклад, гравітаційних чи ерозійних процесів. Частина орографічних об'єктів є штучними, створеними

багатовіковою діяльністю людини. Ними виступають кургани, вали, рови, гідрологічні споруди, тощо. За призначенням вони виступають як інженерні оборонно-фортифікаційні, господарські, житлові, адміністративні чи культові споруди. Всі ці об'єкти формують індивідуальний ландшафт кожної місцевості.

1. Гора Гонтова. Це пам'ятка природи місцевого значення (*висота 400 м над рівнем моря за Балтійською системою висот*), яка розташована між селами *Мильне і Мала Березовиця Тернопільського р-ну Тернопільської області* й перебуває у віданні *Залозецької* селищної територіальної громади. В народній уяві виникла хибна думка, що походження ороніма *Гора Гонтова* в обов'язковому порядку пов'язана з подіями українських визвольних змагань 1648-1654 років під проводом *Богдана Хмельницького*, а назва приурочена козацькому ватажку *Івану Гонті* (р. н. невід. – 14. 07. 1768). Насправді все не так. Якщо події періоду визвольних змагань 1648-1654 років мали стосунок до *Збаража*, то постать *Івана Гонти* зовсім ні. Адже козацько-селянське повстання очолюване *Іваном Гонтою та Максимом Залізняком* (бл. 1740-1769) під назвою *Коліївщина* (1768-1769), проходило в *Київському і Брацлавському* воєводствах і не мало жодного стосунку до *Збаража* і його околиць. Тим паче, що в хронологічних межах дві події віддалені між собою більш, як у сто років. Назва ороніма *Гора Гонтова* походить від однойменного ойконіма – *Гонтова*, розташованого поруч. Село згадується в 1775-1778 роках [4, с. 84], а в часи Другої Світової війни було повністю знищеним. Його назва виникла як посесив -ова від ОН Гонтъ [7, с.81]. Тобто утворення назви *Гора Гонтова* виникла внаслідок перенесення назви з одного масиву (у нашому випадку від однойменного ойконіма), на сусідній масив – гору. В топонімії це доволі поширене явище.

2. Гуляйполе. Ця назва завжди асоціюється з Нестором Махном, степовою Україною Катеринославської губернії, Революційною повстанською армією та селянським повстанським рухом періоду 1918-1921-х років. Насправді ця назва виникла семантичним способом від ГТ гуляйполе у значенні «*незаселене, пустинне, вільне поле*» [8, с.267], «*пагорб, вільний від рослинності;*

необроблене поле» [2, с.65]. Ця назва сформувалася внаслідок злиття дієслова в наказовій формі та іменника в називному відмінку. Твірна основа дієслова *гуляти* відображена в багатьох мікротопонімах – наприклад, гулянка – «*необроблена земельна ділянка*» [2, с.66], гульовий – щось «*дуже велике», «з вільною площею»* [5, с.202].

3. Довга Долина. В основі мікротопоніма виступає іменник долина, яка ототожнюється у значенні діл – «*низ», «долина», «яма*» й походить зі старослов'янської долъ та праслов'янської dolъ – «*низ, долина*» [3, с.89]. Прикметник *довга* характеризує просторову ознаку об'єкта.

4. Друга Долина. Якщо попередній мікротопонім характеризував просторову, то цей вказує на порядкову ознаку об'єкта у співвідношенні послідовного розміщення на місцевості. Такі мікротопоніми не поодинокі, наприклад доволі часто зустрічаються такі назви, як *Перші Гони, Другі Гони, Перший Зруб, Другий Зруб, Перше Поле, Друге Поле*, тощо.

5. Западня – Западинці. За семантикою мікротопонім Западня близький до терміну діл [3, с. 89], а такі ГТ, як западина – це «*низьке місце, понижена місцевість*», западня – «*провалля*» [6, с. 239], «*глибокий крутий яр*» [2, с. 79]. Близьким за значенням виступає ГТ провал та провалля – це «*глибока безодня, прірва», «яр; глибокий крутий яр», «крутий відвісний берег», «велика яма (природна)»* [2, с. 163−164] та звір – «*яр, западина, видолинок*» [3, с. 251.

Щодо назви *Западинці* – перед нами постає невеликий населений пункт (хутір), назва якого виникла від урочища Западня, що знаходилось поруч. Його назва виводиться «*ті, що поселилися або проживають біля Западні*».

6. Лисокоп. Ця назва прозора. Вона виникла терміну лисий, що виступає у значенні «ділянка землі позбавлена рослинності» та окоп (окіп) – «*рів із земляним насипом, валом навколо чого-небудь»; «земляна споруда, що служить укриттям від вогню, вогневою позицією та місцем спостереження за ворогом для одного бійця або підрозділу»; «шанець»* [1, с. 837]. Щодо терміну окоп (окіп), то зазначаємо, що в нашому випадку він не обов'язково може виконувати воєнну функцію, адже трапляються випадки, коли він має

господарське призначення. Зокрема, це рів із земляним насипом, яким колись по периметру обгороджували ліс. Також *окоп (окіп)* може мати природне походження. Тому доречніше бути на цій місцевості й з'ясувати, яким чином він виник.

Отже, на підставі нашого дослідження нам вдалося розкрити деякі невідомі факти минулого околиць Збаража. Будемо сподіватися на нові матеріали щодо вивчення єврейських метричних книг, у яких неодмінно знайдемо цікаві і змістовні факти історичного минулого краю.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Великий тлумачний словник сучасної української мови. Київ-Ірпінь: ВТФ «Перун», 2005. 1728 с.
2. Громко Т.В., Лучик В.В., Поляруш Т.І. Словник народних географічних термінів Кіровоградщини. Кіровоград, 1999. 222 с.
3. Етимологічний словник української мови: В 6 томах. Т. 2. (Д-К). Київ: «Наукова думка», 1985. 570 с.
4. Йосифінська (1785-1788) і Францисканська метрики. Перші поземельні кадастри Галичини. Покажчик населених пунктів. Київ: «Наукова думка», 1965. 357 с.
5. Словник мікротопонімів і мікрогідронімів північно-західної України: У 2 томах. Т. 1. Луцьк : Вежа, 2006. 406 с.
6. Словник української мови: В 11 томах. Т. 3. Київ: «Наукова думка», 1970. 1980 с.
7. Худаш М. Л. Українські карпатські і прикарпатські назви населених пунктів (утворення від апелятивних антропонімів). Львів, 2004. 536 с.
8. Чабаненко В. А. Словник говірок Нижньої Наддніпрянщини: В 4 томах. Т.1. Запоріжжя, 1992. 326 с.

УДК 811-112

Добрянський Володимир Казимирович,
археолог, спелеолог, дослідник старожитностей, фортифікацій і топонімії краю, Тернопільське відділення НТШ ім. Т.Г. Шевченка;
Микитюк Тетяна Петрівна,
наукова працівниця Національного природного парку «Дністровський каньйон» Тернопільської області

ГІДРОНІМИ СЕЛА НИРКІВ ТОВСТЕНСЬКОЇ ГРОМАДИ: ЕТИМОЛОГІЯ ПОХОДЖЕННЯ НАЗВ

Для наукових студій у галузі ономастики, археології, географії та історії дослідження гідронімів набуває важливого значення. Адже така категорія

географічних назв у мікротопонімії та топонімії є більш сталою, бо переважно вони не видозмінювалися скажімо так, як ойконіми, дріноніми, ороніми, урбоніми, тощо. Саме тому головною темою статті є завдання зібрати всю наявну інформацію про гідроніми села *Нирків* і зосередити увагу щодо етимології їхнього походження.

Село *Нирків* знаходиться в південній частині *Західного Поділля* у *Придністровському природному районі*, який називають «*теплим Поділлям*». До 2020 року село входило до Заліщицького р-ну Тернопільської обл. Згідно з Розпорядженням Кабінету Міністрів України «Про визначення адміністративних центрів та затвердження територій територіальних громад Тернопільської області», а також Постанови Верховної Ради України від 17 липня 2020 року № 807-IX «*Про утворення та ліквідацію районів*», село ввійшло до складу вже Товстенської селищної громади новоствореного Чортківського району.

Нирків розміщений на невисокому пагорбі, схили якого поступово і плавно переходять у рівнинне плато. У цьому природному середовищі з півночі на південь село розділене на дві частини. Так північна частина села у вигляді подовгастої смуги має назву *Толока*, яка має ледь похилі і рівнинні схили. Далі проходить підвищена місцевість, яка має назву *Центр*. Околиця масиву у північно-східному пряслі називається *Лопатівка*, а протилежна (північно-західна) поділяється на три частини: *Гунищі, Пилипкова, Батькова*. Далі проходить глибокий водоерозійний яр, який називають *Рів*. Він має круті схили й нешироке дно, яке рівномірно і плавно похиле в бік північно-західного прясла. Паралельно з *Ровом* витягнулося подовгасте підвищення, яке називають *Гора*. У цьому районі схили більш крутіші і спадисті (особливо в північному, північно-західному та південному пряслах), які згодом також переходять у рівнинне плато. Північно-західне прясло *Гори* називають *Принада*.

Отож село *Нирків* розміщене на лівому березі річки *Джурин* (ліва притока Дністра), що має довжину 51 км та загальну площу басейну 301 км². У верхів'ї *Джурин* має коритоподібні долини, а в нижній течії – каньйоноподібні [ГЕУ 1,

с. 320; Кат., с. 43: СГУ, 169; SGKP, II, 305; 6, s. 14, 26, 53; 7, s. 60]. Назва гідроніма давня. Перші згадка про річку *Джурин (Dzurzin*) датуються 1449 роком [3, с. 203]. Потім *Джурин (Dzurzyn)* згадується за 1465 рік – в документах навіть зазначалося, що на річці знаходилися стави (*cum piscinis Dzurzinskymy*) [AGZ XII, № 3260, 305].

Щодо походження назви цього гідроніма існують суперечливі думки – О.М. Трубачов доводив, що назва має точні відповідники серед іллірійських власних географічних назв, тому він вбачав цю назву неслов'янською, а відновлював її на іллірійські платформі [4, с. 234]. Погоджувався з іллірійською етимологією походження гідроніма український дослідник Ю.О. Карпенко [2, с. 40]. Про те, що назва р. Джурин має слов'янську етимологію, вказували такі науковці, як німецький лінгвіст Ю. Удольф [1, с. 78], В.П. Шульгач [5, с. 98]. С.О. Вербич переконливо довів про слов'янський відповідник походження гідроніма. Він зазначив, що його потрібно етимологізувати в колі лексеми на *дзур-/дзюр-* на позначенні води з шумом, наприклад джуріти (джуріти), дзюрити, джурчати – «*текти з шумом*». Тому, з огляду на словотвір, назва гідроніма – це є онімізована форма апелятива джурин/джурина (джурити – «текти + суфікс -ина, що позначає результат дії»), виводиться як «*вода (річка), що тече з шумом*». До речі, навіть існує місцевий відповідник – джуринка, яка етимологізується як « [1, с. 78-80].

У північно-східному пряслі *Ниркова* в частині села з назвою *Толока* колись знаходилося природне озеро, яке отримувало живлення від кількох локальних безіменних джерел. Внаслідок варварської щодо природи меліорації в радянський час і внаслідок природної аридизації клімату, ці джерела та озеро пересохли. На цьому місці збереглася лише топонімічна назва *Озерище*. Оскільки мікротопонім має закінчення на *-ище*, то така категорія вказує про вже неіснуючий об'єкт – тому назва місцевості виводиться як «*місце, на якому колись було озеро».*

У південній частині рівнинного плато урочища *Лопатівка* з-під землі виходить потужне джерело. Це місце тутешні жителі не лише для

господарських, але й для вживання чистої води окультурили. Раніше (до Другої Світової війни) його називали *Криниця Коло Матушинського*, а пізніше вона отримала назву *Криниця Коло Іванського*. Ці назви мають антропонімне походження – вони вказують, що поруч джерела знаходилася садиба, в якій за часи Австро-Угорщини та ІІ Речі Посполитої проживала особа, яка носила прізвище *Матушинський*, пізніше – *Іванський.*

Русло потоку проходить рівнинною долиною крізь *Рів,* в який з правої частини села під назвою *Центр*, впадає джерело *Попова*. Назва його антропонімна – тут знаходилося обійстя, на якому проживав місцевий священник – піп («*священник релігійного культу*» [ЕСУМ 4, 410]).

На протилежному, в крайньому куті села під назвою *Гора* і поблизу *Принади*, випливає інше джерело – *Кабринка*. Походить воно від однойменного антропоніма, який колись проживав біля джерела. Такі прізвища зустрічаються в українському антропоніміконі, які іноді передаються у першому складі через «а», але у більшості випадків через «о») – наприклад *Кабринович, Кобрила, Кобрин, Кобринка, Кобринків,* тощо [Іракл., 316, 353; Ред., 28; Чуч., 7, 271].

У північно-західній околиці *Ниркова* (урочище *Гунищі*) колись знаходився водяний млин, до якого поступала вода із Джурина штучним каналом. Це місце мало назву *Млинівка.* В урочищі млин знищено більшовиками, канава тепер замулилася, а територія – поросла густою рослинністю. Термін *Млинівка* означає «*канава, по якій направлена вода із річки до млина, який знаходиться збоку від річки*» [Грін. I-IV,1325].

Далі, на похилому схилі урочища *Пилипка* витікає однойменне джерело. Його назва виникла шляхом перенесення топоніма на гідрооб’єкт. Свою назву урочище отримало від антропоніма, котрий був носієм імені або прізвиська – це *Пилип чи Пилипко.*

На протилежному, правому березі річки *Джурин* (русло, яке робить подовгасту петлю), знаходиться високе підвищення – це урочище *Червоне*. Колись там знаходилося повітове містечко *Червоногород*. На північному схилі цього урочища і південної експозиції з сторони *Ниркова*, витікає потужне

джерело із доволі дивною назвою – *Бабулька*. Ця назва походить від *баба* в значенні бабуля – «*булька, пухир*» [ЕСУМ 1, 102]. У гуцульських говірках – це «*повітряні кульки під час дощу; насіння картоплі, утворене після її цвітіння*» [Шкрум., 10]. Близьким за значенням у Буковинських говірках є боблик – «*плід картоплі після цвітіння»; «овечий послід»; «будь-який невеликий круглий предмет, кулька, балабончик»* [СБГ, 34]. Тотожні за змістом і значенням, ми також знаходимо діалектичні слова на теренах Західного Поділля – це *бабурка, бобурка, бамбурка, бомбурка, бабулька та бобулька.*

У такому випадку назви предметів кулястої форми можна звести до гіпотетичної основи, яка із праслов'янської мови походить від *bab* − в значенні «*надуватися, розбухати, бути кулястим*» [ЕСУМ 1, 102-103]. Таким чином, назва гідроніма *Бабулька* виникла як «*місце округлої форми звідки виринає шумний бурхливий вир води з стрімкою течією, на поверхні якої з'являються круглі бульбашки».*

Нижче урочища *Червоне* знаходиться *Джуринський водоспад* із трьома каскадами висотою 16 та шириною 20 метрів. Так ліворуч нижнього каскаду знаходиться невеликий потік, який називається *Джерелом Святого Григорія*. Десь у першій половині ХХ століття це місце окультурили – джерело обнесли невисоким кам'яним муром, а у верхні частині схилу біля витоку води, вмонтували колону округлої форми в стилі бароко. Вона по колу була прикрашена рослинним орнаментом у вигляді ліани, яка оповиває поверхню, а на лицьовій стороні знаходилася овальна ніша із епітафією. Увінчував цей постамент невисокий хрест латинського типу. У комуно-більшовицькі часи із популярним тоді гаслом, з «метою перемоги над пережитками минулого – релігією», постамент із хрестом демонтували. У 2025 році працівники Національного природного парку «Дністровський каньйон» відновили постамент і встановили біля сусіднього джерела, яке знаходиться поруч.

Отже, гідронім отримав назву *Джерело Святого Григорія* з того часу, коли було освячене це місце, що припадало на календарну дату його вшанування за церковним календарем. Але це вторинна назва. Первинною була

Дзюркач, тобто дзюр – це вигук, що передає дзюрчання води. Він має такі відповідники, як дзюрити – «*текти струмком*»; дзюркотати, дзюркотіти, дзюркнути – «*политися струмком*»; дзюрчати – «*текти з шумом*»; джуріти – «*текти струмком*»; джюрканити – «*лити; дудлити, багато пити*»; джурканити, джорґанити, джурчати – «*текти з шумом*»; дзюр – «*джерело»*; джюркало, джюркач, дзюркач, чюркач, дзюркіт – «*шум від протікання води*»; дзюркотонька – «*вода, що дзюрчить*» [ЕСУМ 2, 62].

В цій ситуації найхарактернішим є те, що тут знаходяться джерела, які мають такі ж назви. Тому ця особливість вказує, що С.О. Вербич наче з математичною точністю, науково грамотно й правильно вивів етимологію назви гідроніма Джурин. На цій підставі дотримуємося думки, що давні географічні назви можуть локалізуватися окремими гніздами на певних територіях, адже окремі терміни і мовні діалекти були в ужитку і ставали популярними серед тутешнього населення в окремих, навіть невеликих за площею місцевостях.

Таким чином, вивчення гідронімів має не лише пізнавальне, але й важливе значення для наукових студій, тому їх потрібно вивчати, систематизувати та збирати про них якомога більше інформації.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Вербич С.О. Гідронімія Наддністрянщини: склад, будова, особливості становлення. //Автореферат на здобуття наук. ступ. доктора філолог. наук. Київ, 2017. 596 с.
2. Карпенко Ю.О. Проблема іллірійської гідронімії в Українських Карпатах: іллірійське чи слов'янське? / Ю.О. Карпенко // Записки з ономастики: зб. наук. праць. Вип. 3. Одеса: «Астропринт», 1999. С. 37–44.
3. Михайловський В. Історія, мова, географія: топоніми середньовічного Поділля. Київ: Темпора, 2021. 412 с.
4. Трубачов О.Н. Названия рек Правобережной Украины. Словообразование. Этимология. Этническая интерпретация. Москва: Наука, 1968. 289 с.
5. Шульгач В.П. Праслов'янський гідронімний фонд (фрагмент реконструкції). Київ: [б. в.], 1998. 367 с.
6. Loziński W. Doliny rzek Wschodnio-Karpatskich i Podolskich (z 7 figurami w tekście i 5 tablicami). Lwów, 1905, 69 s.
7. Radwański W. Krotki zarys fzek Polskich. Lwów, 1908. 123 s.

ДЖЕРЕЛА

ГЕУ – Географічна енциклопедія України: В 3 томах. Київ: УРЕ ім. М.П. Бажана, 1989-1993. Т. 1. (А-Ж), Київ: УРЕ, 1989. 416 с.

Грін. – Грінченко Б. Словарь української мови. Т. 1-4. Київ, 1907-1909. 2971 с.

ЕСУМ – Етимологічний словник української мови: В 6 томах. Київ: «Наукова думка», 1983-2012. Т. 1. (А-Г), 1983. 623 с.; Т. 2. (Д-К), 1985. 570 с.; Т. 4. (Н-П), 2003. 656 с.

Іракл. – Ірaклієвський В. Наші ймення, їх походження та значення. Мюнхен, 1968. 244 с.

Кат. річ. – Каталог річок України. Київ: в-ва АН УРСР, 1957. 192 с.

Редь. – Редько Ю.К. Сучасні українські прізвища. Київ: «Наукова думка», 1966. 216 с.

СБГ – Словник буковинських говірок. Чернівці: Рута. 2005. 688 с.

СГУ– Словник гідронімів України. Київ: «Наукова думка», 1979. 780 с.

Чуч. –Чучка П. Прізвища закарпатських українців: Історико-етимологічний словник. Львів: Світ, 2005. 704+XLVIII с.

Шкрум. – Шкрумеляк М. С. Тлумачний словник-довідник гуцульських говірок. Івано-Франківськ : ІФОЦППК, 2016 176 с.

AGZ – Akta grodzkie i zemskie czasow Rzeczpospolitej Polskiey z Arhiwum tak zwanego Bernardynskiego we Lwowie – Lwow, 1868-1935. (T. I-XXV). T. XII, 1887. 552 s.

SGKP – Slownik geograficzny Krolewstwa Polsiego i innych krajow slowianskich. (T. I-XV). Warszawa, 1880-1902. T. I (A-D), 1880. 960 s.

УДК 37.013

Жизномірська Оксана Ярославівна,
кандидат психологічних наук, доцент кафедри педагогіки і психології та інклюзивної освіти Тернопільського обласного комунального інституту післядипломної педагогічної освіти, м. Тернопіль

РОЗВИТОК КРИТИЧНОГО МИСЛЕННЯ ОСОБИСТОСТІ У ФОРМАТІ НОВОЇ УКРАЇНСЬКОЇ ШКОЛИ

Освітні реформи та зміни, які відбуваються у нашій країні спонукають молоду людину бути конкурентоздатною, логічною, послідовною, критично спрямованою, вмотивованою та успішною у своїх починаннях. Розуміємо, відчуття та настрої вихованців, однак у різних життєвих ситуаціях дорослий (батьки, педагоги) допомагають учням долати труднощі, показують своїм прикладом як варто розглядати певну ситуацію, проблему, питання, вірніше підтримують особистість на складному етапі соціальних викликів. Вважаємо, з психологічної точки зору, місія сучасного вчителя Нової української школи – це навчити, зрозуміти, почути, підтримати та вибудувати правильний комунікативний підхід до неї (спілкування, поведінка, навчання), де учні відчують власну потрібність, значущість у суспільстві, а також власне «Я» серед своїх однолітків, дорослих. Переконані, що кожен педагог вибудовує свій

освітній «маршрут», простір взаємодії із учнями певного віку та намагається «донести» позиції добра, позитиву, людяності, справедливості, чуйності в мінливому світі.

Дотримуємося фрази психологічного змісту: «Життя, яке воно прекрасне та приємне на несподіванки для підростаючої особистості..», а тому вона – особистість, має швидко навчатися, бути компетентною, логічно послідовною, цілеспрямованою, критичною та вміти приймати правильні рішення. Кожен школяр має своє нестандартне продовження у навчанні та різних соціальних взаємодіях.

У науковому контексті, можна окреслити цілісний спектр щодо визначення дефініції «критичне мислення» – це процес, який починається з постановки проблеми, продовжується пошуком і осмисленням інформації, закінчується прийняттям рішення щодо розв'язання поставленої проблеми [1; 4]. Д. Стіл, К. Мередіта, Ч. Темпл: «Критичне мислення – це складовий ментальний процес, що починається із залучення інформації та закінчується прийняттям рішення» [4].

О. Бєлкіна-Ковальчук зазначає: «Критичне мислення – це здатність людини (природно чи сформовано) до самостійної оцінки: явищ навколишньої діяльності, інформації, наукових знань, думок і суджень інших людей; уміння бачити їхні позитивні й негативні сторони, а також прагнення до кращого, оптимального вирішення проблем, завдань, до перегляду догм, стереотипів, традицій». Д. Халперн розглядає критичне мислення як «використання когнітивних технік або стратегій, які збільшують ймовірність отримання бажаного результату» [4].

Сучасна дослідниця, професорка О. Пометун розглядає критичне мислення як уміння самостійно мислити, об'єктивно оцінювати ситуацію, шукати шляхи вирішення проблем, «здатність ставити нові питання, добирати різноманітні аргументи, приймати незалежні продумані рішення» [4].

Погоджуємося із науковими думками у розрізі педагогіки та психології, що технологія критичного мислення «відкриває» зовсім нові можливості для сучасного вчителя:

- вміння створювати в класі атмосферу відкритості та відповідального співробітництва;
- можливість використати модель навчання і систему інших методик, що сприяють розвитку навичок критичного мислення і самостійності у процесі навчання;
- стати практиком, який вміє грамотно аналізувати свою діяльність;
- стати джерелом цінної та професійної інформації для інших вчителів [4].

Отже, критичне мислення – це не негативність суджень або критика, а розумний розгляд різноманітних підходів, концепцій, поглядів, щоб презентувати обґрунтовані судження та розв'язки [3; 4; 5].

Технологія розвитку критичного мислення допомагає нам розв'язати такі завдання:

1) засвоєння предметних знань, умінь і навичок;

2) оволодіння методами роботи з різною інформацією;

3) створення стійкої мотивації до навчання;

4) спонукання до самоосвіти, прийняття поміркованих рішень, обміну думками;

5) готовність до роботи з новою інформацією, до пошуку аргументованих шляхів розв'язання проблем, до спілкування з іншими.

Водночас, особистість сучасного педагога також керується основними критеріями щодо критичного мислення:

- *гнучкість* – здатність застосовувати різноманітні стратегії;
- *оригінальність* – здатність бачити незвичайні, нестандартні ідеї;
- *сприйнятливість* – чутливість до незвичайних деталей, протиріч;
- *швидкість* – здатність бачити велику кількість ідей;

- *опір* – це здатність не слідувати стереотипам;

- *абстрактність* – розуміння суті проблеми.

Технології розвитку критичного мислення й ефективні прийоми, які можна використовувати на різних уроках:

- «*Плюс – мінус – цікаво*» (актуалізація емоційного ставлення у зв'язку з матеріалом);

- «*Асоціації – візуалізації*» (встановлення асоціативних зв'язків між фактами, поняттями, явищами, ідеями поєднуючи з образами, зображеннями);

- «*Зигзаг» або «Ажурна пилка*» (спосіб обміну інформацією);

- «*Перехресна дискусія*» (парна робота з метою обговорення теми з різних сторін, знаходження аргументів та контраргументів).

- *Взаємоопитування.* Один зі способів роботи в парах, де можна використовувати на стадії «осмислення». Два учні читають текст, зупиняючись після кожного абзацу, і задають один одному питання різного рівня за змістом прочитаного. Дана форма сприяє розвитку комунікативних навичок.

- *Таблиця « З-Х-Д» («Знаю – Хочу знати – Дізнався»).* Один зі способів графічної організації й логіко-смислового структурування матеріалу. Форма зручна, тому що передбачає комплексний підхід до змісту теми.

- *Стратегія кероване читання»* проводиться під час роботи з текстом, вивченні нового матеріалу. Текст розділяємо на частини. Перед читанням кожної частини твору (наприклад) заохочуємо учнів до пошуку відповідей на ці запитання. Запитання не «буквального характеру» сприяють розвитку творчої уяви школярів, наприклад, як ви гадаєте, як будуть розвиватися події далі...

- Міні-стратегія «позначки» допомагає усвідомлювати текст, виділяти в ньому відоме, невідоме, цікаве, «сортувати» матеріал. У процесі читання тексту учні роблять на полях позначки „+" – відома інформація, „?" –

незрозуміла інформація, „!” – що здивувало, збентежило. Після цього заповнюємо табличку в зошиті, в яку вносяться записи з опрацьованого тексту. Це навчає учнів до самостійної роботи з текстом.

- *«Кластери»* – це спосіб графічної організації матеріалу, що дозволяє зробити наочними ті розумові процеси, які відбуваються при «зануренні» в ту або іншу тему.

Послідовність дій проста й логічна:

1. У центрі чистого аркуша (класної дошки) пишемо ключове слово або речення, яке є «серцем» ідеї, теми.

2. Навколо «накидати» слова або пропозиції ідеї, що виражають, факти, образи, що підходять для даної теми. (Алгоритм до теми «Дієслово»)

3. Під час запису слів, що з’являються, вони з’єднуються прямими лініями із ключовими поняттями. У кожного з «підтем» у свою чергу теж з’являються «підтеми», встановлюються нові логічні зв’язки.

У результаті виходить структура, яка графічно відображає наші думки, визначає інформаційне поле даної теми.

- *Інтерактивний прийом «Мозковий штурм»:* дайте відповідь на запитання. У чому полягає смисл конфлікту у творі? Що засуджується автором? Що стверджується, перемагає? Як саме стверджується перемога добра над злом?

- *Інтерактивний прийом «Мікрофон»:* дописати речення: життя – це…., це нагадує мені…Мені здається, що цей термін…На мою думку,….

- *«Гронування»* можна використовувати для розвитку асоціативного мислення, творчої уяви учнів, формулювання висновку до ситуації.

- **«***Прояви свої емоції***»** з допомогою сигнальних кружечків із зображенням емоційних станів (можна відтворювати емоції мімікою).

Вважаємо, що критичне мислення варто цілісно розвивати, «розгортати» у різних форматах на уроках з учнями вчителю НУШ, оскільки воно «загартовує» підростаючу особистість у соціальних взаємодіях, зміцнює

пізнавальні процеси, спонукає до творчого «польоту» думок, ідей, нестандартних пропозицій та ефективно впливає на мозкову діяльність людини.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Жовновата Н. Я. Модель підготовки компетентного випускника. Управління школою. 2010. №4. С. 16-26.
2. Корват, С. А. Інноваційні технології навчання у процесі розвитку творчих здібностей учнів на уроках української мови й літератури. Таврійський вісник Освіти. 2011. №2 (34). С. 21-24.
3. Кроуфорд А., Саул В., Метью С., Макінстер Д.; за ред. Пометун О.І. Технології розвитку критичного мислення учнів. Київ «Плеяда», 2006. 195 с.
4. Пометун, О. І. Сучасний урок. Інтерактивні технології навчання: Науково-методичний посібник; за ред. О. І. Пометун. Київ, А.С.К., 2004. 192 с.
5. Шарко В. Д. Сучасний урок: технологічний аспект: посібник для вчителів і студентів. Київ, «СПД» Богданова А.М., 2007. 187 с.

УДК 159.98

Кавецький Віктор Євгенович,
кандидат педагогічних наук, доцент, в.о. завідувача кафедри педагогіки і психології та інклюзивної освіти Тернопільського обласного комунального інституту післядипломної педагогічної освіти, м. Тернопіль;
Кавецька Руслана Євгенівна,
учитель трудового навчання Тернопільського навчально-реабілітаційного центру Тернопільської обласної ради, м. Тернопіль

РОЗВИТОК ПСИХОЛОГІЧНОЇ СТІЙКОСТІ І РЕЗИЛЬЄНТНОСТІ В ПЕДАГОГІЧНИХ ПРАЦІВНИКІВ

Нові суспільні виклики, пов’язані з повномасштабною агресією рф проти України, зумовили нові завдання перед закладами освіти і педагогічними працівниками. У вчителів актуалізувалася потреба у здатності підтримувати психологічну стійкість, зберігати психологічне здоров’я і виваженість у процесі особистісної і професійної самореалізації. Тому важливо розглянути питання забезпечення психологічної стійкості і резильєнтності педагогів у новій соціокультурній реальності.

Психологічна стійкість визначається як інтегральна, системна характеристика особистості, яка лежить в основі здатності людини виступати саморегульованим суб'єктом активності, гнучко реагувати на зміни зовнішнього та внутрішнього середовища, що сприяє підтримці психологічного комфорту та благополуччя [3]. Також психологічна стійкість розглядається як здатність особистості ефективно долати труднощі, адаптуватися до змін і підтримувати високу продуктивність діяльності. До її основних компонентів відносять емоційну саморегуляцію, стресостійкість, когнітивну гнучкість, мотивацію до професійного розвитку та навички управління конфліктами [2].

Резильєнтність розлядається як психологічний ресурс особистості з подолання стресу та адаптації після травмуючої ситуації до нових обставин життя, що забезпечує її повноцінне функціонування та обумовлений регулятивними, когнітивними, емоційними та соціально-поведінковими якостями та здатностями [1]. При аналізі резильєнтності педагогів акцентують увагу на здатності адаптуватися до мінливих умов роботи, справлятися з емоційними та професійними викликами, а також зберігати мотивацію та продовжувати працювати та надавати якісну освіту своїм учням [4]. Водночас слід зважати і на застосуванні цих чинників щодо особистого життя вчителя, оскільки професійне і особисте в педагога становить органічну єдність.

До чинників, що впливають на резильєнтність педагога належать:

1) Особистісні чинники:

• Внутрішній контроль/самоконтроль: педагоги, які вірять у свою здатність впливати на події та результати, краще справляються з труднощами.

• Гнучкість: вміння адаптуватися до змін, знаходити альтернативні шляхи та рішення, що робить педагогів більш стійкими.

• Оптимізм: позитивне ставлення до життя та віра у краще майбутнє допомагають педагогам долати труднощі.

• Самодопомога та самопідтримка: вміння піклуватися про себе, відпочивати та відновлювати сили є ключовим для резильєнтності.

- Емоційний інтелект: розуміння та регулювання власних емоцій, а також емоцій інших людей, допомагає педагогам краще справлятися з конфліктами та стресом.

2) Професійні чинники:

- Відчуття сенсу та цінності роботи: розуміння того, що робота педагога має значний вплив на життя дітей та їх батьків.
- Підтримка з боку адміністрації та колег: позитивний шкільний клімат, наявність можливостей для професійного зросту, розвитку та спілкування з колегами.
- Сучасні та ефективні технології/стратегії викладання: володіння сучасними методами та прийомами роботи, які дозволяють успішно вирішувати педагогічні завдання.
- Уміння керувати класом: здатність організувати освітній процес, мотивувати учнів та створити сприятливу атмосферу в класі.
- Здатність вирішувати конфлікти: вміння конструктивно вирішувати конфлікти з учнями, батьками та колегами.

3) Зовнішні чинники:

- Соціально-економічні умови: рівень життя, доступність соціальних послуг, безпека та стабільність у суспільстві.
- Освітня політика: державна підтримка освіти, наявність ресурсів для розвитку освітніх закладів.
- Ставлення до педагогів у суспільстві: престижність професії вчителя, визнання важливості роботи педагогів [4].

Дуже важливою є підтримка з боку суспільства, створення системи заохочень педагогів і створення комплексу умов, що сприятимуть притоку обдарованої молоді в освітню спільноту. З цих умов першочерговими є належна матеріальна винагорода за педагогічну працю. Однак і самому педагогу необхідно працювати над власним сприйняттям життя, побудови системи цінностей і пріоритетів ураховуючи нові обставини, розвивати відповідні якості та здатності.

Також для формування психологічної стійкості педагогам необхідно освоїти навички саморегуляції, що дозволить усвідомлено та гнучко вибирати стратегії подолання складних ситуацій. Психологічна стійкість також пов'язана із самооцінкою та самоприйняттям, тому програма розвитку психологічної стійкості має включати заняття з самопізнання, підвищення ціннісного самоставлення та довіри до себе, тобто розвитку тих якостей, які увійшли до інтегративного фактору «прийняття себе», який визначає формування психологічної стійкості [3].

До чинників, що сприяють зміцненню психологічної стійкості викладачів відносять також такі як:

- розвиток емоційного інтелекту – здатність усвідомлювати власні емоції та ефективно ними управляти;
- збалансоване навантаження – раціональний розподіл робочого часу, уникнення перевантаження;
- соціальна підтримка комунікація з колегами, взаємодія в професійних спільнотах, наставництво;
- фізичне та психологічне здоров'я – регулярна фізична активність, здорове харчування, використання методів релаксації;
- професійний розвиток – участь у тренінгах, конференціях, постійне вдосконалення навичок [2].

Оригінальною є концепція Правил Стійкості Педагога, яка містить ряд умов розвитку резильєнтності:

1) відновлення відчуття безпеки через розуміння специфіки проживання кожною людиною ситуацій, пов'язаних із загрозою життю в умовах воєнного стану;

2) безпечне та екологічне реагування на емоційні проблеми особистості, які накопичуються через значні стрес-фактори, пов'язані із порушенням базового відчуття безпеки та військовими діями;

3) урахування особливостей функціонування мозку в умовах зовнішніх загроз;

4) формування резильєнтного освітнього середовища, наповненого груповими та суспільними цінностей;

5) опора на ресурс психологічного та фізичного комфорту, який є важливим елементом для відновлення резильєнтності особистості [5].

Дотримання відповідних зовнішніх і внутрішніх умов сприятиме досягненню поставлених цілей щодо збереження ментального здоров'я педагога.

Також задля забезпечення психологічної стійкості і резильєнтності педагогів рекомендуються такі напрями роботи:

- Надання доступу до психосоціальної підтримки: психологи та психотерапевти можуть допомогти педагогам навчитися справлятися з емоційним стресом.
- Створення безпечного середовища: педагоги повинні мати можливість працювати в безпечному середовищі, де вони не відчувають страху за своє життя.
- Забезпечення ресурсами: педагоги повинні мати доступ до необхідних ресурсів для роботи та надання якісної освіти своїм учням.
- Підвищення обізнаності педагогів про проблеми психологічного здоров'я: педагоги повинні бути обізнані про проблеми психологічного здоров'я та про те, де вони можуть отримати допомогу.
- Підтримка педагогів: педагоги повинні відчувати підтримку з боку своїх колег, керівництва та учнів [4].

Отже, необхідно створити таке освітнє середовище, де вчитель не лише б забезпечував необхідні умови для навчання, виховання й розвитку здобувачів освіти, а й сам відчував психологічну безпеку і комфорт. Тому на курсах підвищення кваліфікації педагогічних працівників належна увагу приділяється психологічний просвіті, освоєнню техніками саморегуляції, профілактиці емоційного вигорання. Педагог, який психологічно стійкий, здатний відновлювати свої ресурси і реалізовує свій потенціал є гідним прикладом для учнів і є чинником стабілізації для всього класу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Грішин О. Резильєнтність особистості: психодіагностика та засоби розвитку: *Збірник наукових праць ХНПУ ім. Г. С. Сковороди. Психологія. 2021. Випуск 64*, С. 62-77.
2. Кононенко О. І. Психологічна стійкість викладачів у контексті освітніх викликів сьогодення. *Ідеї. Практики. Перспективи сучасної освіти: наук.-метод. альм. : у 2-х ч.* / за ред. В. І. Труби, М. І. Ніколаєвої, С. П. Гвоздій. Одеса: Одес. нац. ун-т ім. І. І. Мечникова, 2025. Ч. 1. С. 292–296.
3. Кульшова О.В., Федчишена О.В. Особливості формування психологічної стійкості особистості в процесі професійної підготовки майбутніх педагогів. URL: https://elar.khmnu.edu.ua/bitstreams/download/DOC (дата звернення: 18.09.2025).
4. Полілуєва І., Сахно О. Резильєнтність як складова забезпечення психологічного здоров'я педагогів в умовах війни. *European humanities studies: State and Society Issue*. 1, 2024. P. 140-149.
6. Цюман, Т., Нагула О., Адамська, З. Психологічні умови резильєнтності педагога в період воєнного стану. *Педагогічна освіта: Теорія і практика. Психологія. Педагогіка.,* 2022. (38 (2), С. 83–89.

УДК 373.3.013-056.45

Калініченко Яна Сергіївна,
здобувачка першого (бакалаврського) рівня вищої освіти третього року навчання Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди, м. Харків;
Надірова Айна Сардарівна,
здобувачка першого (бакалаврського) рівня вищої освіти третього року навчання Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди, м. Харків;
Науковий керівник:
Смолянюк Наталя Миколаївна,
канд. пед. наук, доцент кафедри теорії та методики викладання природничо-математичних дисциплін у дошкільній, початковій і спеціальній освіті Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди, м. Харків;

ВИЯВЛЕННЯ ТА ДІАГНОСТИКА ОБДАРОВАНИХ ДІТЕЙ У ПОЧАТКОВІЙ ШКОЛІ

У сучасному світі, де швидко розвиваються технології та з'являються нові виклики, такі як пандемія чи повномасштабна війна, особливо актуальною

є проблема виявлення обдарованих учнів у роботі з дітьми початкової школи. В епоху швидкого розвитку технологій надзвичайно важливо своєчасно помічати обдарованих учнів і створювати умови для їхнього розвитку та підтримки. Раннє виявлення таких дітей відкриває шлях до успішного майбутнього дитини, адже саме обдаровані діти є рушійною силою прогресу та здатні у перспективі сприяти вирішенню глобальних проблем. Тому дослідження й удосконалення методів виявлення та діагностики обдарованості в початковій школі є особливо актуальним завданням, що потребує адаптації до сучасних реалій.

Проблема діагностики обдарованих дітей досліджується вже тривалий час. Вагомий внесок щодо її вирішення зробила психологиня М. Ю. Мельник. У своїй роботі авторка описує сучасні тенденції в ідентифікації обдарованості, виокремлює труднощі та критерії виявлення обдарованих дітей, розкриває значення комплексної діагностики й психологічної підтримки в умовах воєнного стану [6]. У науковому доробку «Обдаровані діти, їх виявлення та діагностика», Ю. М. Клименюк, детально окреслено сучасні підходи до ідентифікації обдарованості у дітей та здійснено аналіз переваг і недоліки цих методик [4].

Попри значну увагу науковців і практиків, проблема виявлення обдарованих учнів залишається актуальною й потребує подальшого дослідження. Вона особливо важлива в умовах сучасних технологічних змін і суспільних викликів. Стрімка цифровізація освіти відкрила нові можливості для ідентифікації обдарованості, але водночас поставила перед педагогами завдання опанування цифрових інструментів та їх ефективного використання в освітньому процесі.

Саме в молодшому шкільному віці, приблизно у 6-7 років, дитина переживає важливий етап становлення, коли яскраво проявляються її індивідуальні нахили й таланти. Завдання педагога полягає в тому, щоб не проґавити цей період. При цьому важливо пам’ятати, що ідентифікація обдарованості – це лише початок, а подальший розвиток вимагає системного підходу, належних методик і створення сприятливого освітнього середовища.

Складність цього процесу посилюють суспільні виклики, зокрема пандемія та війна, які значно ускладнили умови навчання й підтримки обдарованих дітей.

Обдарованість можна визначити як поєднання інтелектуальних, творчих, соціальних чи фізичних здібностей, а також особистісних рис, частково зумовлених генетично, частково сформованих навчанням. У науковій літературі це поняття пов'язують насамперед із творчістю. Так, Х. Рензуллі запропонував троїсту модель, де обдарованість є поєднанням мотивації, інтелекту та креативності, а більшість дослідників вважають її здатністю людини швидко адаптувати мислення до нових вимог.

У психолого-педагогічній літературі виділяють шість сфер обдарованості: інтелектуальну, академічну, творчу, комунікативну, художню та рухову. Діти можуть мати здібності одразу в кількох сферах, що потребує особливої уваги вчителя. Ознаками обдарованості можуть бути висока допитливість, швидке засвоєння знань, креативність, багатий словниковий запас. Водночас такі діти часто мають специфічні психологічні риси – гостре почуття справедливості, яскраву уяву, різноманітні інтереси – і можуть стикатися з труднощами, зокрема явищем дисинхронії, коли розвиток одних сфер випереджає інші.

Через особливості характеру обдарованим дітям буває важко інтегруватися у колектив, тому важливо створити комфортне навчальне середовище. На думку І. В. Аносової, навчання має ґрунтуватися на розвитку самостійності, критичного й творчого мислення, дослідницької діяльності. Форми роботи з такими учнями можуть бути різноманітними – індивідуальні, групові, факультативні [2].

У світі щороку проводяться заходи з визначення обдарованих дітей. Для цього використовують численні тести, створені науковцями різних країн та адаптовані до умов конкретних шкіл. В Україні найбільш поширеними є методики Г. Айзенка, Д. Векслера, Л. Занкова, Н. Левітова, А. Нечаєва та інші.

Водночас варто пам'ятати, що обдарована дитина у будь-якому віці відрізняється від однолітків, тому найефективнішим і найбезпечнішим способом діагностики вважається спостереження. Воно полягає у

цілеспрямованому вивченні поведінки дитини в природних умовах з подальшою фіксацією та аналізом даних.

Одним із найбільш поширених методів діагностики обдарованих учнів є рейтингові шкали, що дозволяють систематизувати інформацію про рівень розвитку здібностей і досягнень школярів та виявляти їхній потенціал. Найбільш відомою серед педагогів та психологів є «Шкала для рейтингу поведінкових характеристик обдарованих дітей» Дж. Рензуллі, яка оцінює пізнавальні, мотиваційні, творчі й лідерські якості [1].

Водночас популярними залишаються опитувальники та тести, що застосовуються для оцінювання вербальних і невербальних здібностей. Інтелектуальні тести, як-от шкала Стенфорд–Біне, допомагають визначити рівень когнітивних і академічних здібностей, результати яких виражаються коефіцієнтом інтелекту [3, С. 6-7]. Тести креативності, серед яких відомі методики П. Торренса та Дж. Гілфорда, спрямовані на вимірювання творчих здібностей [5, с. 209], тести досягнень, які показують рівень засвоєння знань і навичок, дозволяючи виявити академічну обдарованість у певних сферах [3, С. 7-8].

Важливим методом діагностики обдарованості є й біографічний, який ґрунтується на зборі інформації про життя дитини, аналізі її діяльності та спогадах як близького оточення, так і сторонніх осіб, що дає змогу побачити становлення здібностей у природних умовах.

Кожен із цих методів має свої сильні сторони та недоліки. Важливо комплексно поєднувати ці методи, щоб отримати найбільш повну картину здібностей і потенціалу учня. Такий підхід не тільки дозволяє виявити таланти, а й адаптувати освітній процес до індивідуальних потреб кожної дитини.

Однак, традиційні методи, такі як спостереження, тестування, біографічний метод, на сьогоднішній день не можуть бути застосовані повною мірою через перехід на дистанційну та змішану форми навчання. Вчитель здебільшого взаємодіє з учнями під час уроків, що обмежує застосування методу спостереження в позаурочний час. У сьогоднішніх реаліях через

відсутність постійного контролю з боку дорослих діти часто уникають залученості до освітнього процесу, рідко відвідують позакласні заняття. У результаті виявлення обдарованості молодших школярів значно ускладнилося й здебільшого зводиться до оцінки академічних досягнень.

Саме тому залучення батьків до діагностики обдарованості є особливо важливим під час дистанційного навчання, адже вони можуть надати інформацію про інтереси та здібності дітей. Для цього вчителям пропонується використовувати «Trello», «Padlet», «Google Classroom» та інші платформи, а також стандартизовані листи спостереження для різних вікових груп, які заповнюють батьки. Педагогічне спостереження доцільно фіксувати у чек-листах у «Microsoft Excel» чи «Google Таблицях», що допоможе систематизувати прояви активності, лідерства й креативності. Для онлайн-діагностики рекомендується застосовувати «Google Forms», «LearningApps», «Kahoot», а також адаптовані версії тесту Торренса для виявлення креативності. Розвиток самооцінки також є важливим для учнів, адже він допомагає їм усвідомлювати власні досягнення та сильні сторони. Методи, такі як смайлики, «3-2-1» або віртуальні таблиці на платформах «Kahoot», «Padlet» і «Trello», сприяють рефлексії учнів щодо їхніх результатів і прогресу.

Отже, для повної, об’єктивної діагностики обдарованості учнів у процесі дистанційного навчання доцільно поєднувати спостереження батьків, педагогічний аналіз та цифрові інструменти, і робити це на ранньому етапі, щоб своєчасно виявити здібності дитини, надати необхідну підтримку та створити умови для її подальшого розвитку і самореалізації.

СПИСОК ВИОРИСТАННИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Renzulli J. S. The three-ring conception of giftedness: a developmental model for creative productivity / In R. J. Sternberg, J. I. Davidson (Eds.) // Conception of giftedness. N.-Y. : Cambridge University Press, 1986. P. 53–92

2. Аносова І. В. Розвиток обдарованих учнів молодшого підліткового віку в освітній системі НУШ. *Система неперервної освіти вчителів початкової школи*. URL: https://surli.cc/qaudtg (дата звернення: 27.08.2025).

3. Бабенко І. Тестування як один із кількісних засобів оцінювання обдарованих дітей в США
URL: http://lib.pu.if.ua:8080/bitstream/123456789/13767/1/ТЕСТУВАННЯ%20ЯК%20ОДИН%2

0І3%20КІЛЬКІСНИХ%20ЗАСОБІВ%20ОЦІНЮВАННЯ%20ОБДАРОВАНИХ%20ДІТЕЙ%20В%20США.pdf (дата звернення: 26.08.2025).

4. Клименюк Ю. М. Обдаровані діти, їх виявлення та діагностика. *Проблеми освіти: збірник наукових праць. Спецвипуск.* Вінниця-Київ, 2015. С. 46–50.

5. Козляковський П. А. Загальна психологія. Миколаїв : МДГУ ім. П. Могили, 2004. 240 с.

6. Мельник М. Ю. Обдарованість: методи діагностики та шляхи розвитку. *Вісник Національної академії педагогічних наук України*. 2024. Т. 6, № 1. С. 1–4. URL: https://doi.org/10.37472/v.naes.2024.6131 (дата звернення: 29.08.2025).

УДК 378.091.2

Калугін Ілля Юрійович,
здобувач третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти зі спеціальності 015 Професійна освіта (за спеціалізаціями) Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди, м. Харків;
Науковий керівник:
Шишенко Валентина Олексіївна, кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри початкової і професійної освіти Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди, м. Харків

ВИДИ АКАДЕМІЧНОЇ МОБІЛЬНОСТІ ЗДОБУВАЧІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ

Відповідно до Закону України «Про вищу освіту» (2014 р.) [4] академічна мобільність – це можливість учасників освітнього процесу навчатися, викладати, стажуватися чи проводити наукову діяльність в іншому закладі вищої освіти (науковій установі) на території України чи поза її межами. Окрім того, в Україні організація програм академічної мобільності регламентується також Постановою Кабінету Міністрів України «Про затвердження Порядку реалізації права на академічну мобільність» (2015 р.) [5]. Цими документами визначаються цілі і завдання академічної мобільності, її учасники підстави та порядок реалізації права здобувачів вищої освіти на академічну мобільність, її види, організаційне забезпечення реалізації права на академічну мобільність, що відображається в освітніх документах закладів вищої освіти, як-от:

«Порядок реалізації права на академічну мобільність учасників освітнього процесу» [3], «Положення про внутрішню академічну мобільність здобувачів та науково-педагогічних, педагогічних працівників» [2] тощо.

Існують декілька видів академічної мобільності, а саме [1; 2; 3; 4; 5]:

1. За типом досягнення: ступенева і кредитна мобільність. Так, ступенева мобільність (degree mobility) передбачає навчання з метою отримання ступеня вищої освіти (бакалавра, магістра), що підтверджується відповідним документом про вищу освіту. Кредитна мобільність (credit mobility) передбачає навчання з метою отримання кредитів Європейської кредитної трансферно-накопичувальної системи (ЄКТС) та відповідних компетенцій, що будуть визнані в рідному університеті учасника академічної мобільності без отримання ступеня вищої освіти.

2. За географією: внутрішня і зовнішня мобільність. Так, внутрішня мобільність передбачає тимчасове переміщення здобувача вищої освіти в інший заклад вищої освіти або наукову установу в межах України. Зовнішня мобільність включає переміщення здобувача українського закладу вищої освіти до іноземного закладу вищої освіти чи наукової установи.

3. За форматом здійснення: фізична та віртуальна мобільність. Так, фізична академічна мобільність передбачає можливість студента безпосередньо навчатися в іншому закладі вищої освіти. Віртуальна академічна мобільність включає дистанційне навчання студентів через відкриті освітні ресурси, спільні навчальні програми онлайн-курси та інші цифрові інструменти.

Водночас за освітньою діяльністю розрізняють такі форми академічної мобільності, як: навчання, наукове стажування, мовне стажування, практика тощо. Так, навчання в межах академічної мобільності студентів передбачає здобуття ними знань, умінь та навичок у іншому закладі вищої освіти. Наукове стажування орієнтується на дослідницьку діяльність здобувачів вищої освіти та їхню участь у різноманітних наукових проєктах. Мовне стажування спрямовується на вдосконалення мовних навичок студентів. Практика в межах академічної мобільності передбачає проходження здобувачами практики в

іншому закладі вищої освіти. Окрім того, студенти в межах програм академічної мобільності можуть брати участь у науково-практичних конференціях, семінарах, виступати з результатами власної наукової діяльності, писати наукові роботи та здійснювати публікації в межах своєї спеціальності.

Отже, право на академічну мобільність здобувачів вищої освіти закріплено в державних нормативно-правових документах і сприяє розширенню можливостей студентів навчатися, проводити наукову діяльність, стажуватися. Академічна мобільність відрізняється за типом досягнення (ступенева і кредитна мобільність), за географією (внутрішня і зовнішня мобільність), за форматом здійснення (фізична та віртуальна мобільність). Академічна мобільність здобувачів вищої освіти реалізується у формах навчання, наукового стажування, мовного стажування, практики тощо.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Мобільність здобувачів освіти КПІ ім. Ігоря Сікорського. URL: https://icd.kpi.ua/?page_id=6627 (дата звернення: 19.09.2025).
2. Положення про внутрішню академічну мобільність здобувачів та науково-педагогічних, педагогічних працівників Одеського національного технологічного університету. Одеса, 2022. 15 с. URL: https://ontu.edu.ua/download/pubinfo/Regulations-on-the-internal-academic-mobility-of-applicants-and-scientific-and-pedagogical-pedagogica-lstaff-of-ONUT.pdf (дата звернення: 19.09.2025).
3. Порядок реалізації права на академічну мобільність учасників освітнього процесу в ХНПУ імені Г. С. Сковороди / розр. Т. Головань, О. Коваленко. Харків, 2024. 20 с. URL: http://hnpu.edu.ua/sites/default/files/files/Normat_dokum/Pol/Poriadok%20realizatsii%20prava%20na%20akademichnu%20mobilnist%20uchasnykiv%20osvitnoho%20protsesu%20(2).pdf (дата звернення: 18.09.2025).
4. Про вищу освіту : Закон України від 1 липня 2014 р. № 1556-VII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18#Text (дата звернення: 17.09.2025).
5. Про затвердження Порядку реалізації права на академічну мобільність: Постанова Кабінету Міністрів України від 12 серпня 2015 р. № 579. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/579-2015-%D0%BF#Text (дата звернення: 19.09.2025).

УДК 37.013:7(075.8)

Кіндзерська Анастасія Геннадіївна,
курсант факультету забезпечення оперативно-службової діяльності
Національної академії Державної прикордонної служби України
ім. Б. Хмельницького, м. Хмельницький;

Науковий керівник:
Шумовецька Світлана Павлівна,
доктор педагогічних наук, професор,
Національної академії Державної прикордонної служби України
ім. Б. Хмельницького, м. Хмельницький

СУЧАСНІ ФОРМИ ПОПУЛЯРИЗАЦІЇ ІСТОРІЇ ТА КУЛЬТУРИ КРАЮ СЕРЕД МОЛОДІ

У сучасних умовах українського суспільства, особливо в час повномасштабної війни, роль молоді у збереженні й пропагуванні історії й культури свого краю набуває особливої ваги. Молоде покоління – це своєрідний міст між минулим і майбутнім, носій пам'яті, який може трансформувати й оновлювати національне культурне надбання. Тому важливим завданням є пошук і впровадження таких форм популяризації історії і культури, які будуть не аж надто традиційними, але й не втратять зв'язку з автентичністю, будуть цікавими, доступними та таким чином ефективно впливатимуть на свідомість молоді.

Сучасні форми популяризації культури та історії краю охоплюють низку методів і ініціатив, серед яких великого значення набули молодіжні простори, цифрові продукти, культурно-освітні проєкти, а також інтерактивні заходи та мистецькі акції. Молодіжні простори в громадах – приклад простого, але водночас потужного засобу. Як показує досвід Кіптівської громади, де управління культури й відділ молоді створили такі простори, вони дали молоді можливість щоденної участі в культурно-мистецькому житті: доступ до інтернету, до комп'ютерної техніки, майстер-класів, до гуртків з народного мистецтва й актуальних мистецьких практик. Ці простори часто служать не лише місцем дозвілля, але й майданчиком для творчого вираження, соціальної взаємодії, розвитку волонтерства та громадської активності серед молоді [1].

Цифрові та медійні формати – ще одна сучасна тенденція. Проєкти, які залучають відео, аудіоподкасти, блоги й соціальні мережі, дозволяють охопити ширшу аудиторію молодих людей, включно з тими, хто мешкає на сході чи в

селах, де фізичні культурні простори можуть бути пошкоджені або недоступні через війну. Наприклад, проєкт «Музеї забутих історій» від Українського культурного фонду має на меті деімперіалізацію культурного простору, висвітлення малодосліджених чи забутих історичних пам'яток малих громад через відеорепортажі, статті й подкасти. Також інші ініціативи – відеокалендар пісенного фольклору, методичні посібники для навчання пісень тощо – дозволяють поєднувати науку, мистецтво і популяризацію [2].

Інтерактивні заходи – фестивалі, виставки, квести, майстеркласи – дають молоді змогу не просто спостерігати, а брати участь у творенні культури власного краю. Вони забезпечують живий контакт із історичним матеріалом, з традиційним мистецтвом, дають відчуття причетності. У період війни такі заходи часто поєднують з волонтерськими акціями, зібраннями із вшанування пам'яті, із художнім осмисленням подій [3].

Але війна внесла також низку негативних змін і викликів у сферу культурної та історичної популяризації. По-перше, пошкодження та знищення об'єктів культурної спадщини: пам'яток архітектури, музеїв, бібліотек, що означає втрату матеріального носія історії. По-друге, вимушена міграція молоді: багато молодих людей залишили рідні місця, що ослаблює зв'язок з локальною історією. По-третє, проблемою є зниження ресурсів, зокрема фінансових, логістичних і людських: громади, які постраждали від обстрілів чи окупації, мають обмежений доступ до матеріалів, до технічного забезпечення, до фахових кадрів. Також – психологічні травми, які можуть знижувати мотивацію до культурної діяльності.

Незважаючи на це, існують перспективи і шляхи подолання цих негативних наслідків. Важливо посилювати державну і міжнародну підтримку грантових програм, спрямованих саме на культурну спадщину, на молодіжну участь і креативні форми. Зокрема, підтримувати проєкти подібні до «Музеїв забутих історій». Потрібно також впроваджувати цифрові архіви, віртуальні тури, оцифровування фондів – це дозволить зберегти інформацію, зробити її доступною незалежно від регіональних обмежень, війни або руйнувань [2].

Слід стимулювати участь молоді у волонтерських і культурно-освітніх ініціативах, брати до уваги їхні ідеї й бачення, розвивати молодіжні ради, майстер-класи, квести, творчі конкурси [1; 3].

Не менш важливо звертати увагу на психологічний супровід – культурні практики можуть стати елементом терапії та відновлення травм, пам'яті, самоідентичності [3]. Крім того, необхідно налагоджувати партнерства між громадами, освітніми установами, культурними інституціями та бізнесом для обміну ресурсами та знаннями [1; 2; 3].

На підставі вищезазначеного можна зробити висновок, що сучасні форми популяризації історії та культури краю серед молоді мають великий потенціал, але їх ефективність залежить від здатності адаптуватися до викликів війни та забезпечити сталість ініціатив. Молодь – активний агент культурних змін, а держава й суспільство мусять створити умови, в яких ця активність може реалізуватися. Збереження історичної пам'яті і культурної спадщини – це не лише вшанування минулого, але й фундамент майбутнього.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Працювати з молоддю: культурні ініціативи, гранти, воєнні виклики // Ukraïner. – 25.03.2024. URL: https://www.ukrainer.net/iryna-dubyk/ (дата звернення: 18.09.2025).

2. Реєстр програми «Культура під час війни». Проєкт «Музеї забутих історій» // Український культурний фонд. URL: https://ucf.in.ua/m_programs/6759772c7037cb75722c6572/ (дата звернення: 18.09.2025).

3. Як зберегти українську культуру: 18 проєктів та ініціатив, до яких можна доєднатися // ШоТам. 21.04.2025. URL: https://shotam.info/yak-zberehty-ukrainsku-kulturu-18-proiektiv-ta-initsiatyv-do-iakykh-mozhna-doiednatysia/ (дата звернення: 18.09.2025).

УДК 37.035

Ковальова Валерія Володимирівна,
курсантка 3-го курсу факультету правоохоронної діяльності Національної академії Державної прикордонної служби України імені Б. Хмельницького, м. Хмельницький;
Науковий керівник:

Макогончук Наталія Віталіївна,
канд. пед. н., доцент, доцент кафедри психології, педагогіки та соціально-економічних дисциплін Національної академії Державної прикордонної служби України імені Б. Хмельницького,
м. Хмельницький

РОЛЬ НАЦІОНАЛЬНО-ПАТРІОТИЧНОГО ВИХОВАННЯ У ПРОТИДІЇ МІЛІТАРИЗАЦІЇ ОСВІТИ НА ТИМЧАСОВО ОКУПОВАНИХ ТЕРИТОРІЯХ УКРАЇНИ

В умовах триваючої збройної агресії російської федерації проти України, особливої гостроти набуває питання мілітаризації освіти на тимчасово окупованих територіях. Окупаційна влада систематично впроваджує програми, спрямовані на формування у дітей та молоді проросійської ідентичності та готовності до служби в збройних силах держави-агресора. Ці заходи включають створення молодіжних організацій, таких як «Юнармія», де дітей навчають військовій справі та пропагують ідеї «русского мира» . Крім того, в освітні програми інтегруються предмети, що прославляють російську армію та виправдовують агресивну політику Кремля. Відповіддю на ці виклики є посилення національно-патріотичного виховання, яке має на меті збереження української ідентичності, формування критичного мислення та підготовку молоді до активної участі в захисті суверенітету та територіальної цілісності України.

Національно-патріотичне виховання в Україні в умовах тимчасової окупації частини її територій набуває особливого значення як засіб збереження національної ідентичності та протидії спробам асиміляції з боку держави-агресора. Росія, здійснюючи агресію проти України, активно впроваджує політику мілітаризації освіти на окупованих територіях, спрямовану на зміну світогляду молодого покоління та формування лояльності до окупаційної влади.

Зокрема, на тимчасово окупованих територіях України росія запроваджує власні освітні стандарти, які включають елементи пропаганди та мілітаризації.

Наприклад, у школах проводяться «уроки мужності», на яких дітей знайомлять із російською військовою символікою та героїзують участь у збройних конфліктах. Також створюються молодіжні організації, подібні до «Юнармії», які мають на меті виховання дітей у дусі російського патріотизму та підготовку до служби в армії РФ. Ці заходи супроводжуються заміною українських підручників на російські, забороною використання української мови в освітньому процесі та переслідуванням вчителів, які відмовляються співпрацювати з окупаційною владою. Такі дії порушують права дітей на збереження своєї ідентичності та освіту рідною мовою [2].

У відповідь на ці виклики Україна активно впроваджує заходи національно-патріотичного виховання, спрямовані на збереження національної свідомості та формування стійкості до пропаганди серед молоді. Зокрема, розроблено Концепцію національно-патріотичного виховання, яка визначає основні напрями та принципи цієї роботи. В освітніх закладах проводяться заходи, присвячені історії України, її культурі та традиціям, організовуються зустрічі з ветеранами, волонтерами та військовослужбовцями, що сприяє формуванню у молоді почуття гордості за свою країну та готовності захищати її незалежність [1]. Крім того, Україна активно підтримує дистанційне навчання для дітей, які перебувають на окупованих територіях, забезпечуючи їм доступ до українських освітніх ресурсів та програм. Це дозволяє зберегти зв’язок з національною освітньою системою та протидіяти спробам асиміляції. Також держава надає підтримку вчителям, які залишаються вірними українській освіті, забезпечуючи їх необхідними ресурсами та захистом.

Формування критичного мислення та стійкості до пропаганди через національно-патріотичне виховання є ключовим чинником у забезпеченні інформаційної безпеки України, особливо в умовах гібридної війни та тимчасової окупації частини територій. Російська федерація активно використовує інформаційні технології для впливу на свідомість громадян, зокрема молоді, з метою підриву національної ідентичності та легітимізації окупації. У відповідь Україна впроваджує системні заходи національно-

патріотичного виховання, спрямовані на розвиток критичного мислення та медіаграмотності серед молодого покоління [4].

Одним із основних напрямів національно-патріотичного виховання є формування здатності молоді аналізувати та оцінювати інформацію, розпізнавати маніпуляції та пропаганду. Це досягається через інтеграцію медіаосвіти в освітній процес, проведення тренінгів, семінарів і практичних занять, спрямованих на розвиток навичок критичного мислення. Наприклад, у навчальних закладах організовуються заняття, де учні аналізують медіатексти, виявляють фейки та обговорюють їх вплив на громадську думку. Такі заходи сприяють формуванню у молоді стійкості до зовнішнього ідеологічного тиску та збереженню національної самосвідомості [6, с. 62].

Крім того, національно-патріотичне виховання включає вивчення історії України, її культури та традицій, що дозволяє молоді краще розуміти національні цінності та ідентичність. Це сприяє формуванню почуття гордості за свою країну та готовності захищати її незалежність. Зокрема, вивчення героїчних сторінок історії, таких як боротьба Української повстанської армії чи події Революції Гідності, допомагає молоді усвідомити важливість національного суверенітету та демократії. Україна також активно підтримує дистанційне навчання для дітей, які перебувають на окупованих територіях, забезпечуючи їм доступ до українських освітніх ресурсів та програм. Це дозволяє зберегти зв’язок з національною освітньою системою та протидіяти спробам асиміляції. Також держава надає підтримку вчителям, які залишаються вірними українській освіті, забезпечуючи їх необхідними ресурсами та захистом.

Також важливо зазначити про інституційну підтримку та правові механізми національно-патріотичного виховання в Україні. Одним із ключових нормативно-правових актів у цій сфері є Закон України «Про основні засади державної політики у сфері утвердження української національної та громадянської ідентичності», який набув чинності 1 січня 2023 року. Цей закон визначає мету, завдання, принципи та напрями державної політики у сфері

утвердження національної та громадянської ідентичності, включаючи національно-патріотичне виховання, військово-патріотичне виховання та громадянську освіту. Закон також передбачає участь органів державної влади, місцевого самоврядування, інститутів громадянського суспільства та інших суб'єктів у реалізації цієї політики [5].

У рамках реалізації цього закону, Україна впроваджує різноманітні програми та ініціативи, спрямовані на підтримку національно-патріотичного виховання. Зокрема, Міністерство освіти і науки України розробляє та впроваджує навчальні програми, які включають вивчення історії України, її культури та традицій, а також формування громадянської свідомості. Освітні заклади організовують заходи, присвячені національним святам, зустрічі з ветеранами, волонтерами та військовослужбовцями, що сприяє формуванню у молоді почуття гордості за свою країну та готовності захищати її незалежність. Крім того, Україна активно підтримує дистанційне навчання для дітей, які перебувають на тимчасово окупованих територіях, забезпечуючи їм доступ до українських освітніх ресурсів та програм. Це дозволяє зберегти зв'язок з національною освітньою системою та протидіяти спробам асиміляції. Також держава надає підтримку вчителям, які залишаються вірними українській освіті, забезпечуючи їх необхідними ресурсами та захистом.

Водночас, російська федерація продовжує активну політику мілітаризації освіти на окупованих територіях. Зокрема, як було зазначено вище, дітей залучають до участі в молодіжних організаціях, таких як «Юнармія», де їх навчають військовим навичкам та пропагують ідеї, спрямовані проти України. Також відбувається заміна українських підручників на російські, заборона використання української мови в освітньому процесі та переслідування вчителів, які відмовляються співпрацювати з окупаційною владою. Ці дії порушують права дітей на збереження своєї ідентичності та освіту рідною мовою [3].

Отже, національно-патріотичне виховання в Україні виступає ключовим чинником у протидії мілітаризації освіти на тимчасово окупованих територіях.

Російська федерація, порушуючи норми міжнародного гуманітарного права, впроваджує на цих територіях власні освітні програми, спрямовані на формування проросійської ідентичності та лояльності до держави-окупанта. Це включає заміну українських підручників на російські, заборону української мови в освітньому процесі та залучення дітей до мілітаризованих організацій.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Концепція Національно-патріотичного виховання громадян України та формування української політичної нації. 13 с. URL: https://www.pdmu.edu.ua/cyovgm/koncepciya-nacionalno-patriotichnogo-vihovannya-gromadyan-ukrayini-ta-formuvannya-ukrayinskoyi-politichnoyi-naciyi.
2. Мілітаризація освіти в окупованому Криму. Кримська платформа. URL: https://crimea-platform.org/news/militaryzatsiia-osvity-v-okupovanomu-krymu/.
3. Позбавлення ідентичності та мілітаризація українських дітей з боку росії потребують особливої уваги та публічного засудження ОБСЄ – Віцеспікерка Олена Кондратюк. *gov.ua*. URL: https://www.rada.gov.ua/news/Novyny/260810.html.
4. Про затвердження Типової освітньої програми підвищення кваліфікації фахівців у сфері утвердження української національної та громадянської ідентичності : Наказ. URL: https://mms.gov.ua/storage/app/sites/16/Patriotychne_vyhovannia/Info_metod_materialy/2024/Типова%20програма%20підвищення%20кваліфікації%20фахівців%20у%20сфері%20УУНГІ.pdf.
5. Про основні засади державної політики у сфері утвердження української національної та громадянської ідентичності : Закон України від 13.12.2022 № 2834-IX. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2834-20#Text.
6. Череповська Н. Медіаосвітні засоби у вихованні патріотизму молоді в інформаційну добу. *Бірник матеріалів: ІІІ Міжнародна науково-методична конференція «Практична медіаграмотність: міжнародний досвід та українські перспективи»*. 2015. С. 59–67. URL: http://mediaosvita.org.ua/book/mediaosvitni-zasoby-u-vyhovanni-patr/.

УДК 378.147:37.091.212(4ЄС)(477)

Козир Маргарита Валентинівна,
кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри освітології та психолого-педагогічних наук Факультету педагогічної освіти Київського столичного університету імені Бориса Грінченка, м. Київ

МАГІСТЕРСЬКА ПІДГОТОВКА В КРАЇНАХ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ: ТЕНДЕНЦІЇ ТА МОЖЛИВОСТІ ДЛЯ УКРАЇНИ

Вступ. Європейський простір вищої освіти (ЄПВО), започаткований Болонським процесом, визначив нові підходи до структури, змісту та результатів підготовки фахівців другого циклу вищої освіти. На сучасному

етапі особливої актуальності набуває порівняльне дослідження тенденцій магістерської підготовки у країнах Європейського Союзу. Таке дослідження дозволяє не лише виявити закономірності розвитку й інноваційні практики, але й окреслити можливості їхньої адаптації в українському освітньому просторі, який перебуває у фазі модернізації та євроінтеграційних змін.

Міжнародний контекст. У документах Болонського процесу, зокрема Паризькому комюніке (2018), підкреслюється необхідність оновлення магістерських програм у напрямі інтернаціоналізації, цифровізації та посилення міжгалузевих зв'язків [9]. Європейська комісія у звіті Education and Training Monitor 2023 наголошує на стратегічній ролі магістратури для розвитку інноваційного потенціалу, професійної мобільності й особистісного зростання випускників [10].

Аналітика Eurydice (The Structure of the European Education Systems, 2022) вказує на скорочення тривалості магістерських програм, посилення їхнього дослідницького компонента та орієнтацію на результати навчання [11]. Європейські стандарти і рекомендації щодо забезпечення якості (ESG, 2015) вимагають від магістерських програм чітко сформульованих результатів навчання, внутрішніх і зовнішніх механізмів забезпечення якості та відповідності національним і європейським кваліфікаційним рамкам [12].

Організація економічного співробітництва та розвитку (Education at a Glance 2023) засвідчує, що випускники магістратури в країнах ЄС мають вищі шанси на працевлаштування та більшу адаптивність до потреб ринку праці, ніж бакалаври [13]. UNESCO у доповіді Reimagining our Futures Together (2021) трактує магістерську освіту як ключову платформу формування критично мислячих і соціально активних громадян, здатних до інновацій і діалогу в умовах глобальних викликів [14].

Теоретичні засади. Проблема модернізації вищої освіти, зокрема магістерської, перебуває у фокусі наукових досліджень як українських, так і зарубіжних учених. В українській науці значний внесок зробили дослідники філософії освіти (В. Андрущенко, В. Кремень, В. Огнев'юк, П. Саух),

неперервної професійної освіти (С. Гончаренко, Л. Лук'янова, Н. Ничкало, С. Сисоєва), модернізації вищої школи (О. Бурлаков, І. Пасінович, Л. Плахотнікова, С. Савченко), упровадження компетентнісного підходу (О. Пометун, Ж. Таланова, Л. Хоружа), євроінтеграційних процесів у вищій освіті (Ю. Грищук, А. Загородня, С. Заскалєта, Т. Кристопчук, Н. Мосьпан, Г. П'ятакова, Г. Сотська, О. Стойка). У сфері цифровізації освітнього процесу активно працюють В. Биков, С. Литвинова.

У зарубіжній педагогічній науці цінним є внесок К. Аллаф, Ф. Альтбаха, М. Брея, Х. В. Даела, Г. де Віта, Б. Джонстоуна, Б. Едамсона, А. Казаміаса, М. Мейсона, В. Міттера, Дж. Найт, А. Новоа, В. Раста, У. Теіхлера, М. Ван дер Венде, Ч. Волгутера, К. Шварца та ін. Концептуальні підходи до інтернаціоналізації та мобільності розробляли Дж. Найт, П. Скотт, Г. де Віт, С. Маргінсон, Б. Вехтер. Проблеми освітньої політики та автономії університетів досліджували А. Амарал, Г. Нів, М. Коган, С. Робертсон. Питання європейської рамки кваліфікацій, впливу Болонського процесу та забезпечення якості висвітлювали Т. Тауч, Дж. Бреннан, Л. Влащану, М. Ван дер Венде. [1].

Український контекст. Україна поступово впроваджує європейські підходи у вищу освіту. Закон «Про вищу освіту» (2014) [2], Закон «Про освіту» (2017) [4], Національна рамка кваліфікацій (2011) [3], а також Указ Президента України «Про затвердження Стратегії розвитку вищої освіти на 2022–2032 рр.» [7] закріплюють компетентнісний підхід, академічну свободу, інтернаціоналізацію й цифровізацію навчання. Міністерство освіти і науки України у 2023 р. оновило положення про підготовку магістрів [6], підкреслюючи практико-орієнтованість та інтеграцію з науковими дослідженнями. У Концепції розвитку вищої освіти України на 2021–2031 роки [8] особливий акцент зроблено на цифровій трансформації, розвитку дуальної та дослідницької магістратури, міждисциплінарності та глобальній мобільності студентів. Ліцензійні умови, стандарти МОН та рішення НАЗЯВО поступово гармонізують українські освітні програми з європейськими.

Суперечності та виклики. Попри позитивну динаміку, у сфері магістерської підготовки в Україні зберігається низка суперечностей, що потребують розв'язання:

- між академічною спрямованістю магістратури та необхідністю орієнтації на запити ринку праці;
- між швидким розвитком цифрових технологій і недостатньою готовністю закладів до їхнього ефективного використання;
- між міждисциплінарністю як сучасною парадигмою та традиційною структурою спеціальностей;
- між декларованою орієнтацією на результати навчання та труднощами їх об'єктивного оцінювання.

Мета і завдання дослідження. Метою дослідження є виявлення та аналіз тенденцій підготовки магістрів у країнах ЄС із подальшим визначенням можливостей адаптації конструктивних ідей у системі вищої освіти України.

Основні завдання:

1. Проаналізувати стан дослідження проблеми у вітчизняній і зарубіжній науці.
2. Визначити базові поняття та підходи до магістерської підготовки у ЄПВО та в Україні.
3. Розробити класифікацію країн ЄС за моделями магістерської освіти.
4. Виокремити критерії для порівняльного аналізу освітніх програм.
5. Дослідити зміст, форми та методи підготовки магістрів у ЄС та Україні.
6. Встановити загальні й відмінні тенденції, релевантні для українського контексту.

Висновки. Отже, аналіз сучасних європейських тенденцій підтверджує: магістерські програми відіграють ключову роль у підготовці висококваліфікованих фахівців, здатних забезпечувати розвиток інноваційних економік і стале функціонування суспільства. Україна, рухаючись шляхом євроінтеграції, має всі передумови для гармонізації магістерської підготовки з європейськими стандартами. Врахування інноваційних практик країн ЄС та наукових напрацювань як українських (В. Андрущенко, В. Кремень, Н. Ничкало, С. Сисоєва, О. Пометун, Ж. Таланова та ін.), так і зарубіжних учених (Ф. Альтбах, Дж. Найт, Г. де Віт, С. Маргінсон, У. Теіхлер, М. Ван дер Венде та ін.) сприятиме модернізації освітніх програм, підвищенню їхньої якості та формуванню конкурентоспроможного людського капіталу в Україні.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Європейська рамка кваліфікацій [Електронний ресурс]. URL: https://europass.europa.eu/uk/instrumenty-europass/yevropeyska-ramka-kvalifikatsiy (дата звернення: 28.08.2025).
2. Про вищу освіту : Закон України від 01.07.2014 № 1556-VII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18 (дата звернення: 25.08.2025).
3. Про затвердження Національної рамки кваліфікацій : постанова Кабінету Міністрів України від 23.11.2011 № 1341 (у ред. 2022 р.). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1341-2011-п. (дата звернення: 25.08.2025).
4. Про освіту : Закон України від 05.09.2017 № 2145-VIII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19 (дата звернення: 25.08.2025).
5. Про «Стратегію сталого розвитку України до 2030 року». URL: https://ips.ligazakon.net/document/JH6YF00A (дата звернення: 30.08.2025).
6. Про затвердження Положення про підготовку здобувачів вищої освіти ступеня магістра : наказ Міністерства освіти і науки України від 23.10.2023 № 1050. URL: https://mon.gov.ua/ua/npa/pro-zatverdzhennya-polozhennya-pro-pidgotovku-zdobuvachiv-vishoyi-osviti-stupenya-magistra (дата звернення: 30.08.2025).
7. Стратегія розвитку вищої освіти в Україні на 2022–2032 рр. URL: https://mon.gov.ua/osvita-2/vishcha-osvita-ta-osvita-doroslikh/strategiya-rozvitku-vishchoi-osviti-v-ukraini-na-2022-2032-roki (дата звернення: 30.08.2025).
8. Про схвалення Концепції розвитку вищої освіти України на 2021–2031 роки : розпорядження Кабінету Міністрів України від 23.02.2021 № 286-р. URL: https://www.kmu.gov.ua/npas/pro-skhvalennia-kontseptsii-rozvytku-vyshchoi-osvity-v-ukraini-na-20212031-roky-286r (дата звернення: 30.08.2025).
9. Paris Communiqué. European Higher Education Area (EHEA) Ministerial Conference, Paris, 24–25 May 2018. URL: https://ehea.info/page-ministerial-conference-paris-2018 (дата звернення: 01.09.2025).
10. Education and Training Monitor 2023. European Commission. URL: https://education.ec.europa.eu/document/education-and-training-monitor-2023 (дата звернення: 01.09.2025).

11. Eurydice. The Structure of the European Education Systems 2022/23: Schematic Diagrams. – Brussels : Education, Audiovisual and Culture Executive Agency, 2022. URL: https://eurydice.eacea.ec.europa.eu (дата звернення: 01.09.2025).
12. Standards and Guidelines for Quality Assurance in the European Higher Education Area (ESG). – Brussels : ENQA, 2015. URL: https://enqa.eu/index.php/home/esg/ (дата звернення: 02.09.2025).
13. Education at a Glance 2023: OECD Indicators. – Paris : OECD Publishing, 2023 URL: https://www.oecd.org/education/education-at-a-glance/ (дата звернення: 02.09.2025).
14. Reimagining our Futures Together: A New Social Contract for Education. – Paris : UNESCO Publishing, 2021. URL: https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000379707 (дата звернення: 03.09.2025).

УДК 373.5.016:62/64:37.015.3

Колодійчук Олег Ярославович,
кандидат педагогічних наук, доцент,
в. о. завідувача кафедри змісту і методик навчальних предметів Тернопільського обласного комунального інституту післядипломної педагогічної освіти,
м. Тернопіль

РЕАЛІЗАЦІЯ ТВОРЧОГО ПОТЕНЦІАЛУ УЧНІВ 5–8 КЛАСІВ У ПРОЦЕСІ ВИВЧЕННЯ ПРЕДМЕТА «ТЕХНОЛОГІЇ»: СУЧАСНІ ПІДХОДИ

Починаючи з 2022 року, педагогічні працівники закладів загальної середньої освіти у своїй професійній діяльності впроваджують ідеї Концепції «Нова українська школа» відповідно до положень Державного стандарту базової середньої освіти (Держстандарт). Однією з ключових складових мети технологічної освітньої галузі, визначеної у Держстандарті, є реалізація творчого потенціалу здобувачів освіти [5].

Реалізація творчого потенціалу учнів на уроках навчального предмета «Технології» досягається системним поєднанням методів і технологій навчання, орієнтованих на практичну діяльність, міжпредметну інтеграцію та активну взаємодію. До найбільш ефективних належать такі:

1. Інтерактивні технології навчання (робота в парах, малі групи, «мозковий штурм», аналіз ситуації / case-метод, рольові ігри тощо) як засоби активізації пізнавальної діяльності, стимулювання креативності та командної

роботи; інтерактивні форми доцільно застосовувати поступово, розпочинаючи з простих форм і забезпечуючи чіткі правила організації роботи [4].

2. Метод проєктів як провідний інструмент поєднання теорії і практики: робота над короткими й довготривалими проєктами формує вміння планувати діяльність, шукати інформацію, співпрацювати в команді, обґрунтовувати рішення та презентувати практичний результат, що безпосередньо підтримує розвиток творчого потенціалу школярів [3].

3. STEM / STEAM-підходи й міждисциплінарні моделі, які інтегрують науки, технології, інженерію, математику (та мистецтво у STEAM) для створення практико-орієнтованих завдань і лабораторно-проєктної діяльності. Такі підходи сприяють формуванню технічного мислення, умінь моделювання та інженерного підходу до вирішення проблем [1].

4. Дизайн-мислення як методологія пошуку рішень: поетапний цикл (емпатія → визначення проблеми → генерація ідей → прототипування → виготовлення → тестування) дає змогу учням системно конструювати продукти, створювати прототипи й покращувати їх через ітерації, що стимулює креативність і практичну експериментальність [6, с. 71–72].

5. Застосування ІКТ та цифрових інструментів (цифрові лабораторії, 3D-моделювання, віртуальні симуляції, освітні платформи) для візуалізації ідей, тестування рішень, участі у віртуальних екскурсіях, розширення можливостей практичної діяльності, тощо [2].

6. Формувальне оцінювання, портфоліо, самооцінювання та взаємооцінювання використовуються як сучасні методи оцінювання навчальних досягнень, що сприяють підтримці процесу навчання «для навчання», розвитку рефлексії учнівства щодо власних проєктів (творчих продуктів), а також забезпечують можливість коригування освітнього процесу та подальшого формування творчих умінь [7].

Узагальнюючи результати дослідження, можна стверджувати, що реалізація творчого потенціалу учнів 5–8 класів у процесі вивчення навчального предмета «Технології» є цілеспрямованим і системним процесом,

який відповідає стратегічним засадам Концепції «Нова українська школа» та положенням Держстандарту. Ефективність цього процесу зумовлена постійною участю учнівства у проєктно-технологічній діяльності, яка виступає не лише змістовим ядром освітньої галузі, а й дієвим інструментом розвитку креативності, ініціативності та підприємливості школярів.

Впровадження інтерактивних технологій, проєктного методу, STEM/STEAM-підходів, дизайн-мислення та цифрових інструментів забезпечує різноманітність освітнього середовища, у якому здобувачі освіти мають змогу поєднувати теоретичні знання з практичними вміннями. Така інтеграція сприяє формуванню в учнів ключових компетентностей, зокрема уміння працювати в команді, критично мислити, планувати власну діяльність, аналізувати та вдосконалювати результати своєї роботи.

Особливе місце у процесі навчання посідають сучасні методи оцінювання – формувальне, портфоліо, само- та взаємооцінювання. Вони дозволяють школярам усвідомлювати динаміку власних досягнень, розвивати навички саморефлексії та взаємної підтримки, що є важливими передумовами для розкриття та подальшої реалізації творчого потенціалу.

Отже, навчальний предмет «Технології» має унікальні можливості для всебічного розвитку особистості школяра, оскільки ґрунтується на постійній практико-орієнтованій діяльності та стимулює творче самовираження учнівства через створення реальних продуктів праці. Системне застосування сучасних підходів у навчанні цього предмета дає змогу не лише підвищити якість освітнього процесу, а й забезпечити підготовку учнів до життя у швидкозмінному світі, де цінуються інноваційність, гнучкість і здатність до саморозвитку.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Гнєзділова В. І. Інноваційні технології у STEM-освіті: навч. посібн. Івано-Франківськ : Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника, 2021. 76 с. URL: https://ciot.pnu.edu.ua/wp-content/uploads/sites/144/2021/05/3-Інноваційні-технології-у-STEM-освіті_B5.pdf (дата звернення: 16.09.2025).

2. Литвинова С. Г. 3D-контент в освітній практиці вчителя закладу загальної середньої освіти. *Науковий вісник Ужгород. ун-ту. Серія: «Педагогіка. Соц. робота»*. 2024.

Вип. 1 (54). С. 97–105. URL: https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/740935/1/visnyk_1%2854%29_2024_Lytvynova.pdf (дата звернення: 17.09.2025).

3. Михайлишин Р. Метод проектів у початковій школі як педагогічна технологія. *Вісник Львівського університету. Серія педагогічна*. Львів, 2016. Вип. 30. С. 43–53. URL: https://pedcollege.lnu.edu.ua/wp-content/uploads/2015/09/Метод-пректів-у-початковій-школі-як-педагогічна-технологія.pdf (дата звернення: 15.09.2025).

4. Пометун О. І., Пироженко Л. В. Інтерактивні технології кооперативного навчання. Технології колективно-групового навчання. *Сучасний урок. Інтерактивні технології навчання* : наук.-метод. посібн. / за ред. О. І. Пометун. Київ : А.С.К., 2004. С. 27–41. URL: https://pedagogika.ucoz.ua/knygy/Suchasnyj_urok.pdf (дата звернення: 14.09.2025).

5. Про затвердження Державного стандарту базової середньої освіти : постанова Кабінету Міністрів України № 898 від 30 вересня 2020 р. URL: https://school19.zp.ua/wp-content/uploads/2020/10/derzhstandart-converted.pdf (дата звернення: 12.09.2025).

6. Просіна О. В. Використання дизайн-мислення для розвитку Soft Skills у здобувачів професійної освіти. *Проблеми та інновації в природничо-математичній, технологічній і професійній освіті* : збірник матеріалів XV Міжнар. наук.-практ. конф, м. Кропивницький, 20–24 черв. 2023 р. Кропивницький : РВВ ЦДУ ім. В. Винниченка, 2023. С. 71–72. URL: https://cusu.edu.ua/images/conferences/2023/11-09-10-30/Тези_XV.pdf (дата звернення: 17.09.2025).

7. Фідкевич О. Л., Богданець-Білоскаленко Н. І. Принципи та прийоми зворотного зв'язку. *Нова українська школа: теорія і практика формувального оцінювання у 3–4 класах закладів загальної середньої освіти* : навч.-метод. посібн. Київ : «Генеза», 2020. С. 45–60. URL: https://www.geneza.ua/sites/default/files/ebooks/Фідкевич_НУШФормОцін_Метод_3.Укр_%28078-20%29_V.indd_.pdf (дата звернення: 17.09.2025).

УДК 159.94-376-056.36

Коненко Лариса Богданівна,
методист, завідувач відділу дошкільної та початкової освіти Тернопільського обласного комунального інституту післядипломної педагогічної освіти, м. Тернопіль;
Іваночко Ольга Василівна,
методист відділу дошкільної та початкової освіти Тернопільського обласного комунального інституту післядипломної педагогічної освіти, м. Тернопіль

ОСОБЛИВОСТІ ОРГАНІЗАЦІЇ РОЗВИВАЛЬНОГО ПРОСТОРУ В ПОЧАТКОВІЙ ШКОЛІ ДЛЯ РОБОТИ З ДІТЬМИ З ООП

На сучасному етапі розвитку освіти в Україні одним із можливих варіантів включення дитини з психофізичними порушеннями у загальноосвітній простір є інклюзія, яка означає, що дитині з обмеженими

можливостями надається право рівного доступу до якісної освіти, а саме відвідувати загальноосвітній заклад, у якому створене необхідне адаптоване, так зване «безбар'єрне» освітнє середовище, яке б відповідало потребам і можливостям кожної дитини та забезпечило б адекватні умови й можливості для отримання нею освіти в межах спеціальних освітніх стандартів, лікування та оздоровлення, виховання та навчання, корекції порушень психофізичного розвитку, ранньої соціалізації.

Статистика свідчить, що дітей з ООП стає дедалі більше, тому важливо вивчити дану тему й зокрема передовий досвід закордонних колег, аби забезпечити їхній повноцінний розвиток задля того, щоб ці діти змогли якомога краще адаптуватися, соціалізуватися й не бути тягарем для держави, яка їх забезпечуватиме все життя, а й самореалізуватися як особистість, навіть самостійно себе забезпечувати й бути корисним суспільству. А це передбачає єдність предметно-розвивального середовища та змістовного спілкування дорослих із дітьми. Тобто, середовище призводить до дійсних змін у людині, сприяє її особистісному розвитку.

Основними завданнями інклюзивного навчання є:

- здобуття дітьми з особливими освітніми потребами початкової школи освіти відповідного рівня у середовищі здорових однолітків відповідно до Державного стандарту початкової освіти;
- забезпечення різнобічного розвитку дітей, реалізація їх здібностей;
- створення освітньо-реабілітаційного середовища для задоволення освітніх потреб учнів із особливостями психофізичного розвитку;
- створення позитивного мікроклімату у загальноосвітньому навчальному закладі з інклюзивним навчанням, формування активного міжособистісного спілкування дітей з особливими освітніми потребами з іншими учнями;
- забезпечення диференційованого психолого-педагогічного супроводу дітей з особливими освітніми потребами;
- надання консультативної допомоги сім'ям, які виховують дітей з

особливими освітніми потребами, залучення батьків до розроблення індивідуальних планів та програм навчання.

Організація розвивального простору для дітей з ООП у початковій школі включає адаптацію робочого місця учня, забезпечення доступності та безпеки простору, а також створення функціональних зон для навчання та відпочинку відповідно до потреб дитини. Важливо врахувати індивідуальні потреби, забезпечити достатньо місця для пересування (наприклад, для візка), зробити простір доступним, обладнати простір нижчою дошкою та достатньою кількістю гачків, а також забезпечити вільний доступ до необхідних матеріалів та функціональних зон.

Принципи організації простору:

- *Доступність та безпека.* Простір має бути вільним від перешкод, мати широкі проходи, без порогів, а всі необхідні елементи – розташовані на зручній для дитини висоті.
- *Функціональність.* Простір слід поділити на функціональні зони (наприклад, для читання, для групової роботи, для відпочинку) з урахуванням індивідуальних потреб.
- *Індивідуалізація*. Розміщення меблів та обладнання повинно бути гнучким, щоб відповідати індивідуальним потребам дитини, включаючи її здатність пересуватися та використовувати допоміжні засоби.

Психолого-педагогічний супровід дітей із особливими освітніми потребами забезпечують працівники психологічної служби (практичні психологи, соціальні педагоги) загальноосвітніх навчальних закладів спільно з педагогічними працівниками, які здійснюють освітній процес у класах з інклюзивним навчанням.

Проведені фахівцями соціально-психологічні дослідження підтверджують переваги інклюзивної освіти, а саме:

- програми інклюзивної освіти надають можливість дітям і учням з вадами взаємодіяти зі звичайними дітьми, спостерігати за ними, наслідувати їх, отримувати такий соціальний досвід, як і їхні здорові товариші;

- спільне навчання стає корисним і для дітей без вад, оскільки вони з раннього віку стають чутливими та толерантними до потреб інших, вміють позитивно сприймати не схожих на них людей, у них виявляється вища соціальна відповідальність, більша впевненість у собі, що сприяє їх особистісному розвитку;

- усі діти в системі інклюзивної освіти отримують підтримку і досвід того, що кожна людина може долати труднощі і перешкоди і, таким чином, досягати значних успіхів.

Основним завданням педагогічного процесу в контексті інклюзивної освіти має стати створення особливої установки щодо «особливої дитини», а саме: в освітньому закладі має домінувати не жаль до такої дитини, а турбота, емпатійність, чуйність і тактовна взаємодія, з одного боку, а з іншого – ставлення до неї як до рівноправного члена колективу.

Поради вчителям загальноосвітніх шкіл для успішної роботи з дітьми, які мають особливі освітні потреби:

- коли ви розмовляєте з людиною або дитиною з особливими освітніми потребами (ООП), звертайтеся безпосередньо до неї, а не до особи, яка її супроводжує, батьків або сурдоперекладача;

- при знайомстві цілком природно потиснути руку людині з ООП – навіть ті, кому важко рухати рукою, або ті, хто користується протезом, можуть потиснути руку – праву або ліву, що допустимо;

- коли ви зустрічаєтеся з людиною, яка погано або зовсім не бачить, обов'язково називайте себе та всіх, хто з вами. Якщо у вас загальна бесіда в групі, не забувайте пояснити, до кого в даний момент ви звертаєтесь, і назвати себе;

- пропонуючи допомогу, почекайте, поки її приймуть, а потім питайте, що і як робити. Якщо не зрозуміли, не соромтеся – перепитайте;

- звертайтеся до дітей з особливими освітніми потребами по імені, а до підлітків як до дорослих;

- спиратися або виснути на чиїйсь інвалідній колясці – те ж саме, що

спиратися або виснути на її власникові. Інвалідна коляска – це частина недоторканного простору людини, яка її використовує, зокрема й дитини. Це потрібно обов'язково пояснити іншим дітям;

- розмовляючи з людиною, яка зазнає труднощів у спілкуванні, слухайте її уважно. Будьте терплячі, чекайте, поки вона сама закінчить фразу. Не виправляйте і не договорюйте за неї. Не соромтеся перепитувати, якщо ви не зрозуміли співрозмовника;
- коли ви говорите з людиною, яка користується інвалідною коляскою або милицями, намагайтеся розташуватися так, щоб ваші очі були на одному рівні. Вам буде легше розмовляти, а вашому співрозмовнику не доведеться закидати голову;
- щоб привернути увагу людини, яка погано чує, махніть їй рукою або доторкніться до плеча. Дивіться їй прямо в очі й говоріть чітко, але майте на увазі, що не всі люди, які погано чують, можуть читати по губах. Розмовляючи з тими, хто може читати по губах, розташуйтеся так, щоб на вас падало світло, і вас було добре видно, намагайтеся, щоб вам нічого не заважало і ніщо не закривало вас.

Здійснення інклюзивної освіти потребує організації належного психолого-педагогічного супроводу усіх учасників освітнього процесу: дітей та дорослих – фахівців різних напрямків, батьків, адміністрації. Така робота повинна бути спрямована на створення умов, які забезпечуватимуть підвищення автономності і соціальної активності дітей, розвиток інтелектуальних процесів, формування ціннісних установок, що відповідають психічним і фізичним можливостям дитини. Базуючись на особистісному і системно-орієнтованому підході, такий супровід повинен являти собою комплексну систему всебічної, динамічної, корекційної і розвивальної допомоги у відповідності з віковими та індивідуальними потребами дітей та учнів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Кошарна Олена Анатоліївна. Створення навчального простору для учнів з особливими освітніми потребами. URL: https://naurok.com.ua/stvorennya-navchalnogo-prostoru-dlya-uchniv-z-osoblivimi-osvitnimi-potrebami-261001.html (дата звернення: 16.09.2025р.)
2. Марчук Ірина. Організація інклюзивного освітнього середовища. URL: https://naurok.com.ua/organizaciya-inklyuzivnogo-osvitnogo-seredovischa-148331.html (дата звернення: 27.08.2025 р.)
3. Освіта дітей з особливими потребами (інклюзивне навчання). URL: https://legalaid.gov.ua/wp-content/uploads/2020/03/osvita-osib-z-osoblyvymy-osvitnimy-potrebamy-inklyuzyvne-navchannya.pdf (дата звернення: 04.09.2025 р.)
4. Фрасовір-Проноза Наталія Михайлівна. Поради для вчителів початкової школи які працюють з дітьми з ОП. URL: https://naurok.com.ua/poradi-dlya-vchiteliv-pochatkovo-shkoli-yaki-pracyuyut-z-ditmi-z-op-421251.html (дата звернення: 08.09.2025 р.)

УДК 378

Корман Марія Михайлівна,
кандидат історичних наук, доцент кафедри психології і педагогіки та інклюзивної освіти Тернопільського обласного комунального інституту післядипломної педагогічної освіти,
м. Тернопіль

МІКРОНАВЧАННЯ ЯК ПЕДАГОГІЧНА СТРАТЕГІЯ ОРГАНІЗАЦІЇ ЕФЕКТИВНОГО НАВЧАННЯ

У сучасних умовах соціальної, економічної та технологічної нестабільності навчальні системи потребують гнучких, швидко адаптивних підходів. Мікронавчання (microlearning) – педагогічна стратегія, що поділяє навчальний контент на невеликі, цілеспрямовані «порції» (micro-units) – розглядається як один із практичних інструментів підвищення доступності знань, оперативної підтримки професійної діяльності та збереження навчальної послідовності в умовах обмежених ресурсів і часу [3,4].

Ідея мікронавчання як стратегія ефективного освітнього процесу спирається на праці T. Hug, який увів термін у науковий обіг [6], уперше системно описав концепцію мікронавчання як дидактичну стратегію та розглядає різні формати подачі мікрознань і умови їх ефективності у цифровому середовищі. Дана ідея розвивається на основі когнітивної теорії навантаження Дж. Sweller [11], який пояснює, чому короткі «порції знань»

ефективніші для запам’ятовування і розуміння теорії мультимедійного навчання. P. Mayer [8] у своїх працях описує принципи мультимедійного навчання, доводячи, що невеликі модулі з візуальними й аудіоелементами сприяють кращому засвоєнню знань. Д. Kolb [7] напряму не вводить поняття мікронавчання, його модель циклу досвіду (досвід → рефлексія → концепція → практика) стала основою для проєктування мікрозавдань.

У цифрову епоху ідея мікронавчання отримала розвиток у рамках теорії коннективізму Дж. Siemens [12], де знання розглядаються як мережа вузлів і зв’язків. Мікронавчання вписується в цю концепцію як фрагментарне поповнення знань у цифровій екосистемі. C. Downes [5] акцентував увагу на мережевій природі навчання, підкресливши значення невеликих модулів знань у безперервному навчанні, а також завдяки практикам масових відкритих онлайн-курсів [13]. У вітчизняній науці підходи до впровадження мікронавчання досліджували С. Литвинова [2], яка аналізує впровадження мікронавчання для підвищення ІК-компетентності педагогів. Підкреслює зручність коротких онлайн-модулів, та О. Глазунова з колегами [1], котрі зауважують, що мікронавчання підвищує мотивацію студентів та якість навчальних результатів.

Відтак мікронавчання визначають як інструкторну стратегію, що доставляє цілеспрямований навчальний матеріал у невеликих за обсягом одиницях, доступних «на вимогу» – відео, тексти, інтерактивні картки або тест-завдання тривалістю від кількох десятків секунд до ~5–10 хвилин. Методологічно воно спирається на принципи поділу інформації (chunking), зниження когнітивного навантаження, повторення і активного відтворення (retrieval practice), а також на мобільність доступу та контекстуальність подачі. Емпіричні огляди вказують на позитивний вплив мікронавчання на утримання знань і зручність використання, але також відзначають неоднорідність результатів залежно від дизайну та галузі застосування [10].

Ефективність мікронавчання полягає у:

- гнучкості та доступності: дозволяє навчатися «в перервах», підтримує мобільний та асинхронний формат, корисне при частих перебоях доступу до повноформатних курсів;

- стійкості до відволікань і зниження когнітивного навантаження: короткі фрагменти легше засвоюються і переглядаються за необхідності;

- оперативній практичній користі: мікромодулі вигідні для «just-in-time» навчання (поради, чек-листи, короткі демонстрації).

Та існують певні обмеження і ризики використання мікронавчання:

- ризик фрагментованості знань – потреба у механізмах зв'язності та синтезу;

- необхідність забезпечити доступність (цифровий розрив);

- питання валідності оцінювання глибоких компетенцій через короткі форми.

- потреба в педагогічно обґрунтованому дизайні (просте «скорочення» теоретичного матеріалу не гарантує ефективності) [9].

Отже, мікронавчання – ефективний підхід для підтримки навчання в умовах нестабільності завдяки гнучкості, мобільності та можливості оперативного оновлення контенту; воно найефективніше, коли поєднується з інтервальним повторенням та активними вправами.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Глазунова, О. Г., Кравченко, В. М., Саяпіна, Т. П., та ін. Вплив технології мікронавчання на мотивацію та академічні досягнення студентів. *Відкрите освітнє е-середовище сучасного університету*, 9, 2020. 53–65.
2. Литвинова, С. Г. (2021). Мікронавчання ІК-технологій педагогів в умовах онлайнового марафону. *Вісник НАПН України*, 3(2), 2021.
3. Мікронавчання: освітній тренд для підвищення ефективності. URL: https://skillzrun.com/blog/microlearning (дата звернення : 25.08.2025 р.).
4. Мікронавчання. URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%9C%D1%96%D0%BA%D1%80%D0%BE%D0%BD%D0%B0%D0%B2%D1%87%D0%B0%D0%BD%D0%BD%D1%8F
5. Downes, S. (2007). What connectivism is. *Half an Hour Blog*.
6. Hug, T. (2007). *Didactics of Microlearning. Concepts, Discourses and Examples*. Münster: Waxmann.
7. Kolb, D. A. (1984). *Experiential Learning: Experience as the Source of Learning and Development*. Englewood Cliffs: Prentice Hall.

8. Mayer, R. E. (2009). *Multimedia Learning* (2nd ed.). New York: Cambridge University Press.
9. Microlearning and Learning Performance in Higher Education: A Post-Test Control Group Study Sathiyaseelan Balasundaram, Jain Mathew and Sridevi Nair. URL: https://files.eric.ed.gov/fulltext/EJ1423546.pdf?utm (дата звернення 15.09.2025 р.).
10. Microlearning in Diverse Contexts: A Bibliometric Analysis Rajagopal Sankaranarayanan, Javier Leung, Victoria Abramenka-Lachheb, Grace Seo, Ahmed Lachheb. URL: https://pmc.ncbi.nlm.nih.gov/articles/PMC9557991 (дата звернення : 09.09.2025 р.).
11. Sweller, J. (1988). Cognitive load during problem solving: Effects on learning. *Cognitive Science*, 12(2), 257–285.
12. Siemens, G. (2005). Connectivism: A learning theory for the digital age. *International Journal of Instructional Technology and Distance Learning*, 2(1), 3–10.
13. Thrun, S., & Norvig, P. (2012). The promise of online education: MOOCs and the future of learning.

Коротюк Зоряна Михайлівна,
в.о. завідувачки навчально-методичного центру психологічної служби і соціальної роботи Тернопільського обласного комунального інституту післядипломної педагогічної освіти, м. Тернопіль;
Ярмолицька Світлана Олегівна,
методист навчально-методичного центру психологічної служби і соціальної роботи Тернопільського обласного комунального інституту післядипломної педагогічної освіти, м. Тернопіль

ВОЛОНТЕРСЬКА ДІЯЛЬНІСТЬ – РЕСУРСНИЙ ПОТЕНЦІАЛ СУЧАСНОСТІ

Волонтерство існувало в усі історичні періоди. Прагнення допомагати іншим, підтримувати, боротися за справедливість і свободу, захищатись від ворогів, вирішувати актуальні проблеми, – це те, що лежить в основі об’єднань людей. Саме в кризові і переломні періоди суспільного життя найбільш гостро постає потреба у волонтерах.

Україна у цьому питанні не є винятком. Традиція суспільної праці, взаємодопомоги та піклування про ближнього – це важливі загальнолюдські цінності, які генетично закладені в українців і формують основу громадянської позиції та розвитку цивілізованого суспільства. Таких людей, які працювали у цій сфері, називали ініціаторами, громадськими діячами, альтруїстами, доброчинцями або добровольцями. Сьогодні це – волонтери.

В умовах протидії збройній агресії рф, в Україні волонтерський рух, починаючи з 2014 р. набув нових форм, нового значення і неймовірних масштабів – велика кількість цивільних людей задіяні у допомозі військовим, медичним працівникам, рятувальникам, внутрішньо переміщеним особам, тим, хто не може подбати про себе. «Не існує жодного іншого прикладу такого масового поширення волонтерського руху у жодній країні світу, у цьому і є головна унікальність українського волонтерства» [4, с.32].

Дослідження феномену волонтерства висвітлені у працях вітчизняних і зарубіжних вчених: Г. Каскеллі, Р. Кроу, Р. Лінч, С. Маккарлі, М. Нуланд, О. Безпалько, І. Грига, Н. Заверико, І. Звєрєва, І. Карпова, В. Кратінова, Г. Лактіонова, І. Литвиненко, Т. Лях, В. Назарук, І. Пінчук, Ю. Поліщук, Є. Сірий, О. Сіра, М. Тименко, С. Толстоухова, М. Тропіна, К. Хоменко та ін. Безпосередньо проблему волонтерства в Україні під час війни вивчали: О. Гарань, В. Луценко, М. Павліковський, О. Лихоманов, Ю. Манелюк, Ю. Мірошниченко, Н. Савчук та ін. [3; 5; 7].

Волонтер (від лат. voluntarius – вільне волевиявлення бажання, наміру, від фр. Volontaire – доброволець) – це людина, яка добровільно та безоплатно займається суспільно корисною діяльністю [1]. Волонтер надає свою допомогу – здійснює волонтерську діяльність з власної волі, без очікування матеріальної винагороди.

Термін «волонтерство» науковці трактують по різному:

- певна форма благодійної громадської діяльності із залученням широкого кола осіб та без жорсткої регламентації діяльності (М. Захарчук, Н. Пьонтковська);
- різновид благодійності, як суспільна (некомерційна та неполітична) діяльність (Л. Романовська, К. Хоменко, І. Карпова);
- форма соціального служіння, яке здійснюється за вільним волевиявленням громадян, спрямоване на безкорисливе надання спеціальних послуг людям, їх підтримку, захист, особистісний розвиток (М. Тропіна);

- доброчинна діяльність, яка здійснюється фізичними особами на засадах неприбуткової діяльності, без заробітної плати, без просування по службі, заради добробуту та процвітання спільнот і суспільства.1 (Ю. Манелюк, В. Луценко, Н. Савчук);

- будь-яка суспільно схвальна поведінка, як дії, що спрямовані на благополуччя інших людей (Н. Поліщук) та ін. [3; 4; 5].

Таким чином, волонтерська діяльність розглядається як форма участі людей в суспільно корисних справах, спосіб колективної взаємодії та ефективний механізм вирішення актуальних соціальних проблем, що базується на принципах доброзичливості, безкорисливості та солідарності.

В законі України «Про волонтерську діяльність» ст.1 зазначено «Волонтерська діяльність – добровільна, соціально спрямована, неприбуткова діяльність, що здійснюється волонтерами шляхом надання волонтерської допомоги», роботу та послуги якої надають безкоштовно волонтери людям, суспільству загалом чи навколишньому середовищу [2; 7].

У літературі також зустрічаються синонімічні поняття волонтерської діяльності як «неадаптивна активність», «просоціальна поведінка», «нормативна поведінка», «наднормативна поведінка» та «альтруїзм» [3].

Початком волонтерського руху прийнято вважати 1859-й, коли швейцарський підприємець і громадський діяч Жан Анрі Дюнан, вражений страшними наслідками австро-італо-французької війни, фактично ініціював створення Міжнародного комітету Червоного Хреста – організації, що на добровільних засадах надавала би першу медичну допомогу пораненим [1]. Принципами цієї організації почали користуватись активні громадяни в багатьох країнах світу, і цей рух поступово охоплював різні види діяльності: допомога бідним, безробітним, важкохворим, сиротам, біженцям, навчання грамоті, боротьба з пияцтвом.

Що стосується України, волонтерські традиції існували здавна у формі громадської взаємодопомоги, наприклад, «толоки» (колективної допомоги) або благодійності. Але перші волонтери (представники корпусу миру США)

офіційно з’явилися після здобуття незалежності у 1992 році. і працювали за програмами економічного розвитку і впровадження та навчання англійської мови. У 2011 р. був ухвалений Закон України «Про волонтерську діяльність», який офіційно визнав це явище.

Справжній розквіт українського волонтерства відбувся у 2014 році під час Революції Гідності та початку російської агресії. Саме тоді волонтерський рух об’єднав велику кількість людей і взяв на себе значну частину функцій держави, забезпечуючи армію та допомагаючи постраждалим. Це явище стало унікальним для світової історії, показавши неймовірну згуртованість українців та самоорганізацію суспільства.

За історію незалежності України можна виокремити три найбільші підйоми й активізації волонтерського руху:

- 2014 рік – українці виступили на захист своєї батьківщини, розпочали допомагати будувати нову українську армію;
- 2020 рік – українці об’єднались, щоб допомогти медикам та співвітчизникам боротись з епідемією Covid-19;
- 2022 рік – згуртувались, щоб зупинити повномасштабне вторгнення рф. [4, с.29].

Сьогодні волонтерство є потужним і впливовим інститутом, який допомагає наближати перемогу України, доповнює державні зусилля, демонструючи високу ефективність. Волонтери підвищують обороноздатність держави, сприяючи розвитку багатьох аспектів суспільного життя. Тисячі людей вперше долучилися до благодійних та волонтерських ініціатив, заснували власні соціальні проєкти. Згідно опитування Української Волонтерської Служби (УВС) та U-Report наприкінці 2023р. «Стійкість волонтерів», 74% українців долучались до волонтерства після 24 лютого 2022 р., до того лише четверта частина українців мали досвід волонтерства. А згідно даних дослідження UNFPA «Вплив війни на молодь в Україні», 30% молодих людей були волонтерами у 2022 році, порівняно з лише 6% у 2021 році, що свідчить про значне підвищення зацікавленості молоді у волонтерстві [6]. Ці

результати свідчать про те, що війна підняла патріотичний дух дітей і молоді. Для них участь у волонтерській роботі є першим кроком до громадянської активності, формування національної ідентичності, ціннісних і моральних норм, може допомогти самореалізуватись, визначити свої пріоритети, розвинути емпатію, чуйність, комунікацію, розуміння потреб інших, вміння взаємодіяти і бути відповідальним, стати поштовхом до залучення до політичної сфери.

Парламент України теж сприяє тому, щоб волонтерський рух не припинявся, розвивався. Про це свідчать прийняті ним зміни щодо напрямів волонтерської діяльності в законі «Про волонтерську діяльність» (№7363 від 15.08.2022р.): сприяння волонтерству, з боку держави, у проведенні заходів, розробки загальнодержавних цільових програм розвитку волонтерства; надання волонтерської допомоги з допомогою телекомунікаційних мереж; створена інформаційно-аналітична платформа для інформування про можливості волонтерства в Україні та за її межами [4, с.30].

Патріотизм, відчуття власної гідності та співчуття (альтруїзм), любов до рідної землі, задоволення потреб нужденних, соціальні звя’язки, набуття нового досвіду в роботі з людьми, індивідуальні потреби, самоактуалізація, кар’єрний розвиток, можливості допомогти іншим людям та ін. – це ті мотиви, які спонукають людей займатися волонтерством [3; 5, с.364].

Стресові умови та загроза безпеці вплинули на волонтерську активність та залученість людей до громадської діяльності. Українці безупинно працюють в різних напрямках: надають підтримку у зборі грошей на зброю, на транспорт, на засоби зв’язку, на спеціальне спорядження; виготовляють і закуповують військову амуніцію, плетуть маскувальні сітки, працюють у гуманітарних штабах, допомагають особисто або через волонтерські фонди чи організації у підтримці внутрішньо переміщених осіб, військових, ветеранів, евакуйованих; займаються захистом тварин; допомагають госпіталям; надають психологічну, соціальну та юридичну допомогу; здійснюють інформаційну та логістичну підтримку; беруть участь в організації культурних заходів [3; 4, с.30; 5, с.363].

Тернопільський обласний комунальний інститут післядипломної педагогічної освіти теж приєднався до волонтерського руху з перших днів повномасштабного вторгнення рф в Україну. Насамперед, увага була зосереджена на наданні посильної допомоги Збройним силам України, силам територіальної оборони, внутрішньо переміщеним особам, а також усім, хто такої допомоги потребував і потребує в цей надважкий для нашої країни час.

Відповідно до наказу Тернопільського ОКІППО від 25 лютого 2022 року № 21-ОД «Про організацію роботи з надання невідкладної допомоги внутрішньо переміщеним особам, які тимчасово проживають у гуртожитку Тернопільського ОКІППО», в інституті створено координаційну групу з числа працівників інституту з метою надання невідкладної допомоги та приміщень для тимчасового безоплатного проживання внутрішньо переміщеним особам (ВПО). За період з 24.02.2022 р. по даний час надано допомогу в поселенні ВПО із зони бойових дій у гуртожитку ТОКІППО 280 особам (більше 1 місяця проживання) та понад 300 особам (1-3 дні проживання) на безоплатній основі. За сприяння Тернопільської обласної ради, гуманітарного штабу та волонтерських організацій було організоване гаряче харчування для ВПО, які проживають у гуртожитку інституту, здійснювався збір речей для дорослих та дітей із числа ВПО, засобів індивідуальної гігієни, продуктів харчування, солодощів та медикаментів. Проводились різноманітні акції: «За чисте довкілля», «Великодній кошик для ЗСУ», брали участь у спецпроєкті на підтримку міст-героїв та населених пунктів, які потерпають від окупантів «#наблизимоперемогуразом» та ін. Також для тимчасово переміщених осіб різних вікових категорій у Тернопільському обласному комунальному інституті післядипломної педагогічної освіти з 22 березня 2022 року на безоплатній основі організовано курси підвищення рівня володіння українською мовою в очному та онлайн режимах (на платформі сервісу Google Meet), надавались індивідуальні консультації для учнів шкільного віку.

Неодноразово відправлялись продукти харчування для військових, населення, яке постраждало внаслідок бойових дій, медикаменти.

Для інформаційної підтримки освітян на сайті інституту були створені такі рубрики допомоги: «Війна. Інформаційний вісник», «Вісник медіаграмотності», «Психологічна допомога». В рамках психологічної підтримки була створена мобільна група психологів інституту, яка надавала індивідуальні консультації, організовувала онлайн-зустрічі для педагогічних працівників та батьківської громадськості, проводила супервізійні зустрічі та заходи для працівників психологічної служби щодо надання першої психологічної допомоги учасникам освітнього процесу.

З метою оптимізації та координації діяльності і надання невідкладної допомоги, в січні 2024 року на базі ТОКІППО із числа працівників інституту створено волонтерську координаційну раду.

Зокрема, здійснюється систематичний добровільний збір коштів та допоміжних матеріалів працівниками інституту на потреби ЗСУ та добровольчих формувань (за запитами). Завдяки коштам на даний час: придбано 5 дронів та комплектуючі запчастини, сплетено понад 50 маскувальних сіток, закуплено віск і парафін для виготовлення окопних свічок і розпалювачів, частина коштів використовується для придбання ліків, інструментів для ремонту техніки, грілок, тканини та основи для сіток тощо. Ініціативною групою працівників інституту систематично проводиться збір, сортування та відправлення речей першої необхідності, вологих серветок та дезінфікуючих засобів для військових.

В рамках волонтерського проєкту «Крила» благодійного фонду «ОВЕС» працівники ТОКІППО долучились до збору пластикових кришок: за кошти з переробки організація закуповує fpvдрони і передає на передову (на 1 дрон потрібно еквівалент 1600 кг кришечок). На сьогодні вже передано 130 кг. Також збираємо матеріали для наповнення підматрасників для наших воїнів, одяг для ВПО та інвалідів, які передаємо в громадську організацію «Нескорені духом», торочимо мішки для пошиття «кікімор».

Налагоджено комунікацію з благодійними та громадськими організаціями, які (за потреби) надають правову та гуманітарну допомогу.

Активна участь у волонтерських ініціативах – це ресурсне джерело розвитку особистості, що дає можливість об'єднатись людям із різними інтересами, відволіктися від тривожних думок та подій, швидко набути соціальний досвід, отримати підтримку від однодумців і задоволення від того, що робиш корисну справу, від результатів діяльності, відчути почуття приналежності до національної спільноти, свій вплив на оточуючий світ та єдність із іншими людьми тощо. Водночас тривала безперервна діяльність в умовах високого емоційного навантаження виснажує внутрішній ресурс людини-волонтера і може призвести до емоційного вигорання. Втома від співчуття, емоційне та фізичне виснаження, відкладання на потім права радіти життю, переживання втрат, відчуття провини призводять до роздратованості, відчуження від оточуючих, виникнення конфліктів. Тому волонтери повинні отримувати підтримку від близьких, мати стабільну фінансову та емоційну «подушку» в родині, бачити позитивний результат від своєї роботи та спілкування з людьми-однодумцями. Це забезпечить їх психологічну стійкість. Адже стійкість волонтерських рухів та ініціатив спирається на стійкість людей.

Таким чином, волонтерська діяльність – це особливість будь-якого сучасного розвинутого суспільства. Це ресурсне джерело, яке сприяє моральному становленню, формуванню національної ідентичності, демонструє громадянську позицію суспільства та його готовність підтримувати державний лад, а також втілює в себе бажання свободи, миру, захищеності та справедливості для усіх людей.

Отже, війна згуртувала українську націю у боротьбі проти ворога і надала нового поштовху для волонтерського руху. Про його унікальність із захопленням говорять у багатьох країнах світу. Тисячі людей в Україні від початку війни частково або повністю змінили свої мирні професії і стали волонтерами. Тепер вони роблять те, що потрібно саме зараз: допомагають військовим, підтримують внутрішньо переміщених осіб, задовольняючи їх нагальні потреби в їжі, житлі, ліках, займаються логістикою, тримають інформаційний фронт, надають психологічну підтримку. Сьогодні українці,

дорослі чи діти, які мають бажання, можуть приєднатися до волонтерського руху і зробити усе можливе, щоб бути корисними для фронту. Адже тільки спільна робота приведе нас до перемоги.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Волонтерство під час війни. URL: https://lib.kherson.ua/volonterstvo-pid-chas-viyni.htm
2. Закон України «Про волонтерську діяльність». URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3236-17#Text
3. Климчук В.Р. Особливості волонтерської діяльності в умовах війни. URL: https://share.google/Kz9qik2aFmNpXIbvV
4. Манелюк Ю.М., Луценко В.Р., Савчук Н.І. Волонтерський рух України в умовах військової агресії. *Науковий журнал «Політикус».* Політичні інститути та процеси. 2022. Випуск 6. С. 29-33.
5. Освітній процес в умовах війни та у повоєнний період: виклики, правила, перспективи : матеріали всеукраїнського науково-педагогічного підвищення кваліфікації, 4 березня – 14 квітня 2024 року. Львів – Торунь : Liha-Pres, 2024. 368 с.
6. Результати дослідження «Роль волонтерства у житті школярів». URL: https://volunteer.country/library/rol-volonterstva-u-zitti-skoliariv
7. Сірко В. С. Волонтерство під час війни в Україні: права та гарантії. *Південноукраїнський правничий часопис.* Правове забезпечення адміністративної реформи. 2023. №2. С.124-129.

УДК 316.752-053.5(477)

Магера Тетяна Володимирівна,
методист, в.о. заступника директора з науково-педагогічної та виховної роботи Тернопільського обласного комунального інституту післядипломної педагогічної освіти, м. Тернопіль

ТРАНСФОРМАЦІЯ ЦІННОСТЕЙ УКРАЇНСЬКОЇ МОЛОДІ В УМОВАХ СЬОГОДЕННЯ

Повномасштабна війна спричинила кардинальну переоцінку життєвих цінностей української молоді щодо своїх базових потреб, довгострокових планів на майбутнє та свого місця в країні.

Трансформація цінностей української молоді є надзвичайно складним та фундаментальним процесом, що викликає зацікавленість провідних інституцій та громадськості. Зокрема, Міністерство молоді та спорту України ініціювало щорічні дослідження щодо цінностей української молоді в умовах сьогодення.

Метою яких є: комплексне розуміння сучасних викликів, з якими стикається молодь, її бачення професійного розвитку, соціальної залученості та участі у відбудові України. Дослідження проведено Центром аналізу та соціологічних досліджень (CISR) Міжнародного республіканського інституту (IRI) у період з 19 червня по 21 липня 2024 року в межах програми USAID «Мріємо та діємо» [3]. Інна Волосевич та Тетяна Костюченко (Info Sapiens), які є співавторами дослідження «Вплив війни на молодь в Україні», вивчали основні цінності та виклики, з якими стикається молодь в умовах війни [1]. Вікторія Фуркало та Володимир Фуркало досліджували життєві цінності українців під час війни, наголошуючи на переосмисленні пріоритетів та зростанні важливості захисту власної території [4].

Вивчення даного питання, аналіз досліджень і публікацій дають підстави стверджувати, що проблема трансформації цінностей української молоді в умовах сьогодення є актуальною та потребує подальшого опрацювання й вирішення.

Війна суттєво вплинула на цінності, життєві плани та перспективи молоді. Через постійну невизначеність підлітки перестали будувати довгострокові плани, обираючи жити сьогоденням. Деякі учні переглядають свої майбутні професії, обираючи ті, що мають практичну значущість. Молодь відчуває потребу в фізичній та психологічній безпеці, стабільності та мирі для побудови свого майбутнього. Зміна цінностей супроводжується глибокими психологічними процесами, а саме: постійний стрес і переживання за близьких спричиняють високий рівень тривожності; у молоді спостерігається недовіра до політичних інституцій та побоювання щодо майбутньої економічної ситуації. Повномасштабне вторгнення спричинило широкий спектр психологічних та поведінкових реакцій у молоді: зростання страху перед гучними звуками, апатію, дратівливість, байдужість до навчання та колишніх захоплень, спалахи гніву та агресії. Ці реакції є наслідком стресу та пережитих травм. Невизначеність щодо майбутнього, вимушена міграція та розлука з рідними посилили психологічний тиск на молодих людей. Цей досвід безпосередньо

вплинув на ціннісну сферу. Водночас війна виховує емоційну стійкість і здатність долати труднощі. Це проявляється у відпрацюванні механізмів адаптації та психологічної стійкості.

За результатами дослідження «Вплив війни на молодь в Україні», проведеного дослідницькою агенцією Info Sapiens за ініціативи Міністерства молоді та спорту України і технічної та організаційної підтримки проєктів ПРООН «EU4Recovery – Розширення можливостей громад в Україні» (EU4Recovery) та «Підтримка громадянського суспільства та молоді», що реалізовуються за фінансової підтримки Європейського Союзу та Уряду Данії, основними чинниками дестабілізації для української молоді є: зростання нетолерантності, конфліктів, розриву стосунків, дискримінації (тригерними темами є перебування за кордоном, ухилення від мобілізації, російська мова та культура, належність до вразливих груп); збереження тенденції до погіршення психічного здоров'я; погіршення суспільних настроїв, зниження довіри до всіх інституцій, крім ЗСУ; посилення еміграційних настроїв серед молоді в Україні [3].

Водночас молодь все активніше долучається до волонтерської діяльності як в Україні, так і за кордоном. Після 24 лютого 2022 року частка молоді, що займається волонтерською діяльністю, зросла з 20% до 42%. До повномасштабного вторгнення росії в Україну волонтерство не було масовим явищем. У період правового режиму воєнного стану волонтерство та громадська активність стали ключовими факторами у формуванні нових цінностей молоді, а бачення майбутнього тісно пов'язане з відновленням та розвитком України. Це не просто допомога, а й важливий механізм самореалізації та трансформації цінностей. Волонтерство стало засобом об'єднання та консолідації для досягнення спільної мети – Перемоги. Волонтерська діяльність надала молоді можливість розвинути лідерські якості, набути практичних навичок з надання першої допомоги, логістики, а також підвищити почуття власної значущості, впливати на ситуацію та допомагати країні. Авторитетами стали військові, які захищають країну, і волонтери, які

допомагають їм. Це свідчить про переорієнтацію на справжні вчинки та цінності, а не на зовнішній успіх.

Війна навчила молодь більше цінувати життя, родину та час, проведений з близькими. Усвідомлення загрози, яка існує щодня, посилило важливість цих фундаментальних цінностей.

До чинників, які об'єднують юних українців, належать такі: прагнення до членства в ЄС і НАТО, а також відданість ідеї територіальної цілісності України; зміцнення національної ідентичності, що проявляється у збільшенні споживання українського контенту, спілкуванні українською мовою та перевазі товарів і послуг, вироблених в Україні. Доцільно зазначити, що одним із ключових факторів формування національної ідентичності молоді є українознавча компетентність.

Головним каталізатором цих змін стала війна, що спричинила до усвідомлення важливості таких понять, як єдність, свобода, незалежність і ідентичність. Цінності української молоді змістилися від індивідуалістичних до колективних, що сприяє консолідації суспільства та створює потужну основу для післявоєнної відбудови. Під час кризи зросла цінність родини, друзів та спільноти. Українці навчилися об'єднуватися, допомагати одне одному та цінувати людські стосунки. Доцільно зауважити, що попри виклики, пов'язані з війною, молодь усвідомлює важливість якісної освіти як інструменту для подальшого відбудови країни. Молоді люди прагнуть здобувати знання та навички, щоб бути корисними для суспільства. Повномасштабне вторгнення посилило патріотичні настрої та усвідомлення себе частиною української нації. Це виявляється у переході на українську мову, підтримці вітчизняного виробника та інтересі до української культури. Активна життєва позиція, що включає допомогу армії, протидію дезінформації та підтримку внутрішньо переміщених осіб, формує у молоді високий рівень громадянської відповідальності. Війна суттєво вплинула на особистісні та професійні плани молоді, але водночас зміцнила їхню національну ідентичність та віру в майбутнє України. Незважаючи на виклики, більшість молоді (79% в Україні та

83% за кордоном) висловлюють рішуче бажання брати активну участь у процесах відновлення країни після війни. Молодь демонструє поєднання оптимізму та реалізму. Вони вірять у перемогу, але водночас усвідомлюють складність викликів, таких як проблеми з працевлаштуванням та погіршення психічного здоров'я.

Отже, трансформація цінностей молоді в умовах сьогодення – це не лише випробування, а й формування нової генерації української молоді, яка є більш свідомою, патріотичною та готовою до активної участі у розбудові своєї країни. В час випробувань потрібно захистити український інформаційний простір; забезпечити інформаційно-психологічну безпеку українських громадян; підняти на більш високий рівень політичну культуру населення України; розширити базу демократичних сил; досягти стану незворотності державотворчих процесів і стабілізації політичного та соціально-економічного життя; довести до логічного завершення процес консолідації української нації в єдиний соціально-політичний організм; виховувати національно свідомих громадян і духовно сконсолідувати українство на основі європейських ідеалів, базових цінностей та української національної ідеї [2]. Доцільно підтримувати та поглиблювати громадянську свідомість української молоді та національну ідентичність, акцентуючи увагу на питаннях цінності української мови, віри, історії задля утвердження Української держави.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Волосевич І., Костюченко Т. Info Sapiens. Вплив війни на молодь в Україні. Дослідження. URL: https://www.undp.org/sites/g/files/zskgke326/files/2024-12/undp-impact-of-war-on-youth-in-ukraine_0.pdf ((дата звернення:15.09.2025 р.).

2. Воропаєва Т. С. Вплив українознавства на формування національної ідентичності особистості в сучасному освітньому просторі.
URL: http://archive.ndiu.org.ua//text.html?id=2220&number=78&category=4 (дата звернення: 16.09.2025 р.).

3.Молодь і відбудова України: результати дослідження 2024 року очима експертів. Міністерство молоді та спорту. Офіційний вебпортал. URL: https://mms.gov.ua/news/molod-i-vidbudova-ukrainy-rezultaty-doslidzhennia-2024-roku-ochyma-ekspertiv (дата звернення: 16.09.2025 р.).

4. Фуркало В. С., Фуркало В. І. Життєві цінності під час війни. Knowledge, Education, Law, Management. 2022. № 4 (48). С. 58–61. URL: https://dspace.udpu.edu.ua/handle/123456789/15025 (дата звернення: 17.09.2025 р.).

УДК 378.048.2:78:37.035

Мирошниченко Микола Сергійович,
аспірант кафедри початкової і професійної освіти Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди, м. Харків

РОЛЬ НАВЧАЛЬНОЇ ПРАКТИКИ У ПРОФЕСІЙНІЙ ПІДГОТОВЦІ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ МУЗИЧНОГО МИСТЕЦТВА ДО КЕРІВНИЦТВА УЧНІВСЬКИМ ОРКЕСТРОМ НАРОДНИХ ІНСТРУМЕНТІВ

У сучасних умовах розвитку мистецької освіти важливою складовою формування професійної компетентності майбутніх учителів музичного мистецтва є їх готовність до керівництва учнівським оркестром народних інструментів. Це завдання потребує не лише ґрунтовних теоретичних знань, а й практичних навичок, що формуються під час навчальної практики. Навчальна практика виступає ефективним засобом інтеграції знань і умінь, які студенти отримують у процесі навчання, а також сприяє розвитку таких професійно значущих якостей, як комунікативність, організаторські здібності, творча ініціатива та відповідальність за результат спільної діяльності.

Важливість практичної підготовки майбутніх учителів музичного мистецтва зумовлена специфікою їхньої професійної діяльності, що поєднує в собі педагогічну, художньо-творчу та керівну складові. Організація та керівництво учнівським оркестром народних інструментів вимагають від учителя високого рівня музично-теоретичної підготовки, володіння методикою роботи з оркестром, знань репертуару, особливостей інструментування, а також уміння працювати з колективом учнів різного віку та рівня підготовленості. У цьому контексті навчальна практика є тим середовищем, де майбутні фахівці мають можливість закріпити знання, отримані під час лекційних і семінарських занять, апробувати власні методичні підходи та виробити індивідуальний стиль роботи з оркестром.

Проблемі професійної підготовки майбутніх учителів музичного мистецтва до керівництва учнівськими оркестрами народних інструментів

приділяли увагу такі дослідники, як Ю. Бай, В. Брилін, В. Жуков, Р. Любар [2], Т. Пляченко. Зокрема Б. Брилін та Т. Пляченко [3] розглядали питання формування диригентських умінь та організації музично-виконавської діяльності у школах; В. Лебедєв досліджував підготовку студентів до роботи з дитячими колективами, а Ю. Бай та Р. Любар [2] аналізували особливості методики керівництва оркестром народних інструментів у школі. Разом із тим питання організації навчальної практики як ключового етапу формування професійної готовності до керівництва учнівським оркестром потребує подальшого осмислення та систематизації.

Однією з головних функцій навчальної практики є створення умов для закріплення знань, отриманих у процесі вивчення диригентських дисциплін, інструментознавства, методики викладання музичного мистецтва та інших профільних предметів. Саме під час практики студенти вчаться застосовувати ці знання у реальних педагогічних ситуаціях, розробляти та реалізовувати репетиційний процес, планувати навчальний репертуар з урахуванням вікових та технічних можливостей учнів. Крім того, практика допомагає майбутнім учителям музичного мистецтва формувати педагогічний такт, розвивати вміння налагоджувати емоційний контакт з учнівським колективом та створювати сприятливий мікроклімат під час занять.

Досвід показує, що ефективність навчальної практики значною мірою залежить від її організації та змістового наповнення. Для майбутніх керівників оркестру народних інструментів важливо не тільки спостерігати за роботою досвідчених педагогів, а й активно брати участь у репетиціях, пробувати себе у ролі диригента, акомпаніатора, аранжувальника. Такий підхід дозволяє студентам усвідомити особливості роботи з різними групами інструментів, навчитися слухати звучання колективу в цілому, виявляти та виправляти виконавські помилки, формувати навички музично-образного мислення та інтерпретації творів.

Особливе значення має рефлексія результатів власної діяльності під час практики. Аналіз проведених репетицій, самооцінка та обговорення з

керівниками практики дозволяють студентам усвідомити свої сильні та слабкі сторони, сформулювати завдання для подальшого професійного вдосконалення. Завдяки цьому формується критичне ставлення до власної роботи, що є важливою умовою професійного зростання майбутнього вчителя музичного мистецтва.

Не менш важливою є роль навчальної практики у формуванні особистісних якостей майбутнього керівника учнівського оркестру. Під час практичної діяльності студенти навчаються працювати в умовах обмеженого часу, знаходити спільну мову з учнями та колегами, розвивати творче мислення, ініціативність, гнучкість та стресостійкість. Усе це сприяє формуванню професійної ідентичності та готовності брати на себе відповідальність за навчально-виховний процес у колективі.

Варто також зазначити, що навчальна практика дозволяє майбутнім учителям музичного мистецтва краще усвідомити роль оркестру народних інструментів у вихованні школярів. Робота з таким колективом сприяє розвитку музичного слуху, ритмічного чуття, ансамблевого виконання та вихованню естетичних смаків учнів. У цьому контексті майбутній керівник оркестру має не лише навчити технічній стороні виконання, а й передати учням любов до музики, розкрити для них світ народної творчості, що є важливим завданням сучасної музичної освіти.

Виходячи з цього, навчальна практика є ключовим етапом професійної підготовки майбутніх учителів музичного мистецтва до керівництва учнівським оркестром народних інструментів. Вона дозволяє інтегрувати теоретичні знання з практичними навичками, формує професійно значущі якості, сприяє розвитку педагогічної рефлексії та творчого підходу до роботи з колективом. Успішна реалізація потенціалу навчальної практики можлива за умови тісної взаємодії закладів вищої освіти та баз практики, систематичного керівництва та підтримки студентів, а також створення умов для активного залучення до репетиційної та концертної діяльності.

Перспективи подальших досліджень у цій сфері пов’язані з розробкою інноваційних методик навчальної практики, які б максимально наближали умови підготовки студентів до реальної професійної діяльності, а також з вивченням впливу різних моделей практики на формування професійної компетентності майбутніх учителів музичного мистецтва. Усе це сприятиме підвищенню якості професійної підготовки та розвитку творчого потенціалу майбутніх керівників учнівських оркестрів народних інструментів.

Навчальна практика посідає ключове місце у професійній підготовці майбутніх учителів музичного мистецтва до керівництва учнівським оркестром народних інструментів, адже саме в процесі практичної діяльності відбувається інтеграція теоретичних знань та практичних умінь, формування індивідуального стилю роботи з колективом, розвиток професійно важливих якостей та навичок педагогічної рефлексії. Завдяки участі у навчальній практиці студенти вчаться планувати та організовувати репетиційний процес, обирати та аранжувати репертуар з урахуванням специфіки оркестру та виконавських можливостей учнів, розвивати комунікативні здібності, ініціативність та відповідальність за результати спільної творчої діяльності.

Таким чином, навчальна практика не лише сприяє набуттю професійних компетентностей, а й є важливим чинником формування особистісної зрілості, професійної ідентичності та готовності майбутніх учителів музичного мистецтва ефективно керувати учнівським оркестром народних інструментів у сучасних умовах освітнього процесу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Беземчук Л., Фомін В. Формування методичної компетентності майбутнього вчителя музичного мистецтва в процесі педагогічної практики. 2020. Т. 1, № 1. С. 43–49. URL: https://doi.org/10.34142/27091805.2020.1.01.07

2. Любар Р. О. Формування професійної самосвідомості майбутніх учителів музичного мистецтва в практичній діяльності. *Педагогічні науки: реалії та перспективи*. 2022. № 90. С. 85–89. URL: https://doi.org/10.31392/npu-nc.series5.2022.90.17

3. Пляченко Т. Особистість керівника учнівського музично-інструментального колективу в педагогічній теорії і практиці. *Освітологічний дискурс,*. 2015. Т. 1, № 9. С. 179–190.

4. Світайло С. Формування фахової компетентності майбутніх учителів музичного мистецтва у процесі диригентсько-хорової підготовки. *Вісник науки та освіти*. 2023. № 3(9). URL: https://doi.org/10.52058/2786-6165-2023-3(9)-527-537

УДК 37.015.311:159.942]:159.922.27

Молчанова Карина Костянтинівна,
здобувачка першого (бакалаврського) рівня вищої освіти факультету іноземної філології, гр. 43СО Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди, м. Харків;
Науковий керівник:
Лупаренко Світлана Євгенівна,
доктор педагогічних наук, професор, професор кафедри освітології та інноваційної педагогіки Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди, м. Харків

ЕМОЦІЙНИЙ ІНТЕЛЕКТ У ФОРМУВАННІ ПРОФЕСІЙНИХ НАВИЧОК ФАХІВЦІВ У СИСТЕМІ «ЛЮДИНА – ЛЮДИНА» (НА ПРИКЛАДІ ВИКЛАДАЧІВ)

Кожна людина прагне бути висококваліфікованим фахівцем у своїй галузі, і для цього їй необхідно досконало знати свою професійну сферу та володіти низкою вмінь і навичок, які можуть варіюватися залежно від галузі професійної діяльності. Так, для фахівців у системі «людина – людина» важливим фактором є розвиток емоційного інтелекту. Це зумовлено тим, що цей показник демонструє ступінь розвитку емоційної компетентності людини, її спроможність ефективно вести професійну діяльність, а також уникати виникнення синдрому професійного вигорання. Формування у фахівців у системі «людина – людина» професійної компетенції вимагає підготовки особистості до ведення конструктивної комунікації та раціонального й емоційно-зрілого типу поведінки, що реалізується відповідно до особливостей професійного середовища та умов роботи. З огляду на це розвиток емоційного інтелекту є важливим для майбутніх викладачів, оскільки він допомагає педагогам краще зрозуміти іншу особистість, її мотиви, потреби, інтереси,

емоції, труднощі, внутрішній стан і підібрати відповідно до них найефективніші методи впливу на особистість.

Емоційний інтелект визначають індивідуальним фактором психологічного характеру, що має вплив на професійну самореалізацію майбутнього педагога. Це зумовлюється тим, що сучасна освіта, зокрема її концептуальні засади, зазнають значних змін, що зумовлюють перехід до антропоцентризму та дитиноцентризму, які виконують роль векторів, що спрямовують розвиток сучасної освіти. Філософія людиноцентризму та дитиноцентризму передбачає переорієнтацію освітнього процесу в бік відходу від освіти, яка орієнтується виключно на раціональність та розум, на користь нових аспектів внутрішнього світу людини, розвиток її креативності, що є доволі складним, багатогранним явищем та охоплює знання, розум, мудрість, сприйняття на рівні емоцій та серця, а також на інші фактори, що є важливими для розвитку людини та допомагають їй стати особистістю [2].

У роботі викладача завжди присутні стресори (брак часу, труднощі комунікативної взаємодії тощо), тож задля того, щоб освітня діяльність була більш результативною, педагоги часто працюють у позаробочий час, понаднормово. Окрім того, педагогічна діяльність відбувається разом з переживаннями особистісного характеру. Це зазвичай стосується відповідальності, обов’язку, ризику, непередбачуваних ситуацій та умов. Тож, професія викладача має певні психологічні особливості й важливу роль тут відіграє емоційний інтелект, який допомагає педагогу долати існуючі труднощі та бар’єри, а також створювати сприятливу навчальну атмосферу для кожного здобувача. Значний вплив на педагогічну діяльність має психічний стан викладача, який перебуває не лише під інтелектуальним, а й під емоційним тиском. Це зумовлює той факт, що не кожен фахівець цієї галузі здатний працювати за фахом [3].

Емоційний інтелект – це цілісна структура, яка охоплює внутрішній та міжособистісний емоційний інтелект. Внутрішній інтелект визначає уміння усвідомлювати власний емоційний стан та контролювати його.

Міжособистісний інтелект – це також про вміння розпізнавати емоції та здійснювати контроль над ними, але в цьому випадку мова йде не про власний емоційний стан, а про емоції інших людей. Варто зазначити, що міжособистісний та внутрішній емоційні інтелекти – це не рівні, а різновиди емоційного інтелекту, що є взаємопов'язаними та розвиваються комплексно [1].

Викладач – це професія, яка вважається однією з найскладніших із психологічної точки зору, оскільки потребує багато енергії, часто супроводжується стресом, а також перебуває під впливом високих очікувань з боку суспільства. З огляду на це для успішної та ефективної освітньої діяльності, що здійснюється без нервового напруження, емоційний інтелект педагога має бути розвинений на високому рівні. Такий педагог буде здатний розуміти та контролювати як власні емоції, так й емоції інших учасників освітнього процесу. Емоційний інтелект – це ключовий компонент на шляху не лише до професійного успіху людини, а й до її особистісної самореалізації.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Bar-On R. The Bar-On model of emotional-social intelligence (ESI). Psicothema. 2006. Issue 18 (Suppl). P. 13–25. URL: https://www.psicothema.com/pdf/3271.pdf (дата звернення: 10.09.2025).

2. Кремінь В. Г. Філософія людиноцентризму в стратегіях освітнього простору. Київ : Педагогічна думка, 2008. 424 с.

3. Кузікова С., Щербак Т. Теоретико-емпіричний аналіз проблеми резильєнтності та стресостійкості в педагогічній діяльності. *Психологічний журнал*. 2022. № 8. С. 39–46. URL: http://psyj.udpu.edu.ua/article/view/258313 (дата звернення: 11.09.2025).

УДК 378.1:371.38:004.8

Олексюк Олеся Романівна,
кандидатка педагогічних наук, доцентка кафедри змісту і методик навчальних предметів Тернопільського обласного комунального інституту післядипломної педагогічної освіти, м. Тернопіль

ПЕДАГОГІЧНІ СТРАТЕГІЇ ЗАПОБІГАННЯ АКАДЕМІЧНІЙ НЕДОБРОЧЕСНОСТІ В ЕПОХУ ГЕНЕРАТИВНОГО ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ

Останніми роками технології генеративного штучного інтелекту (ГШІ) активно розвиваються, розробники пропонують нам можливості, що ще недавно здавалися би вигадкою. Нині ж такі цифрові інструменти викликають інтерес та впроваджуються в різних сферах діяльності людини. Поява та доступність ГШІ сколихнула й педагогічну спільноту: досвід використання новітніх платформ описується у публікаціях; можливості обговорюються на наукових конференціях та викликають жваві дискусії. Науковці висловлюють різні позиції: від зацікавленого сприйняття результатів впровадження штучного інтелекту [1; 2] до критичного ставлення [3], зумовленого побоюванням щодо зниження якості освітньої діяльності. Упровадження генеративного штучного інтелекту в закладах загальної середньої освіти супроводжується низкою питань, що потребують наукового та практичного осмислення. Передусім важливо визначити шляхи інтеграції ШІ у навчальний процес, які забезпечували б підтримку учнів і вчителів, а не заміну традиційних форм роботи. Окремої уваги заслуговує питання дотримання авторського права та академічної доброчесності під час використання згенерованих матеріалів. Водночас необхідно дослідити, як ШІ впливає на навчальні досягнення школярів, їхню здатність до критичного мислення й творчості, а також на педагогічну роль учителя. Надмірна залежність від інтелектуальних систем може знизити рівень самостійності учнів, що зумовлює необхідність розробки методичних підходів до педагогічно виваженого використання ГШІ в освіті.

Спробуємо проаналізувати окреслені питання та розглянемо досвід і закладів освіти з впровадження інструментів ГШІ.

Стрімкий розвиток технологій штучного інтелекту чинить багатогранний вплив на освіту. Він змінює не лише форми здобуття знань, а й підходи до організації освітнього середовища. ГШІ відкриває нові можливості для індивідуалізації навчання, розширення доступу до освітніх ресурсів і підвищення ефективності освітнього середовища. Ефективне поєднання технологічних інновацій із традиційними освітніми цінностями вимагає

комплексного підходу, що охоплює розвиток ключових компетентностей учнів та зміцнення етичних засад навчального процесу.

Одним із важливих напрямів є розвиток критичного мислення. Він передбачає навчання школярів аналізувати й перевіряти інформацію, отриману за допомогою ГШІ, замість бездумного копіювання. Таке навчання сприяє формуванню здатності до самостійного осмислення даних, аргументованого прийняття рішень та підвищує якість освітніх результатів.

Не менш актуальним є формування цифрової грамотності. Ознайомлення учнів із принципами роботи штучного інтелекту, його можливостями та обмеженнями дозволяє не лише ефективно використовувати технології, а й усвідомлювати потенційні ризики їхнього некритичного застосування. Цей аспект забезпечує безпечне та відповідальне використання інтелектуальних систем у навчальному процесі.

Створення завдань нового типу є ще одним ключовим компонентом педагогічних стратегій. Мова йде про розробку індивідуалізованих, дослідницьких і проєктних робіт, де генеративний ШІ виступає допоміжним інструментом, а не основним джерелом результатів [4]. Такий підхід сприяє розвитку творчих і аналітичних навичок учнів та підвищує мотивацію учнів до активного пізнання.

Удосконалення системи оцінювання є важливим елементом забезпечення академічної доброчесності. Акцент на формувальному оцінюванні, аргументації та здатності учня пояснити власний результат. Це дозволяє оцінювати не лише кінцевий продукт, а й рівень самостійності та компетентності учнів.

Важливо звернути увагу на розвиток та усвідомлення цінності чесності та персональної відповідальності в навчанні. Виховання таких навичок дозволяє учням критично оцінювати власну діяльність і дотримуватися етичних стандартів у взаємодії з технологіями.

Збалансоване впровадження цих стратегій дозволяє поєднати потенціал генеративного ШІ з традиційними цінностями освіти, зберегти довіру до

результатів навчальної діяльності та забезпечити розвиток самостійного мислення школярів.

Водночас застосування інтелектуальних систем ставить нові виклики перед етичними стандартами освіти, особливо у сфері запобігання академічним порушенням. Важливо визначити правила використання згенерованого контенту як учнями, так і вчителями. Також, у роботі О. О. Плешок підкреслюється роль технологій штучного інтелекту у навчанні академічної доброчесності через використання інтерактивних симуляцій, чат-ботів, гейміфікації та автоматизованих систем самоперевірки як інструментів, що не лише інформують здобувачів про етичні стандарти, а й формують практичні навички відповідальної поведінки [5]. Питання авторського права та академічної доброчесності мають бути у центрі дискусії, адже неконтрольоване застосування ГШІ може призвести до порушень етичних норм і знецінення результатів навчальної діяльності. Прояви академічної недоброчесності сповільнюють розвиток творчості й формування компетентностей, необхідних для майбутньої професійної діяльності.

Поява інтелектуальних інструментів змінює роль учителя, який залишається ключовим наставником у розвитку учнів. Учитель має бути наставником, фасилітатором навчання, допомогти школярам навчитися критично осмислювати результати, отримані за допомогою ГШІ, і формувати власну освітню траєкторію.

Інтелектуальні системи можуть стати інструментом для розвитку творчості, дослідницьких навичок і критичного мислення. Водночас існують ризики: надмірне використання технологій може знизити рівень самостійності у мисленні, послабити мотивацію до навчання та ускладнити формування відповідальності за результати власної діяльності.

Отже, виважене впровадження ГШІ в освіту потребує методичних рекомендацій, системи моніторингу впливу на навчальні досягнення учнів та формування нових педагогічних стратегій. Це дасть змогу не лише уникнути

ризиків, але й використати потенціал технологій для якісного оновлення освітнього середовища.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Зубенко, О. В. Штучний інтелект і вивчення іноземної мови. *Закарпатські філологічні студії* / редкол.: І. М. Зимомря (голов. ред.), М. М. Палінчак, Ю. М. Бідзіля та ін. Ужгород : Видавничий дім "Гельветика", 2023. Т. 2, вип. 27. С. 80–85. URL: http://zfs-journal.uzhnu.uz.ua/archive/27/part_2/15.pdf (дата звернення : 21.08 .2025 р.).
2. Морзе Н.В., Варченко-Троценко Л.О., Терлецька Т.С., Смирнова-Трибульська Є. Штучний інтелект у ролі асистента вчителя початкової школи. *Електронне наукове фахове видання "Відкрите освітнє е-середовище сучасного університету"*, 2023. 15, С. 97–115.URL: https://doi.org/10.28925/2414-0325.2023.158 (дата звернення : 25.08 .2025 р.).
3. Олексюк О. Р. Вплив штучного інтелекту на освітній процес: дослідження досвіду вчителів. *Штучний інтелект у науці та освіті (AISE 2024). Artificial intelligence in science and education* : збірник матеріалів міжнародної наукової конференції (Київ, 1–2 березня 2024 р.) / [упоряд: А. Яцишин, В. Матусевич, В. Коваленко]. Київ : УкрІНТЕІ, 2024. С. 205–209. URL: https://dspace.dsau.dp.ua/bitstream/123456789/10525/1/%D0%A0%D0%9A%208.pdf (дата звернення : 20.08 .2025 р.).
4. Олексюк О. Р. Реалізація STEM-проєктів на основі технологій штучного інтелекту. *Інноваційні практики наукової освіти* : матеріали ІІІ Всеукраїнської науково-практичної конференції (Київ, 6–12 грудня 2023 року). Київ : Інститут обдарованої дитини НАПН України, 2023. С. 575–580.
5. Пелешок О.О. Штучний інтелект як виклик академічній доброчесності: етичний вимір освітньої відповідальності", *Вісник ГНПУ*, 2025, Т. 2, №. 58, С. 41–48, doi: 10.31376/2410-0897-2025-2-58-41-48.

378.147:81'243:004.9

Островський Олександр Олександрович,
доктор філософії (PhD), доцент кафедри філології Закарпатського угорського інститут ім. Ф. Ракоці ІІ, м. Берегово

СПЕЦИФІКА ЯКОСТІ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ ВЧИТЕЛІВ ФІЛОЛОГІЧНИХ СПЕЦІАЛЬНОСТЕЙ У ТЕРМІНАХ КОМУНІКАТИВНО-КОМПЕТЕНТНІСНОГО ПІДХОДУ ДО РЕЗУЛЬТАТІВ ОСВІТИ

У сучасних умовах розвитку освіти, особливо в контексті глобалізації, цифровізації та зростання міжкультурної комунікації, зростає потреба у підготовці майбутніх вчителів філологічних спеціальностей, які володіють не лише високим рівнем мовної та літературної компетентності, а й здатні до ефективної професійно-комунікативної діяльності. Одним із пріоритетних орієнтирів якості професійної підготовки сьогодні є зміщення акцентів з

накопичення знань на здобуття ключових компетентностей, зокрема комунікативної – як базової для фахівців-філологів [4]. Адже вчителі філологічних спеціальностей є, передусім, комунікаторами: посередниками між текстом і учнем, мовою й мисленням, культурою й освітою. Тому розвинена комунікативна компетентність є основою їхньої професійної майстерності. Вивчення її формування в межах підготовки дає змогу цілеспрямовано впливати на якість майбутньої педагогічної діяльності. Це вимагає переосмислення цілей і змісту підготовки майбутніх учителів філологічних дисциплін. Відповідно, комунікативно-компетентнісний підхід є концептуальною основою для оновлення досліджуваної підготовки, яка має забезпечити готовність випускника не просто володіти мовним матеріалом, а діяти в реальних комунікативних ситуаціях, демонструючи здатність до міжособистісної, міжкультурної, публічної, професійної комунікації.

У сучасному освітньому просторі ключове значення набуває якість підготовки майбутніх педагогів, оскільки саме від їхнього професіоналізму залежить успішний розвиток суспільства. В умовах постійних змін та ускладнень освітніх процесів вчителі повинні володіти не лише глибокими теоретичними знаннями, а й володіти високорозвиненими практичними навичками [2, с. 232]. Для досягнення цих цілей необхідні нові підходи до підготовки майбутніх вчителів з урахуванням вимог сучасності, впровадженням інноваційних методів навчання, підвищенням рівня самостійної роботи студентів та розвитком їхніх креативних здібностей.

Окремо слід згадати вплив освітнього середовища ЗВО на якість підготовки майбутніх учителів філологічних спеціальностей. Логічно, що зусилля викладачів, які вони докладають на заняттях (мікрорівні функціонування системи професійної освіти), будуть багаторазово посилені, якщо освітнє середовище ЗВО стимулює зростання професіоналізму студентів [1, с. 131]. З упевненістю можна сказати, що всі педагоги шукають найкращі способи викладання та використання сучасних методів та стратегій навчання. На відміну від традиційної, сучасна методологія значно більше

зорієнтована особистість студента. Основна роль викладача полягає в тому, щоб «допомогти освітньому процесу відбутися», що передбачає «залучення студентів до того, що відбувається» [5, с. 29] і даючи змогу працювати у своєму темпі, не даючи довгих роз'яснень, заохочуючи участь та спілкування.

Специфіка якості такої підготовки полягає в орієнтації не лише на традиційні форми викладання, а на впровадження інтерактивних, ситуаційно-орієнтованих, проєктних, дискусійних методів, які створюють умови для розвитку комунікативної гнучкості, критичного мислення, креативності, емоційного інтелекту [3, с. 39]. Зокрема, якість освіти у термінах комунікативної компетентності розглядається як готовність майбутнього вчителя-філолога: володіти різними видами мовленнєвої діяльності (говоріння, слухання, читання, письмо); будувати діалогічну й монологічну взаємодію в різних соціокультурних ситуаціях; працювати з автентичними текстами та інформаційними потоками; формувати власну мовно-комунікативну поведінку як модель для учнів.

У цьому контексті результати освіти трактуються не лише як академічні досягнення, а як вимірювані вияви сформованих компетентностей, що дають змогу майбутньому вчителю ефективно діяти в професійному середовищі. Таким чином, комунікативно-компетентнісний підхід забезпечує інтеграцію змістового, процесуального та результативного аспектів якості фахової підготовки, що відповідає викликам сучасної гуманітарної освіти.

Підвищення якості підготовки майбутніх вчителів філологічних спеціальностей є важливим кроком у розвитку сучасної системи освіти. Тому використання інноваційних методів навчання, наприклад, кредитно-модульної технології, активних та інтерактивних форм викладання, а також цифрових технологій, істотно впливають на рівень професійної підготовки студентів. Особливу увагу необхідно приділяти розвитку фахових компетентностей та вмінь самоосвітньої діяльності студентів, що сприяє їхньому всебічному розвитку та готовності до професійної діяльності. Впровадження

індивідуальних освітніх траєкторій та системи постійної оцінки знань студентів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Григоренко Т. Формування майбутнього вчителя-філолога в умовах освітньо-комунікативного середовища ЗВО. *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології*. 2020. Вип. 9 (103). С. 130–140.
2. Довгань Л. І. Модель компетентностей сучасного філолога-випускника закладу вищої освіти. *Актуальні питання гуманітарних наук*. 2022. Вип. 52 (1). С. 232–237.
3. Ігнатенко В. Д. Використання сучасних інформаційних технологій у підготовці майбутніх філологів. *Іноземні мови*. 2020. Вип. 1 (101). С. 37–42.
4. Іконнікова І. Загальна характеристика професійної підготовки майбутніх філологів в університетах України. *Освітні обрії*. 2020. Вип. 1 (50). С. 206–212.
5. Петрова Т. М., Барбанюк О. О. Сучасні методики підготовки майбутніх філологів-перекладачів: досвід ЗВО. *Актуальні проблеми філології та перекладознавства*. 2022. Вип. 23. С. 28–33.

УДК 359.07

Павлось Катерина Віталіївна,
курсантка 2-го курсу факультету забезпечення оперативно-службової діяльності Національної академії Державної прикордонної служби України імені Б. Хмельницького,
м. Хмельницький;
Науковий керівник:
Макогончук Наталія Віталіївна,
канд. пед. наук, доцент, доцент кафедри психології, педагогіки та соціально-економічних дисциплін Національної академії Державної прикордонної служби України імені Б. Хмельницького,
м. Хмельницький

ПЛАНУВАННЯ, ЛОГІСТИКА ТА РОЗВИТОК ІНСТИТУЦІЙНИХ СПРОМОЖНОСТЕЙ ДЛЯ УНЕМОЖЛИВЛЕННЯ ВІЙСЬКОВОЇ ЕСКАЛАЦІЇ ТА/АБО НОВОЇ АГРЕСІЇ З БОКУ РФ ТА ЇЇ САТЕЛІТІВ

Планування логістики та розвитку інституційних спроможностей є ключовою стратегією для забезпечення національної безпеки та стримування потенційної військової агресії з боку рф та її союзників. Ефективне управління ресурсами, координація між державними структурами та зміцнення оборонних

інституцій дозволяють своєчасно реагувати на загрози та мінімізувати ризики ескалації конфлікту. Розвиток спроможностей включає модернізацію логістичних систем, підвищення готовності збройних сил і зміцнення стратегічного планування на всіх рівнях.

Безперечно, важливу роль у формуванні концепції стримування загроз відіграє стратегічне планування. У мирний час, а також під час проведення антитерористичної операції та операції Об'єднаних сил на сході України, стратегічне планування в оборонній сфері здійснювалося переважно на основі принципів оборонного планування та планування застосування Збройних Сил України й інших складових сил оборони. Окрім того, в державі, зокрема в Міністерстві оборони та ЗС України, готувалися документи з мобілізаційного планування [4, с. 28]. Проте з початком повномасштабного вторгнення у 2022 році підхід до планування розвитку оборонного сектору зазнав значних змін. 24 лютого 2022 року набрали чинності План оборони України та Зведений план територіальної оборони України. У документах зазначено, що їх реалізація відбуватиметься відповідно до першого сценарію – «Ескалація збройної агресії російської федерації проти України…», який також згадується у Стратегії воєнної безпеки. Таким чином, комплекс заходів для цього сценарію був закріплений і в секретному Плані оборони України.

Ймовірність повномасштабного вторгнення враховувалася у стратегічних документах. РНБО розробила план реагування на такий розвиток подій, проте відсутні були документи, спрямовані на запобігання загрозам до їхнього загострення. Лише 1 лютого 2022 року було затверджено План реалізації Стратегії кібербезпеки України, який, однак, не містив достатньо чітких і конкретних заходів (Указ Президента України № 37/2022, 2021) [3, с. 24-25]. Водночас слід зазначити, що ефективне стратегічне планування неможливе без належного забезпечення ресурсами та координації логістичних процесів. Логістичне забезпечення відіграє ключову роль у підтримці бойової готовності Збройних Сил та інших складових сил оборони у напрямах своєчасної доставки озброєння, боєприпасів, медичних засобів та інших необхідних ресурсів.

Досвід українських військових під час відсічі російській агресії у ході широкомасштабного вторгнення демонструє критичну роль ефективного логістичного забезпечення для оперативного постачання військових підрозділів усім необхідним майном у бойових умовах. Т. Голоднова стверджує, що одним із ключових факторів успішного виконання тактичних та стратегічних завдань є логістичне забезпечення сектору безпеки та оборони України, яке спрямоване на підвищення бойової готовності та своєчасне забезпечення військових підрозділів боєздатним озброєнням для виконання поставлених завдань [1, с. 76]. У кризових умовах вкрай важливим стає належне організування постачання та координація руху ресурсів, що забезпечує безперервну підтримку бойових підрозділів. Також ключове значення має модернізація транспортної та комунікаційної інфраструктури, що сприяє оперативному реагуванню на зміни ситуації та своєчасній доставці необхідних матеріалів і техніки. Окрім цього, вдосконалення логістичних маршрутів і систем зв'язку дозволяє скоротити втрати часу та підвищити ефективність взаємодії між підрозділами на різних рівнях командування.

Розглядаючи проблему мінімізації військової ескалації РФ та її союзників, не можна оминути увагою і концепцію розвитку інституційних спроможностей держави, адже посилення ролі владних систем забезпечує ефективне управління оборонними та безпековими ресурсами, своєчасне прийняття рішень і координацію дій між різними відомствами, що в сукупності сприяє стримуванню агресивних дій противника. Згідно з думкою О. Іваницької та К. Якименко, раціонально побудована стратегія інституційних реформ змінює систему прийняття рішень державних і громадських інститутів, актуалізує принцип субсидіарності, за яким питання вирішуються на рівні, що забезпечує найефективнішу реалізацію. Для України важливим завданням є подолання інституційних проблем та адаптація державного управління до умов повоєнного відновлення. Проведення реформ потребує комплексних змін на центральному, регіональному та субрегіональному рівнях, а також реформування системи місцевого самоврядування з легітимізацією через участь

народу. Необхідно забезпечити чіткі компетенції та взаємодію між рівнями управління, щоб уникнути дублювання та підвищити координацію дій [2, с. 81]. Скоординована взаємодія між усіма рівнями управління і міжнародними партнерами сприяє підвищенню стійкості та оперативності системи безпеки.

Використання сучасних технологій, зокрема систем раннього попередження та реагування на загрози, відіграє важливу роль у протидії державі-агресору. Інформаційні технології в таких системах є ключовими для оперативного реагування на потенційні небезпеки та зменшення їхніх наслідків. Сучасні інформаційні платформи дозволяють збирати, обробляти та передавати великі обсяги даних у режимі реального часу, що забезпечує своєчасне попередження про загрози та прийняття рішень. Інтеграція сенсорів, супутникових систем і технологій Інтернету речей (IoT) значно підвищує точність прогнозів надзвичайних ситуацій і швидкість реагування. Алгоритми штучного інтелекту та машинного навчання дають змогу моделювати розвиток подій і забезпечувати раннє попередження на основі великих масивів даних з різних джерел [5, с. 82]. Варто зазначити, що інформаційні системи дозволяють оперативно виявляти потенційні загрози та координувати дії відповідних структур для їх нейтралізації. Впровадження сучасних інформаційних та розвідувальних технологій забезпечує своєчасне прийняття рішень і ефективне реагування на військові провокації.

Окрім планування дій у режимі реального часу, варто зосередитись і на розробці стратегій, що будуть стосуватись запобігання виникненню подібних ситуацій у майбутньому. Для реалізації майбутніх концепцій оборони слід впроваджувати регулярні навчальні тренування та військові маневри для відпрацювання взаємодії між підрозділами та органами управління. Моделювання різних сценаріїв кризових ситуацій дозволяє оцінити готовність системи реагування та вчасно коригувати план дій.

Отже, ефективне стратегічне планування, логістичне забезпечення та розвиток інституційних спроможностей є ключовими факторами запобігання військовій ескалації та новій агресії з боку РФ та її союзників. Раціональна

координація між державними органами, військовими підрозділами та міжнародними партнерами підвищує рівень оперативності реагування на загрози та забезпечує своєчасне постачання необхідних ресурсів. Модернізація транспортних і комунікаційних мереж, впровадження інформаційних і розвідувальних систем, а також систем раннього попередження підвищують точність оцінки ситуації та швидкість прийняття рішень. Розвиток інституційних спроможностей держави сприяє зміцненню управлінських структур і демократизації процесів прийняття рішень, що підвищує стійкість оборонної системи. Перспективи подальших досліджень у цій сфері пов'язані з удосконаленням інтеграції логістичних, інформаційних та інституційних систем, оцінкою їх ефективності у реальних кризових ситуаціях та розробкою нових моделей стратегічного планування для запобігання майбутнім загрозам.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Голоднова Т. Актуальні питання удосконалення логістичного забезпечення в секторі безпеки та оборони держави. *Juris Europensis Scientia*. 2023. № 2. С. 74–79. URL: http://jes.nuoua.od.ua/archive/2_2023/13.pdf (дата звернення: 11.09.2025).
2. Іваницька О., Якименко К. Інституціональні аспекти реформування системи публічного управління в Україні в умовах дії загроз національній безпеці. *Вчені записки ТНУ імені В.І. Вернадського*. Серія: Публічне управління та адміністрування. 2023. № 6. С. 78–83. URL: https://pubadm.vernadskyjournals.in.ua/journals/2023/6_2023/13.pdf (дата звернення: 11.09.2025).
3. Мовчан У. Проблеми стратегічного планування в Україні в контексті повномасштабної війни. *Вісник НТУУ «КПІ» Політологія. Соціологія. Право*. 2022. Вип. 2 (54). С. 23–26. URL: http://visnyk-psp.kpi.ua/article/view/264392 (дата звернення: 11.09.2025).
4. Наливайко А. Обґрунтування напрямів вдосконалення стратегічного планування у сфері оборони. *Збірник наукових праць Центру воєнно-стратегічних досліджень НУОУ імені Івана Черняховського.* 2024. С. 27–33. URL: http://znp-cvsd.nuou.org.ua/article/download/305342/297004 (дата звернення: 11.09.2025).
5. Показій К., Тимошенко Д. Інформаційні технології в системах раннього попередження про надзвичайні ситуації. *Problems of Informatization: the twelfth international scientific and technical conference*. 2024. С. 82–83. URL: https://repository.kpi.kharkov.ua/server/api/core/bitstreams/157bc6b7-b3b7-4ddf-a9cb-28d764e0a1a7/content (дата звернення: 11.09.2025).

УДК 159.947.5-057.87

Певна Наталія Олексіївна,
здобувачка другого (магістерського) рівня вищої освіти факультету соціально-гуманітарних наук і соціальних технологій Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди, м. Харків;
Науковий керівник:
Лупаренко Світлана Євгенівна,
доктор педагогічних наук, професор, професор кафедри освітології та інноваційної педагогіки Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди, м. Харків

АКАДЕМІЧНА ПРОКРАСТИНАЦІЯ СТУДЕНТІВ: СУТЬ І ПРИЧИНИ

Прокрастинація (від лат. *pro* – для, *crastinus* – завтра; дослівно: «Я зроблю це пізніше») – відкладання, перенесення, відтягання, відстрочування виконання діяльності. Прокрастинація передбачає наявність мети і бажання виконання певної справи, але характеризується недостатністю зусиль людини, аби довести її до кінця, тимчасовою втратою мотивації [2; 3; 4; 5].

Прокрастинація буває різних типів, а саме: побутова – відкладання повсякденних справ (прибирання, прання, хатня робота тощо); прокрастинація у прийнятті рішень (постійне затягування вибору з будь-яких, навіть незначних питань, навіть тоді, коли всі умови для прийняття рішення в наявності); невротична (затягування життєво важливих рішень, які мають довготривалі наслідки); компульсивна (поєднання відкладання справ з відкладанням прийняття рішень, що створює стійкі поведінкові моделі); академічна (відкладання виконання навчальних завдань, підготовки курсових робіт, підготовки до іспитів тощо) [1].

Найбільш характерною для здобувачів вищої освіти є академічна прокрастинація, що зумовлюється внутрішніми і зовнішніми причинами.

Так, внутрішніми причинами академічної прокрастинації є [2; 3; 4; 6]:

● занепокоєння (тривога), наприклад, щодо навчання, у цілому;

● страх невдачі, наприклад, страх щодо провалу на майбутньому іспиті;

● перфекціонізм, бажання виконати завдання без недоліків, прагнення уникнути критики;

● неприйняття завдань, бажання уникнути нецікавого завдання, яке не несе вигоди;

● пошук приємних почуттів, наприклад, пошук справ, які є більш захоплюючими;

● відчуття перевантаженості, наприклад, невпевненість в тому, як впоратися з проєктом;

● труднощі саморегуляції, коли студенти не здатні планувати час, не виявляють достатньо наполегливості;

● фізичне або розумове виснаження, втома через важке навчальне навантаження;

● відсутність навчальних або організаторських навичок, незнання, як встановити графік навчання;

● негативний минулий досвід. Якщо хтось зі студентів погано справляється з завданнями навчального курсу, він може відчувати тривогу, коли мова йде про майбутні іспити; або люди можуть не мати особистого досвіду в певній справі;

● певні риси особистості. Екстраверсія може призвести до того, що студенти віддають перевагу проведенню часу зі своїми друзями, а не виконанню навчальних завдань. А інтроверсія може спричинити складнощі у спілкуванні, установленні позитивних комунікативних взаємин у колективі;

● загальна тривожність і депресія;

● низька самооцінка або низька самоефективність;

● проблеми мотивації, зокрема, коли студенти помилково припускають, що вони повинні отримати в певний період навчання;

● відсутність внутрішньої мотивації, коли студенти не бачать сенс і мету в своїх навчальних діях, не хочуть їх виконувати, проте, можуть перейматися через результат;

● деякі когнітивні викривлення, коли студенти переоцінюють, скільки часу їм залишилося для виконання завдань, або недооцінюють, скільки часу знадобиться для виконання завдання.

Зовнішніми причинами академічної прокрастинації є [2; 3; 4; 6]:

– недоліки навчального середовища, наприклад, занадто гучне середовище або сповнене відволікаючими факторами;

– нецікаві, одноманітні завдання, які вимагають від студентів використання обмеженого кола навичок;

– відсутність чітких вказівок або очікувань, наприклад, коли мова йде про відсутність пояснення того, як буде оцінюватися курсова робота;

– відсутність чітких термінів виконання завдання, наприклад, коли саме має бути виконана самостійна робота;

– відсутність спілкування, наприклад, у випадку, коли викладач не відповідає на запити студента щодо роз’яснення незрозумілого матеріалу;

– викладач занадто м’який, наприклад, ніколи не дотримується термінів виконання завдань;

– викладач надто жорсткий, наприклад, надає невиправдано негативний відгук про результати виконаного студентом завдання.

Отже, академічна прокрастинація, що зумовлюється внутрішніми (особистими) і зовнішніми причинами, спричиняє тимчасову втрату мотивації студентів і відкладання ними виконання навчальних завдань до останнього моменту. Це зумовлює внутрішні переживання особистості, стрес і навіть страх, що має вплив на якість виконаних завдань та загальну мотивацію студента до навчання.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Milgram N. A., Marshevsky S., Sadeh C. Correlates of academic procrastination: discomfort, task aversiveness and task capability. *Journal of Psychology*. 1995. Vol. 129. № 2. P. 145-155. DOI https://doi.org/10.1080/00223980.1995.9914954

2. Бурка Дж. Б., Юен Л. М. Прокрастинація / пер. в англ. К. Крапка. Львів: Видавництво Старого Лева, 2018. 400 с.

3. Дуб В. Особливості прокрастинації студентів. *Проблеми гуманітарних наук. Психологія*. 2020. Вип. 47. С. 53-66. URL: http://phsps.dspu.edu.ua/article/view/229345 (дата звернення: 18.09.2025).

4. Кабанцева А. В., Омельченко Т. Г. Феномен прокрастинації серед студентів вищих навчальних закладів. *Теорія і практика сучасної психології*. 2019. № 6, Т. 2. С. 65-70. URL: http://tpsp-journal.kpu.zp.ua/archive/6_2019/part_2/14.pdf (дата звернення: 17.09.2025).

5. Соболєва С. Академічна прокрастинація як психолого-педагогічна проблема. *Гуманітарний вісник Державного вищого навчального закладу «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди». Педагогіка. Психологія. Філософія*. 2014. Вип. 34. С. 190-197. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/gvpdpu_2014_34_26 (дата звернення: 18.09.2025).

6. Субашкевич І. Дослідження особливостей академічної прокрастинації студентської молоді. *Socio-Economic Relations in the Digital Society*. 2023. № 3(49). С. 86-96. DOI https://doi.org/10.55643/ser.3.49.2023.511

УДК 378.147:37.013.42

Проценко Ігор Анатолійович,
студент 5 курсу ОПП «Освітній дизайн і коучинг в освіті дорослих» Факультету педагогічної освіти Київського столичного університету імені Бориса Грінченка, м. Київ;
Науковий керівник:
Козир Маргарита Валентинівна,
кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри освітології та психолого-педагогічних наук Факультету педагогічної освіти Київського столичного університету імені Бориса Грінченка, м. Київ

СУЧАСНІ ПІДХОДИ ДО ПАРТНЕРСЬКОЇ ВЗАЄМОДІЇ У ВИЩІЙ ОСВІТІ: ДІАЛОГ І СПІВПРАЦЯ

Сучасний світ перебуває у стані глибоких динамічних трансформацій, що охоплюють соціальну, економічну та культурну сфери. На цьому тлі реформування вищої освіти зосереджується на гуманізації навчального процесу, створенні умов для розвитку критичного мислення, творчості та активної громадянської позиції здобувачів освіти. Одним із ключових

механізмів цього процесу є партнерська взаємодія між викладачем і студентом, що ґрунтується на діалозі, довірі та співпраці.

Метою дослідження є обґрунтування сучасних підходів до партнерської взаємодії у вищій школі та розроблення методичних рекомендацій щодо їх реалізації. Завдання полягають в уточненні сутності поняття «партнерська взаємодія» у вищій освіті; визначенні структури готовності викладача до такої взаємодії; аналізі принципів і напрямів партнерства у вищій школі; окресленні педагогічних умов та інтерактивних методів, що сприяють діалогу й співпраці

Виклад основного матеріалу. Питання партнерської взаємодії знайшли відображення у ключових нормативних документах, зокрема в Законах України «Про освіту» (2017 р.), «Про вищу освіту» (2014 р.), концепції «Нова українська школа», а також у Берлінській декларації щодо якості вищої освіти (2003 р.). Усі ці джерела акцентують на важливості розвитку комунікативних умінь у викладачів, формування нових форматів взаємодії між викладачами та здобувачами освіти, розвитку суб’єкт-суб’єктних відносин та інтерактивних підходів [9; 10;].

В умовах воєнного стану, що призів до масового переходу закладів вищої освіти на дистанційні та гібридні форми навчання, ця проблематика набула особливого значення: взаємодія на основі партнерства забезпечує не лише безперервність освітнього процесу але й перетворилася на інструмент психологічної підтримки, профілактики освітнього вигорання та формування відчуття безпеки серед студентів [1; 8].

Аналіз сучасних досліджень. Партнерська взаємодія у вищій школі є складною формою співпраці, міждисциплінарним феноменом, що досліджується з різних наукових позицій багатьма дослідниками.

На думку О. Коханової, ключовою характеристикою партнерства з психологічної точки зору є визнання рівноправності сторін і їхнього права на індивідуальність. Партнерство можна розглядати як модель взаємодії між людьми, що передбачає або спільну діяльність психологічно сумісних осіб (співпраця) або ж конструктивний дисбаланс у відносинах (конкуренція).

У концепції особистісно орієнтованого виховання І. Беха акцентовано увагу на тому, що партнерська взаємодія між учасниками освітнього процесу формує внутрішню мотивацію до навчання.

С. Жданенко розглядала партнерську взаємодію як соціально-філософське явище, що є основою формування громадянського суспільства і висвітлювала партнерство не лише як форму співпраці, а як ціннісного способу людського буття, що базується на взаємній повазі, довірі та спільній відповідальності.

Г. Таранинцева та Н. Пов'якель зосереджуються на розробці методичних підходів, які спияють формуванню ефективної співпраці між викладачами та здобувачами освіти, тоді як К. Петрик, А. Бойко та О. Дубасенюк вказують на необхідність розвитку професійних компетентностей педагогів, які забезпечують можливість реалізації партнерських принципів при плануванні та організації навчального процесу.

О. Тадеуш вивчала партнерську взаємодію з точки зору наукового наставництва, Н. Литвинова, О. Савченко досліджували чинники ефективної педагогічної комунікації та партнерську взаємодію в умовах Нової української школи, В. Рибалка наголошував на важливості розвитку внутрішньої автономії здобувача освіти через партнерське середовище.

Партнерська взаємодія у вищій школі протиставляється авторитарним моделям комунікації та спирається на принципи суб'єкт-суб'єктності, діалогу й співробітництва. Дослідники (І. Бех, С. Жданенко, К. Петрик, О. Тадеуш та ін.) визначають її як процес спільної діяльності, що сприяє розвитку внутрішньої мотивації, толерантності, здатності до співпраці та особистісної реалізації [2; 5; 11]. Готовність викладача до партнерської взаємодії включає мотиваційний, когнітивний, діяльнісний і рефлексивний компоненти, а також передбачає сформованість емпатії, педагогічного такту та навичок фасилітації [7].

Варто зазначити, що реалізація партнерської взаємодії у вищій школі супроводжується низкою бар'єрів, які ускладнюють її впровадження:

- організаційні бар’єри – пов’язані з адміністративними процедурами, відсутністю у викладачів достатнього досвіду роботи в умовах партнерства, надмірною зайнятістю та проблемами матеріального стимулювання;
- рольові бар’єри – виникають у процесі визначення позицій учасників партнерства. Додатковими чинниками виступають попередній негативний досвід педагогів, їхня тривожність щодо професійної компетентності та домінування адміністративних структур або роботодавців у діалоговій взаємодії;
- часові бар’єри – пов’язані з тривалістю процесу становлення партнерських відносин та обмеженістю індивідуальних ресурсів учасників.
- бар’єри узгодження теорії і практики – зумовлені розривом між педагогічною теорією та реальним досвідом викладачів. Це проявляється у прагненні відтворювати традиційну практику без інновацій, недостатній увазі до колективної рефлексії та труднощах у впровадженні нових моделей партнерства.

Отже, сучасні підходи до партнерської взаємодії в ЗВО базуються на принципах співпраці, довіри, взаємоповаги та діалогу, що робить її інструментом для об’єднання зусиль, взаємної підтримки та досягнення спільних освітніх цілей у нестандартних обставинах. Впровадження інтерактивних підходів та методів в освітню практику сприяє розвитку комунікативних навичок, формуванню критичного мислення, здатності ефективно працювати в команді, вмінню аргументувати та відстоювати власні позиції, а також налагодженню партнерських взаємин, що ґрунтуються на толерантності та доброзичливості. Водночас роль викладача змінюється: він стає організатором самостійної пізнавальної діяльності студентів, пропонуючи їм можливі напрямки для вдосконалення та розвитку.

Особливої ваги набуває роль партнерської взаємодії у формуванні ціннісних орієнтирів, національної ідентичності та громадянської позиції учасників освітнього процесу, що є ключовим завданням вищої освіти в умовах воєнних реалій.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Барчій, М. С., Воронова, О. Ю. Партнерська педагогічна взаємодія в умовах воєнного стану. Вісник НАПН України. 2024. Вип. 2. URL: https://doi.org/10.32782/psyspu/2024.2.1. (дата звернення: 18.07.2025).
2. Бех І. Особистісно зорієнтоване виховання / І. Бех. К. : ІЗМН, 1998. 204 с.
3. Berlin Communiqué. Realising the European Higher Education Area. 2003. URL: https://ehea.info/page-ministerial-conference-berlin-2003
4. Дубасенюк О.А. Партнерська взаємодія як базова складова комунікативної компетентності майбутніх педагогів в умовах магістратури. Вісник Луганського національного університету імені Тараса Шевченка. 2022.. pp. 17-24.
5. Жданенко, С. Б. (2009). Діалектика права і партнерства в контексті парадигми інтерсуб'єктивності. Вісник Національного університету «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого». Серія: Філософія, філософія права, політологія, соціологія, (2), 97–102.
6. Коханова О.П. Психологічні особливості формування здатності до партнерської взаємодії майбутніх учителів: дис. …канд. пед. наук : 19.00.07 / Київський університет імені Бориса Грінченка. Київ, 2012. 238 с.
7. Молоченко В.В. Формування у майбутніх фахівців аграрної сфери готовності до партнерської взаємодії у професійній діяльності: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.04 / Вінницький державний педагогічний університет імені Михайла Коцюбинського. Вінниця, 2017. 265 с.8.
8. Освітній процес в умовах воєнного стану в Україні : матеріали Всеукраїнського науково-педагогічного підвищення кваліфікації (3 травня – 13 червня 2022 року) / Національний університет «Одеська юридична академія», Центр українсько-європейського наукового співробітництва. Одеса : Гельветика, 2022. 504 с.
9. Про вищу освіту : Закон України від 01.07.2014 № 1556-VII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18 (дата звернення: 25.08.2025).
10. Про освіту : Закон України від 05.09.2017 № 2145-VIII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19 (дата звернення: 25.08.2025).
11. Тадеуш О. М. Освітнє партнерство у просторі вищої школи: вітчизняний та зарубіжний досвід. Педагогічна освіта: Теорія і практика. Психологія. Педагогіка. 2020. Вип. (33). С. 57–69. DOI: https://doi.org/10.28925/2311-2409.2020.33.7 (дата звернення: 20.08.2025).

УДК 929.53

Радіо Михайло Вадимович,
викладач історії Економіко-правового фахового коледжу Київського кооперативного інституту бізнесу і права, м. Київ

РОДОВІ ВИТОКИ ОТАМАНА ДЕМИДА РОМАШКА

Для періоду початку ХХ століття притаманне таке явище, як «отаманщина». Попри поширеність цього терміна серед широкого загалу, й досі наявна значна кількість так званих «білих плям». Це перешкоджає здійсненню всебічного аналізу подій і постатей тих часів. Дана розвідка має на меті більш детально розглянути походження отамана з Чернігівщини Демида Ромашка.

Його діяльність була досить помітною на території сучасних Чернігівської та Київської областей.

В одному з більш ранніх досліджень встановлено, що батьки Демида Ромашка побрались 18 січня 1885 року. Для кожного з них це був перший шлюб [14]. Подружжя (Євстафій Ромашко та Євфросинія Півнева, тобто Півень) належало до казенних селян. Тож входили до соціального стану, представники якого користувались державними (казенними) землями. Як зазначає Т. І. Лазанська: «До його складу входило багато селянських груп, які різнилися між собою назвами, особливими правами, повинностями та історчним походженням…Чисельність стану Д.с. зростала за рахунок відписних, виморочних, банківських селян, відібраних за борги у поміщиків кріпаків, удільних селян, євреїв-землеробів, військових поселенців, кіннозаводських селян тощо. На серед. 19 ст. в Україні налічувалося понад 2 млн ревізьких душ Д.с., найвагомішу частку яких складали українські козаки та військові обиватели Лівобережжя»[12]. До речі, свідки по нареченій теж належали до цього ж стану. Серед них очевидно був і її рідний брат (прізвища та по батькові співпадають) – Півень Василь Іванович.

Майбутній отаман був не єдиною дитиною, адже Демид мав рідних сестер та братів, які мали імена (в статті «Демид Ромашко» через технічну помилку було допущено помилку – йшлося про три сестри [13], але поки вдалось встановити дві): Наталія (27.08.1888 р.н. [4]. На жаль, померла через рік в 1889 р. від кору [5]. Певно якась епідемія була, оскільки це не єдиний запис про смерть з цієї ж причини), Євдокія (01.08.1890) [6], Трофим (19.09.1892) [7], Лука (05.11.1896) [9], Гавриїл (25.03.1899 [10]. Помер 01.04.1899 р.. Причиною слугувала «вроджена слабкість» [8]) та Макарій (16.03.1900) [11].

У метричних книгах с. Ярославка є запис про особу, яка теоретично могла бути дідом Д. Ромашки, а саме – Івана Несторова Півня, котрий вдруге одружився 09 листопада 1875 р. В день одруження йому було 55 років, а його новій дружині – 42. Обоє теж зазначались як казенні селяни [1]. Проте вже 01 грудня 1876 р. дід Демида Ромашки помирає від лихоманки[3]. Перша дружина

(Марія) Івана Півня померла 09 жовтня цього ж року від запалення у віці 54 роки [2]. Спираючись на цю інформацію, можна припустити, що Євфросинія Півень (мати майбутнього отамана) приблизно в 11 років залишилась без рідних батьків.

Тож походження не надавало якихось суспільних переваг Демиду Ромашку. Даним дослідженням встановлено жіноче прізвище матері (Півень), кількість братів (четверо) та сестер (дві майбутнього отамана). Також з великою вірогідністю висунуто припущення щодо ідентифікації постатей рідного дядька, діда і бабусі (по матері) отамана Демида Ромашки.

Поки що не вдалось заглибитись у родовід отамана по батьковій лінії, а також дізнатись стосовно подальшої долі братів і сестри. Це може стати метою подальших досліджень за наявності необхідних джерел.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. ДАЧО. Ф. 679, Оп. 10, Спр. 54. Арк. 440 Зв., 441.
2. ДАЧО. Ф. 679, Оп. 10, Спр. 54. Арк. 458.
3. ДАЧО. Ф. 679, Оп. 10, Спр. 58. Арк. 386 Зв., 387.
4. ДАЧО. Ф. 679, Оп. 10, Спр. 397. Арк. 314 Зв., 315.
5. ДАЧО. Ф. 679, Оп. 10, Спр. 401. Арк. 340 Зв., 341.
6. ДАЧО. Ф. 679, Оп. 10, Спр. 408. Арк. 176 Зв., 177.
7. ДАЧО. Ф. 679, Оп. 10, Спр. 630. Арк. 282 Зв., 283.
8. ДАЧО. Ф. 679, Оп. 10, Спр. 664. Арк. 365 Зв., 366.
9. ДАЧО. Ф. 1429, Оп. 1, Спр. 36. Арк. 147 Зв., 148.
10. ДАЧО. Ф. 1429, Оп. 1, Спр. 36. Арк. 244 Зв., 245.
11. ДАЧО. Ф. 1429, Оп. 1, Спр. 36. Арк. 294 Зв., 295.
12. Лазанська Т.І. ДЕРЖАВНІ СЕЛЯНИ // Енциклопедія історії України: Т. 2: Г-Д / Редкол.: В. А. Смолій (голова) та ін. НАН України. Інститут історії України. К.: В-во "Наукова думка", 2004. 688 с.: іл.. URL: http://www.history.org.ua/?termin=Derzhavni_selyany (дата звернення: 05.09.2025).
13. Радіо М.В. Демид Ромашко. *Незборима нація*. 2025. Число 8 (474). С. 3.
14. Радіо М.В. Демид Ромашко: заповнення прогалин походження. *Матеріали II Міжнародної наукової конференції «Ціна свободи: від Української революції 1917 – 1921 рр. до російсько-української війни» (22-23 листопада 2024 року)*. Київ, 2025. С. 128-131.

УДК 373/378:930]:001.5(043)

Салагуб Людмила Іванівна,
доктор філософії (Ph. D); провідний фахівець відділу аспірантури Маріупольського державного університету; тренер (коуч) всеукраїнського рівня (у контексті проведення наукових, освітньо-мотиваційних, культурно-мистецьких і профорієнтаційних заходів для викладачів і здобувачів освіти); присвоєні кваліфікації: «Міжнародний керівник категорії «Б» у галузі освіти та науки (згідно з класифікацією «ЮНЕСКО»)» та «Міжнародний учитель / викладач», м. Київ

БАГАТОРАКУРСНИЙ ПІДХІД ДО ОРГАНІЗАЦІЇ НАУКОВОЇ ВЗАЄМОДІЇ З УЧНЯМИ ТА СТУДЕНТСТВОМ: АВТОРСЬКА ІСТОРИКО-МЕТОДОЛОГІЧНА ТАКТИКА

У круговерті військових подій кожна особистість вимушена переорієнтувати свій звичний спосіб життя (траєкторію поступу) та ставлення до тих або інших тенденцій, зокрема й *наукових.* У цьому контексті вагоме значення має оновлення методологічних підходів до організації наукових активностей як зі здобувачами повної загальної середньої освіти, так і зі студентською когортою (зокрема й аспірантами) / колегами-професіоналами.

Вагоме значення для змістового наповнення розвідки мають дослідження закордонних та вітчизняних науковців. Серед них: К. Лонка [1], Т. Лотшер [2], Н. Ніколлс [2], Т. Орлова [5], А. Покка [7], Л. Чекаленко [9] та О. Черчз [2]. Задля підсилення мотиваційної складової розвідки – семантично проаналізовано літературні праці Г. Дж. Веллса [3] та Е. Портер [8].

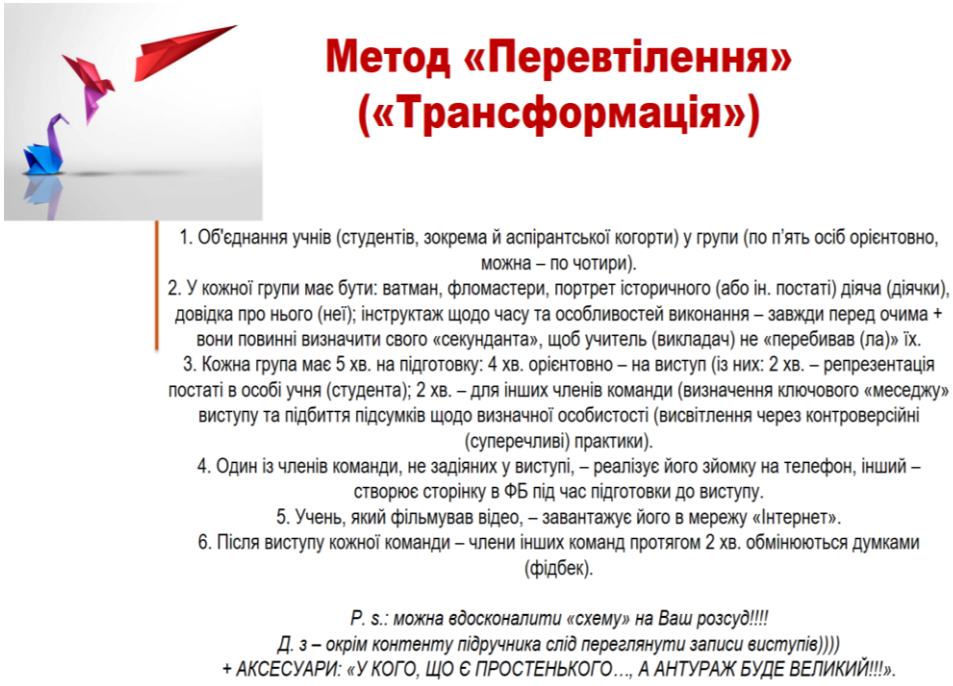
Із огляду на сучасні буремні реалії, важливо акцентувати увагу на попередньому науковому доробку та поєднати його з авторськими методами навчання, що й зумовило вибір проблематики дослідження.

Мета розвідки – репрезентувати персональний науковий підхід, який стане каталізатором на шляху до реалізації принципу безперервного

взаємозв’язку між закладом загальної середньої освіти та закладом вищої освіти.

Доцільно «перебудувати тактику» щодо формату проведення заходів науково-дослідницького напряму, зорієнтованих як на школярів, так і на студентів закладів вищої освіти (передусім – аспірантів). Для успішного продукування наукової діяльності в «alma mater» необхідно, щоб були сформовані навички роботи з широким спектром джерел різного виду. «Івенти» для студентів і викладачів можуть бути однаковими (перевірено та апробовано на всеукраїнському та міжнародному рівнях авторкою розвідки). Теми – змінюватимуться. Проте краще, щоб вони мали бінарний (контроверсійний) «характер». Наприклад: *«Стереотипи та упередження: традиційність vs відсутності медіаграмотності»* тощо. На меті – об’єднання в групи, учасники яких шукатимуть достеменні факти-підтвердження, які допоможуть обґрунтувати вибір своєї позиції.

Безсумнівно, важливо наголосити на деталізації абревіатури *«ФОН» («феномен-орієнтоване навчання»),* яке активно впроваджується в освітньому середовищі Фінляндії. Авторка концепції такого навчання – міжнародний експерт у галузі освітніх процесів, професор освітньої психології з Гельсінського університету К. Лонка. Її «перу» належить написання бестселеру «Феноменальне навчання із Фінляндії» (2018 р.) [1]. Водночас основні концепти щодо побудови освітнього середовища у фінській школі змістовно дослідив А. Покка [7]. Варто зазначити, що в основі «феномен-орієнтованого навчання» – проєктне навчання (головні критерії: належність до реального життя, неподільність, осмисленість; основним методом навчання в Фінляндії є робота в дослідницьких групах). Як варіант – метод «Перевтілення» (інше визначення – метод «Трансформація»). Авторка розвідки – розробниця цієї технології (Зображення 1).

Зображення 1. Авторський метод «Перевтілення» / «Трансформація».

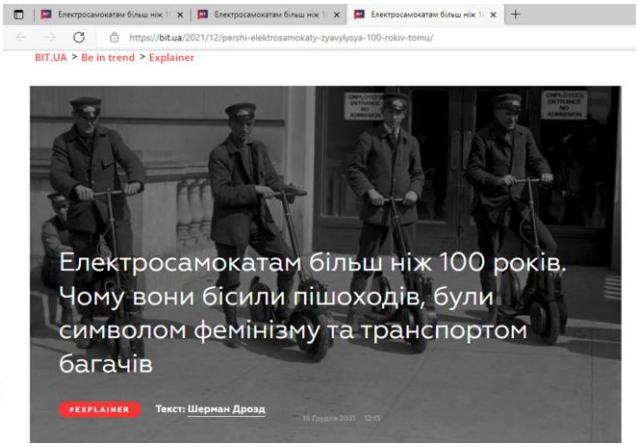
Серед інших творчих форм проведення заходів науково-дослідницького напряму (практико-орієнований підхід) – «Освітній бранч», технологія проведення якого розроблена та апробована Л. Салагуб на всеукраїнському рівні [6].

Використання візуальних джерел під час проведення різних заходів (івентів) має супроводжуватися не простим переглядом і формальним аналізом. Учитель (викладач ЗВО, провідний фахівець відділу аспірантури тощо) повинен здивувати обраними фото (картинами), утворити *«шалений вир»* різних думок у здобувачів освіти або колег-професіоналів. Технологія дуже логічна*: «ПОКАЗ ФОТО (КАРТИНИ)» – «ШВИДКІ ДУМКИ-ВРАЖЕННЯ ВІД СЛУХАЧІВ, ЯКІ ЗНАХОДЯТЬСЯ В АВДИТОРІЇ» – «РЕПРЕЗЕНТАЦІЯ ВІДПОВІДІ».* Модератор має «завести» учасників до зовсім неправильних констатацій. Як варіант – обговорення теми «Перші електросамокати». Однак послідовність перегляду зображень мусить бути чітко визначеною, а саме: спочатку – репрезентуємо сучасне фото (Зображення 2), потім – акумулюємо всі здогадки-відповіді, а насамкінець – показуємо автентичне фото (Зображення 3–4).

Зображення 2. Дівчина на електросамокаті (м. Київ, 30.08.2025). Фото УНІАН / УНІАН.

Зображення 3–4 (із матеріалів розвідки «Електросамокатам більш ніж 100 років. Чому вони бісили пішоходів, були символом фемінізму та транспортом багачів») [4].

Окрім того, під час роботи з реалізації науково-дослідницьких завдань (як для спектру вмінь і навичок, якими мають оволодіти як учні, так і студенти / колеги-професіонали), вагоме значення має організація роботи зі створення віртуальних комплектів (матеріалів) із *першими* творчими доробками. Важливим є домінування цікавої візуалізації з використанням можливостей новітніх програм, віртуальних бібліотек, розміщених поза межами України, матеріалів з *«Public history»* (карикатури, анекдоти, пісні тощо). Т. Орлова проаналізувала «Публічну історію» через репрезентацію досвіду Австралії (як складову «м'якої сили» в сучасному світі) [5]. На думку Л. Чекаленко, не є доцільним відривати традиційну історію від публічної, позаяк обидві вони – частини одного цілого. А саме – нашого буття [9].

Під час проведення заходів наукового напряму варто імплементувати ***«мотиваційно-психологічні вкраплення» (авторське визначення).*** Вони передбачають наскрізну інтеграцію (проведення паралелей між науково-історичними аспектами та широким спектром проблематик з інших дисциплін). Передусім – із літературою. Наші реалії показують, що іноді, попри вік, кожен із нас прагне «зануритися в тишу», сховатися, відпочити, а й подекуди – бути просто почутим, реалізованим не на грошовому рівні, а на особистісному, емоційному. *У зв'язку з війною, люди – поляризувалися: хтось – став більш відвертішим (якщо захотів сказати: «Кохаю!» – сказав); дехто навпаки – перетворився на неймовірного інтроверта, який повністю зневірився в життєвих перспективах і подальшому майбутньому.* У цьому плані є доволі визначними такі праці:

– роман-бестселер американської письменниці Е. Портер «Поліанна» [8] (1917 р.) про дівчинку-сироту, яка навчилася від свого батька «грати в радість» і знаходити в усьому позитив, змінюючи на краще життя людей, які її оточують;

– оповідання англійського письменника та публіциста Г. Дж. Веллса "The Door in the Wall" («Двері у стіні», 1906 р.) [3] *(про нездійснені надії, постійний стрес і нерозуміння, неприйняття головного героя Ліонеля; про глибоку психологію людини, яка не є задоволеною життям).*

Мотиваційні підходи також можна втілити в життя завдяки використанню візуального історичного контенту, інтегрованого з низкою інших дисциплін (мистецтво, література, біологія, географія тощо). Здійснити психологічний «моніторинг» емоційного стану учнів / студентства (зокрема й аспірантів) допоможе використання ***оптичних ілюзій*** [2] та їхнє подальше дешифрування (аналіз).

Отже, впровадження багаторакурсного підходу щодо організації наукової взаємодії з учнями та студентами може бути успішно втіленим у життя завдяки авторським історико-методологічним практикам (із акцентуванням уваги на здобутках сучасної психологічної науки та всебічній інтеграції). Вагоме

значення слід надавати: нестандартним мотиваційно-релаксуючим прийомам із високим рівнем медіаграмотності та науковості; візуалізації інформації; зміні парадигм щодо форматів проведення науково-дослідницьких заходів; використанню сучасних програм і сервісів; модернізації навчальних тем завдяки їхньому вузькому констатуванню; популяризації можливостей контроверсійних технологій (заради формування навичок ввічливого відстоювання своїх інтересів) тощо.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Lonka K. Phenomenal Learning from Finland. Edita Publishing, 2018. URL : https://surli.cc/wqxank (дата звернення : 17.09.2025).
2. Nicholls M., Churches O., Loetscher T. Perception of an ambiguous figure is affected by own-age social biases. URL : https://surl.li/ipjcib (дата звернення : 16.09.2025).
3. Веллс Г. Двері в стіні. *У безодні : оповідання.* Київ : Веселка, 1988. 312 с. («Пригоди. Фантастика»). URL : https://surl.lu/pdosrq (дата звернення : 12.09.2025).
4. Електросамокатам більш ніж 100 років. Чому вони бісили пішоходів, були символом фемінізму та транспортом багачів. URL : https://surl.li/xnkynl (дата звернення : 15.09.2025).
5. Орлова Т. Публічна історія як складова «м'якої сили» у сучасному суспільстві: з досвіду Австралії. *Український історичний журнал*. 2021. № 5. С. 165.
6. Освітній бранч – сучасний формат організації роботи з учнями та вчителями. Підготовка та презентація творчих кейсів: запис вебінару Салагуб Л. І. від 30.01.2023. URL : https://surl.li/mlpqec (дата звернення : 11.09.2025).
7. Покка А. Вищий клас. Шкільне управління по-фінськи. Харків : Ранок, 2019. 160 с. (дата звернення : 15.09.2025).
8. Портер Е. Поліанна; пер. з англ. Богдана Гора. Київ : Час майстрів, 2022. 296 с.
9. Чекаленко Л. Публічна історія: нове відкриття чи призабута давність?. *Україна дипломатична.* 2021. Вип. 22. С. 819–828. URL : https://surl.lu/vcvwqn (дата звернення : 12.09.2025).

УДК 316.624-053.6

Сичов Антон Юрійович,
здобувач третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти зі спеціальності 015 Професійна освіта (за спеціалізаціями) Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди, м. Харків;
Науковий керівник:

Науменко Наталія Вікторівна,
доктор педагогічних наук, доцент, доцент кафедри доцент здоров'я людини, реабілітології і спеціальної психології Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди, м. Харків

ПРИЧИНИ ДЕВІАНТНОЇ ПОВЕДІНКИ ПІДЛІТКІВ

Девіантна поведінка особистості – це порушення нормального розвитку особистості, викривлення процесу її соціалізації, що відображається в конкретних актах поведінки підлітків [4, с. 51], що суперечать загальноприйнятим у суспільстві нормам. Суть цієї поведінки полягає в тому, що підліток не дотримується вимог соціальної норми, обирає відмінний від них варіант поведінки, що призводить до порушення взаємодії особистості і соціумі, групи та суспільства, особистості та групи [6].

Існують різні причини девіантної поведінки підлітків, основними з яких є [1; 2; 3; 4; 5; 6]:

● соціальні причини, як-от: проблеми в сім'ї; неповні сім'ї (відсутність одного з батьків, що спричиняє його недостатню участь у житті підлітка та відсутність прикладу взаємодії); конфліктні сім'ї (нестабільність, постійні конфлікти і незадоволеність членів сім'ї); асоціальні сім'ї (невлаштований спосіб життя батьків, їхні залежності, неправильні приклади виховання); педагогічно некомпетентні сім'ї (батьки демонструють неправильну педагогічну позицію або використовують недоцільні, неприпустимі методи виховання); помилки виховання (недостатній і неефективний контроль підлітків з боку дорослих, відсутність розуміння і підтримки між ними або надмірна, невиправдана суворість); низька педагогічна культура сім'ї;

● негативний вплив оточення, зокрема: негативний вплив однолітків (тиск групи на підлітка, його прагнення відповідати стандартам ровесників, самореалізуватися, заслужити визнання з їхнього боку); проблеми в закладі освіти (неправильна, безтактна поведінка вчителів, булінг, приниження підлітка

через неуспішність, непродумана і нераціональна організація освітнього процесу); несприятливе мікросередовище (недоліки виховання і групових взаємин);

● психологічні причини, як-от: психічні відхилення (наявність у підлітка психічних захворювань або розладів, що впливають на його поведінку, наприклад, дефіцит уваги з гіперактивністю, розлади навчання), психологічні травми, внутрішні залежності, страхи, стрес тощо;

● біологічні фактори, зокрема: фізіологічні зміни особистості (гормональні сплески та нерівномірний розвиток мозку в підлітковому віці); фізичні травми (вроджені або набуті черепно-мозкові травми, що спричиняють порушення поведінки особистості);

● особистісні труднощі, як-от: низька самооцінка (відчуття невпевненості та неповноцінності особистості); особисті страхи і комплекси (проблеми, про які підліток може соромитися розповісти або обговорювати); агресія (переживання стресу, фрустрації, які з’являються при нездатності особистості конструктивно розв’язувати конфліктні ситуації);

● політичні, соціально-психологічні, економічні причини, зокрема: соціально-економічні і політичні потрясіння; морально-естетична і правова нестабільність розвитку країни; негативний вплив засобів масової інформації (низький рівень якості інформації, висвітлення епізодів із надмірною жорстокістю й антисуспільних форм поведінки тощо); незайнятість підлітків корисними справами, слабка і неефективна база організації дозвілля.

Отже, девіантна поведінка підлітків передбачає порушення нормального розвитку й соціалізації особистості, що виявляються в її певних діях, які суперечать нормам і стандартам, прийнятим у конкретному суспільстві. Поява девіантної поведінки підлітка залежить від низки причин, серед яких: соціальні, психологічні, політичні, соціально-психологічні, економічні причини, біологічні фактори, негативний вплив оточення й особистісні труднощі.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Вінс В. А., Тороп О. С. Вплив сім'ї на формування девіантної поведінки в підлітків. *Габітус*. 2023. Вип. 54. С. 69-71. URL: http://habitus.od.ua/journals/2023/54-2023/12.pdf (дата звернення: 19.09.2025).

2. Лазор К. П. Основні теоретичні підходи до розуміння причин девіантної поведінки підлітків. *Габітус*. 2021. Вип. 21. С. 72-76. URL: https://hdl.handle.net/11300/15687 (дата звернення: 19.09.2025).

3. Лютий В.П. Соціальна робота з групами девіантної поведінки : навч. посіб. Київ : Академія праці і соціальних відносин, 2000. 50 с.

4. Островська-Бугайчук І. М. Причини формування девіантної поведінки підлітків. *Вісник Житомирського державного університету. Педагогічні науки*. 2015. Вип. 2 (80). С. 48-52. URL: https://visnyk.zu.edu.ua/Articles/80/11.pdf (дата звернення: 17.09.2025).

5. Партико Н. В. Закалик Г. М., Макаренко С. С. Чинники девіантної поведінки неповнолітніх. *Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах*. 2019. № 63, Т. 1. С. 134-137. URL: http://pedagogy-journal.kpu.zp.ua/archive/2019/63/part_1/29.pdf (дата звернення: 17.09.2025).

6. Терещенко Л. А. Девіантна поведінка підлітків як соціально-педагогічна проблема. *Актуальні проблеми психології*: зб. наук. праць. Київ: Інститут психології імені Г. С. Костюка, 2013. Том. X. URL: https://elibrary.kubg.edu.ua/id/eprint/4393/1/l_Tereshenko_APP_IPiGSK_X_2013_PI.pdf (дата звернення: 18.09.2025).

Скасків Ірина Богданівна, ветеранка, менеджер підтримки ветеранського простору «Дім Ветерана», м. Тернопіль

«ДІМ ВЕТРАНА» – МІСЦЕ, ДЕ ЖИВЕ ПАМ'ЯТЬ, СИЛА Й ПІДТРИМКА

Після повернення з війни ветерани стикаються не лише з фізичними, а й із глибокими психологічними викликами. Адаптація до мирного життя вимагає безпечного простору, де можна відновлювати довіру, спілкуватися, знаходити розуміння й підтримку.

У Тернополі таким місцем став ветеранський простір «Дім ветерана» – осередок пам'яті, сили та взаємопідтримки.

Історія створення

Ініціатива створення Дому ветерана належить команді добровольців, що об'єдналася навколо ідеї створення простору для реабілітації та спілкування всіх тих, хто повертається із війни. У 2020 році ініційований ними проєкт «Дім ветерана» став переможцем «Громадського бюджету» серед малих проєктів міста. Завдяки цьому та підтримці небайдужих вдалося облаштувати

орендоване приміщення в м. Тернопіль по вул. Злуки, 53, щоб воно стало відкритим домом для захисників і їхніх родин.

Символічно, що «Дім ветерана» створили ті, хто пройшов фронт із початку війни у 2014 році та зрозумів: повернення до мирного життя потребує не лише часу, а й середовища, у якому тебе приймають і розуміють.

Офіційне відкриття ветеранського простору відбулось 5 грудня 2021 року. З початком повномасштабного вторгнення ворога він став на деякий час ще й волонтерським пунктом допомоги військовим і переселенцям.

Восени 2022 року «Дім ветерана» став одним із переможців програми «Плюс Плюс ++» від Veteran Hub, що дало можливість розширити спектр послуг і зміцнити партнерську мережу підтримки.

Основна ідея та значення простору

«Дім ветерана» – це не державна установа, а простір «тут свої»**.** Його місія – забезпечити підтримку, створити атмосферу довіри й відкритого діалогу.

Серед основних послуг та можливостей:

- інформаційно-консультативна підтримка щодо прав та гарантій соціального захисту;
- допомога у працевлаштуванні та написанні резюме з урахуванням військового досвіду;
- доступ до онлайн-послуг Veteran Hub **(**юридичні та психологічні консультації);
- спортивна зона для тренувань, фізичної реабілітації та настільного тенісу;
- простір для відпочинку (кава, книги, комп’ютери, інтернет, можливість просто побути поруч із тими, хто розуміє без слів);
- можливість проводити власні заходи або долучатися до вже організованих подій.

У «Домі ветерана» відбуваються заходи, присвячені вшануванню пам’яті полеглих захисників і формуванню позитивного образу військових у

суспільстві. Цей простір сприяє зменшенню соціальної ізоляції, формує почуття приналежності, довіри та безпеки, а це – базові умови психологічної адаптації ветеранів.

Роль для громади

«Дім ветерана» – це не лише місце для ветеранів та родин захисників. Це платформа взаєморозуміння між ними та громадою. Тут проводять культурні й освітні події, тренінги, зустрічі, які допомагають налагодити комунікацію, поширювати знання про ветеранський досвід і виховувати повагу до захисників, сприяти реалізації ветеранської політики.

Це сприяє об'єднанню громади довкола теми гідності, пам'яті й вдячності.

Психологічна та соціальна роль

Простір виконує важливу психологічну та соціальну функцію, сприяючи адаптації ветеранів до мирного життя. Спілкування, спільна діяльність і перебування серед людей, які поділяють схожий досвід, допомагають зменшити відчуття ізольованості. У «Домі ветерана» формується атмосфера безпеки, довіри й приналежності, що є основою психологічної стійкості та відновлення після бойових дій.

Виклики та перспективи

Основні виклики: обмежені матеріальні ресурси, потреба у сталому фінансуванні та благодійній підтримці. Однак сила цього простору – у людях. Ветерани, волонтери й небайдужі громадяни роблять усе, щоб «Дім ветерана» залишався живим середовищем підтримки.

Майбутня перспектива – реалізація подібних ініціатив в усіх громадах області як моделі ефективної адаптації та інтеграції ветеранів у суспільство.

Отже, «Дім ветерана» – це більше, ніж приміщення. Це місце, де живе пам'ять, сила й підтримка. Тут ветерани йдуть шляхом відновлення, громада вчиться розуміти й підтримувати, а спільні ініціативи стають джерелом єдності.

Подібні простори відіграють важливу роль у системі психологічної та соціальної адаптації ветеранів і формують культуру вдячності та співпричетності у суспільстві.

УДК 373.3.015.311:159.942

Стольна Ольга Миколаївна,
здобувачка першого (бакалаврського) рівня вищої освіти за спеціальністю А-3 Початкова освіта Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди, м. Харків;
Науковий керівник:
Смолянюк Наталя Миколаївна,
кандидат педагогічних наук, доцент кафедри теорії і методики викладання природничо-математичних дисциплін у дошкільній, початковій і спеціальній освіті Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди, м. Харків

ШЛЯХИ РОЗВИТКУ ЕМОЦІЙНОГО ІНТЕЛЕКТУ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ

Емоційний інтелект є складовою всебічного розвитку особистості, особливо в молодшому шкільному віці, коли закладаються основи соціальних, комунікативних і емоційних компетентностей. Емоційний інтелект відіграє важливу роль у формуванні гармонійної особистості молодшого школяра, сприяючи розвитку навичок, необхідних для успішної адаптації в суспільстві.

Проблема розвитку емоційного інтелекту є предметом дослідження як українських, так і зарубіжних вчених. У наукових доробках О. Мельник [6] обґрунтовано важливість формування базових емоційних навичок у молодшому шкільному віці, Г. Брославська та Т. Дригач [1] окреслили методи розвитку емоційного інтелекту учнів початкових класів. Цінним для вчителів-практиків є «Практичні рекомендації для вчителів початкової школи» Т. Котик [4]. Ключові концепції та моделі емоційного інтелекту сформулювали зарубіжні дослідники Дж. Майєр і П. Саловей [1], Р. Бар-Он.

Емоційний інтелект (далі ЕІ) визначається як здатність розпізнавати, розуміти, виражати та керувати власними емоціями, а також ефективно взаємодіяти з емоційними станами інших людей [5]. У контексті реформи «Нова українська школа» (НУШ) розвиток ЕІ розглядається як одна з ключових компетентностей, що сприяє формуванню психологічно безпечного освітнього середовища та підвищенню соціальної адаптивності учнів [2]. Молодший шкільний вік (6–10 років) є сенситивним періодом для формування ЕІ, оскільки діти активно вчаться взаємодіяти з однолітками, учителями та іншими дорослими, розвиваючи навички саморегуляції та емпатії [6]. Такої ж думки дотримується і О. Мельник, яка переконана, що молодший шкільний вік є періодом, коли діти починають усвідомлювати базові емоції (радість, сум, гнів, страх) і вчаться їх виражати в соціально прийнятний спосіб [6].

ЕІ передбачає низку здібностей, які дозволяють людині ефективно взаємодіяти з власними емоціями та емоціями інших. Згідно з концепцією Дж. Майєра та П. Саловея, ЕІ складається з чотирьох основних компонентів: розпізнавання емоцій – здатність ідентифікувати емоційні стани через вербальні та невербальні сигнали; використання емоцій – уміння застосовувати емоції для стимуляції мислення та вирішення завдань; розуміння емоцій – здатність аналізувати причини емоційних станів і передбачати їхні наслідки; керування емоціями – уміння регулювати власні емоції та впливати на емоційний стан інших [1].

Р. Бар-Он доповнює цю модель, виокремлюючи п’ять субкомпонентів ЕІ: внутрішньоособистісний, міжособистісний, адаптивний, стрес-менеджмент і загальний настрій [5].

Вчителю початкової школи необхідно знати оптимальні способи розвитку ЕІ, докладати для цього максимум зусиль. Так, одним з таких є безпечне емоційне середовище, що є основою для розвитку ЕІ, оскільки воно знижує рівень тривожності та сприяє відкритості учнів у вираженні почуттів [2]. Учителі можуть створювати такий клімат через використання історій, казок чи прикладів із життя, які викликають позитивні емоції, допомагає дітям

асоціювати навчання з радістю та інтересом. Наприклад, обговорення казкових персонажів сприяє розумінню їхніх емоційних станів [4]. Практика ранкового кола – ця методика, поширена в НУШ, передбачає щоденні зустрічі, під час яких діти діляться своїми почуттями. Вправи, такі як «Як я почуваюся сьогодні?», розвивають здатність розпізнавати власні емоції та співпереживати іншим [3].

Не менш важливим у процесі розвитку ЕІ є використання доцільних методів, що впливатимуть на емоційний стан школяра. Так, наприклад, окремі методи навчання є ефективним інструментом для розвитку ЕІ, якщо вони сприяють до активної взаємодії та сприяють формуванню соціальних навичок, прояву емоцій. До таких методів належать:

1. Казкотерапія – це читання та аналіз казок допомагають дітям розпізнавати емоції героїв і переносити ці знання на реальні ситуації. Наприклад, вправа «Який настрій у героя?» розвиває емпатію та аналітичне мислення [1].

2. Рольові ігри – ігри, що моделюють соціальні ситуації, дозволяють учням практикувати навички комунікації та вирішення конфліктів. Наприклад, гра «Скринька емоцій», де діти асоціюють емоції з кольорами чи предметами, сприяє їх кращому розумінню [4].

3. Арт-терапія – малювання, ліплення чи створення колажів дозволяють дітям виражати емоції невербально, що особливо важливо для тих, хто має труднощі з вербалізацією почуттів [6]. Наприклад, створення «карти емоцій» допомагає учням візуалізувати свої переживання.

Емпатія є центральним компонентом ЕІ, який допомагає дітям розуміти почуття інших і будувати гармонійні стосунки.

Таблиця 1

Шляхи розвитку емпатії, як компоненту емоційного інтелекту [3]

Назва вправи/діяльності	Опис	Мета
Командні завдання	Спільна робота над проєктами, наприклад, створення	Розвиток співпраці, поваги до думки інших, навичок

	групового плаката	вирішення конфліктів
Вправи на співпереживання	Вправа «Погляд очима іншого» – уявлення себе на місці однокласника в певній ситуації	Розуміння чужих емоцій
Обговорення літературних творів	Аналіз поведінки персонажів у літературних творах	Розпізнавання мотивів вчинків та співпереживання героям

Саморегуляція є важливим аспектом EI, що дозволяє дітям справлятися зі стресом і контролювати імпульсивні реакції. Для цього використовується: дихальна гімнастика, наприклад, техніка «4-7-8», допомагає знизити тривожність і покращити концентрацію [4]; прослуховування спокійної музики чи звуків природи сприяє створенню розслабленої атмосфери та допомагає дітям регулювати свій емоційний стан [6]; вправи, такі як «Стоп і подумай», вчать дітей зупинятися перед імпульсивними діями та обмірковувати свої рішення [3]. Наприклад, учням пропонують уявити «червоне світло» перед тим, як реагувати на провокацію.

Учителі та батьки відіграють однаково важливу роль у розвитку EI. Учителі повинні демонструвати емоційну компетентність, виступаючи прикладом для учнів. За словами О. Дмитренко, спокійна та емпатична поведінка педагога сприяє створенню довірливих стосунків у класі [2]. Батьки, зі свого боку, можуть проводити регулярні розмови про почуття, що допомагають дітям усвідомлювати власні емоції та вчитися їх висловлювати [1]; демонструвати спокійне вирішення конфліктів батьками формує в дітей відповідні моделі поведінки [6]; залучати дітей до малювання, музики чи інших творчих занять сприяє розвитку емоційної чутливості та креативності [4].

У сучасному світі навіть окремі цифрові технології стають важливим інструментом розвитку EI. Інтерактивні додатки та онлайн-ігри, спрямовані на розпізнавання емоцій, можуть бути ефективними для молодших школярів. Наприклад, програми, що пропонують дітям визначати емоції за мімікою персонажів, сприяють розвитку емпатії та аналітичних навичок [3]. Однак використання таких технологій має бути дозованим і контрольованим, щоб уникнути надмірної залежності від гаджетів.

На нашу думку, для ефективного розвитку емоційного інтелекту молодших школярів варто на уроках читання, мистецтва включати вправи на розвиток ЕІ, наприклад, аналіз емоцій літературних героїв чи створення «емоційних колажів». Враховуючи індивідуальні особливості дітей, можна адаптувати окремі методики до потреб учнів, наприклад, використовувати більше невербальних вправ для сором'язливих, замкнених учнів. Доцільно також займатися просвітницькою діяльністю батьків, організовувати та проводити батьківські тренінги із розвитку ЕІ. Використовувати сучасні ресурси, цифрові платформи, такі як «Всеосвіта», «Learning.apps», «Kahoot» пропонують готові кейси вправ, які можна інтегрувати в навчальний процес.

Таким чином, розвиток ЕІ молодших школярів є важливим завданням сучасної освіти, яке сприяє формуванню гармонійної особистості, здатної до ефективної соціальної взаємодії. Використання методів навчання, таких як казкотерапія, арт-терапія та рольові ігри, у поєднанні зі створенням безпечного емоційного середовища, реалізації індивідуального підходу та активною участю батьків і вчителів, забезпечує комплексний підхід до розвитку ЕІ у школярів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Брославська Г. М., Дригач Т. Г. Розвиток емоційного інтелекту учнів початкових класів. *Наукові записки кафедри педагогіки*. 2020. №1.47. С. 7-13.
2. Дмитренко О. Інтелект успіху. Чому Нова українська школа фокусується на розвитку емоційного інтелекту. URL: https://zn.ua/ukr/amp/EDUCATION/intelekt-uspihu344945_.html (Дата звернення: 03.09.2025).
3. Кейс вправ для розвитку емоційного інтелекту під час ранкового кола URL: https://vseosvita.ua/library/keis-vprav-na-rozvytok-emotsiinoho-intelektu-pid-chas-provedennia-rankovoho-kola-565486.htm (Дата звернення: 03.09.2025).
4. Котик Т. М. Нова українська школа: теорія і практика формування емоційного інтелекту в учнів початкової школи: навч.-метод. Посіб. Тернопіль: Астон, 2020. 193 с.
5. Максьом К. В. Емоційний інтелект: основні концептуальні підходи та структурна модель соціально-психологічного феномену. *Актуальні проблеми психології*. 2018. С. 348-355.
6. Мельник О. М. Розвиток емоційного інтелекту молодших школярів. *Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах*. 2020. №73.С.128-133.

УДК 373.2

Тітаренко Світлана Анатоліївна,
кандидат педагогічних наук, доцент, кафедри дошкільної педагогіки і психології Глухівського національного педагогічного університету імені Олександра Довженка, м. Глухів;
Чокнадій Анастасія Петрівна,
здобувачка освіти першого (бакалавського) рівня вищої освіти Глухівського національного педагогічного університету імені Олександра Довженка, м. Глухів

СУЧАСНІ ПІДХОДИ ДО ПРОБЛЕМИ РОЗУМОВОГО РОЗВИТКУ ДІТЕЙ У ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНІЙ ЛІТЕРАТУРІ

Проблема розумового розвитку дітей завжди була в центрі уваги психологів і педагогів, адже саме інтелектуальні здібності забезпечують дитині можливість успішно адаптуватися до соціуму, опановувати нові знання та формувати навички, необхідні для подальшого навчання і життєдіяльності. В умовах модернізації освітнього простору, активного впровадження інноваційних технологій та гуманізації виховного процесу особливої актуальності набуває дослідження сучасних підходів до стимулювання та розвитку інтелектуальної сфери дитини.

Сучасна психолого-педагогічна література пропонує різноманітні трактування сутності розумового розвитку, його критеріїв і механізмів. Дослідження зарубіжних і вітчизняних науковців (В. Котирло Г. Костюк, С. Ладивір, О. Проскура, О. Савченко та ін.) засвідчують, що інтелектуальний розвиток дитини відбувається у взаємодії з дорослими, у процесі засвоєння суспільного досвіду та включення у різні види діяльності. Науковці акцентують увагу на значенні ігрової, навчальної, комунікативної діяльності як провідних чинників формування мислення та пізнавальних здібностей.

Водночас у сучасних дослідженнях дедалі більше уваги приділяється питанням індивідуалізації освітнього процесу, врахуванню вікових та

психологічних особливостей дитини, використанню інформаційно-комунікаційних технологій для активізації пізнавальної діяльності. Сучасна школа і заклади дошкільної освіти стоять перед завданням формування у дітей не лише знань, а й уміння критично мислити, аналізувати, співставляти, робити висновки, що потребує нових педагогічних стратегій та методичних рішень.

Актуальність дослідження зумовлена необхідністю системного аналізу підходів, які представлені в сучасній психолого-педагогічній літературі, а також пошуку найбільш ефективних методів впливу на розумовий розвиток дітей. Саме комплексне вивчення цієї проблеми дозволить визначити перспективні напрями оптимізації освітнього процесу та підвищення його якості.

Розумове виховання – організований педагогічний процес, який спрямований на формування у дітей дошкільного віку системи елементарних знань та умінь, а також способів розумової діяльності. Мета розумового виховання – підвищення рівня розумового розвитку дошкільників [4].

Розумовий розвиток – ступінь розвитку в дитини пізнавальних процесів (відчуттів і сприймання, мислення та мовлення, пам’яті й уяви). Сформованість уміння міркувати, обґрунтовувати свої думки, діяти адекватно до вимог старших, виявляти інтерес до пізнання навколишнього середовища, здатність швидко і правильно розуміти те, що їй говорять, вибудовувати власні судження, користуватися поняттями й узагальненнями. Розумовий розвиток дитини розглядається не лише як отримання певного обсягу знань, а як розвиток сприймання, пам’яті, уяви, пізнавальних здібностей, оволодіння способами та прийомами пізнавальної діяльності [2].

Розумовий розвиток перебуває у тісному взаємозв’язку з оволодінням знаннями, оскільки розумова діяльність, її творчий характер обумовлений багатством змісту. Разом з цим, рівень розумового розвитку не можна однозначно визначати обсягом засвоєних знань. Велике значення має прояв дітьми пізнавальної активності, переробка у свідомості знань, що набуваються, перетворення знань на переконання, оволодіння вмінням творчо застосовувати

їх на практиці. Тільки таким шляхом розумові здібності дітей дошкільного віку будуть розвиватися та вдосконалюватися [4, с. 53].

У першій половині XX ст. з'явилася теорія вродженої розумової обдарованості. Ця теорія бере свій початок в Англії (Дж. Адамс, Дж. Адамсон та ін.), придбала прихильників у Франції (А. Біне, Р. Дючіль, А. Пьерон і ін.) і особливо в США. Основним інструментом цієї теорії було інтелектуальне тестування. Значна кількість педагогів виражала сумніви в тому, що тести визначають вроджену обдарованість, і вважала, що застосовувати їх треба з істотними застереженнями. Американський педагог У. Беглі був переконаний, що розумові тести допомагають визначити тільки одномоментний рівень знань дітей, і не в якій мірі не можуть розглядатися як об'єктивний показник вроджених і незмінних розумових здібностей. Аналогічну точку зору висловлював французький психолог і педагог Анрі Валлон. Б. Боде, Д. Дьюї, які вважали, що тестування прирікає дітей на нерівні можливості в отриманні освіти [1, с. 78].

С. Ладивір зазначає, що характеристика мислення дошкільника як наочно-дієвого і наочно-образного зовсім не означає його обмежених пізнавальних можливостей. У дітей дошкільного віку можна сформувати такі форми пізнання, які забезпечують відображення різних предметів і явищ в їх істотних зв'язках і відносинах. На певному етапі розвитку дитина дошкільного віку в принципі може опанувати основами мислення теоретичного типу, засвоїти деякі наукові знання. Правильне розуміння чуттєвості, живого споглядання як перетворюючої предметної діяльності дозволяє виявити приховані пізнавальні резерви наочно-дієвого і наочно-образного мислення дошкільників і на цій основі розробити більш досконалі методи їх розумового виховання [2, с. 11].

Відомий український психолог Г. Костюк зауважував, що у розвитку здатності дитини до вибору та розгортання сюжету відбувається перехід від зовнішнього до внутрішнього зумовлення цього процесу. Якщо на межі раннього та дошкільного віку сюжет виникає на основі іграшок та предметів,

які є у розпорядженні дітей, то у середньому дошкільному віці діти починають планувати сюжет, підбираючи для його втілення необхідні іграшки та атрибути. Від сюжету, який складається з кількаразового повторення певної модельованої ситуації (наприклад, «мама» то одягає, то роздягає «ляльку» – доньку) діти переходять до сюжетів, утворених з однієї-двох сюжетних ліній, у грі вирізняються певні етапи, не однорідні за змістом («мама» одягає «доньку», відводить у дитячий садочок, там вона снідає) [2, с. 91].

Розумовий розвиток починається з перших днів життя дитини і на кожному етапі її вікового розвитку набуває своєрідний характер. Джерелом розумового розвитку є внутрішні, властиві цьому процесу протиріччя, що виникають під впливом зовнішніх умов. Так, суперечності між тими вимогами, які пред'являються дитині суспільним середовищем і усвідомлюються нею, і ступенем оволодіння необхідними для виконання цих вимог знаннями і навичками або протиріччя між новими потребами, запитами і прагненнями, з одного боку, і досягнутим рівнем розвитку можливостей – з іншого, далеко не рівнозначні на різних етапах розвитку дитини [3, с. 14].

У дітей дошкільного віку відбувається інтенсивний розвиток розумових здібностей: відчуття і сприйняття, уяви, пам'яті і мислення та ін. Багато характерних сторін цих процесів вже розкриті, і, що особливо важливо, в той же час доведено, що у дітей дошкільного віку розумові операції спочатку виділяються з їх практичної діяльності, а потім починають обслуговувати останню. Правильно поставлене розумове виховання дітей в дошкільному віці є фундаментом навчання в школі.

Найважливішими показниками розумового розвитку дітей є якості розумової діяльності: глибина, гнучкість, критичність тощо. Діти з низьким рівнем розумового розвитку досить слабо використовують інформацію, закладену в умовах завдань. Шлях до вирішення виявляється перевантажений хибними судженнями. Залежно від того, як розуміються показники розумового розвитку, буде різним і підхід до умов розумового розвитку дитини [2, с. 111].

Важливим напрямом у сучасних дослідженнях є вивчення умов, що забезпечують інтенсивний розумовий розвиток. Серед них особливе місце займають: створення розвивального освітнього середовища; організація пізнавально-активної діяльності; застосування ігрових методик; використання інтегрованих занять, які поєднують пізнавальну, емоційну та практичну складові.

Психолого-педагогічна література також підкреслює значення сімейного виховання для формування інтелектуальної сфери дитини. Саме сім'я створює перші умови для розвитку мовлення, мислення, допитливості, а також формує ціннісні орієнтири, які впливають на ставлення дитини до навчання.

Отже, аналіз психолого-педагогічної літератури свідчить, що проблема розумового розвитку дітей є однією з найактуальніших у сучасній науці, адже саме інтелектуальна сфера визначає готовність дитини до навчання, її здатність до соціалізації та подальшого особистісного зростання. Сучасна психолого-педагогічна література демонструє тенденцію до інтеграції різних підходів, що дозволяє глибше розкрити багатовимірність інтелектуального розвитку дитини. Важливим чинником розумового розвитку є створення розвивального освітнього середовища, що стимулює допитливість, активність і пізнавальну ініціативу дитини. Значну роль при цьому відіграють ігрові та інтегровані форми діяльності. Розвиток інтелектуальної сфери дитини є результатом взаємодії біологічних задатків і соціально-культурних впливів, у тому числі впливу сім'ї та найближчого соціального оточення. Сучасні наукові підходи підтверджують необхідність комплексного й системного розгляду проблеми розумового розвитку дітей. Її подальше дослідження має бути спрямоване на пошук оптимальних педагогічних стратегій, які забезпечать ефективний інтелектуальний розвиток, формування ключових компетентностей та готовності дітей до успішного навчання й активного життя в умовах сучасного суспільства.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Артемова Л. В. Історія педагогіки України: підруч. для студ. вищ. пед. навч. закл. Київ : Либідь, 2006. 421 с.
2. Павелків Р. В. Дитяча психологія : навч. посіб. Київ : Академвидав, 2010. 432 с.
3. Піроженко Т. О. Особистість дошкільника : перспективи розвитку: навч.-мет. посіб. Тернопіль : Мандрівець, 2012. 136 с.
4. Поніманська Т.І. Дошкільна педагогіка: навчальний посібник. Київ : «Академвидав», 2018. 408 с.

УДК 614.84 (477)

Харламов Михайло Іванович,
доктор історичних наук, професор, професор кафедри соціальних і гуманітарних дисциплін навчально-наукового інституту цивільного захисту Національного університету цивільного захисту України, м. Черкаси;
Чиркіна-Харламова Марина Анатоліївна, кандидат технічних наук, доцент, заступник начальника кафедри радіаційного та хімічного захисту навчально-наукового інституту оперативно-рятувальних сил Національного університету цивільного захисту України, м. Черкаси

ДО ПИТАННЯ ПРО БОРОТЬБУ З ПОЖЕЖАМИ В СІЛЬСЬКІЙ МІСЦЕВОСТІ ХАРКІВЩИНИ У ДРУГІЙ ПОЛОВИНІ 1930-Х РОКІВ

Харківська область Української Радянської Соціалістичної Республіки протягом другої половини четвертого десятиріччя двадцятого століття була однією з найбільших за територією та однією з найміцніших за розвитком та потенціалом сільського господарства та промисловості серед областей республіки. В межах Харківщини в досліджуваний історичний період знаходилася велика кількість лісів, торфовищ, сільськогосподарських об’єктів, що мали суттєву значимість для економіки української республіки. Сільським територіям Харківської області неконтрольовані загоряння завдавали значних матеріальних збитків, а тому протипожежна боротьба мала велике значення для сільськогосподарських територій Харківщини. Контроль за всією вогнеборчою справою в УРСР і відповідно на території Харківської області здійснювало

Головне управління пожежної охорони СРСР (ГУПО СРСР) та його відомчі підрозділи в українській республіці.

На початку 1935 року Харківський обласний виконавчий комітет постановив поліпшити процеси профілактики та боротьби з пожежами на території області. Було видано постанову про «Посилення протипожежних заходів в колгоспах, радгоспах та МТС», для запобігання виникнення пожеж та ефективної боротьби з ними. Згідно неї створювалися спеціальні комісії, які повинні були перевірити стан протипожежного інвентарю та ременанту, роботу добровільних пожежних дружин та стан їх спеціального вогнеборчого обладнання в кожному колгоспі, радгоспі, машинно-тракторній станції області. Дані спеціально утворені комісії мали працювати на місцях, поки не були б виправлені недоліки у системі пожежної безпеки. Також перевірявся стан усіх «молотильних токів», спеціально облаштованих місць в полях, де зберігався увесь протипожежний ременант для забезпечення ліквідації можливих загорянь під час збиральної кампанії [1, арк. 5].

Місцеві органи влади та керівництво колгоспів, радгоспів та МТС мали забезпечити надійний ремонт усього протипожежного обладнання; повинні були відремонтувати або облаштувати надійні об’єкти водопостачання (природні водоймища або штучно створені резервуари чи колодязі) та облаштувати під’їздні шляхи до них. Було заборонено використовувати членів добровільних пожежних команд на роботах, що не були пов’язані із гасінням чи профілактикою пожеж в період їх безпосереднього добового вогнеборчого чергування. Також було заборонено використання коней та вогнеборчого обладнання і ременанту під час сільськогосподарських робіт, що були залучені для гасіння ймовірних загорянь в години добових протипожежних варт. Було прийнято рішення про цілодобове чергування розрахунків добровільних вогнеборчих дружин на території всіх колгоспів, радгоспів та МТС в період особливо небезпечних часових проміжків (влітку та під час весняно-осінньої сільськогосподарської кампанії). Впроваджувалася практика раптових нічних перевірок стану бойової готовності пожежних дружин та бойових вогнеборчих

варт та їх ефективності під час перевірочних та тренувальних спеціально створених і контрольованих пожеж [2, арк. 21].

Директори машинно-тракторних станцій були персонально відповідальні за встановлення на кожному комбайні, тракторі, автомобілі, сільськогосподарській машині необхідного протипожежного реманенту (вогнегасників, місткостей із піском та водою, лопат тощо) та їх належний стан. Пожежний відділ Народного комісаріату внутрішніх справ УРСР (НКВС УРСР) здійснював загальний контроль над виконанням вищезгаданої постанови Харківського облвиконкому «Посилення протипожежних заходів в колгоспах, радгоспах та МТС» [3, арк. 56].

Однак слід зауважити, що не у всіх районах Харківської області суворо дотримувалися правил та інструкцій згаданих у вищезазначеній постанові. Після здійснених перевірок у 1937 році Харківський облвиконком зафіксував, що в окремих районах Харківщини було допущено ряд недоліків. Так Президія Харківського облвиконкому визнала цілком незадовільним стан організації протипожежних заходів в колгоспах, радгоспах, МТС Шевченківського та Коломацького районів. Слід зауважити, що великих збитків для народного господарства Харківської області завдавали пожежі не тільки на оброблених сільськогосподарських територіях, але й на територіях лісів та торфових боліт. Шкода була настільки значною, що Президія Харківського обласного виконавчого комітету була вимушена видати обов'язкову постанову № 2/93 від 15 березня 1938 року «Про протипожежні заходи в лісах та торфових болотах та боротьбу з пожежами в лісах. У постанові Харківського облвиконкому зазначалося, що всі організації, що займалися лісовими та торфовими розробками мали у літні місяці вводити додаткову пожежну охорону особливо у хвойних лісах, на розроблених лісосіках та на сухих торфовищах. Ці ж установи повинні були забезпечити спеціальні місця зі справним пожежним реманентом для випалювання вугілля, виготовлення дьогтю та смоли. На лісових та торфових заводах і складах вводилися посилені заходи пожежної безпеки, туди не допускали персонал із сірниками, а на двигуни виробничих

машин встановлювали іскровловлювачі. Лісгоспи та райлісгоспи могли зачиняти шляхи пересування випадкових людей та транспорту у найбільш небезпечних у пожежному відношенні місцях у літній період, узгоджуючи дані заходи із райвиконкомами, «...залишаючи право користування ними особам, що мають безпосереднє відношення до лісового господарства» [3, арк. 61].

Проведення системи заходів протипожежної боротьби в межах сільських регіонів Харківської області у 1935-1938 роках суттєво вплинули в позитивному контексті на загальний стан вогнеборчої справи в цій вельми значущій області України. Не зважаючи на певні складнощі та недоліки у справі протипожежної боротьби в кордонах Харківської області вогнеборці в основному належним чином захищали сільськогосподарські території від пожеж. Проте, слід зауважити, що ефективність та оперативність протипожежної роботи у галузі вогнеборчої справи на Харківщині на території колгоспів, радгоспів, МТС, у лісових господарствах та торфовищах у вказаний період історичного розвитку нашої держави залежала від різноманітних моментів: від професіонального ставлення, досвідченості та оперативної діяльності вогнеборців та інших спеціальних відповідальних осіб, до взаємовідносин вогнеборців, сільського населення із місцевою владою та спеціальних пожежних органів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Державний архів Харківської області (ДАХО). – Ф. Р-492, оп. 1, спр. 2, 87 арк.
2. Державний архів Харківської області (ДАХО). – Ф. Р-1486, оп. 1, спр. 350, 205 арк.
3. Державний архів Харківської області (ДАХО). – Ф. Р-3858, оп. 6, спр. 10, арк. 340 арк.

Хома Світозара Олегівна,
завідувач центру виховної роботи, захисту прав дитини та громадянської освіти Тернопільського обласного комунального інституту післядипломної педагогічної освіти, м. Тернопіль

РОЗВИТОК КРЕАТИВНИХ ПРАКТИК ТА ІННОВАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ ВИХОВАННЯ В УМОВАХ СУЧАСНИХ ВИКЛИКІВ

Анотація. У статті окреслено питання, пов'язані із складністю сучасних виховних проблем, використання сучасних методів, форм і прийомів виховання, розвиток креативних практик та інноваційних технологій виховання в умовах сучасних викликів.

Ключові слова: виховання, формування цінностей, виховне середовище, патріотизм, ціннісна убезпеченість, духовно досконала особистість.

Широкомасштабна агресія російської федерації стала випробуванням для усього українського народу, внесла зміни в усі сфери суспільного життя. Зазнала їх освіта: погіршення безпекової ситуації, зміни форм та методів, змісту освітнього процесу, врегулювання нормативно-правового забезпечення, створення безпечного середовища функціонування закладів освіти, захисту прав здобувачів освіти та педагогічних працівників.

Сучасний вчитель – це професіонал, який знаходиться у постійному творчому пошуку, а також у пошуку відповіді на актуальне проблемне питання «чого навчати учнів?». Сучасному вчителю необхідні гнучкість і нестандартність мислення, вміння адаптуватися до швидких змін умов життя. Учитель сучасної школи повинен не просто вчити, він повинен формувати духовно інтелектуальну творчу особистість, адаптовану до сучасних вимог, різнобічно розвинену, соціально зрілу, яка успішно засвоює ціннісний нормативний досвід поколінь, виробляючи свій власний досвід діяльності, творчості, спілкування.

Сучасні здобувачі освіти живуть у світі швидких змін, технологій та інформаційного шуму. Щоб не загубитися в цьому потоці, молоді люди

потребують міцного фундаменту – вічних цінностей. Виховання на цих цінностях є ключовим завданням для батьків, педагогів та суспільства в цілому.

Під час війни виховання набуває особливого значення, адже саме цінності стають опорою в найважчі часи. В умовах постійного стресу, невизначеності та небезпеки, формування у дітей правильних моральних орієнтирів допомагає їм краще справлятися з травматичними подіями та вирости повноцінними особистостями.

Здобувачі освіти, які зростають в умовах війни, переживають унікальний досвід. Ці діти – це не просто «покоління війни», а покоління, що формується в епоху високих технологій та глобального доступу до інформації, яка, на жаль, часто несе в собі образи руйнування та страждань.

Нині перед нами постають несподівані життєві, професійні виклики. Нам доводиться жити і працювати в надзвичайно складних умовах. Всім нам: і педагогам, і батькам, і дітям зараз потрібна психологічна підтримка і допомога, щоб вистояти і зберегти своє емоційне і психічне здоров'я, вберегти себе і близьких, продуктивно працювати на благо нашої країни й задля перемоги.

Наше завдання як педагогів – працювати так, щоб виховувати духовно досконалу особистість.

Якою ж є духовно досконала особистість, людина із сформованими істинними цінностями. Важливо пам'ятати, що досконала особистість менше піддається відчаю, страху, зневірі. У цьому вбачається якраз її душевна стійкість. Духовно досконала особистість відзначається сталим цілепокладанням – цим внутрішнім стержнем, що захищає її від зовнішнього примусу та підкорення. Вона менш за все звертатиме увагу на різноманітні перепони, коли ідеться про досягнення високої мети. Тому саме така особистість спроможна ступити на нестандартний шлях, який пов'язаний із труднощами. Для такої особистості характерна пошана до ціннісного досвіду попередників, який однак не залишається її внутрішнім надбанням. Вона прагне по мірі своїх сил повторити його у власних вчинках.

Отож, виховання такої особистості має ставити на перше місце процес мислення, що дозволить вихованцеві з глибиною осягнути світ. Маємо вести мову про спрямоване формування ціннісно орієнтованого мислення.

Зосереджуємо увагу на тому, що в умовах воєнної агресії російської федерації в Україні національно-патріотичне виховання є одним із пріоритетних напрямів діяльності держави та суспільства щодо розвитку національної свідомості на основі суспільно-державних (національних) цінностей (самобутність, воля, соборність, гідність), формування у громадян почуття патріотизму, поваги до Конституції і законів України, соціальної активності та відповідальності за доручені державні та громадські справи, готовності до виконання обов'язку із захисту незалежності та територіальної цілісності України.

Функціонування системи освіти в умовах воєнного стану характеризується інтенсивним пошуком нових підходів до навчання, інноваційних форм організації освітнього процесу, ефективних педагогічних та інформаційних технологій.

І під час війни, і після її завершення головним завданням освітньої галузі є і буде забезпечення якості освіти на всіх рівнях.

Нові цілі української школи потребують модернізації змісту освіти. Це вимагатиме створення принципово нових стандартів виховної парадигми освіти, яка має ґрунтуватися на особистісно орієнтованому і компетентнісному підходах до виховання. Нова парадигма виховання полягає в розумінні дитини як суб'єкта і мети виховання, орієнтує на усвідомлення виховання як соціально-педагогічного явища, на підвищення виховного потенціалу освітнього середовища та проєктування цілісного виховного простору.

Пріоритетного значення в розбудові нової школи набуває завдання формувати в учнів систему загальнолюдських цінностей – морально-етичних (гідність, чесність, справедливість, турбота, милосердя, повага до життя, повага до себе та інших людей) та соціально-політичних (свобода, демократія, культурне різноманіття, повага до рідної мови і культури, патріотизм,

шанобливе ставлення до довкілля, повага до закону, солідарність, відповідальність).

У центрі освіти має перебувати виховання в учнів відповідальності за себе, за добробут нашої країни. Сучасна виховна система потребує комплексного підходу у їх розв'язанні та розвитку соціально-педагогічної парадигми виховання на цінностях.

Успішне досягнення організаційно – педагогічних умов для розвитку зростаючої особистості на основі загальнолюдських і національних цінностей у закладах загальної середньої освіти залежатиме від розроблення і впровадження моделі, системи формування компетентнісного виховання учнів, відповідних освітніх і методичних матеріалів, що застосовуватимуться в освітньому процесі закладів освіти. У цьому контексті актуалізується діяльність закладів загальної середньої освіти, які володіють вагомим компетентнісним виховним потенціалом. Однак здійснюючи таку діяльність, заклад освіти має враховувати особливості виховного впливу інших середовищ, насамперед враховуючи реалії сьогодення, створюючи в такий спосіб оптимальний для становлення дитини цілісний виховний простір.

Чотири актуальні напрями професійного розвитку для вчителів

1. Навчання та підтримка дітей під час війни.

На початку війни українським педагогам стали у пригоді поради ізраїльських фахівців. Нині ж зростає запит на аналогічне навчання від українських експертів – тих, хто в режимі реального часу опрацьовує підходи для ефективної та/або екологічної шкільної освіти під час війни.

2. Турбота вчителя про себе.

Ця тема актуальна завжди, та саме під час війни вона набуває особливого значення. Педагог/-иня комунікує з дітьми щодня, має стати їхньою опорою, створювати безпечне емоційне середовище.

3. Реформа Нової української школи.

Підготовка вчителів до роботи в новому навчальному році стартувала весною та влітку цього року. Також у фокусі опиняються традиційні теми:

створення цікавинок до уроку, ефективне впровадження онлайн-навчання, зміни в документообігу. Допомогти з розумінням того, яким має бути педагог, скільки корисного він чи вона має можливість втілити у своїй діяльності, може професійний стандарт. Він містить опис загальних та професійних компетентностей учителя за кваліфікаційними категоріями, синхронізується з державними освітніми стандартами та дозволяє українським учителям самостійно визначати цілі для саморозвитку та професійного вдосконалення, оцінювати програми підвищення кваліфікацій щодо їхніх запитів, уникати необ'єктивного оцінювання під час атестації та сертифікації.

4. Сучасні підходи до виховання

В жорстоких реаліях воєнного стану в Україні перед освітянами стоїть важливе завдання – об'єднання зусиль педагогічної та громадської спільнот на засадах взаєморозуміння, співробітництва щодо захисту прав та свобод, оволодіння дітьми універсальними цінностями та моделями поведінки, які складають основу світової культури. Тому ми маємо глибоко переосмислити основні завдання виховання у теперішній час, час війни.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Бех І.Д. Особистість у сяйві духовності (Монографія). Київ-Чернівці, Букрек. 2021.

2. Бех, І. Д., Журба, К. О., Киричок, В. А., Чорна, К. І., Назаренко Г. А.,& Шкільна, І. М. (2011). Система патріотичного виховання дітей та учнівської молоді в умовах модернізаційних суспільних змін. (Навчально-методичний посібник). Київ, Педагогічна думка. 2011.

3. Закон України «Про освіту». URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws

4. Концепція Нової української школи. Розпорядження Кабінету Міністрів України від 14 грудня 2016 р. № 988-р.

5. Концепція підтримки та сприяння розвитку дитячого громадського руху в Україні. Розпорядження Кабінету Міністрів України від 11 квітня 2018 р. № 281-р.

6. Програма «Нова українська школа» у поступі до цінностей», розглянута та затверджена Вченими Радами Інституту проблем виховання (протокол № 6 від 02 липня 2018 року) та Інституту модернізації змісту освіти (протокол № 7 від 26 вересня 2018 року). URL: https ://ipv. org.ua/prohrama-nova-ukrainska-shkola/

ПРИРОДНИЧО-МАТЕМАТИЧНИЙ НАПРЯМ

УДК 378.147:004.738.5:33

Антоник Євгеній Михайлович,
здобувач третього освітньо-наукового рівня, спеціальність 015 «Професійна освіта», Мукачівського державного університету, м. Мукачево

ПІДГОТОВКА МАЙБУТНІХ БАКАЛАВРІВ У ГАЛУЗІ ЕКОНОМІКИ В ЕПОХУ ЦИФРОВІЗАЦІЇ: ВИКЛИКИ ТА МОЖЛИВОСТІ

У сучасному суспільстві масштаби та якість використання інформаційно-комунікаційних технологій (далі – ІКТ) у професійній діяльності бакалаврів у галузі економіки впливають на рівень економічного та соціального розвитку країни, її інтеграцію у світову економічну систему. З іншого боку реальність така, що сучасна система вищої освіти готує випускників в умовах узгодження професійної освіти з процесом інформатизації суспільства. Стрімке оновлення та поширення ІКТ призводить до появи нових способів і методів виконання професійних завдань [1, с. 4]. Не винятком є професійна діяльність бакалаврів у сфері економіки, котрі повинні виконувати фахові функції з опорою на застосування сучасних цифрових застосунків, он-лайн платформ тощо.

Базові види діяльності фахівців будь-якого профілю в епоху цифровізації реалізуються на основі постійного вдосконалення загальної культури особистості. У межах будь-якого напряму підготовки мають формуватися і розвиватися ключові компетенції, які є багатофункціональними, надпредметними і багатовимірними. Оволодіння ними дає змогу розв’язувати найрізноманітніші проблеми в повсякденному та професійному житті.

Цифровізація є об’єктивною закономірністю розвитку суспільства. Характерною рисою цього явища є широкомасштабне застосування ІКТ у всіх сферах людської діяльності. Майбутні бакалаври у сфері економіки активно використовують ІКТ у своїй професійній діяльності, прийняття на їхній основі різноманітних рішень. Тому одним із першочергових завдань системи вищої

освіти є формування готовності студентів-економістів впроваджувати цифрові технології в актуальних реаліях соціально-економічної дійсності.

Це завдання постулюється й соціальним замовленням на підготовку економістів в ЗВО. Адже зростають вимоги роботодавців щодо інформаційної підготовки бакалаврів у сфері економіки, що дає змогу працювати в умовах багатозадачності та великих обсягів даних.

Зміна умов праці виводить освіту за рамки академічної підготовки. Нині для високорозвинених країн властивий напрям розвитку економіки, заснований на переході від сировинного компонента до інтелектуального (людського). Багато дослідників упевнені, що якість освіти, і відповідно, якість інтелектуальних ресурсів, стає головним геополітичним чинником у світі [4, с. 190]. Нові орієнтири економічної освіти в умовах інформатизації суспільства передбачають збільшення кількості високоморальних, інтелектуально розвинених і освічених особистостей – випускників ЗВО, які: володіють фундаментальними знаннями; інноваційним типом мислення, що дає змогу досить швидко адаптуватися в навколишньому світі; здатні працювати в команді й ухвалювати нестандартні рішення; можуть використовувати цифрові технології для досягнення професійних цілей та виконання різноманітних завдань [2, с. 152]. У зв’язку з цим дедалі більшу підтримку в освітянській спільноті знаходять засоби цифровізації навчання, зокрема, хмарні технології, платформні рішення, електронні інформаційні середовища, масові відкриті on-line-курси.

Запити суспільства до професійної діяльності майбутніх економістів відображені й у професіограмах, що системно описують різні вимоги до суб’єктів професії та якості особистості, необхідні для відповідних видів діяльності. Домінантні види діяльності бакалаврів у сфері економіки, так чи інакше, пов’язані з використанням ІКТ.

Варто зазначити, що уточнюючи компетентнісні характеристики претендентів, роботодавці звертають увагу на стрімке оновлення та поширення ІКТ, можливості вдосконалення у зв’язку з цим способів і методів виконання

професійних завдань [3, с. 202]. Сучасні умови здійснення професійної діяльності передбачають обробку інформації в мережевому просторі (віртуалізація професійної діяльності), інформатизація призводить до необхідності злиття професійних та інформаційних функцій фахівців. Крім інтеграції ІКТ у професійну діяльність, відзначається і диференціація видів діяльності, пов'язаних з ними.

Отже, цифровізація наріжним каменем формування компетентності майбутніх бакалаврів у сфері економіки висуває готовність та здатність використовувати ІКТ та різноманітні цифрові застосунки, засоби цифрової дидактики у професійній діяльності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Гуралюк А. Г. Цифровізація як умова розвитку системи освіти. *Тенденція розвитку вищої освіти. Серія: Педагогічні науки*. 2021. Вип.13 (169). С. 3–8.
2. Осадчий В. В. Аналіз досвіду застосування інформаційно-комунікаційних технологій у професійній підготовці майбутніх економістів в Україні. *Professional education: methodology, theory and technologies*. 2018. Vol. 8. С. 151–166.
3. Струтинська О. В., Умрик М. А. Сучасні освітні тренди в умовах розвитку цифрового суспільства. *Інформаційно-комунікаційні технології в освіті*. 2020. № 26. С. 201-205.
4. Формування концептуальних засад цифрової трансформації освіти та науки України / О.Ф. Новікова, В.П. Антонюк, В.І. Ляшенко, Н.А. Азьмук, Я.В. Остафійчук, Л.Л. Шамілева, О.В. Панькова, І.М. Новак, А.Д. Шастун, О.Ю. Касперович. *Вісник економічної науки України*. 2021. № 1 (40). С. 190-198.

УДК 613.2:37.016:159.9

Борисюк Зоряна Володимирівна,
методист центру виховної роботи, захисту прав дитини та громадянської освіти Тернопільського обласного комунального інституту післядипломної педагогічної освіти, м. Тернопіль

ХАРЧОВА ГРАМОТНІСТЬ ДЛЯ ЗДОРОВОГО ЖИТТЯ: ВІД КРИТИЧНОГО МИСЛЕННЯ ДО ЩОДЕННИХ РІШЕНЬ

Формування культури харчування – наскрізна компетенція Нової української школи. З 2020 року в Україні розгорнуто реформу шкільного харчування. Її головні цілі – забезпечення дітей якісною та здоровою їжею, а

також поширення культури здорового харчування. Тому проблема харчової грамотності сьогодні є доволі актуальною та важливою.

Харчова грамотність – це вміння критично аналізувати харчову інформацію, щоб приймати зважені рішення щодо свого раціону, що сприяє здоровому життю. Це включає оцінку джерел інформації, аналіз аргументів, формування власних обґрунтованих думок та застосування цих навичок у повсякденному виборі їжі, від покупок до приготування страв. Розвиток харчової грамотності дозволяє протистояти маніпуляціям, обирати корисні продукти та покращувати загальне самопочуття [2, с. 66].

Харчова грамотність – це знання та розуміння того, як вибір їжі впливає на наше здоров'я, навколишнє середовище, громаду та нашу націю. Якщо навчити дітей їсти і насолоджуватися справжньою їжею з раннього дитинства, то вони будуть протягом усього життя знати, що корисна їжа сприяє позитивному мисленню. Відомо, що поживні речовини впливають на вироблення нейромедіаторів, як-от серотонін, що регулює настрій, а також на загальну роботу мозку. Для покращення настрою та когнітивних функцій доречно включити до раціону фрукти, овочі, цільнозернові продукти, жирну рибу та горіхи, забезпечуючи достатнє споживання вітамінів групи В, цинку, магнію та омега-3 [1]. Збалансоване й адекватне споживання калорій у поєднанні із заняттями фізкультурою, спортом значно знижує ризик серцево-судинних захворювань та діабету 2 типу, які швидко набувають поширення серед дітей та підлітків [6, с. 14].

Як корисна їжа впливає на мозок і настрій

- **Нейромедіатори:**

Поживні речовини з їжі впливають на вироблення нейромедіаторів, таких як серотонін, що регулюють настрій.

- **Енергія для мозку:**

Мозку потрібні певні речовини, наприклад, глюкоза з темного шоколаду або клітковина з цільнозернових, для ефективної роботи.

- **Захист мозку:**

Антиоксиданти, як-от поліфеноли в зеленому чаї, допомагають виводити вільні радикали, що можуть спричиняти хвороби та старіння.
Корисні продукти для позитивного настрою.

- **Фрукти та овочі:**

Щоденне споживання сирих фруктів і овочів пов’язане зі зниженням симптомів депресії та підвищенням загального добробуту.

- **Жирна риба:**

Містить омега-3 жирні кислоти, необхідні для роботи мозку.

- **Горіхи та насіння:**

Чудове джерело корисних жирів та магнію, що підтримують нервову систему.

- **Цільнозернові продукти:**

Забезпечують клітковину – паливо для мозку та постачають вітаміни групи В, необхідні для настрою.

- **Яйця:**

Містять холін, важливу поживну речовину для здоров’я мозку.

Чого варто уникати

- **Перероблені продукти:**

Споживання перероблених овочів і фруктів лише ненадовго поліпшує настрій.

- **Надлишок цукру і трансжирів:**

Обмежте споживання продуктів, що містять багато цукру та трансжирів, щоб уникнути негативного впливу на здоров’я.

- **Пийте достатньо води:**

Зневоднення може спричинити головний біль, втому та втрату концентрації.

- **Слідкуйте за балансом:**

Дотримуйтеся «Гарвардського методу тарілки»: ½ тарілки – овочі, ¼ – білки, ¼ – вуглеводи [5].

Вживання певних продуктів можуть позбавити навіть від важких депресивних станів, а значить, значно підвищити активність і працездатність. Наш мозок виробляє хімічні речовини, названі нейротрансмітерами (також відомі як нейромедіатори), такі як серотонін, допамін і адреналін. І саме вони регулюють наш настрій і емоції. У різних продуктах цих речовин певна кількість, тому так важливо знати, де і чого міститься більше. Тоді харчування буде виконувати саме роль помічника нашому організму, а не просто наповнити шлунок. Щоб виключити погіршення пам'яті, швидку втомлюваність, поганий настрій, головний біль, необхідно дотримуватись раціональної дієти. Для цього необхідно надавати перевагу продуктам харчування, які містять вітамін В: до них можна віднести горох, шкірку овочів, а також горіхи, томати, зелень, молочні продукти, апельсини. Покращенню пам'яті та уваги сприяють продукти, які багаті і білками: м'ясо, молоко, яйця. Не варто забувати і про джерела калію та кальцію. Це курага, родзинки, печена картопля, запечені яблука [1]. Мозок під час його діяльності необхідно стимулювати різноманітними корисними речовинами. В бананах, наприклад, є велика кількість серотоніну, який необхідний для нормального процесу трансляції імпульсів між клітинними структурами. Допамін і адреналін підвищують рівень енергії та активізують розумову діяльність. Організм їх може отримати з протеїну. Цього білка більше за все в таких продуктах, як домашня птиця, риба, яйця, молочні продукти (молоко, йогурт, сир), всі види квасолі, тофу і арахісове масло.

Комплекс вітамінів В сприяє покращенню пам'яті та концентрації. Тому вагітним жінкам призначають вітамінні комплекси і продукти, що містять фолієву кислоту (вітамін В9), адже саме достатню кількість цього вітаміну гарантує правильний розвиток мозку немовляти. Його ще називають «вітаміном геніальності». А міститься цих речовин найбільше в печінці, м'ясі, зелених овочах, у пивних дріжджах, у зародках пшениці та меляси. Лецитин, кремнієва

кислота, у великій кількості є в кунжуті. Магній можна знайти в сухофруктах, горіхах, мигдалю, шоколаді. Мова йде тільки про гіркий шоколад, молочний шоколад і шоколад з горіхами – це зайві жири [1, с.189]. У гіркому шоколаді є серотонін, так нам необхідний, у достатній кількості. Какао-боби містять магній – мікроелемент, що потрібен для нормальної роботи пам'яті. Глюкоза, яка міститься у темному шоколаді – основна їжа для клітин мозку. Процесу запам'ятовування сприяє морква. Вона активізує обмін речовин в мозку. Вживання цибулі допомагає при ознаках розумової і психічної втоми. Цей овоч також сприяє процесам розрідження крові та насичення мозку киснем. Вживання горіхів укріплюють нервову систему і стимулюють роботу головного мозку. Нервозність допоможе подолати вживання салату з капусти, особливо перед екзаменами [3, с.205].

Ключові аспекти харчової грамотності:

– **Критичне мислення:**

Здатність ставити під сумнів інформацію, аналізувати її джерела та оцінювати докази, спираючись на факти, а не емоції.

– **Здатність до аналізу:**

Вміння досліджувати складники продуктів, порівнювати харчову цінність різних варіантів та розуміти вплив їжі на організм.

– **Розуміння джерел інформації:**

Навичка розрізняти достовірні джерела інформації про харчування (наукові статті, рекомендації лікарів) від ненадійних (реклама, чутки).

– **Самостійність у прийнятті рішень:**

Формування власних суджень та вибір продуктів та харчових звичок на основі аналізу, а не сліпого наслідування [5].

Важливо дотримуватись таких принципів щодо розвитку харчової грамотності у повсякденному житті:

1. Перевіряйте інформацію:

Не вірте всьому, що бачите в рекламі чи чуєте від знайомих. Шукайте підтвердження в наукових джерелах та рекомендаціях фахівців.

2. Досліджуйте склад продуктів:

Читайте етикетки, звертайте увагу на склад, терміни придатності та харчову цінність.

3. Ставте відкриті запитання:

Аналізуйте, чому певний продукт чи дієта вважається корисною або шкідливою, а не просто сприймайте інформацію на віру.

4. Формуйте власні думки:

Вчіться аналізувати аргументи, що стосуються харчування, та формуйте власну, обґрунтовану позицію.

5. Звертайте увагу на власне тіло:

Прислухайтеся до реакції вашого організму на різні продукти та самопочуття.

Розвиваючи ці навички, ви зможете робити усвідомлені вибори, які сприятимуть вашому здоров'ю та добробуту.

Вплив стресу на харчові звички: як контролювати емоційне харчування

Стрес часто впливає на наші харчові звички, викликаючи бажання їсти більше або ж споживати шкідливу їжу. Це явище відоме як емоційне харчування. Щоб уникнути зайвих калорій та підтримати здоров'я, важливо навчитися контролювати процес.

- ✓ Розпізнайте тригери. Зазвичай емоційне харчування викликане стресовими ситуаціями, самотністю або нудьгою. Важливо розуміти, коли ви їсте через емоції, а не голод.
- ✓ Розвивайте здорові звички. Замість того, щоб заїдати стрес, спробуйте знайти інші методи для зняття напруги: йога, прогулянки, глибоке дихання або медитація можуть бути корисними.

✓ Плануйте перекуси. Щоб уникнути емоційного переїдання, підготуйте корисні перекуси заздалегідь. Наприклад, нарізані овочі, горіхи або фрукти будуть корисною альтернативою швидким та калорійним закускам.

✓ Дотримуйтеся режиму. Регулярне харчування допомагає уникнути сильного відчуття голоду, яке може привести до переїдання.

✓ Ведіть щоденник харчування. Записуйте свої прийоми їжі та емоції, які супроводжують. Це допоможе зрозуміти ваші стресові тригери та краще контролювати харчові звички. Керування емоціями – це ключ до здорового харчування та кращого самопочуття вашого організму [5].

Рекомендуємо класним керівникам проводити у ЗЗСО різноманітні інноваційні методичні активності: виготовлення шкільних бюлетнів, створення проєктів, лепбуків, колажів, буклетів, агітаційних роликів, брати участь у челенджах, воркшопах, проведенні інтегрованих тематичних заходів про харчову грамотність [4, с.57].

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Бі Вілсон «Що ми їмо? Як харчова революція змінює наші життя і світ навколо», Київ: видавництво «Наш формат», 2022. 328 с.
2. Карлос Гонсалес «Моя дитина не хоче їсти. Поради, як запобігти цій проблемі та вирішити її», Харків: видавництво «Смакі» – «Юнісофт», 2023. 182 с.
3. Ліса Москоні «Їжа для мозку. Наука розумного харчування», Київ: видавництво «Наш формат», 2019. 335 с.
4. Методичний посібник «Формула здорового способу життя. Випуск 2». URL: https://drive.google.com/file/d/1-aoAD5PSel7gkBdAD4Igb8tzFEsua3KK/view (дата звернення: 12.09.2025)
5. Що і як їсти, щоб жити довго: рекомендації МОЗ. URL: https://moz.gov.ua/article/health/scho-i-jak-isti-schob-zhiti-dovgo-rekomendacii-moz (дата звернення: 16.09.2025).
6. Якісне харчування школярів – невід'ємна складова здорового способу життя як основа для формування здорового суспільства – інформаційно-методичний посібник для закладів загальної середньої освіти, підготовлений з метою впровадження «Комплексної програми реалізації в Тернопільській області Стратегії реформування системи шкільного харчування на 2024-2027 роки». Редколегія: О. М. Петровський, В. С. Мисик, Т. В. Магера. Тернопіль: ФОП Осадца Ю.В., 2024. 127 с.

УДК 37.09

Гайда Василь Ярославович,
доктор філософії, викладач кафедри змісту і методик навчальних предметів Тернопільського обласного комунального інституту післядипломної педагогічної освіти, м. Тернопіль

STEM-ОСВІТА В УКРАЇНІ У КОНТЕКСТІ НОРМАТИВНО-ПРАВОВИХ АКТІВ ТА СТРАТЕГІЧНИХ ДОКУМЕНТІВ

STEM-освіта посідає провідне місце у сучасному освітньому просторі України, адже спрямована на формування в учнів ключових компетентностей XXI століття. Її актуальність зумовлена швидким розвитком технологій, потребою ринку праці у фахівцях із гнучким мисленням та здатністю до інновацій. У процесі реформування української школи саме STEM підходи допомагають забезпечити інтеграцію знань із різних галузей та наблизити навчання до реальних життєвих ситуацій. Концепція «Нова українська школа» визначає необхідність розвитку критичного та креативного мислення, що повністю відповідає ідеології STEM.

Важливим є й формування в учнів дослідницьких навичок та уміння працювати над проєктами, що закладено в оновлених освітніх стандартах. Європейські освітні тенденції також акцентують увагу на міждисциплінарності та практичному застосуванні знань, що робить українську реформу частиною глобального процесу. STEM-освіта створює умови для тіснішої співпраці школи, університетів і роботодавців, що наближає освітнє середовище до європейських моделей. Вона сприяє формуванню в учнів відповідальності за власне навчання та орієнтації на майбутню професію.

Таким чином, STEM є не лише методичним інструментом, а й стратегічним напрямом розвитку української школи. Він забезпечує синергію між національними реформами та європейськими освітніми практиками, підвищуючи конкурентоспроможність української освіти.

Чинна нормативно-правова база України створює необхідні умови для впровадження STEM-освіти у закладах загальної середньої освіти. Базовим документом є Закон України «Про освіту» (2017), який закріпив компетентнісний підхід і відкрив шлях до інноваційних освітніх практик. Закон «Про повну загальну середню освіту» (2020) деталізував механізми організації навчання та передбачив академічну свободу вчителя, що є важливим для інтеграції STEM. Ключове значення має Державний стандарт базової середньої освіти (2020), у якому визначено інтеграцію природничої, математичної, технологічної та інформатичної освітніх галузей. Саме в Стандарті закладено основи формування дослідницьких і проєктних умінь учнів. Важливим кроком стало ухвалення Концепції розвитку природничо-математичної освіти (STEM-освіти) на 2020–2027 роки, яка визначає стратегічні пріоритети держави. Цей документ підкреслює необхідність модернізації навчальних програм, створення STEM-центрів та розробки інноваційного дидактичного забезпечення. Також нормативна база доповнюється Національною стратегією розвитку освіти та державними програмами цифровізації, що підтримують використання сучасних технологій у навчанні. Окрему роль відіграють накази та методичні рекомендації МОН України, які регламентують впровадження інтегрованих курсів і міжпредметних зв’язків. Низка регіональних освітніх програм передбачає створення STEM-лабораторій, що розширює практичне застосування нормативних рішень. Загалом, нормативні документи закладають чіткі рамки для розвитку STEM-освіти, проте їхня реалізація потребує системної підтримки та оновлення [2; 3].

Отже, правова основа для STEM в Україні сформована, але потребує конкретизації інструментів і механізмів упровадження.

Розвиток STEM-освіти в Україні підтримується низкою стратегічних документів та державних програм. Важливе місце посідає Національна стратегія розвитку освіти, яка визначає інноваційність та інтегрованість як ключові пріоритети. Державна стратегія регіонального розвитку акцентує увагу на створенні умов для розвитку людського капіталу, зокрема через STEM-

проєкти. Концепція розвитку природничо-математичної освіти (2020–2027) виступає основним орієнтиром для освітніх закладів і передбачає створення STEM-центрів у громадах. Вона також спрямована на модернізацію освітніх програм, впровадження нових методик і розвиток цифрової грамотності учнів. Програма «Нова українська школа» інтегрує STEM-складову у формування ключових компетентностей, зокрема критичного мислення та вміння працювати в команді. Цифрова трансформація освіти, яка реалізується в межах державних проєктів, створює нові можливості для використання інноваційних технологій у STEM-навчанні. МОН України активно підтримує розвиток інноваційної інфраструктури, включаючи STEM-лабораторії, навчально-дослідні платформи та хаби для педагогів. На рівні регіонів ухвалюються власні програми, що стимулюють інтеграцію STEM у заклади освіти через фінансування обладнання та підготовку педагогів. Міжнародні програми та гранти ЄС, такі як Erasmus+, Horizon Europe, також сприяють розвитку STEM-освіти в Україні [2; 3].

Зазначені вище документи та ініціативи демонструють цілісність державної політики у сфері STEM та її спрямованість на європейський освітній простір. Таким чином, стратегічні документи формують основу для практичної реалізації STEM-освіти та відкривають перспективи для подальшого розвитку освітнього середовища.

Попри наявність нормативної бази, впровадження STEM-освіти в Україні стикається з низкою викликів. Найперше – це розрив між стратегічними документами і реальними можливостями закладів освіти. Багато шкіл не мають належного обладнання та лабораторій, що ускладнює реалізацію вимог стандартів. Важливою проблемою залишається недостатня кількість підготовлених педагогів, які володіють STEM-методиками та інтегрованим підходом. Нормативні акти окреслюють цілі, проте рідко містять конкретні інструменти чи механізми для їх досягнення. Відсутність чітких фінансових механізмів також обмежує можливість якісного впровадження STEM у сільських та малокомплектних школах. Складність викликає і питання

інтеграції навчальних предметів, адже вчителі часто орієнтуються на традиційні програми й методики. Наявні документи не завжди узгоджуються між собою, що створює труднощі для керівників закладів освіти. Проблемою залишається й нерівномірність регіонального розвитку: у великих містах STEM поширюється активніше, ніж у сільській місцевості. Крім того, нормативні акти ще недостатньо враховують потреби учнів із особливими освітніми потребами у STEM-середовищі. Виклики стосуються й потреби постійного оновлення нормативної бази відповідно до швидкого розвитку технологій. Усе це свідчить про необхідність більшої конкретизації, системності та координації у сфері нормативного забезпечення STEM-освіти [1; 4].

Удосконалення нормативної бази STEM-освіти є ключовим чинником її сталого розвитку в Україні. Насамперед важливо гармонізувати національні документи з європейськими освітніми стандартами, щоб забезпечити сумісність підходів. Необхідно деталізувати механізми реалізації Концепції STEM-освіти, зокрема через методичні рекомендації та чіткі індикатори виконання. Важливим напрямом є розробка типових положень про STEM-лабораторії та освітні хаби, що створить єдині вимоги до їхньої діяльності. Потрібно закріпити у нормативних актах фінансові інструменти підтримки шкіл у сфері STEM, особливо в сільських громадах. Доцільно передбачити державні грантові програми для педагогів на розробку інтегрованих курсів та інноваційних практик. Необхідним є й посилення ролі післядипломної освіти в підготовці вчителів до роботи за STEM-підходами. Нормативна база повинна включати положення про інклюзивність STEM-освіти та адаптацію програм для учнів із особливими потребами. Варто системно оновлювати освітні стандарти з урахуванням швидкого розвитку цифрових технологій та нових наукових відкриттів. Перспективним є закріплення партнерства шкіл, університетів і бізнесу у нормативних документах для формування цілісного STEM-середовища.

Особливої уваги потребує створення національної системи моніторингу якості впровадження STEM-освіти. Таким чином, удосконалення нормативної

бази дозволить не лише розширити можливості впровадження STEM, а й зробити його реальною основою інноваційного розвитку української освіти.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Гайда В. Я., Кавецький В. Є. Особливості підвищення кваліфікації вчителів природничої освітньої галузі в контексті розвитку STEM-освіти. *Наукові записки. Серія: Педагогічні науки. 2023*. № 210. С. 83-89.
2. Концепція розвитку природничо-математичної освіти (STEM-освіти) на 2020–2027 роки: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 05 серп. 2020 р. № 960-р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/960-2020-р
3. Про затвердження плану заходів щодо реалізації Концепції розвитку природничо-математичної освіти (STEM-освіти) на 2020–2027 роки: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 13 січ. 2021 р. № 131-р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/131-2021-р
4. Цифрові тренди STEM-освіти у системі професійної педагогіки // Освіта і наука в умовах війни : аналіт. зб. / ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського. Київ, 2024. С. 45–57. URL: https://dnpb.gov.ua/my/ER4-Vniaso-Stem-2024.pdf

УДК 378.147

Городецька Оксана Володимирівна,
кандидат педагогічних наук, доцент кафедри менеджменту і методології освіти Тернопільського обласного комунального інституту післядипломної педагогічної освіти, м. Тернопіль

СТВОРЕННЯ, ЗБЕРІГАННЯ, СИСТЕМАТИЗАЦІЯ ТА ОРГАНІЗАЦІЯ СПІЛЬНОЇ РОБОТИ З ЦИФРОВИМИ ОСВІТНІМИ РЕСУРСАМИ

Питання цифровізації освітнього процесу та використання цифрових освітніх ресурсів у професійній діяльності учителів привертає значну увагу науковців і педагогів (В. Биков, Р. Гуревич, М. Жалдак, Ю. Жук, М. Кадемія, Н. Тверезовська, І. Хорев) [2, С. 123].

Науковці підкреслюють переваги цифрових технологій для освітнього процесу, такі як доступність навчальних матеріалів, інтерактивність навчання та можливість індивідуалізації освітнього процесу відповідно до потреб кожного здобувача освіти. Онлайн-інструменти дозволяють створювати середовище, яке сприяє ефективнішому засвоєнню знань, розвитку критичного мислення та комунікативної компетентності, здатності до самостійного навчання і роботі в команді [2, С. 121–122].

Цифрові технології (цифрові інструменти) – це електронні інструменти, пристрої та ресурси, які обробляють генерують або зберігають дані. Це програмно-апаратні засоби й пристрої, котрі функціонують на базі комп'ютерної техніки, а також сучасних засобів і систем інформаційного обміну, забезпечуючи операції щодо пошуку, збирання, накопичення, зберігання, опрацювання, подання, передавання інформації [2, С. 124].

У професійному стандарті «Вчитель закладу загальної середньої освіти» інформаційно-цифрова компетентність трактується як здатність орієнтуватися в інформаційному просторі, здійснювати пошук і критично оцінювати інформацію, оперувати нею в професійній діяльності, ефективно використовувати наявні та створювати нові електронні (цифрові) ресурси, використовувати цифрові технології в освітньому процесі [6, С. 12–13].

Передбачається, що інформаційно-цифрова компетентність має формуватися на основі чотирьох рівнозначних компонентів: знання, уміння та навички, комунікація і відповідальність і автономія. Ці компоненти взаємопов'язані і тому потребують комплексного аналізу. Наявність відповідних знань безпосередньо впливає на успішне формування інших трьох компонентів інформаційно-цифрової компетентності [6].

Необхідно, щоб педагог розвивав знання в областях пов'язаних з:

- функціонуванням цифрових пристроїв та онлайн-сервісів;
- класифікацією електронних (цифрових) освітніх ресурсів та їх призначенням;
- створення нових електронних (цифрових) освітніх ресурсів і спільного їх використання;
- критичним оцінюванням інформації, критеріями медіа та цифрової грамотності;
- цифровими середовищами, професійними онлайн-спільнотами й електронними (цифровими) ресурсами;
- вимогами законодавства щодо академічної доброчесності та мережевим етикетом;

- правилами безпеки в цифровому середовищі, наслідками впливу цифрової інформації на людину;
- правилами зміни модифікацій відкритих електронних (цифрових) освітніх ресурсів;
- підходами до організації освітнього процесу з використанням цифрових технологій (зокрема дистанційного навчання), умовами організації цифрових робочих місць;
- цифровими технологіями та електронними (цифровими) освітніми ресурсами для навчання здобувачів освіти предметів (інтегрованих курсів), та оцінювання і моніторингу результатів навчання здобувачів освіти й організації їхнього самоконтролю і відстеження прогресу здобувачів освіти в навчанні [5, С. 43–44].

Сучасна цифрова трансформація освіти вимагає переосмислення підходів до створення, управління та використання цифрових освітніх ресурсів (ЦОР). Універсального підходу до їх створення не існує. Проте, можна виділити деякі загальні рекомендації та положення, що базуються на широкому спектрі доступних інструментів. Ці ресурси слугують для управління, зберігання та розподілу навчальних матеріалів, а також для відстеження прогресу учнів та комунікації між ними та педагогами.

Сучасні онлайн-сервіси перетворюють пасивне сприйняття інформації на активну взаємодію:

Онлайн-дошки: Miro, Padlet, Jamboard є інструментами для спільної роботи та мозкового штурму, що дозволяють розміщувати текст, ілюстрації, схеми, а також спільно редагувати матеріали в режимі реального часу.

Конструктори вправ та ігор: Learningapps.org, Kahoot, Quizlet, Classtime використовуються для створення інтерактивних тестів, вікторин та освітніх ігор. Це дозволяє урізноманітнити заняття та підвищити замученість, активність учнів.

Сервіси для візуалізації: Canva, Piktochart, Infogram, Beautiful.ai застосовуються для створення презентацій та інфографіки. Це підтримує тренд

на візуалізацію, оскільки людський мозок обробляє візуальну інформацію в 60 разів швидше за текстову, що робить її ідеальним інструментом для представлення важливих даних [7].

Отже, успішна спільна робота залежить не лише від вдалого використання технічних інструментів, а також від синергії трьох ключових компонентів: технологічних платформ, методології роботи та організаційної культури. Наявність інструментів є лише каталізатором. Справжня ефективність досягається тоді, коли існує чіткий розподіл ролей, механізми зворотного зв'язку та, найголовніше, мотивація і готовність учасників до співпраці. Адже потреби людини і взаємодія учасників стають центральним елементом освітнього процесу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Борисейко О., Касімова Н., Лебедєва І., Улітко І. Цифрові освітні ресурси : методичні вказівки до проведення лабораторних робіт. Київ, 2025. 74 с.
2. Оліфіренко Т. О., Полевик Р. Ю. Цифрові освітні ресурси як інструмент професійного розвитку майбутніх учителів технологічної освіти. *Освітньо-науковий простір.* 2024. Вип. 7 (2). т. 1. С. 121–130. URL: https://enpuirb.udu.edu.ua/server/api/core/bitstreams/c4be5eb4-e708-4bdf-8835-8a8e702df522/content (дата звернення: 02.10.2025).
3. Офіційний сайт Комунальної установи "Центр професійного розвитку педагогічних працівників" Кам'янської міської ради : веб-сайт. URL: https://profdevkam.wordpress.com/instrumenty-ikt-suchasnoho-pedahoha/ (дата звернення: 03.10.2025).
4. Павленко В.В. Специфіка використання цифрових технологій і цифрових інструментів в освітньому середовищі початкової школи. Житомир : Житомирський державний університет імені Івана Франка, 2025. 82 с. URL: https://eprints.zu.edu.ua/118F.pdf (дата звернення: 05.10.2025).
5. Петренко С., Петренко Л., Вернидуб Г. Інформаційно-цифрова компетентність сучасного учителя. *Освіта. Інноватика. Практика.* 2025. № 5, т. 13. С. 41–45. DOI: 10.31110/2616-650X-vol13i5-006. URL: https://www.oip-journal.org/index.php/oip/article/view/583 (дата звернення: 02.10.2025).
6. Професійний стандарт «Вчитель закладу загальної середньої освіти» : наказ М-ва освіти і науки України від 29 серп. 2024 р. № 1225. 37 с. URL: https://mon.gov.ua/npa/pro-zatverdzhennia-profesiinoho-standartu-vchytel-zakladu-zahalnoi-serednoi-osvity (дата звернення: 02.10.2025).
7. Чуранова О. Топ-15 онлайн-інструментів, які знадобляться кожному викладачу на дистанційці. 2022. URL: https://www.jta.com.ua/knowledge-base/top-15-onlayn-instrumentiv-iaki-znadobliatsia-kozhnomu-vykladachu-na-dystantsiytsi/ (дата звернення: 07.10.2025).
8. 12 інтерактивних онлайн-дошок для дистанційного навчання та спільної роботи. *Нова освіта: 2020* : веб-сайт. URL: https://osvitanova.com.ua/posts/4181-12-interaktyvnykh-onlain-doshok-dlia-dystantsiinoho-navchannia-ta-spilnoi-roboty (дата звернення: 02.10.2025).

Дністрянська Оксана Миколаївна,
методист лабораторії STEM-освіти Тернопільського обласного комунального інституту післядипломної педагогічної освіти, м. Тернопіль

ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ STEM-ОСВІТИ В СУЧАСНІЙ ШКОЛІ

У сучасному світі швидкі технологічні зміни та глобалізація вимагають нових підходів до навчання, які можуть забезпечити підготовку молоді до викликів майбутнього. Одним із таких підходів є STEM-освіта.

STEM-освіта (Science, Technology, Engineering, Mathematics) − це інноваційний підхід до навчання, який спрямований на інтеграцію, що поєднує науку, технології, інженерію та математику. На відміну від традиційного навчання, STEM акцентує увагу на практичному застосуванні знань для розв'язання реальних проблем, що сприяє розвитку критичного мислення, креативності, командної роботи та інших навичок XXI століття. Впровадження STEM-освіти в Україні є стратегічним пріоритетом, оскільки воно готує молоде покоління до успішної кар'єри в сучасному технологічному суспільстві та сприяє підвищенню конкурентоспроможності країни.

Незважаючи на зростання інтересу до розвитку STEM-освіти в Україні, існує низка проблем щодо її повноцінного впровадження, яка ускладнюється браком належного матеріально-технічного забезпечення, неготовністю вчителів до нових методик, інертністю освітньої системи, низькою мотивацією учнів, а також проблемами, викликаними війною та освітніми втратами.

Матеріально-технічне забезпечення. STEM-освіта вимагає практичних занять та сучасного обладнання: 3D-принтерів, наборів для робототехніки, окулярів VR, сучасних комп'ютерів. У багатьох школах цього обладнання немає або воно застаріле. Це створює серйозну перешкоду для розвитку STEM-освіти та потребує як державної підтримки, так і залучення інвестицій чи міжнародних грантів.

Недостатня підготовка педагогічних кадрів. Більшість учителів викладають предмети відокремлено та не мають достатньої підготовки, щоб

викладати інтегровані курси. Традиційна система освіти орієнтована на предметні знання, а не на міждисциплінарні зв'язки. Відсутність належної методичної підготовки та досвіду роботи в міждисциплінарних командах є однією з головних перешкод Тому необхідно розробити та впровадити ефективні програми підвищення кваліфікації, що навчать вчителів нових підходів до навчання, дослідно-проєктної діяльності та використання сучасних інноваційних технологій.

Інертність та консервативність освітньої системи. Навчальні програми часто залишаються перевантаженими теорією, не залишаючи достатньо часу на практичні заняття та проєктну діяльність. Система оцінювання знань також орієнтована на перевірку теоретичних знань, а не на практичні навички, що також знижує мотивацію учнів до експериментування і творчості та створює бар'єр для інновацій.

Низька мотивація учнів. У суспільстві ще не до кінця сформовано розуміння важливості STEM-освіти. Багато учнів не бачать прямого зв'язку між вивченням математики чи фізики та майбутнім кар'єрним успіхом, не розуміють, навіщо їм потрібні ці знання. STEM має на меті зробити навчання цікавим і показати, що здобуті знання готують до майбутніх професій та успіху в житті.

Незважаючи на всі проблеми та виклики, STEM-освіта має величезний потенціал. Вона є основою до успішного майбутнього наших дітей. STEM-освіта допомагає формувати критичне мислення, навички командної роботи, бачення цілісної картини світу та вміння застосовувати знання для розв'язання завдань сьогодення. На відміну від класичної освіти, навчаючись за STEM-методикою, дитина отримує набагато більше автономності, формуються ключові компетентності і наскрізні вміння [1].

STEM-освіта є ефективним інструментом для розвитку критичного мислення та навичок розв'язання проблем (учні вчаться аналізувати інформацію, шукати нестандартні рішення та перевіряти їх на практиці), креативності та інноваційності (проєктна діяльність заохочує учнів генерувати нові ідеї,

створювати продукти, творчо підходити до розв'язання проблем) та командної роботи (робота в командах над спільними проєктами вимагає ефективної взаємодії, що готує учнів до майбутньої професійної діяльності).

STEM-освіта допомагає в підготовці до майбутніх професій. За прогнозами, більшість професій майбутнього будуть пов'язані зі STEM-галузями: IT, інженерія, біотехнології, робототехніка та ШІ. Запроваджуючи STEM сьогодні, ми даємо нашим учням конкурентну перевагу на ринку праці.

Впровадження STEM-освіти не обмежується лише шкільним уроком. Залучення учнівства до STEM-освіти посилюється шляхом організації та проведення інтерактивних та практико-орієнтованих заходів, зокрема позакласних і позашкільних: змагань, конкурсів, фестивалів, вебквестів, літніх природничо-наукових та інженерно-технічних програм, STEM-тижнів тощо [2, с 10].

STEM-освіта − це не просто модна тенденція, а необхідність, продиктована часом. Ми стикаємося з викликами, але разом, крок за кроком, можемо перетворити ці виклики на можливості. Наша мета − виховати не просто учнів, а справжніх інноваторів та винахідників, які зможуть змінювати світ на краще.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. STEM, STEAM, STREAM − нові тренди освіти.URL: https://naurok.com.ua/stem-steam-stream---novi-trendi-osviti-321047.html (дата звернення : 18.09.2025 р.).

2. Методичні рекомендації щодо розвитку STEM-освіти в закладах загальної середньої та позашкільної освіти у 2025/2026 навчальному році. URL: https://drive.google.com/file/d/1DKJH-3DNX4pTRMpNpKySHwo48SpyWh69/view (дата звернення : 19.09.2025 р.).

УДК 159.923.2-053.6:004.77

Ляшенко Ірина Анатоліївна,
здобувач другого (магістерського) рівня вищої освіти за спеціальністю 056 Психологія Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди, м. Харків;
Науковий керівник:

Лупаренко Світлана Євгенівна, доктор педагогічних наук, професор, професор кафедри освітології та інноваційної педагогіки Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди, м. Харків

ОСОБЛИВОСТІ ВПЛИВУ СОЦІАЛЬНИХ МЕРЕЖ НА ФОРМУВАННЯ САМООЦІНКИ МОЛОДШИХ ПІДЛІТКІВ

Входження у молодший підлітковий вік, що охоплює період від 11 до 14 років, є визначальним етапом у становленні особистості. Саме в цей час закладається фундамент самооцінки людини, відбувається активний пошук власної ідентичності та критично зростає потреба у визнанні з боку однолітків. Сьогодні цей складний процес нерозривно пов’язаний із цифровим середовищем, де соціальні мережі стали для підлітків не просто інструментом комунікації, а ключовою ареною для самопрезентації, соціалізації та, як наслідок, формування уявлення про себе.

Проблема формування особистості є предметом дослідження багатьох науковців. Так, Любов Антонівна Найдьонова, вивчає питання безпеки дітей у віртуальному світі, аналізують вплив технологій на соціальні зв’язки. Водночас Юлія Олександрівна Асєєва, Олена Анатоліївна Ткаченко розглядають інтернет-адиктивну поведінку молоді. Однак, незважаючи на широке вивчення соціальних мереж, залишається недостатньо дослідженим специфічний вплив віртуальної комунікації саме на самооцінку молодших підлітків, які є особливо вразливими до зовнішніх оцінок.

Соціальні мережі надають підліткам унікальні інструменти для конструювання власного образу («Я-концепції»). Анонімність та керованість онлайн-спілкування дозволяють експериментувати з різними соціальними ролями, створюючи ідеалізований профіль, який відповідає їхнім бажанням та уявленням про успішність. Цей процес може як сприяти підвищенню впевненості особистості в собі, так і призводити до розриву між «реальним Я» та «віртуальним Я».

Ключовим механізмом впливу соціальних мереж є соціальне порівняння. Молодші підлітки схильні порівнювати своє життя, зовнішність та досягнення з відредагованим та ідеалізованим контентом однолітків. Таке висхідне порівняння часто провокує почуття неповноцінності, тривоги та невдоволення собою. Водночас система «лайків» та коментарів стає для підлітка основним джерелом валідації. Отримання позитивного фідбеку тимчасово підвищує самооцінку, проте формує залежність від зовнішнього схвалення, роблячи її нестабільною та крихкою. Вони бачать лише найкращі моменти з чужого життя: яскраві подорожі, дорогі подарунки, ідеальну зовнішність та свідчення успіху. Унаслідок постійного висхідного порівняння (порівняння себе з тими, хто здається кращим), у них неминуче виникає відчуття, що їхнє власне життя є нудним, зовнішність – недосконалою, а досягнення – незначними. Це провокує заздрість, почуття неповноцінності та може стати причиною зниження самооцінки та навіть розвитку депресивних станів, зокрема, формується небезпечна залежність від зовнішнього схвалення. Самоцінність особистості починає вимірюватися не внутрішніми якостями та реальними досягненнями, а кількісними показниками популярності в мережі. Самооцінка стає крихкою та нестабільною: будь-яке зниження активності підписників або, що гірше, негативні коментарі чи кібербулінг можуть завдати нищівного удару по самосприйняттю підлітка.

Окрім того, когнітивна складова взаємодії з мережами полягає в засвоєнні певних стереотипів та стандартів краси, успіху й поведінки, які транслюються через популярних блогерів та медійних осіб. Неможливість відповідати цим часто нереалістичним стандартам може призводити до зниження самоцінності та розвитку комплексів.

Отже, соціальні мережі справляють неоднозначний та потужний вплив на самооцінку молодших підлітків. Вони можуть слугувати майданчиком для самовираження, але водночас створюють ризики для формування нестійкої, залежної від зовнішніх оцінок самооцінки через механізми соціального порівняння та гонитву за схваленням. Важливо розвивати в підлітків критичне

мислення, а також формувати цінність реального, живого спілкування для гармонійного розвитку особистості.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Асєєва Ю. О. (2020) Кіберкомунікативна залежність від соціальної мережі Instagram як проблема сучасної молоді. *Габітус*, (14). URL: http://habitus.od.ua/journals/2020/14-2020/26.pdf

2. Гошовська Д. Т., Гошовський Я. О. (2020) Психологія підліткової кризи та виклики сьогодення: соціальні мережі, кібербулінг, суїцидальна поведінка. *Психологічний часопис*, 6(3), URL: https://scholar.google.com/citations?view_op=view_citation&hl=uk&user=2baZuo0AAAAJ&citation_for_view=2baZuo0AAAAJ:ULOm3_A8WrAC

3. Клименко, В. В. (2016) Феномен віртуальної ідентичності: соціально-психологічний аналіз. *Наукові студії із соціальної та політичної психології*. URL: https://psych.vernadskyjournals.in.ua/journal/4_2024/4_2024.pdf

4. Макарова О. П. (2019) Особливості «Я-концепції» підлітків-активних користувачів соціальних мереж. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія «Психологічні науки»*, (1). URL: http://www.tpsp-journal.kpu.zp.ua/archive/3_2019/part_1/3-1_2019.pdf

5. Найдьонова Л. А. (2017) Кібербулінг або агресія в інтернеті: способи розпізнання і захист дитини: методичні рекомендації. URL: http://www.lsej.org.ua/2_2022/29.pdf

6. Петрунько, О. В. (2017) Соціальні мережі як чинник формування ціннісних орієнтацій сучасної молоді. URL: https://psy-lpr.at.ua/Materials/ns40_43_2017ok.pdfhttps://psy.kpi.ua/wp-content/uploads/2025/01/Zbirnyk-tez-konferentsii-Psykhol_predyktory_-2024_compressed.pdf

7. Ткаченко, О. А. (2021) Вплив соціальних мереж на прояви тривожності та депресії у підлітків. *Психологічне здоров'я особистості: реалії та перспективи : зб. тез V Міжнар. наук.-практ. конф.* (с. 112-115). Полтава: ПНПУ імені В. Г. Короленка. URL: https://eprints.zu.edu.ua/40899/1/Zbirnyk_2024.pdf

Мочук Оксана Богданівна,
методист центру інформатики, інформаційно-комунікаційних технологій і дистанційної освіти Тернопільського обласного комунального інституту післядипломної педагогічної освіти

ЕНЕРГОЕФЕКТИВНА МОДЕРНІЗАЦІЯ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ: АНАЛІЗ ЕКОНОМІЧНОЇ ДОЦІЛЬНОСТІ ТА СОЦІАЛЬНИХ НАСЛІДКІВ

Більша частина освітнього фонду України складається з будівель, зведених за часів, коли питанням енергозбереження не приділялося належної уваги. Як наслідок, школи та дитячі садки є одними з найбільших споживачів теплової енергії в бюджетній сфері, що створює значне фінансове навантаження на місцеві громади та державу. В умовах зростання цін на енергоносії та необхідності зміцнення енергетичної незалежності країни, комплексна енергоефективна модернізація навчальних закладів стає не просто бажаною, а стратегічно необхідною інвестицією. Цей аналіз розглядає

економічні та соціальні переваги таких проєктів, доводячи їхню довгострокову вигоду.

Економічний ефект виходить далеко за межі простої економії на комунальних платежах. Він включає як прямі, так і непрямі вигоди, що робить інвестиції в цю сферу надзвичайно привабливими.

Комплексний підхід до модернізації зазвичай включає (див.рис. 1):

- **Утеплення зовнішніх стін та даху:** мінімізація втрат тепла через огороджувальні конструкції.
- **Заміна вікон та дверей:** встановлення сучасних енергозберігаючих склопакетів та дверних систем.
- **Модернізація системи опалення:** встановлення індивідуальних теплових пунктів (ІТП) з погодним регулюванням, балансування системи, заміна радіаторів.
- **Встановлення системи вентиляції з рекуперацією:** забезпечення якісного повітрообміну без втрат тепла.
- **Модернізація системи освітлення:** Перехід на сучасні світлодіодні (LED) світильники.

Рис. 1. Комплексний підхід до модернізації.

Початкові інвестиції в такі проєкти є значними, проте їх можна фінансувати з різних джерел: державні та місцеві бюджети, кредити від міжнародних фінансових організацій, грантові програми та механізми енергосервісу (ЕСКО).

Основна і найбільш очевидна перевага – це **скорочення споживання енергоресурсів**. Практика реалізованих в Україні проєктів (наприклад, у Вінниці, Рівному, Нововолинську) показує, що комплексна термомодернізація дозволяє зменшити споживання тепла на **30-50%**, а іноді й більше.

- **Зменшення бюджетних витрат:** економія на опаленні та електроенергії вивільняє значні кошти в бюджетах громад, які можна перенаправити на інші освітні потреби: закупівлю обладнання, підвищення зарплат вчителям, ремонтні роботи.
- **Короткий та середній термін окупності:** попри високі початкові витрати, проєкти з енергоефективності мають чітко прогнозований термін окупності, після якого вони починають приносити чистий прибуток у вигляді зекономлених коштів.
- **Створення робочих місць:** реалізація проєктів модернізації стимулює будівельну галузь, створюючи попит на кваліфікованих робітників, інженерів та проєктувальників.
- **Підвищення вартості активів:** модернізовані будівлі стають більш довговічними, комфортними та, як наслідок, зростає їхня ринкова вартість.
- **Розвиток ринку енергоефективних матеріалів:** зростання попиту на якісні утеплювачі, вікна та обладнання сприяє розвитку відповідних виробництв в Україні.

Соціальний ефект від енергомодернізації є не менш важливим, ніж економічний, оскільки він безпосередньо впливає на здоров’я, комфорт та якість освіти майбутніх поколінь.

Старі будівлі часто страждають від протягів, холоду взимку, перегріву влітку та поганої якості повітря. Модернізація вирішує ці проблеми (див. рис. 2):

- **Комфортний мікроклімат:** підтримка стабільної температури в класах (18-20°C) протягом усього навчального року запобігає переохолодженню дітей та знижує рівень сезонних респіраторних захворювань.

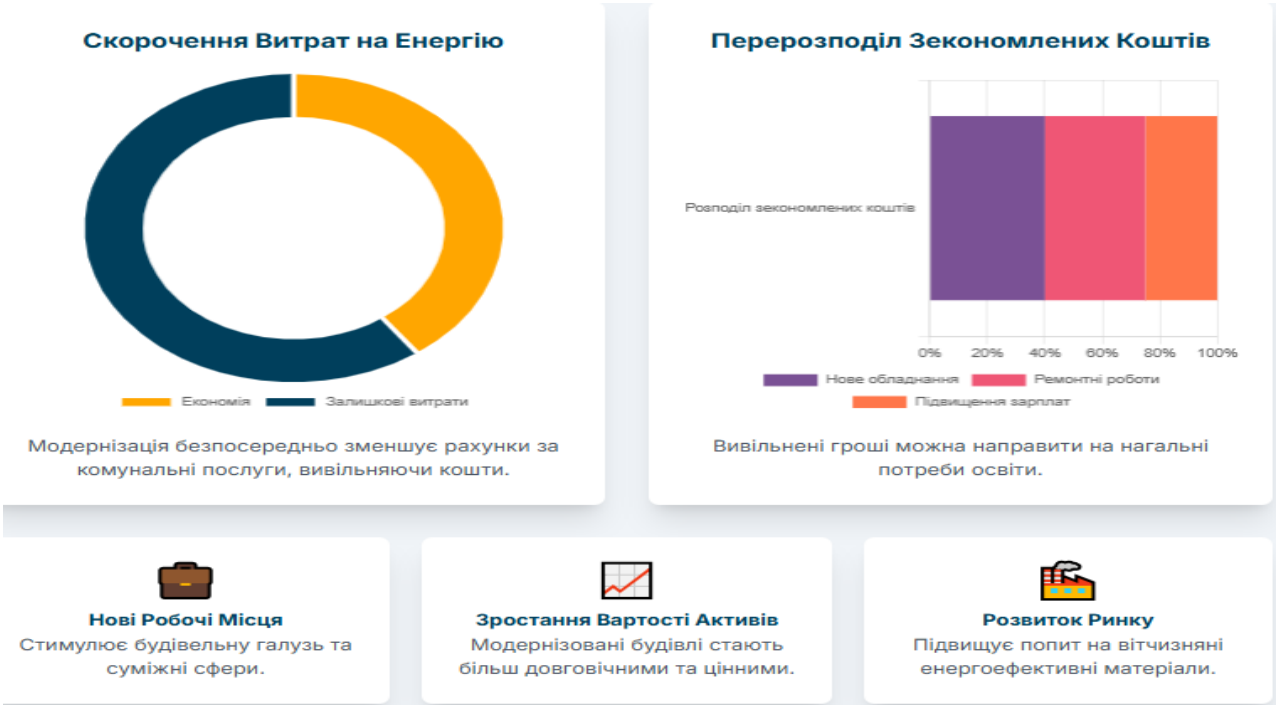

Рис. 2. Економічний ефект: інвестиції, що повертаються сторицею.

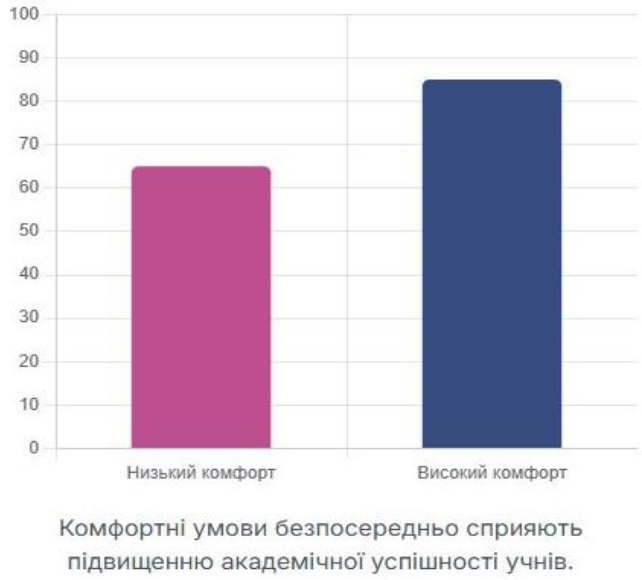
- **Висока якість повітря:** сучасні системи вентиляції з рекуперацією забезпечують постійний приплив свіжого повітря, видаляючи надлишок CO_2, що накопичується під час уроків. Це допомагає уникнути сонливості, головного болю та підвищує здатність учнів до концентрації.
- **Належне освітлення:** якісне, рівномірне освітлення без мерехтіння знижує навантаження на зір учнів та вчителів.

Численні дослідження підтверджують прямий зв'язок між комфортними умовами в класі та результатами навчання. Коли дітям не доводиться відволікатися на холод чи задуху, вони краще засвоюють матеріал, активніше працюють на уроках і демонструють вищу академічну успішність.

Енергоефективна школа стає живим прикладом відповідального ставлення до ресурсів. Учні на власні очі бачать переваги енергозбереження, що сприяє формуванню в них екологічної культури та навичок сталого споживання, які вони перенесуть у доросле життя.

Модернізована, естетично приваблива будівля школи покращує загальний вигляд населеного пункту та підвищує престиж громади. Крім того, такі заклади можуть слугувати надійними та комфортними центрами для

громадських заходів або, за потреби, безпечними укриттями.

Енергоефективна модернізація навчальних закладів – це комплексна стратегічна інвестиція, яка генерує потужний синергетичний ефект. Економічна доцільність таких проєктів доведена значним скороченням витрат на енергоносії та стимулюванням місцевої економіки.

Рис. 2 Вплив комфорту на навчання

Водночас соціальні наслідки – створення здорового, безпечного та комфортного освітнього середовища – безпосередньо впливають на якість освіти та здоров'я нації (див. рис.3).

Рис. 3. Модернізація закладів освіти

Отже, враховуючи довгострокові переваги, державна підтримка та залучення інвестицій у термомодернізацію шкіл і дитячих садків має стати одним із ключових пріоритетів для сталого розвитку України. Це інвестиція не в стіни, а в майбутнє – в здорових, освічених та екологічно свідомих громадян.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Підвищення енергоефективності в будівлях навчальних закладів м. Івано-Франківська. URL: https://www.mvk.if.ua/kperozv/32062

2. Приклади реалізованих проєктів у Вінниці. URL: https://vinnitsa.info/article/u-vinnytsi-tryvaye-termomodernizatsiya-shkoly-no13

3. Дослідження стану шкіл у Рівному. URL: https://4vlada.com/28-shkil-rivnogo-potrebuiut-uteplennia-fotodoslidzhennia
4. Досвід термомодернізації у Нововолинську. URL: https://bug.org.ua/news/novovolynsk/termomodernizatsiia-shkoly-7-u-novovolyns-ku-tryvaie-vtilennia-ievropeys-koho-proektu-za-mayzhe-1-mln-e-329788/
5. Аналіз впливу мікроклімату на навчання. URL: http://berezhynka-kir.edukit.kr.ua/Files/downloads/План роботи психолого педагогічного семінару .pdf

УДК 159.923:613

Селіванов Євген Вікторович,
здобувач третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти зі спеціальності 015 Професійна освіта (за спеціалізаціями) Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди, м. Харків;
Науковий керівник:
Мкртічян Оксана Альбертівна,
доктор педагогічних наук, професор, завідувач кафедри початкової і професійної освіти Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди, м. Харків

ПРИНЦИПИ ФОРМУВАННЯ ЗДОРОВ'Я ОСОБИСТОСТІ

Процес формування здоров'я особистості ґрунтується на біологічних та соціальних принципах здорового способу життя – системі вихідних вимог й установок до формування здорового способу життя. Дотримання цих принципів забезпечує виховання культури здоров'я особистості, її певних якостей, що сприяють його збереженню та розвитку, формуванню уявлень людини про здоров'я як цінність та мотивації ведення здорового способу життя [1].

Так, біологічні принципи враховують біологічну природу людини та її взаємодію з навколишнім світом. До цих принципів відносяться такі [1; 2; 3; 4]: принцип активності (дотримання особистістю рухливого способу життя, формування її вольових якостей та активної життєвої позиції, установлення контролю людини над своєю свідомістю і способом життя, розширення можливостей життєвого самовизначення); принцип цілісності (усвідомлення

єдності фізичної, психічної та соціальної складових здоров'я людини, спрямованість на формування цілісної особистості – у взаємозв'язку її мисленнєвої, емоційно-почуттєвої та вольової сфер); принцип урахування вікових та індивідуальних особливостей розвитку людини (урахування у процесі формування здоров'я особистості специфіки її фізичного, психічного, соціального і духовного розвитку, індивідуальних особливостей нервової діяльності та характеру кожної людини); принцип відповідності (співвіднесення фізичного навантаження, режиму харчування та інших складових формування здоров'я особистості з індивідуальними потребами її організму); принцип адаптивності (спрямованість у процесі формування здоров'я людини на розвиток її адаптаційних механізмів, зміцнення імунітету та психологічної стійкості для ефективного пристосування до постійно змінюваних умов життя); принцип ритмічності (дотримання в організації дня правил раціонального режиму праці та відпочинку, збалансованого харчування та продуманих навантажень, що відповідають біологічним ритмам організму); принцип пристосування здоров'язберігаючої діяльності (програм, проєктів, заходів, окремих ініціатив) до місцевих умов, наявних потреб і можливостей окремих груп людей, організацій, громадськості, регіонів, країн, ураховуючи особливості їхнього суспільного, економічного й культурного устрою; принцип партнерства (координована діяльність усіх зацікавлених сторін: урядів, відділів і секторів охорони здоров'я, інших суспільних та економічних секторів, місцевої влади, недержавних організацій, промисловості, засобів масової інформації в питаннях формування здоров'я особистості).

Соціальні принципи враховують особливості поведінки людини в соціумі. До цих принципів відносяться такі [1; 3]: достатня фізична активність людини протягом дня, оптимальний руховий режим (регулярна фізична активність, яка відповідає індивідуальним можливостям людини); загартування (регулярне проведення процедур, що зміцнюють захисні сили організму); раціональне харчування (дотримання збалансованого раціону, що забезпечує організм людини необхідними поживними речовинами); особиста гігієна (дотримання

основних правил гігієни для профілактики захворювань та підтримки чистоти); повноцінний сон і відпочинок (забезпечення достатнього часу для відновлення сил організму людини); відмова від шкідливих звичок (уникнення вживання алкоголю, тютюну та інших речовин, які можуть мати негативний вплив на здоров'я); інтелектуальний та духовний розвиток особистості (активне пізнання людиною світу, формування її моральних цінностей і цілей, що надають життю сенс); психологічна рівновага особистості (підтримка позитивного емоційного стану, мінімізація стресів та розвиток стійкості до них); розуміння людиною біологічних ритмів свого організму та його адаптаційних можливостей; принцип емансипації (самовизначення особистості в питаннях здоров'я та орієнтація її діяльності на позитивний результат).

Отже, процес формування здоров'я особистості базується на низці біологічних і соціальних принципів, що орієнтуються на врахуванні природи людини та визначають її поведінку в соціумі й взаємодію з навколишнім світом.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Гончаренко М.С., Лупаренко С.Є. Валеопедагогічний словник. Х.: Харківський національний університет імені В.Н.Каразіна, 2009. 156 с.
2. Іонова О. М. Формування здоров'я особистості: досвід вальдорфської школи. *Педагогіка, психологія та медико-біологічні проблеми фізичного виховання і спорту* : зб. наук. праць. Харків: ХДАДМ, 2013. № 10. С. 35–40. URL: https://www.sportpedagogy.org.ua/html/journal/2013-10/13iomews.pdf (дата звернення: 18.09.2025).
3. Федько О. А. Основні принципи забезпечення здорового способу життя. *Державне управління: удосконалення та розвиток*. 2010. № 5. URL: http://www.dy.nayka.com.ua/?op=1&z=134 (дата звернення: 19.09.2025).
4. Яременко О. О., Левін Р. Я. Ідеологія і основні принципи теорії формування здорового способу життя. *Український соціум*. 2005. № 4. С. 61-75. URL: https://ukr-socium.org.ua/wp-content/uploads/2005/07/61-75__no-2-3__vol-7__2005__UKR.pdf (дата звернення: 18.09.2025).

УДК 37.0

Теляга Галина Андріївна,
викладач суспільних дисциплін ДПТНЗ
«Тернопільське вище професійне
училище сфери послуг та туризму»,
м. Тернопіль

ГЕНЕЗА СУЧАСНОГО ОСВІТНЬОГО ПРОЦЕСУ ЧЕРЕЗ ВПЛИВ ІНФОРМАЦІЙНИХ ЗАСОБІВ КОМУНІКАЦІЇ, ГЕНЕРАЦІЇ І ПОШУКУ ІНФОРМАЦІЇ

Інформаційні пристрої змінили світ і навчальний процес теж зазнав невідворотних змін. Кожен сучасний педагог формував свою професійну майстерність в зовсім інших інформаційних реаліях. Сьогодні неможливо уявити ситуацію, коли на пошук інформації потрібно витрачати час і зусилля, а доступ до джерел знань має фізичні і просторові перешкоди. Зовсім недавно так і було: бібліотека, старий підручник і записані власноруч конспекти були єдиним джерелом знань. Кардинальні зміни у форматі і поширенні інформації надали доступ до знань. Фізичні бар'єри і часові обмеження доступу відійшли у минуле, всі накопичені попередніми поколіннями джерела у нашому розпорядженні. [1; 7; 9].

Часто буває, що лише перешкоди спонукають до пошуку. Інформація, яка стала доступною всім, втратила свою цінність. Найважливіша функція інформації – достовірність, перестала існувати і сьогодні доводиться сумніватися в усьому прочитаному і побаченому. Швидкий розвиток технологій обробки інформації створює варіативність джерел і не дозволяє відшукати першоджерело. Вирвані з контексту твердження малюють іншу картину в цілому і часто стають маніпуляціями в інформаційному просторі. [8; 10].

Освітній процес, як частина громадянського і суспільного життя, функціонує в тісному взаємозв'язку з усіма подіями, що відбуваються в країні і світі. Чітко проаналізувати вплив зовнішніх чинників на навчання ми змогли під час пандемії COVID-19. Звичне життя людей було порушено у всіх сферах,

але саме освіта, яка об’єднує різні покоління, стала частиною онлайн-світу вперше.

Не характерні для навчального процесу кардинальні підходи було інтегровано на всіх рівнях. Онлайн-навчання стало єдиною можливістю продовжувати освітній процес і не зупиняти природний процес набуття знань і навичок здобувачів освіти. В цій ситуації на перший план вийшли нові джерела знань, які раніше використовували в неповному обсязі під час навчального процесу. Електронна інформація набула провідної ролі. [3; 5; 11].

Віртуальний світ дозволяє розкрити потенціал і створити нові реалії для реалізації власних задумів. Пошукова система в сучасному інтернет просторі – це вже застарілий інструмент. Генерація і аналіз інформації відбуваються автоматизовано, а правильна відповідь лише результат змістовно сформованого запиту. Сучасний освітній процес – це не передача інформації і розв’язання завдань. Інформаційні технології змінили підхід, щоб сформувати знання потрібно знайти інструмент. Таким інструментом стали інноваційні підходи. Для сучасного здобувача освіти інноватика – це технологічність і креативність. Тільки в тісному взаємозв’язку з онлайн-простором формується сучасна освіта. [2; 5; 8].

Виклики XXI століття стали потужним механізмом до змін в освітній галузі. Технологічність, мобільність, адаптативність – це сучасні критерії успішної особистості. Освіта формує суспільство завтрашнього дня і найгостріше відчуває зміну векторів розвитку суспільства.

Соціальні мережі вплинули на процес соціалізації особистості і її взаємодію з навколишнім середовищем. Спілкування набуло нового значення в житті людини, оскільки стало безперервним. Користувачі соцмереж постійно перебувають на зв’язку, відстань і простір звузилися до екрана смартфона і поглинають час, емоції і життя користувачів [4; 6; 9].

Сучасний здобувач освіти постійно перебуває в інформаційному просторі. Час користування смартфонами зростає, як і можливості, які він надає. Штучний інтелект змінив правила гри в усіх галузях. Інтернет-мережа з

пошукової системи перетворилася на активного автора контенту. В сучасних реаліях не потрібно очікувати, коли хтось створить готовий продукт. Штучний інтелект інтегрований системи і додатки аналізує і систематизує інформацію[2; 7; 11].

Отже, реалії сьогодення вимагають від освітнього процесу швидкого реагування на нові виклики, а педагогам будувати свою роботу в умовах, що постійно змінюються. Педагоги і здобувачі освіти перебувають в постійному пошуку шляхів розвитку для формування сучасних знань, умінь і навичок [6; 8; 9].

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Алєксєєва, С. (June 26–28, 2022) Організація освітнього процесу в старшій профільній школі в умовах непередбачуваних глобальних впливів. Scientific Collection «InterConf»: with the Proceedings of the 10th International Scientific and Practical Conference «International Forum: Problems and Scientific Solutions» CSIRO Publishing House, c. Melbourne, Australia, 102–108. URL: https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/731128
2. Білоус І., Дем'янюк А., Кричківська О. Дистанційна освіта в надзвичайних умовах та кризових ситуаціях. Перспективи та інновації науки. 2022. Вип. № 8(13). С. 99 – 109.
3. Дем'янюк А. Інноваційність освітнього процесу в контексті застосування дистанційних технологій навчання. Наукові інновації та передові технології. 2023. № 4(18). С. 380–389.
4. Деякі питання організації дистанційного навчання: Наказ Міністерства освіти і науки України від 08.09.2020 р. № 1115. URL: https://zakon.rada.gov.Ua/laws/show/z0941-20#Text
5. Зварич Д. Основні теоретичні концепції та принципи системи дистанційного навчання. Український педагогічний журнал. 2023. № 2. С. 115 – 124.
6. Концепція розвитку дистанційної освіти в Україні: Постанова від 20 грудня 2000. Міністерство освіти і науки України. URL: http://www.osvita.org.ua/distance/pravo/00.html6.
7. Лист Міністерства освіти і науки України від 06.03.2022 №1/3371-22 «Про організацію освітнього процесу». URL: https://uon.cg.gov.ua/web_docs/2143/2022/04/docs/1_3371-22.pdf
8. Малихін, О., Арістова, Н., Рогова, В. (2022) Мінімізація освітніх втрат учнів закладів загальної середньої освіти в умовах воєнного стану: змішане навчання. Український педагогічний журнал, 3, 68–77. URL: https://doi.org/10.32405/2411-1317-2022-3-68-76
9. Організація освітнього процесу із застосуванням технологій дистанційного навчання у 2020/2021 навчальному році: методичні рекомендації / за заг. ред. В.І. Шуляра. Миколаїв: ОІППО, 2020. 108 с.
10. Пилаєва, Т.В. (2019). До розуміння поняття «дистанційна освіта». URL:http://repository.hneu.edu.ua/jspui/ bitstream/123456789/12644/lpdf
11. Положення про дистанційну форму здобуття повної загальної середньої освіти: затверджено наказом МОН від 8 вересня 2020 року №1115. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0703-13#Text

УДК 662.758.2

Шевчук Вікторія Миколаївна,
кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри загальнонаукових та інженерних дисциплін Національної академії Державної прикордонної служби України імені Богдана Хмельницького,
м. Хмельницький

ЗАБРУДНЕННЯ АТМОСФЕРНОГО ПОВІТРЯ ДВИГУНАМИ ВНУТРІШНЬОГО ЗГОРЯННЯ

Основними напрямами покращання показників бензинових двигунів внутрішнього згоряння є підвищення паливної економічності та зменшення токсичності відпрацьованих газів. Вирішення цих завдань полягає у досягненні стійкого згоряння збіднених паливо-повітряних сумішей в усіх експлуатаційних режимах роботи двигуна внутрішнього згоряння та забезпеченні більш гнучкого керування робочим процесом.

Одним із основних параметрів, який суттєво впливає на концентрацію шкідливих речовин у відпрацьованих газах двигунів внутрішнього згоряння з іскровим запалюванням, є відношення повітря/паливо. Для зменшення викидів шкідливих речовин виробляють двигуни внутрішнього згоряння із живленням збідненими сумішами (відношення повітря/паливо приблизно становить 20:1). У зв'язку зі зменшенням здатності паливо-повітряної суміші до детонаційного згоряння стає можливим збільшення ступеня стискання до 13. Для підвищення енергетичних показників двигунів із іскровим запалюванням широко використовують закис азоту, в якому кисень за об'ємом становить 33% (у повітрі приблизно 21%) [1]. Паливна економічність таких двигунів на 20% вища у порівнянні з традиційними двигунами внутрішнього згоряння. Двигуни із бідними сумішами значно менше викидають CO та NO_x. Проте, за рахунок існування межі збіднення, важко підтримувати сталу роботу двигуна. Забезпечення стабільного згоряння надто збіднених сумішей досягають «закручуванням» потоку суміші з метою його турбулізації.

Сучасними системами запалювання вважаються плазмові системи. Принцип роботи плазмових систем полягає в тому, що у свічці є порожнина для накопичення плазми, в яку виведені два електроди. Коли проскакує іскра між електродами, газ в цій порожнині іонізується. В електричну схему системи запалювання включено конденсатор. Іонізація газу між електродами спричиняє розряджання конденсатора та утворення високотемпературної плазми, яка з великою швидкістю викидається в камеру згоряння. Це, у свою чергу, забезпечує стабільне підпалювання збіднених паливо-повітряних сумішей.

У двигунах із системою так званого «швидкого згоряння» подають гомогенну (однорідну) сильно турбулізовану суміш із інтенсифікованим запалюванням. Ця система передбачає застосування однієї нерозділеної камери згоряння. Підвищення швидкості згоряння паливо-повітряної суміші досягається за рахунок скорочення шляху, який проходить полум'я. Така система значно зменшує концентрації CO і C_mH_n у відпрацьованих газах, але внаслідок підвищених швидкостей згоряння концентрація NO_x зростає.

Покращення показників роботи автомобільних бензинових двигунів з іскровим запалюванням можливе завдяки застосуванню систем живлення із впорскуванням палива. Переваги застосування таких систем полягають у більш рівномірному розподілі палива по циліндрах, зменшенні опору впускної системи (у зв'язку з відсутністю карбюратора), можливості підвищення ступеня стискання та більш широкого впровадження мікропроцесорної техніки для забезпечення оптимального керування роботою двигуна і поліпшення його роботи в усіх експлуатаційних режимах. Застосування безпосереднього впорскування бензину в циліндр двигуна внутрішнього згоряння дозволяє підвищити енергетичні показники двигуна, покращити паливну економічність та зменшити викиди шкідливих речовин з відпрацьованих газів.

Умовою економного використання палива і мінімальних викидів шкідливих речовин у довкілля двигунами різних типів та призначення є точне витримування в усіх можливих режимах роботи оптимальних параметрів

систем двигуна, що визначають його токсичність та економічність. Для бензинових двигунів такими системами є системи живлення і запалювання.

Застосування дизельних двигунів на автомобілях в експлуатаційних умовах забезпечує, в середньому, зменшення витрати нафтового палива від 35% до 50 % порівняно з бензиновими двигунами. Вони мають вищу теплову ефективність, а отже, вища енергія вивільняється під час згоряння палива з меншими втратами, що й у результаті призводить до економії пального [2]. Сумарна кількість токсичних речовин, що викидають дизелі, практично у 2,5 рази менша ніж у бензинового двигуна. Суттєвою позитивною властивістю дизелів є їх менша пожежонебезпечність порівняно з бензиновими двигунами. Основними їх недоліками є великі питомі маси, складність конструкції системи живлення та її обслуговування в експлуатації, підвищена шумність роботи.

Одним із шляхів зменшення вмісту шкідливих речовин у відпрацьованих газах і споживання дизельного палива є переобладнання автомобілів з дизелями, які знаходяться в експлуатації, для роботи за газодизельним циклом. Відомо, щонайменші питомі викиди шкідливих речовин у відпрацьованих газах автомобілів забезпечуються при використанні природного газу. Тому переведення автомобілів з дизелями на живлення газом (газодизелі) дозволить зменшити витрату дизельного палива та вміст шкідливих речовин у відпрацьованих газах.

Зниження концентрації NO_x досягається застосуванням системи рециркуляції відпрацьованих газів EGR (Exhaust Gas Recirculation). Принцип роботи системи EGR полягає у поверненні чітко визначеної кількості відпрацьованих газів назад до впускного колектору у відповідний час. Далі відпрацьовані гази змішуються з повітрям та паливом і подаються в циліндри. Утворення оксидів азоту NO_x відбувається при дуже високій температурі. Саме для зниження температури і зниження кількості шкідливих часток невелика кількість відпрацьованих газів повертається назад у камеру згоряння [3]. Цей метод зменшення токсичності застосовують як в бензинових двигунах, так і в

дизелях. Але, застосування рециркуляції відпрацьованих газів спричиняє низку проблем, властивих лише для дизелів.

Отже, дослідження показали, що за різних ступенів рециркуляції відпрацьованих газів викиди NO_x зменшуються від 1,2 до 3 разів, а викиди C_mH_n за високих ступенях рециркуляції можуть зрости майже у 4 рази. Крім того, рециркуляція відпрацьованих газів збільшує витрату палива від 1% до 8%.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Гутаревич Ю. Ф Гора М. Д. Поліпшення паливної економічності двигуна з іскровим запалюванням у режимах повних навантажень добавкою закису азоту до повітряного заряду. *Вісник машинобудування та транспорту.* 2024. № 1(19). С. 39 – 45, https://doi.org/10.31649/2413-4503-2024-19-1-39-45

2. Козак Ф. В., Мельник В. М. Про методи зниження токсичності відхідних газів автомобільних двигунів внутрішнього згоряння. *Розвідка та розробка нафтових і газових родовищ: дослідження та методи аналізу*. 2012. № 3(44). С. 121 – 128.

3. Система рециркуляції відпрацьованих газів EGR (Exhaust Gas Recirculation). URL: https://dpftech.com.ua/news/17-sistema-recirkulyaciji-vidpracovanih-gaziv-egr-exhaust-gas-recirculation (дата звернення: 15.09.2025).

НАУКОВЕ ВИДАННЯ

ІХ ҐЕРЕТІВСЬКІ ЧИТАННЯ

Збірник наукових статей, тез доповідей та інших матеріалів
Всеукраїнської науково-практичної конференції

м. Тернопіль, 26 вересня 2025 року

Редколегія: О. М. Петровський, В. С. Мисик, І. М. Вітенко, О. І. Когут, Ю. Ч. Шайнюк, Ф. І. Полянський, Т. В. Магера, Н. Б. Стрийвус..

Підписано до друку 05.09.2025 р. Здано до друку 24.10.2025 р.
Формат 60 на 84\16. Папір офсетний.

Видавець та виготувач:
ФОП Осадца Ю. В.
м. Тернопіль, вул. 15 Квітня, 2Д/10
тел. (097) 988-53-23
Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи до державного реєстру видавців, виготівників і розповсюджувачів видавничої продукції
серія ТР № 46 від 07 березня 2013 р.